

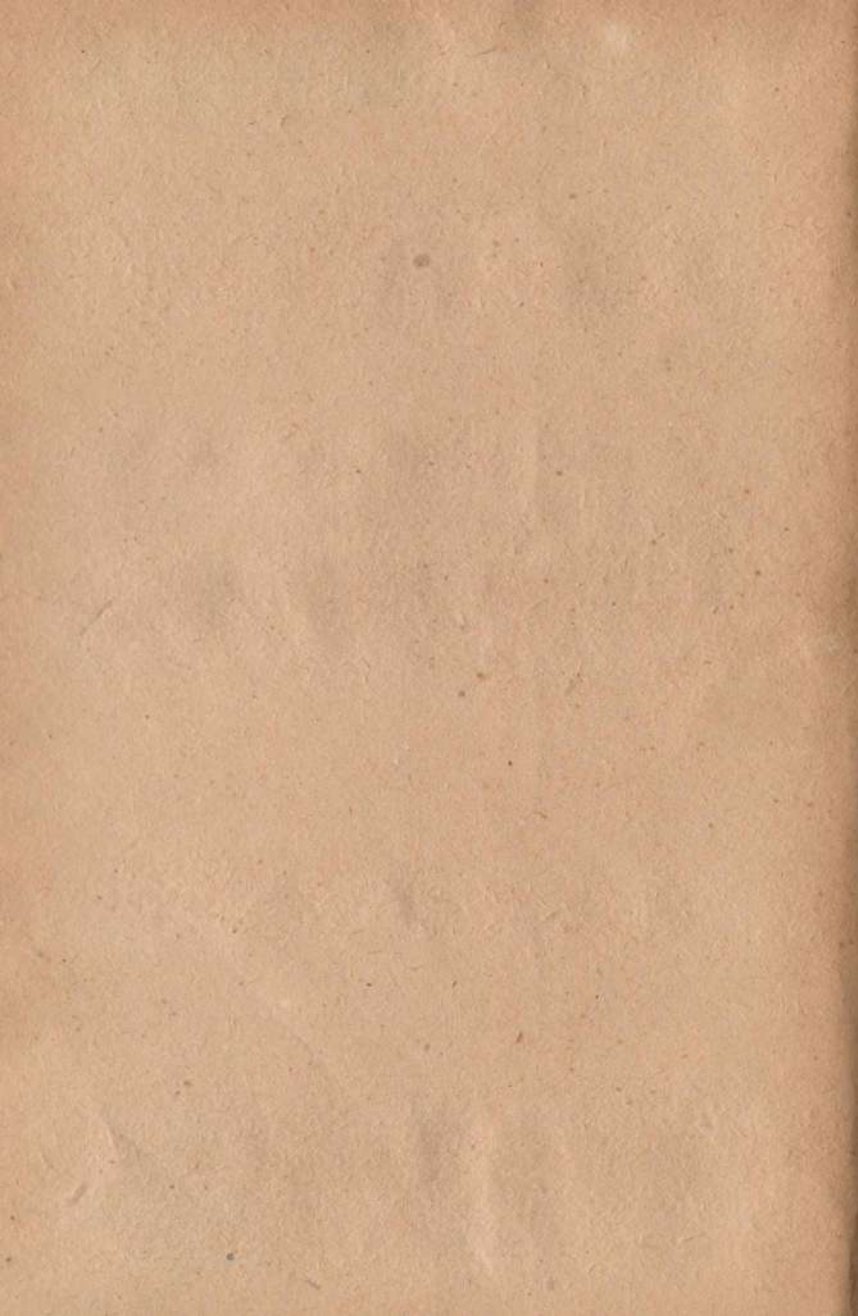

ЛНБ ім. В. Стефаника

00073090 (J)

2012

В. 2322 / 2,1

ИСТОРІЯ ЛИТЕРАТУРЫ РУСКОЙ.

Написавъ

ОМЕЛЯНЪ ОГОНОВСКІЙ.

ЧАСТЬ II.

1. вѣдѣль.

ЛВѢВЪ, 1889.

Накладомъ Товариства имени Шевченка.

Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка
пѣдъ зарядомъ К. Беднарского.

8p

Збірка М. С. ВОДИЧКА

Львівська бібліотека
АН УРСР
№ И-36 160

и 20378/2-

ПАМЯТИ

ИВАНА КОТЛЯРЕВСКОГО

И

МАРКІЯНА ШАШКЕВИЧА

присвячує

АВТОРЪ.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

ПЕРІОДЪ ПЯТЫЙ.

I. Загальний погляд историчный и литературный.

1. Важнѣйші замѣтки историчнѣ.

На Украинѣ було смутно-невесело: занашащено автономію народну (1722)¹ и зруйновано Сѣчь запорожску (1775)²; бѣ такъ для народу руско-украиньского настали великѣ невзгодины и тяжкѣ злиднѣ. То не чорна хмара покрыла безкраи степы, котрѣ закервавленими струями змывавъ батько Словутячъ: то мертвота-недоля навѣстила матѣрь-Украину, що все ще сиротою надъ Днѣпромъ плаче-рыдає. Справдѣ, сучасный бандуристъ мѣгъ повторити отъ-сѣ слова вѣщого автора „Слова о полку Игоревѣмъ“: „Длго ночь мркнеть; заря свѣтъ запала, мѣгла поля покрыла“...³).

По зруйнованю Сѣчи бѣльша часть запорожскихъ козакѣвъ пѣдалась управѣ росейскѣй, видячи, що годѣ було зберегати святощѣ батькѣвщины; менша же часть (около 5000) славного лицарства вѣла на байдаки, поплыла внизъ по Днѣпру, та й въ Туреччинѣ одер-

¹) Автономія Украины запропашувалась мало-по-малу вже бѣ 1654. р., коли-то въ договорѣ Переяславскѣмъ сполучено зъ Москвою тую Украину, котру займивъ бувъ Богданъ Хмельницкѣй. Але-жь оконечно усунено всякѣ останки свободы й волѣ 16. мая 1722. р., коли засновано „коллегію малоросейску“. (Порбви. стор. 376. и 377., а то статью п. з. „Григорій Грабянка“).

²) Про Сѣчь запорожску гледи стор. 240., замѣт. 1.

³) „Слово о полку Игоревѣ“ въ выданю Омеляна Огоновского (Львѣвъ 1876) стор. 6.

жала оселю на Дунаю. Коли-жь не стало Запорожя, то Українцѣ попались въ апатію и ѳдтакъ не тѳлько пѳдъ управою російскою, але й пѳдъ кормигою польскою не було имъ выгяду на лучшу будучнѳсть. Тому-то нарѳдъ українській всеюды жалкувавъ про втрату свободы, спѣваючи, що „Сѣчь зруйновали, а степъ широкій, край веселый занастили“¹⁾. А вже-жь тыхъ козакѳвъ, щѳ жили въ Туреччинѣ, цариця Катерина II. выкликувала зъ-ѳдти кѳлька разѳвъ, однако они оставались тамъ ажъ до 1828. р. Мѣжь-тымъ для вѳйны зъ Турками Россіи треба було козакѳвъ, и про-те князь Григорій Потемкинъ, щѳ зъ волѣ Катерины II. Сербинови Текелію звелѣвъ зруйновати Сѣчь запорожску, ставъ набирати козакѳвъ у полки Пикинерскій (1775), а потѳмъ скликавъ Запорожцѳвъ у нове вѳйско (1785—1787). Се вѳйско звалось чорноморскимъ, и ему назначили землю мѣжь Богомъ, Днѣстромъ и Чорнымъ Моремъ²⁾. Тогдѣ-то Потемкинъ ставъ называтись великимъ гетьманомъ козакѳвъ чорноморськихъ. Мабуть звеселивъ ся ѳнъ чи-мало, коли бѳдолашній Чорноморцѣ на свѣтлый день Воскресеня Христоваго (въ 1786. р.) повитали его „пасхальною виршою“; однакже ѳнъ не мѳгъ зрозумѣти тыхъ слѳвъ, котрыми козаки жалкували про втрату волѣ, кажучи: „Була воля, — хоть и кроля у рай не пускають“...³⁾.

Въ 1791. р. умеръ князь Потемкинъ, генераль-губернаторъ земель новоросійськихъ⁴⁾, а коли цариця зъ Турцією помирилась, то въ 1792. р. Чорноморцямъ при-

1) М. Драгоманов, „Нові українські пісні про громадські справи“. Женева 1881; стор. 20.

2) *ibid.* стор. 17.

3) „Кіевская Старина“, томъ II. 1882; стор. 169.

4) Про землѣ новоросійскій смотри стор. 417., замѣт. 2.

казано выбиратись на Кубань¹⁾. Атаманъ Харко Чепѣга повѣвъ ихъ въ тую далеку далечину, и ѳдакъ на Кубани сидить вѳйско запорожеке до сего-дня, и недавно, перемѣшане зъ козаками московскими, перетворилось на вѳйско Кубаньске²⁾.

Коли-жь на Украинѣ про свободу й волю не можна було й згадувати, то для другой части Руси, що досѣ стояла пѳдъ управою польскою, настала пѳльга въ житю національнѳмъ и суспѳльнѳмъ. Се бо по першѳмъ пѳдѣльѣ Польщѣ (1772) Австрія одержала бѳльшу часть колишньої Червоной Руси, котру названо королѣвствомъ Галицѣв и Володимирѣв³⁾. Тогдѣ-то цѣсарева Марія Тереса ревиндикувала всхѳдну Галичину на основѣ угорского титулу правного, по-за-якъ наша батькѳвщина въ вѣцѣ XIII. належала до короны угорской⁴⁾. А вже-жь захѳдну Галичину (зъ выемкомъ Кракова) ревиндиковано изъ-за того, що тутъ простягались землѣ князѣвства Освѣцѣмского и Заторского, котрѣ въ вѣцѣ XIV—XV. були частію короны ческой.

Саме-тогдѣ пѳдносила такожъ Россія свои претенсіѣ до той части всхѳдной Галичины, котру займила була Австрія. Именно російскій генераль Тутольминъ въ особнѳмъ универсалѣ зъ 18. липня 1795. р. заявивъ, що земля Холмска, Белзка и Луцка, занята Австрією, єсть сустанвою частію давной російской державы⁵⁾.

1) Кубань — рѣка въ краю Кавказкѳмъ.

2) „Новѣ украинскѣ пієні...“ стор. 17.

3) Въ 1775. р. Австрія одержала ѳдъ Турцѣв Буковину, котра була частію господарства молдавского.

4) Королѣв угорскѣв приняли ѳдъ року 1205. титулѣ „rex Galliciae et Lodomeriae“.

5) Johann Christian von Engel, „Geschichte von Galizien und Lodomerien“ (Fortsetzung der allg. Welthistorie... 48. Theil, Halle 1796, р. 406). Порѳвн. „Жите и значєнє Маркїяна Шашкевича...“ написавъ Володимиръ Коцовскій. Львѳвъ 1886; стор. 23.

Однакже такий протестъ не мѣгъ захитати подѣмъ довершеною, що все-таки основувалась на правѣ¹⁾.

Одтакъ Австрія стала пѣклуватись долею Русинѣвъ галицкихъ: заведено лучшій ладъ въ администраціи и судѣ, признано хлопови личну свободу и право посѣдана, а его дѣтямъ отворено вступъ до шкѣлъ публичныхъ. Але-жь, нѣгде правды дѣти, галицка Русь увѣйшла въ складъ прочихъ провинцій австрійскои державы вельми бѣдна и побита тяжкимъ лихолѣтѣмъ, неначе той корабель, що въ бурѣ морекѣй втративши щоглу и вѣтрила, зъ-годомъ-перегодомъ вплынувъ въ безпечну пристань. Тогдѣшню Русь репрезентували лише хлѣборобы, деякі недобитки мѣщанъ и бѣдне духовенство свѣтске, котре безъ свѣтла науки коротало жите невеселе. Та й не було де вчитись кандидатамъ стану духовного: семинаріѣ епархіяльній въ Львовѣ, въ Перемышли, Холмѣ й Луцку годували тогдѣ тѣлько тѣло, а не було кому займатись духомъ клирикѣвъ въ тыхъ институтахъ епископскихъ. Впрочѣмъ не доставало тутъ фундаціѣ на бѣльше чело нитомцѣвъ; тому-то епископы рускѣй высвящували неразъ такихъ, котрѣ вивчились катихитичнои книжки „Богословія правоучительная“. Сей учебникъ выдало брацтво Ставропигійске въ 1760. р. у Львовѣ (8^о, сторѣнь 412)²⁾. Однакже епископы въ Холмѣ и въ Луцку вымагали ще менше науки ѣдъ будущихъ пастырѣвъ люду; они бо высвящували иногдѣ дячкѣвъ або панскихъ писарѣвъ,

¹⁾ Про правный титулъ Австріѣ до вхѣднои и захѣднои Галичины гляди „Handbuch der Geschichte Oesterreichs von der ältesten bis zur neuesten Zeit“... bearbeitet von Dr. Franz Krones. Vierter Band. Berlin 1879. p. 350.

²⁾ Порѣвни. „Згадка за рускѣй учебники богословскѣй“. Статя Омеляна Огоновеского въ „Сіонѣ галицкѣмъ“. Львѣвъ 1882; стор. 299—302; 336—339; 366—368.

котрї навчилися лишь читати букварь та й заплатили сто золотыхъ польскихъ. А вже-жь такі священники бували предметомъ наруги; называно ихъ дячками або Луцаками. Не дивно отже, що въ переднѣмъ словѣ до словаря славянско-русского, выданого 1722. р. въ Супраесли¹⁾, высказує ся ось-такій лементъ на неучтво духовенства: „*Съ неисчетною болестію сердца изобрли искusstеліе или экзаминоврове поставляемыхъ въ іерейство людей, яко сотый іерей егда слаенскій сразуметь языкъ, не вѣдай, что чтетъ въ божественной службѣ, съ погибелію своєю и порученыхъ частей его душъ*“²⁾. Ще въ начатку сего вѣку такі неучки, взявши ѳднуетну грамоту у своего епископа, ѳздили до Холма або до Луцка, де посвящувано ихъ въ пресвитеры; ѳдтакъ вертались они до родини и займали яку парохію. Справедливо жалувались нашї епископы, що архїереѳ Холмскїй та Луцкїй насылають имъ такихъ слѣпыхъ провѣдникѡвъ темного люду. Та отъ, епископъ Холмскїй Порфирїй Важинскїй зацѣткавъ невдоволеныхъ тыхъ епископѡвъ отъ-сими словами письма святого: „*Всякое дыханіе да хвалить Господа!*“³⁾.

До р. 1775. вчилися деякї богословскї кандадаты у Львовѣ въ коллегїи папскѡй (collegium pontificium), котра находилась пѡдъ управою монахѡвъ-Театинѡвъ⁴⁾. Тї Театини удержували на передмѣстю Бродскѡмъ духов-

¹⁾ Супрасль — теперь въ губерніи Гродненскѡй. Въ тѡмъ мѣстѣ бувъ славный монастырь Василїанскїй.

²⁾ Я. Ѳ. Головацкїй, „О первомъ литературно-умственномъ движенїи Русиновъ въ Галиціи со времянь Австрїйского владѣнїя въ той землѣ“. („Науковый Сборникъ, издаваемый литературнымъ обществомъ галицко-русской Магнцы“. Годъ изданїя первый. Во Львовѣ 1865; стор 75.)

³⁾ *ibid.*

⁴⁾ Ign. Chodyniecki, „Historya stołecznego królestw Galicyi

ний институтъ для молодежи обряду орменьского и грецко-католицкого¹⁾. По причинѣ же, що въ тѣй коллегіи виховувалось лишь мале число молодыхъ Русинѣвъ, не було зъ нею хѣсна для просвѣты руского духовенства.

Коли-жь свѣтске або бѣле духовенство гѣрко бѣдувало и наукою своею мало визначувало ся ѡдъ свѣтоглядю хлѣборобѣвъ, то чорне духовенство, або черцѣ чина св. Василя Великого, жили собѣ выгѣдно, набували просвѣты въ Римѣ, въ Быдгоци (Bromberg) и въ иншихъ заграничныхъ мѣстахъ, та й корыстувались ласкою польскихъ панѣвъ, а то именно тогдѣ, коли они по скасованю товариства Єзуитѣвъ (1773) стали учителями въ школахъ латиньскихъ. Важнѣйшій василіянскій школы були въ Каменци Подѣльскѣмъ, въ Гуманю, Любарѣ, Острожѣ, Володимирѣ Волянскѣмъ, въ Гѣйцу (на Волини), ѡдтакъ въ Замостю, Теробовли, Львовѣ, Бучачи и въ иншихъ мѣстахъ²⁾.

Тому отже, що у свѣтского духовенства супротивъ черцѣвъ-Василіянъ майже нѣякои не було просвѣты, задумавъ урядъ цѣсарекій въ Австріи, чимъ-скорше выдобути тогдѣшнихъ провѣдникѣвъ люду руского зъ такою духовою мизеріѣю. Въ 1774. р. цѣсарева Марія Тереса засновала въ Вѣдни при церквѣ св. Варвары семинарію для клирикѣвъ обряду грецко-католицкого зъ

i Lodomeryi miasta Lwowa“... Lwów 1829, p. 393. — Тую коллегію засновала римска конгрегація „de propaganda fide“ около р. 1734.

¹⁾ Монастырь Театинѣвъ велѣвъ цѣсарь Іосифъ II. знести, по чѣмъ перетворено его въ касарню войскову. Однакже назва „szegwony klasztor“ осталась все ще въ памяти городянъ, котрій й улицю при колишнѣмъ монастырѣ назвали теперъ театинскою.

²⁾ Порѣвни. выше наведену статью Головацкого въ „Науковѣмъ Сборнику“, 1865. г., стор. 73.

Угорщини, Семигорода и Хорватіѣ, приказавши, щобъ такожъ зъ обохъ рускихъ епархій, Львівскои и Перемыскои въ Галичинѣ, посылано по 6 кандидатѡвъ до тои семинаріѣ, що звалася Вагбагаеум. Одакъ уже въ 1775. р. замѣщено тутъ першихъ рускихъ клирикѡвъ. Мѣжь молодцями, котрї виховувались въ тѡмъ институтѣ, бдзначалесь именно два: Никола Скородыньскій, що опѣсля бувъ епископомъ Львівскимъ, и Антонъ Ангеловичъ, котрого въ 1808. р. поставлено митрополитомъ Галицкимъ. Тую-то семинарію Вѣденську скасовано вже въ 1784. р., по-за-якъ по приказу цѣсаря Іосифа II. въ деякихъ головныхъ городахъ Австріѣ (въ Вѣднї, Празѣ, Оломунци) устроено семинаріѣ генеральнї. Ажъ въ 1803. роцѣ цѣсарь Францъ приказавъ на мѣци колишнього Вагбагаеум завести цѣсарскій конвиктъ для клирикѡвъ обохъ обрядѡвъ (латиньского и грецко-католицкого) изъ всѣхъ дієцезій Австріѣ¹⁾.

Одакъ велѣвъ цѣсарь Іосифъ II засновати у Львовѣ въ 1783. р. духовну семинарію²⁾. Она була спершу институцією дієцезальною, але вже въ 1785. р. перетворено єѣ въ семинарію генеральну, по-за-якъ въ нѣї замѣщено кандидатѡвъ не тѡлько зъ колишньої Червоної Руси, але й зъ Угорщини, Семигороду и Хорватіѣ³⁾.

¹⁾ Dr. Julian Pelesz, „Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom“... Zweiter Band. Wien 1880; p 635- 641.

²⁾ Семинарію руску замѣщено въ скасованѡмъ латиньскѡмъ монастырѣ Доминиканокъ на Хорущинѣ. Той монастырь збудовано мѣжь 1722. и 1729. р.

³⁾ Въ генеральнѡй семинарії були два ѡддѣлы, се-бѣ-то одинъ ѡддѣлъ для питомцѣвъ обряду грецко-католицкого въ скасованѡмъ монастырѣ Доминиканокъ, а другїй ѡддѣлъ для клирикѡвъ обряду латиньского и орменьского въ скасованѡмъ монастырѣ Кармелитанокъ „tiszewiczkowuch“. Монастырь сихъ Кармелитанокъ збудовано 1677. р. недалеко монастыря Доминиканокъ.

Рѣкъ опбеля цѣсарскимъ дипломомъ (зъ 21. жовтня 1784. р.) засновано у Львовѣ университетъ зъ чотырма выдѣлами, богословскимъ, юридичнымъ, медичнымъ и философичнымъ, и зъ Гимназією шестикласовою. Одаткъ Львѣвскій епископъ Петро Бѣлянскій удавъ ся зъ просьбою до цѣсаря, щобы въ новѣмъ университетѣ на выдѣлѣ философичнѣмъ и богословскѣмъ лекціѣ для Русинѣвъ ѡдбувались по-руски. Въ наслѣдокъ сей просьбы епископъ одержавъ ѡдповѣдь лишь въ части вдоволяючу, по-за-якъ декретомъ цѣсарскимъ зъ 24. липня 1786. р. приказано, щобы настоятелѣ семинаріѣ при домашнихъ коррепетиціяхъ въ богословію пастырскѣмъ, моральнѣмъ и догматичнѣмъ хѣнувались мовою рускою. Ажъ въ 1787. р. заведено рускѣ выклады на университетѣ; цѣсарь Іосифъ хотѣвъ, щобы для рускихъ питомцѣвъ науки философичнѣ и богословскѣ ѡдбувались въ мовѣ рускѣй¹⁾. Симвъ добродѣйствомъ не вмѣли Русины гараздъ покорыстуватись, тому-що професоры намагались учити въ мертвѣмъ церковно-славянскѣмъ языцѣ. Впрочѣмъ сей институтъ рускѣй не мѣгъ розвинути, по-за-якъ его вже въ 1808. р. скасовано.

Цѣсарь Іосифъ II. звернувъ такожъ своє око на тяж-

Коли его скасовано, то замѣщено тутъ другій ѡддѣлъ генеральной семинаріѣ. Опбеля (1792) перенесено ѡдеи питомцѣвъ обряду латиньского и орменьского до скасованого монастыря Кармелитанокъ босыхъ, по чѣмъ дѣмъ колишньої семинаріѣ перетворено на магазинъ и вѣйскову пекарню. Той магазинъ згорѣвъ въ 1812. р., и ѡдаткъ графъ Іосифъ Максимиліанъ Оссолинскій, набувши тее згарище ѡдъ уряду цѣсарского, основавъ опбеля тутъ (1817) библиотеку своего имени. (Historya miasta Lwowa przez X. Ignacego Chodynieckiego. Lwów 1829; p. 347. 348. 391. 392.)

¹⁾ Про рускѣй институтъ въ университетѣ Львѣвскѣмъ гледи дальшу статью въ сѣй исторіи литературы руской п. з. „Поглядъ на просвѣту и на справы суспѣльно-національнѣ“.

ку долю хлѣборобѣвъ, котрѣ звалися хлопами, се-бѣ-то невольниками, и зѣ-за тяжкою недолѣ стояли ѡдсторонѣ ѡдъ самыхъ починѣвъ змаганѣ просвѣтныхъ. Про-те патентомъ зѣ 5. цѣвтня 1782. р. знѣсь той великій реформаторъ не вѣльниче пѣдданство (Leibeigenschaft) и сямъ дѣломъ ставъ ся справдѣшнимъ добродѣемъ тои низшои веретвы суспѣльности, щѣ въ Польщи ѡдъ р. 1573. побивалась неволею й недолею. Правда, щѣ хлѣборобѣ остававъ ся ще панскимъ пѣдданымъ, щѣ му сѣвъ робити панщину, давати данины, слухати приказѣвъ дѣдича й его прислуги (офиціалистѣвъ): однакже переставъ бути безправнымъ невольникомъ, якимъ бувъ до року 1782. Ѡд-такъ хлѣборобѣ не бувъ безъуслѣвно прикрѣпощеный до землѣ: ѡнъ мѣгъ розвязатисѣ зѣ своимъ паномъ, та бодай голѣручъ ити въ свѣтъ и взятисѣ за яке ремѣсло. Такий хлопъ мѣгъ уже по своѣй воли женитисѣ, — ѡнъ ставъ бути чоловѣкомъ, щѣ має свое серце, свое житѣ¹⁾.

Зѣ-помѣжь прочихъ реформъ сего цѣсаря годить ся ще спѣмнути про те, щѣ ѡнъ скасувавъ деякѣ монастырѣ Василянскѣ²⁾. Именню замкнено 6. ве-

¹⁾ Володимиръ Барвѣнскѣй, „Въ столѣтній роковины вступленя на австрѣйскѣй престолѣ цѣсаря Юсифа II.“ (1780—1880). Ѡтчитъ — выголошенный на вечерѣ дня 17. (29.) листопада 1880. У Львовѣ; стор. 36. 37.

²⁾ Рускихъ монастырѣвъ було богато въ вѣцѣ XVIII. Михайло Коссакъ, авторъ вельми важной статѣ п. з. „Короткѣй поглядъ на монастыри и на монашество руске“, начисливъ 319 монастырѣвъ въ Галичинѣ, на Буковинѣ и въ угорскѣй Руси. („Шематизмъ провинциѣ св. Спасителя чина св. Василя Великого въ Галициѣ... и Короткѣй поглядъ на монастыри и на монашество руске, ѡтъ заведеня на Руси вѣры Христовой ажъ по нынѣшное время“. Во Львовѣ 1867). Именню выказавъ М. Коссакъ, щѣ въ епархѣ Львѣвскѣй було 130, а въ епархѣ Перемыскѣй 106 монастырѣвъ мужескихъ, мѣжь-тымъ коли въ обохъ сихъ епархѣяхъ находилось 36 монастырѣвъ женскихъ. Ѡдтакъ по его почисленю въ

ресня 1785. р. славный монастырь Скитскій (близько Манявы)¹, по чѣмъ черцѣ порозмѣщувались по монастыряхъ буковинскихъ. Урядови цѣсарскому не вподобалось мабутъ, що сей монастырь придержувавъ ся сильно православія, та що дѣстававъ зъ російской каesy державной по 300 рублѣвъ щѣ 5 лѣтъ. Оѣтакъ замѣчае дръ Юліанъ Целевичъ въ Исторіи Скиту Манявского, що „якъ бы не Скитъ и его дѣяльнѣсть и вилывъ на монастырь и загаломъ на духовенство, була бы епархія Львѣвска перейшла на унію пѣвъ столѣтія скорше, якъ то ся стало, а найдалше въ 1677. або 1681. р.“²). Звѣстно-жь, що въ 1692. р. приняла церковну унію епархія Перемыска, а въ 1700. р. епархія Львѣвска, що оѣтакъ въ началку XVIII. вѣку признавалось до уніѣ девять рускихъ епархій, мѣжь-тымъ коли православнѣ въ границяхъ давной Польщѣ мали лишь одного владыку Могилевского³). Троха пѣзнійше приняло унію церковну брацтво Ставропигійске (1709) пѣдъ тою вымѣнкою, щобъ зависѣло впрѣсть оѣдъ престола римского, на щѣ папа Климентій XI. (5. цвѣтня 1709. р.) дѣйстно призволивъ. Опѣ-

угорекѣй Руси було въ загалѣ 24, а на Буковинѣ 23 монастырь. Теперь изъ 319 монастырьѣвъ осталось ще въ цѣлѣй Галичинѣ 14 монастырьѣвъ мужескихъ, а 2 женскѣй; впрѣчѣмъ въ угорекѣй Руси есть 7 монастырьѣвъ, мѣжь-тымъ коли на Буковинѣ тѣлько 3 православнѣй монастырьѣв нетнують. — Въ своѣй розвѣдцѣ про монастырьѣв начисливъ М. Коссакъ 314 монастырьѣвъ, котрѣ були въ діецезіяхъ Кіѣвскѣй, Смоленскѣй, Полоцкѣй, Чернигѣвскѣй, Пиньско-Гродненскѣй, Луцко-Острожескѣй, Володимирекѣй и Холмскѣй. Такъ отже всѣхъ рускихъ монастырьѣвъ було колисъ 633.

¹) Манява — село въ повѣтѣ Богородчаньскѣмъ.

²) „Исторія Скиту Манявского вразѣ зъ збѣрникомъ грамотъ, листѣвъ и деякихъ судовыхъ документѣвъ, дотычныхъ того монастыря“. У Львовѣ 1887; стор. 66.

³) *ibid.*, стор. 67.

сля рескриптомъ цѣсарскимъ (7. вересня 1788. р.) названо се брацтво Институтомъ, а сеніорѣвъ его ѳтцями и провѣдниками руского народу (*patres et proceres gentis ruthenae*).

Та й въ загаль правительство цѣсарске заявляло Русинамъ свою прихильнѣсть, по-за-якъ Іосифъ II. (13. жовтня 1782. р.) приказавъ, щобы всѣ три обряды, латинскій, грецко-католицкій и орменьскій, корыстувались въ Галичинѣ одними правами, щобъ отже одинъ обрядъ передъ другимъ не захоплювавъ собѣ нѣякого первенства. Правда, що вже по смерти того цѣсаря противники Русинѣвъ хотѣли ѳдвернути ѳдъ нихъ опѣку короны, однако цѣсарь Леопольдъ II. затвердивъ таки (8. липня 1790. р.) всѣ тѣ права, якими руска церковь хѣснувалась ѳдъ кѣлькохъ рокѣвъ. Саме-тогдѣ оба епископы, Львѣвскій, Петро Бѣлянскій, и Перемыскій, Максимиліанъ Рылло, просили цѣсаря, щобы одного зъ епископѣвъ грецко-католицкихъ поставлено митрополитомъ Галицкимъ; сучасный бо Кіѣвско-Галицкій митрополитъ Теодосій Ростоцкій зъ волѣ царской живъ въ Петербурзѣ и не мавъ нѣякои власти надъ епархіями, щѣ находились по-за границями Россіѣ. Справы той не рѣшали въ Вѣднѣ черезъ лѣтъ шѣснацять; коли-жь Ростоцкій умеръ (1804), то цѣсарь Францъ I. декретомъ зъ 11. вересня 1806. р. затвердивъ внесокъ придворной канцеляріѣ щѣ-до ѳдновленя митрополіѣ Галицкой. ѳдтакъ 11. серпня 1808. р. поставлено епископа Перемыского Антонія Ангеловича митрополитомъ Галицкимъ, архіепископомъ Львѣвскимъ и епископомъ Каменецкимъ.

Вже въ 1809. р. новый митрополитъ ѳдогравъ важну ролю въ дѣяхъ Галичины. Въ тѣмъ роцѣ Наполеонъ поборовъ Австрію пѣдъ Ваграмомъ и сполучивши захѣдну Галичину зъ ново-утворенымъ князѣвствомъ Варшавскимъ ѳддавъ тую нову державу королеви саскому Фридри-

хови Августови. Опісля польській генераль Рожнецкій займивъ західну Галичину и явивъ ся зб своїмъ полкомъ у Львовѣ. Рускій нарѣдъ не бажаючи повернути пѣдъ польску управу, добачавъ въ митрополитѣ Ангеловичу морального свого провѣдника въ тѣмъ польскѣмъ заворушенію¹⁾. Тому-то не повелось Рожнецкому склонити Русинѣвъ до повстанія противъ Австріѣ, изъ-за чого вѣйско австрійске небавомъ (въ червни 1809. р.) опять заняло столицю Галичины.

Кѣлька лѣтъ опісля дѣждавъ ся Ангеловичъ затверженія Львѣвскои митрополичои капитулы. Се послѣдовало по довгихъ пересправахъ выданемъ диплому цѣсарского зъ дня 25. лютого 1813. р.²⁾. Сю справу спинали черцѣ-Василіане, котрї всю власть церковну хотѣли захопити въ свои руки. Въ загалѣ зъ симъ „пралатскимъ“ чиномъ „бѣле“ духовенство вело довголѣтнї спору, не хочючи пѣддаватись пѣдъ кормигу духовенства „чорного“.

Коли Ангеловича поставлено митрополитомъ, не було вже рускихъ выкладѣвъ для слухачѣвъ философїѣ

¹⁾ Вѣрнимъ товаришемъ митрополита въ тыхъ злидняхъ бувъ славный архи-пресвитеръ крилоса митрополичого, Михайло Гарасевичъ. Пѣсля нападу повстанцѣвъ на палату при церквѣ катедральной митрополитъ Ангеловичъ wrazъ зъ Гарасевичемъ опустивъ Львѣвъ (8. червня 1809) и ѣдтакъ оба тї іерархи по великихъ трудахъ дѣстались до села Сенечола въ Бескидахъ, хочючи переправитись до Угорщины. Однакже въ Сенечолѣ захопивъ обохъ путникѣвъ въ свои руки тамошнїй князь (вѣйтъ) Кость Джудовичъ и передавъ ихъ повстанцямъ. Але въ Стрию освобождено обохъ страдалцѣвъ, коли туды наспѣла вѣсть, що гѣроде Львѣвъ заняло вже вѣйско австрійске. („Антонїй Ангеловичъ, митрополитъ галицкій, во время 1809. года“. Статя въ „Перемышлянинѣ“, мѣсяцословѣ на годъ 1859, стор. 59—63).

²⁾ Капитулу епископску въ Перемышлї затверджено 20. цвѣтня 1816. р.

и богословія, ба й университетъ перенесено въ 1805. р. изъ Львова до Кракова. Сей бо городъ Ягайлондвъ доставъ ся пѣдъ власть Австріѣ при третѣмъ подѣлѣ Польщѣ (1795), и ѡдтакъ урядъ цѣсарскій не хотѣвъ удержувати въ однѣмъ краю короннѣмъ два университеты, коли въ Краковѣ истнувала стародавна академія. Такъ отже оставъ ся у Львовѣ тѣлько лицей (Lycæum) зъ чотырма ѡддѣлами, се-бѣ-то зъ ѡддѣломъ богословскимъ, юридично-политичнымъ, медично-хирургичнымъ и философичнымъ. Тѣ окремі ѡддѣлы называно студіями¹⁾. Коли-жъ въ 1815. роцѣ Краковъ оголошено републикою, то урядъ австрійскій бувъ приневоленный опять отворити университетъ у Львовѣ. Одвѣтный дипломъ цѣсарскій выдано 7. серпня 1817. р.; ѡдтакъ 4. падолиста ѡдбулася инаугурація университета, котрый названо именемъ цѣсаря Франца. А вже-жъ въ ново-отворенѣй академіи не заведено выдѣлу медичного, по-за-якъ уже въ тѣмъ университетѣ, щѣ его засновавъ бувъ цѣсарь Іосифъ II., сей факультетъ для недостатѣ слухачѣвъ не мѡгъ розвиватись. Заведено стже лишъ три выдѣлы: богословскій,

¹⁾ Мѣжь професорами лицейя Львѡвского вызначувавъ ся именно Иванъ Лавровскій, докторъ богословія и философіѣ. Онъ учивъ богословія пастырского, ѡдтакъ религіѣ (въ ѡддѣлѣ юридично-политичнѡмъ и философичнѡмъ) и языка грецкого (въ ѡддѣлѣ философичнѡмъ). Ему присвятивъ Іосифъ Левицкій, авторъ руской граматики, ось-таку похвальну згадку: „Покойный Иванъ Лавровскій, крылошанинъ, былъ правдивымъ ученымъ рускимъ, котрый добре розумѣлъ языкъ церковный и народный, першій запровадилъ при каедрѣ въ Перемышли натомѣсть польскихъ гомилій гомиліи рускіи до народа...“ („Очеркъ основанія галицко-руской Матицѣ и справозданіе первого собору ученыхъ и любителей народного просвѣщенія“. Составлено Яковомъ Головацкимъ. Въ Львовѣ 1850. I. „Слово, говорене Іосифомъ Левицкимъ въ общемъ засѣданію на сѣздѣ ученыхъ рускихъ, дня 26. жовтня 1848“; стор. 83.)

юридичный и философичный зъ курсомъ медично-хирургичнымъ и зъ гимназією шестиклясовою.

Изъ проявъ тогдѣшнього житя политичного въ Галичинѣ можна записати хйба лишь оголошенє конституціѣ станѡвъ галицкихъ (18. цвѣтня 1817). Въ наслѣдокъ сего акту обѣ капитулы рускїѣ, Львѡвска й Перемыска, набули права высылати своихъ депутатѡвъ на соймъ постуляційный. Найгѡднѣйшимъ такои чести бувъ заслуженый крилошанинъ Михайло баронъ (Neustern) Гарасевичъ. Однакъ его не выбрано, та депутатомъ капитулы Львѡвскои поставлено Гаврїяла Дубовицкого; Перемыску же капитулу заступавъ на тѡмъ шляхоцкѡмъ соймѣ ученый крилошанинъ Иванъ Могильницкій. А вже-жь изъ тыхъ соймѡвъ постуляційныхъ нарѡдъ рускій нѣчого не хѡснубавъ, та пробудивъ ся изъ своего сну ажъ въ 1848. р., коли за панованя Фердинанда I. (25. цвѣтня) народамъ австрїйскои державы оголошено конституцію. Се стало ся именно въ наслѣдокъ тыхъ либеральныхъ идей, якими Европа въ мартѣ того року була заворушилась.

Въ цѣли ѡдродженя народного громадка просвѣченныхъ Русинѡвъ завязала у Львовѣ головну Раду руску. Зъ триста Русинѡвъ, людей духовныхъ и свѣтскихъ, зѡбралось 2. мая 1848. р. въ сали консисторскѡй у св. Юра. Навпередъ ѡддано честь заслугамъ Маркіяна Шашкевича, щѡ сильно полюбивъ свою народнѡсть и бувъ першимъ просвѣтителемъ Руси въ мѡвѣ рѡднѡй. Згадкою за того славного мужа освящено той збѡръ патріѡтѡвъ русскихъ, котрї дорогїѣ заповѣтъ Маркіяна хотѣли сповнити запопадливимъ трудомъ около добра землякѡвъ¹⁾.

¹⁾ Тогдѣ выголошено стишокъ Антона Петрушевича („Братямъ Галичанамъ“), починаючїѣ ся сими строфами:

Предсѣдателемъ того збору выбрано заслуженного крилошанина Михайла Куземского; а вже слѣдующого дня, 3. мая, запрошено епископа-суфрагана Григорія Яхимовича, щобъ обнявъ провѣдъ въ головнѣй Радѣ рускѣй. И отъ, уже 10. мая выдано ѳдозву до руского народу, въ котрѣй мѣжь иншимъ отъ-се сказано:

...„Мы Русины галицкѣй належимо до великого руского народу, котрый однимъ говоритъ языкомъ и 15 миліонѣвъ выносить¹⁾, зъ котрого пѣлтрета миліона землю галицку замешкуе. Той нарѣдъ былъ колись самодѣльный, рѣвналъ ся въ славу найможнѣйшимъ народамъ Европы, малъ свѣй письменный языкъ, свои власніи уставы, своихъ власныхъ князѣвъ; однимъ словомъ былъ въ добрѣмъ бытѣю, заможнымъ и сильнымъ“...

... „Пробудился уже и нашъ левъ рускѣй и краснунамъ ворожить пришлѣсть. Вставайте-жъ, братя, вставайте съ долгаго сну вашего, бо уже часъ! Встаньте! але не до звады и незгоды! но двигнѣмся ра-

Гей, кто Русинъ весели ся!
Покинь смутокъ,
Отри слезы, —
Не жури ся!

Ще не згибло руске слово,
Такъ намъ миле,
Ще го чути
Наоколо

Ще Бѣгъ ласкавъ Галичаномъ:
По Днѣстрови,
Коло Буга
И надъ Сяномъ.

Лишь погасли съ боярами
Князѣвъ роды;
Но Габсбурія
Правлятъ нами...

(„Зоря галицка“ зъ 1848. р. число 1.)

¹⁾ Всѣхъ Русинѣвъ - Украинцѣвъ (крѣмъ Бѣлорусѣвъ) числять теперъ звышь 21 миліонѣвъ, именно:

а) на Украинѣ	18,000.000
б) въ Галичинѣ	2,516 542
в) въ угорскѣй Руси	600.000
г) на Буковинѣ	239.690.

зомъ, щобы пѣднести народнѣсть нашу и забезпечити данї намъ свободы“...

... „Будемъ дѣлати въ способѣ наступующїй :

а) „Первымъ заданьемъ нашимъ буде, заховати вѣру и поставити на рѣвни обрядокъ нашъ и права церкви и священникѣвъ нашихъ съ правами другихъ обрядкѣвъ“.

б) „Розвивати и вносити народнѣсть нашу во всеѣхъ єи частехъ : выдосконаленьемъ языка нашего, запровадженняемъ єго въ школахъ низшихъ и выжшихъ, выдаваньемъ писемъ часовыхъ, утримованьемъ кореспонденцїй съ письменными такъ нашими, якъ инными до щену славянського належачими, розширеньемъ добрыхъ и ужиточныхъ книжокъ въ языкѣ рускѣмъ, и усильнымъ стараньемъ, впровадити и на рѣвни поставити языкъ нашъ зъ инными въ урядахъ публїчныхъ“ и т. д

в) „Будемъ чувати надъ нашими правами конституцїйными, розбїзнавати потреби народу нашего, и поправленя быту нашего на дорозѣ конституцїйнѣй шукати, а права нашї ѣдъ всякои напасти и оскорбленя стали и сильне хоронити“¹⁾.

Проводырѣ Русинѣвъ галицкихъ корыстуючись опѣкою губернатора Франца Стадіона дбали щиро про добро свои народности. Проте ще передъ завязанемъ головної Рады рускои, коли рознесла ся чутка, що небавомъ оголосять конституцію, подано (19. цвѣтня 1848. р.) на руки Стадіона петицію до цѣсаря Фердинанда, въ котрѣй высказано отъ-єї бажаня Русинѣвъ : 1) щобы вѣ всеѣхъ народныхъ школахъ²⁾ той части Галичины, де люднѣсть єсть чисто-руска або переважно руска, наука

¹⁾ „Зоря галицка“, 1848., число 1.

²⁾ Народными школами звались школы сѣльскї, тривїяльнї и головнї.

выкладалася въ мовѣ рускѣй; — 2) щобы въ тыхъ округахъ Галичины, въ котрыхъ живутъ Русины, такожь въ вышихъ школахъ мовѣ рускѣй призволено таке розширене, яке есть одвѣтнымъ рускѣй людности; — 3) щобы все краеві уставы, цѣсарскі приказы и рѣшеня всехъ урядѣвъ оглошувано рускому народови въ мовѣ рускѣй; — 4) щобы въ тѣй части Галичины, де живутъ Русины, поставлялись такі урядники, котрі добре знаютъ мову руску; — 5) щобы грецко-католицкихъ священникѣвъ пѣдготовлено въ студіяхъ такъ, абы могли своимъ парафіянамъ науку вѣры й моральности выкладати въ рускѣмъ языцѣ; — 6) щобы ѡдбулось зрѣванне духовенства всехъ трѣхъ обрядѣвъ, с. е. грецко-католицкого, латинского и орменьского во всехъ правахъ, привилегіяхъ и достоинствахъ; — 7) щобы Русинамъ були приступні все публичні уряды и все громадскі та городскі послуги¹⁾.

Въ наслѣдокъ сеи просьбы надѣлано Радѣ рускѣй отъ-се рѣшене министерске зъ дня 9. мая т. р.: 1) Во всехъ народныхъ школахъ тыхъ округѣвъ, въ котрыхъ люднѣсть есть чисто-руска або въ бѣльшой части руска, наука подаватись буде въ мовѣ рускѣй; — 2) поза-якъ руска мова въ теперѣшнѣмъ своѣмъ розвою ще не зовѣмъ годить ся до выкладу многихъ науковыхъ предметѣвъ, то поки-що въ вышихъ школахъ „русского краю“ поставить ся напередъ катедра для руского языка, щобъ учащѣй ся молодежи подати спосѣбнѣсть до основного выученя рѣдной мовы, и щобы прискорити еи выобразование; — 3) узнае ся потреба науки въ мовѣ рускѣй для кандидатѣвъ стану духовного, про-те цѣсарь приказуе, щобы въ семинаріяхъ все клирики вчилися

¹⁾ „Зоря галицка“, 1848; число 2.

рѣднои мовы, и щобы заведено окремӣ вправы практичнї; — 4) правне зрѣвнанє вє̄хъ трохъ обрядѡвъ буде дѣйстно наблюдати ся вѡ вє̄хъ правахъ, привилегїяхъ и достоинствѡхъ, и ѡдтакъ не допустити ся, щобъ одинъ обрядъ передъ другимъ займавъ собѡ первенство; — 5) припущенє Русинѡвъ до вє̄хъ публичныхъ урядѡвъ и такожь до вє̄хъ мѣйскихъ и громадскихъ послугъ забезпечено вже §-омъ 24. патенту уставного, и буде предметомъ бережливои уваги правительства.

Впрочѡмъ заявлено въ сѣмъ рѣшеню, що третїй и четвертїй уступъ тои просьбы залагоджено вже уставнымъ патентомъ зъ дня 25. цвѣтня 1848. р. Тамъ же сказано, що законы будуть оголошуватись такожь въ мовѣ рускѡй, та що урядники въ тѡй частї Галичины, де живють Русины, мають знати ихъ мову¹⁾.

Въ тѡмъ часѣ були отже Русины любимцями австрїйского правительства и могли выеднати собѡ деяку пѡльгу въ житю народнѡмъ. И дѣйстно, тогдѣшнїй проводырѣ Русинѡвъ були гѡдными заступниками галицко-русского народу передъ короною и передъ правительствомъ. Про-те около епископа Григорїя Яхимовича и крилошанина Михайла Куземского²⁾ горнулись вє̄ щирї патриѡты рускї, именно Иванъ Борисикевичъ, Игнатїй Галька, Яковъ Геровскїй, Яковъ Головацкїй, Иванъ Гушалевичъ, Иванъ Жукѡвскїй, Алексѣй Заклинскїй, Федѡръ Леонтовичъ, Михайло Малиновскїй, Антѡнъ Могильницкїй, Рудольфъ Мохъ, Антѡнъ Павенцкїй, Григорїй Сав-

¹⁾ *ibid.*, число 3.

²⁾ Григорїй Яхимовичъ, епископъ и суфраганъ митрополита Михайла Левицкого, бувъ предсѣдателемъ головної Рады рускои до мѣсяца марта 1849. р., поки его не поставлено епископомъ Перемыскимъ. Опѣсля ставъ предсѣдателемъ Рады Михайло Куземскїй, щѡ заступавъ Яхимовича въ проводѣ Русинѡвъ.

чиньській, Левъ Трѣшакѣвскій, Никола Устіяновичъ и и. Всѣ они любили свѣй нарѣдъ и пѣдъ розумнымъ проводомъ обохъ тыхъ мужѣвъ стали запопадливо трудитись для добра Руси.

Але такі патріотичні змаганя нашихъ землякѣвъ не подобались Полякамъ, котрі небавомъ постарались о тее, що противъ головної Рады руской повставъ збѣръ польско-рускій. Въ сали редутовѣй старого театру¹⁾ зѣйшлись 23. мая 1848. р. деякі графы, дѣдичѣ, емигранты, адвокаты, урядники, письменники и студенты университетскі и завязали раду пѣдъ назвою рускій Собѣръ²⁾. Се були въ бѣльшѣй части Поляки такі, що походили зъ руского роду. Они-то бажали, щобъ Русь галицка полюбила польскі порядки и зъ-годомъ-перегодомъ перетворилась въ Польшу. Той рускій Собѣръ выдавъ 8. червня 1848. р. ѣдзову до „братіи Русинѣвъ“, звѣщаючи мѣжъ иншими ось-такі принадні слова:

— „Русины! днесъ будить ся народнѣсть руска, бо духъ Божій зступивъ на землю и зрѣвнавъ якъ народы такъ и люди съ собою“.

„Въ намѣреню, тую народнѣсть воздвигнути, завязало ся вѣ Львовѣ два собраня пѣдъ назвою Рада народа руска (святоюрска) и Собѣръ рускій. Первая складаюча ся по найбѣльшой части зъ превелебныхъ священникѣвъ, не може ся скутечно займовати чимъ иннымъ, токмо дѣлами церковными и честною працьою о спасеню небеснѣмъ. А нашъ Собѣръ складаючий ся не токмо зъ велебныхъ отцѣвъ духовныхъ, але такожъ зо всѣхъ ин-

¹⁾ Старый театръ стоявъ на тѣмъ мѣсци, де теперъ простягае ся пляць, що zove ся „castrum“.

²⁾ Межи членама руского Собору були три священники рускі: Викторъ Дольницкій, д-ръ Онуфрій Крилицкій и Ромуальдъ Крижановскій.

чихъ станѣвъ, постановивъ, не минаючи такожъ праведного намѣренія руской Рады, заняться веѣми потребами руского народа. Въ тѣй мысли буде виходити Денникъ руского Собора, который опѣць нашего міра свѣтлыхъ мужѣвъ поручаемо“.

„И вѣдомо чинимо передъ Господомъ Богомъ, міромъ хрестіянскимъ и цѣлымъ свѣтомъ, що намѣренемъ нашимъ вѣсть“:

„Чувати надъ народностею рускою, причиняти ся до ей свободного и независимаго розвитку, просвѣщати нашъ нарѣдъ; пѣднести его до участництва въ справахъ цѣлого народа; запровадити такъ школы нижшій яко и выжшій въ языцѣ рускѣмъ; научити его уживати на добро наданыхъ ему свободъ конституційныхъ; чувати надъ правами и добромъ цѣлого народа; веспирати и воздвигати писменництво наше руске впливомъ нашимъ и маѣткомъ, наконецъ старатися, кѣлько въ силахъ нашихъ буде, о полѣпшенѣ доли духовенства руского, абы могло такъ высокому свому поволаію безъ перешкоды ѡдповѣдати, — при тѣмъ же веѣмъ утримовати веѣми силами згону и єднѣсть зъ народомъ вєпѣльного нашего отечества, щобы буря неряду и колотнѣ, тая позма¹⁾ страшливая, щѣ дерева зъ корѣньомъ выриває, и всеѣ зъ землею рѣвнає, не поцсувала тыхъ молодыхъ лѣторостей, которіи не давно въ землю нашу святу часъ вѣткнувъ“.

Сю ѡдзову пѣдписали шѣстьдесять и чотыри дѣйствій члєны руского Собору, именно чотыри графы: Александръ, Юліанъ и Володимиръ Дѣдушицкїи, та Антѣнъ Голѣвскїи, ѡдтакъ Онуфрїи Криницкїи, профєсоръ богословїя, Антѣнъ Домбчанскїи, совѣтникъ суду шляхоц-

¹⁾ позма або пѣзьма — ненависть, месть, ворушня.

кого, Касперъ Ценглевичъ, письменникъ¹⁾, Янъ Захарія-севичъ, письменникъ и и.

Небавомъ опбеля члени того собору хотѣли выдавати свою часопись и стали глядати одвѣтного вѣ редактора. И ось нашли талантливого Русина, Ивана Вагилевича, що самохѣтъ покинувъ администрацію капеляніѣ въ Нестаничахъ²⁾ и ставши редакторомъ Дневника руского, высказавъ вже 12. серпня 1848. р. програму руского Собору въ сихъ словахъ:

„Цѣль руского Собору есть: опѣкованіе ся народностію рускою, причиненіе ся до ея свободного и независимого развитія, а при томъ удержуваніе згоды и одности зъ міромъ соплеменной народности въ нашей спольной отчинѣ“.

„Однимъ зъ найпершихъ средствъ, якимъ хочеть рускій Соборъ дойти до своєї цѣли, есть просвѣщеніе народное. а то осягнути можна литературою рускою. Отже-жь въ томъ намѣренію постановилъ рускій Соборъ издавати письмо періодическое подъ назвою „Дневникъ рускій“. — — Дневникъ сей будетъ выдаватися зъ початку що тыждня разъ, позднѣйше два разы на тыждень, и то въ одинъ листъ великого розмѣру буквами кириллскими, а по причинѣ, що многі Русины не мають доброї вѣдомости сихъ буквъ, то якобъ число екземплярѣвъ будетъ издано и латинскими буквами, такъ що пренумеранты по своей воли могутъ брати екземплярѣ печатаны одними або другими типами“.

¹⁾ Про политичну дѣяльність Каспера Ценглевича гряди статью Ив. Франка п. з. „Польске поветане въ Галичинѣ 1846. року“ въ „Зорѣ“ Ом. Партицкого зъ 1884. р. ч. 4; порѣвн. „Зорю“ зъ 1886. р., число 8., стор. 135.

²⁾ Администраторомъ капеляніѣ въ Нестаничахъ бувъ давнѣйше Маркіянъ Шашкевичъ.

Перше число Дневника руского выдано 18. (30.) серпня 1848. р., а вже зъ числомъ 9., дня 13. (25) жовтня т. р. перестала сеся часопись виходити, не здобувши собѣ прихильникѣвъ мѣжь Русинами¹⁾. Головнымъ намѣромъ Дневника було зъеднати собѣ простый людъ, и про-те захвалювано вефлякѣй пѣльги, якими корыстувались хлопы за польского панования²⁾. А по-за-якъ рускому Соборови звѣстно було, що руске духовенство має найбѣльшій впливъ на людъ, то намагавъ ся ѣнъ зъеднати священникѣвъ для великой польской ѣтчины³⁾. А вже-жъ всякѣй обѣтницѣ руского Собору, зложенѣй „передъ Богомъ, міромъ христѣянскимъ и цѣлымъ свѣтомъ“ були лишъ пустыми фразами для обаламученя Русинѣвъ⁴⁾. Тому-то

¹⁾ „Дневникъ рускѣй“ находить ся въ библиотекѣ Дому народного и такожь въ библиотекѣ имени Оссолинскихъ. Въ библиотекѣ Дому народного суть веф 9 чисель, а то числа 1. 2. 3. 4. 5. и 9., печатанѣй латиньскими буквами, а числа 6. 7. 8. печатанѣй кирилицею. Въ библиотекѣ же имени Оссолинскихъ зберегають ся числа 1. 2. 3. 4. 6. 7. 9., печатанѣй буквами латиньскими.

²⁾ Порѣвн. „Повѣсть Дѣда-лѣрника о вояцкой службѣ“: — „Маєте знати, що за польскихъ часовъ и рядовъ, то хлопѣвъ не брали въ рекруты. Хлопъ малъ щѣ коло ґрунту робити и муѣль ґрунту пильновати, а только шляхтичѣ вояцку службу робили. Хиба якъ хлопъ самъ добровольно до польскихъ жолнерѣй присталъ, то го приймили; а коли ся добре справовалъ, то такого хлопа-жолнера зробили шляхтичемъ и по войнѣ зъ королевщины надали му вольный ґрунтъ шляхоцкѣй. Ажъ якъ ту зайшли Нѣмцѣ, то постановили рекрутацию на хлопѣвъ за Богъ-да-прости“. (Число 2.)

³⁾ Порѣвн. „Дневникъ рускѣй“, число 1. „Ѡтозва Собору руского до велебныхъ священниковъ“. Тутъ сказано мѣжь иншимъ отъ-се: „На буйныхъ нивахъ нашеи премилои отчины розросло ся дерево народности въ два пресильны конарѣ, — единымъ конаремъ естъ народъ рускѣй, а другимъ народъ польскѣй...“

⁴⁾ „Русины въ роцѣ 1848.“ („Зоря“ Ом. Партицкого зъ 1880. р., число 24., стор. 314.)

Никола Устіянович остерегавъ землякѣвъ, щобъ не давались обманути тими обѣтницями панскими, а членѣвъ головної Рады заохочувавъ зберегати святощъ народнїй кажучи: „Не бѣйте ся, не встыдайте ся обставати за чисто-рускою справою; вы були-сьте першїй, щѣ-сьте ся за народностею и ѳдвѣчными правами руского народу ѳдозвали, вы зъ народомъ рускимъ все-сьте щире гадали, и теперь щире гадаєте, а нарѣдъ рускїй припаде цѣлымъ сердцемъ до васъ“...¹⁾

Та й тяжкїй були напасти того Собору на головну Раду руску. Называно єѣ товариствомъ „святоюрскимъ“, зборомъ священникѣвъ „темныхъ и лукавыхъ“; ѳдтакъ говорено, що члены Рады хочуть бути губернаторами и Богъ-зна' якими достойниками, що Рада „тхне езуитизмомъ“, та що старає ся людъ сѣльскїй своею часописію „Зоря галицка“ до розбоѣвъ и рѣзнїѣ пѣдбурити²⁾. Однакже проводырѣ Русинѣвъ зъумѣли честно ѳдперти всякїй клеветы могучихъ противникѣвъ и ѳдтакъ не переставали трудитись для добра своихъ землякѣвъ. И справдѣ, въ першѣмъ и другѣмъ роцѣ своего именованя головна Рада руска займалась щиро справами народными, ба, вже въ третѣмъ мѣсяци по завязаню сего политичного товариства заступникъ предсѣдателя, Михайло Куземскїй, мѣгъ передъ земляками похвалитись ось-такимъ плодомъ запопадливого труда рускихъ патріѣтѣвъ: ...„Обудили-сьмо зъ долговѣчного сна нашу народнѣсть: бо привели-сьмо до пѣзнаня жатя, а жатя свободного, нарѣдъ нашъ рускїй, долго утисненый и зганѣбленый, бо воскресили-сьмо въ немъ любовь къ просвѣщенію и ѳбученію полезному“...³⁾. Впрочемъ часопись „Зоря галиц-

¹⁾ „Зоря галицка“, 1848; число 6, стор. 26.

²⁾ *ibid.*, число 24.

³⁾ *ibid.*, число 12. „Слово честного заступника предсѣдателя

ка⁴ була знаменитимъ речникомъ всякихъ народныхъ змаганъ Рады рускои и стояла вѣрно на сторожи правъ Русинѡвъ.

Вже въ 1848. р. пѡдношено важну справу подѣлу Галичини на двѣ провинціѣ, на руску вѣходну и польску захѡдну¹⁾; вже тогдѣ выказано бажанѣ утвореня рускои гвардіѣ народнои.²⁾ Въ тѡмъ-то рѡдѣ (въ кѡнци мая) головна Рада выслала депутацію на славянскій собѡръ въ Празѣ, щѡбъ змаганя галицкихъ Русинѡвъ стались звѣстными всѣй славянщинѣ.³⁾ Опѡсля въ 1849. р.

Мих. Куземского съ причины двѡмѣсячного дѣянія Рады головнои, загрѣвающее до дальшого ревного дѣянія⁴.

¹⁾ „Зоря галицка“, 1848: число 18.

²⁾ Въ 1849. р. утворено дѣйстви баталіонъ рускихъ стрѣльцѣвъ (1.600 мужа), котрыхъ провѡдникомъ бувъ майоръ Ватер-флитъ. Офицеры сего баталіону представились Радѣ рускоѣй дня 27. мая (8. червня) 1849. р. Дня 6. вересня т. р. вирушили тѣ стрѣльцѣ (Feldcorps) изъ Львова въ похѡдъ до Угорщины, коли тамъ заворушилась домашня усобиця. Пѡсля вѡйны угорскои розвязано той баталіонъ рускихъ стрѣльцѣвъ.

³⁾ Депутатами головнои Рады рускои на собѡрѣ славянскѡмъ въ Празѣ були: д-ръ Григорій Гинилевичъ, Иванъ Борискевичъ и укѡиченый богословъ Алексѣй Заклинскій. Присутній Славяне узнали бажаня Русинѡвъ зовѣмъ оправдаными и спонукували Полякѡвъ, бути справедливыми для своихъ суспѣдѡвъ. Рускій пѣсенѣ й думы спѣвано на зборахъ Славянъ, а мову руску названо „найделикатнѣйшою“ зѡ всѣхъ славянскихъ языкѡвъ. („Зоря галицка“, 1848, число 10.) Тѡлько одинъ-однѣсѣвнѣй Касперъ Ценглевичъ, щѡ небавомъ опѡсля ставъ членомъ „руского Собору“ выступавъ въ Празѣ завзято противъ Русинѡвъ и не хотѣвъ ихъ узнавати народомъ, окремымъ ѡдѣ Полякѡвъ. („Зоря“ Ом. Партицкого зѡ 1884. р. — статья Ив. Франка п. з. „Польске повстанѣ въ Галичинѣ 1846. р.“, число 4., стор. 27) — Цѣлый собѡръ подѣливъ ся на три секціѣ: першу секцію творили Русины и Поляки, другу Словѣнцѣ, Хорваты, Сербове и Дальматинцѣ, третю Чехи, Моравляне, Шлезаки й Словаки. Руско-польска секція складалась изъ 63 членѡвъ. Президентомъ той секціѣ бувъ

головна Рада старала ся навязати взаимини зъ Буковиною и зъ Русью угорскою. Дня 4 (16.) лютого т. р. Иванъ Борискевичъ представивъ Радѣ послѣвъ буковинскихъ; тогдѣ-то профессоръ Никола Гакманъ за явивъ радѣсть Буковины изъ-за того, що нарѣдъ галицко-рускій упоминае ся мужно о свои права¹⁾. Одаткъ 20. липня т. р. выдала Рада одозву „до народу руского въ Угорщинѣ“, звѣщаючи мѣжь иншимъ отъ-се: — „Промавляемъ до васъ именовъ народа руского галицкого въ спѣльнѣй нашѣй справѣ рускѣй, подаваючи вамъ долонь ко соединенію, щобы всѣ Русины були однимъ сильнымъ въ спѣльнѣмъ сообщенію щасливымъ народомъ...“²⁾

Але-жь Русины були въ Галичинѣ єдиними любим-

д-рѣ Либельтъ изъ Познаня, вице-президентомъ и першимъ секретаромъ поставлено Вацлава Залеского (щѣ небавомъ опѣсля ставъ губернаторомъ Галичины), другимъ секретаромъ бувъ Семиньскій, а пѣдъ-секретаромъ Заклиньскій. На сѣмъ соборѣ Славянъ въ Празѣ Русины завязали зъ Поляками федерацію на пѣдставѣ рѣвноправности руской мовы зъ польскою въ урядѣ, школахъ и въ гвардіи народнѣй, на пѣдставѣ цѣлковитой рѣвности обохъ обрядѣвъ и рѣвнои дотаціѣ духовенства, лишаячи до рѣшеня будущому соймови, чи й коли треба пѣдѣлити Галичину на два окремай округи администраційнѣй. Тѣ-то „уклады“ Русинѣвъ зъ Поляками въ Празѣ пѣдписали 7. червня 1848. р. отъ-сѣ мужѣ: *Leon Sapieha, Grigoriu Gniewlewiecz, Iwan Borisskiewicz, Antoni Zygmunt Helcel, X Szczesny Buchwald, Jozef Midowicz, Karol Malisz, Zakliński Aleksy, Zenon Pogłodowski, Ludwik Stecki, Maurycy Kraiński*. — А вже-жь соборъ славяньскій, не докѣнчивши своихъ нарадѣ и не затвердивши тыхъ угодowychъ „укладѣвъ“ Поляковѣвъ зъ Русинами, бувъ розѣгнанный княземъ Виндишгрецомъ по збомбардованю Праги 11. червня. („Дѣло“, 1883, ч. 61—63: „Зъ 1848 року“. Давнѣй матеріялы до оцѣненя новыхъ заходѣвъ около польско-руской угоды.)

¹⁾ „Зоря галицка“, 1849; число 15.

²⁾ *ibid.*, число 59.

цями австрійського правительства лиш дотіль, докіль графъ Стаціонъ бувъ губернаторомъ; коли-жъ вінъ 4. червня 1848. р. виїхавъ изъ Львова, а на єго мѣсти ставъ губернаторомъ Вацлавъ Залескій, то Поляки заняли пануюче становище въ краю.¹⁾ Одакъ на внесенє Залеского министерство просвѣты приказало д. 29. вересня 1848. р., щобъ въ ожиданю высшего выобразованя языка руского, и закимъ прийде до подѣлу польскихъ и рускихъ частій Галичины, завести безъ проволоки языкъ польскій въ гимназіяхъ и въ академіи Львѣвскѣй.²⁾

Дѣзнавшиє про таке неприхильне для Русинѣвъ рѣшенє министерства головна Рада ухвалила въ кѣнци

¹⁾ Губернаторъ Вацлавъ Залескій прибувъ до Львова 25. жовтня 1848. р. Тогдѣ выслала до него Рада руска депутацію, щобъ єго повитати и заявити єму бажаня руского народу. Именемъ Русинѣвъ промовивъ до губернатора Иванъ Жукѣвскій, парохъ церкви св. Петра й Павла, подносячи въ рускѣмъ словѣ тую заслугу Вацлава „зъ Олеська“, що вінъ збиравъ памятники устной руской литературы тогдѣ, коли нашъ нарѣдъ спочивавъ ще въ глубокѣмъ снѣ, та „що Русины вже одъ того часу (1833. р.) почали около управы рѣлѣ народнои мимо розмаитыхъ перепонъ поединчо працювати“. Одакъ сказавъ Жукѣвскій, що сего року (1848) цѣлый нарѣдъ, доступивши свобѣды конституційныхъ двигнувъ ся до сильного житя народного, що богато свѣтлыхъ мужѣвъ вельми запопадливо „надъ просвѣщенємъ народа працюють“, и що любовь ко народности руской въ серцяхъ Русинѣвъ такъ уже розгорѣлась, що нѣяка сила людска не зможе имъ єи выдерти. — На промову Жукѣвского губернаторъ одповѣвъ по-руски, що й вінъ мѣжь Русинами „на руской земли“ родивъ ся, що рускій языкъ бувъ першимъ єго языкомъ, котрого въ дитинствѣ довгий часъ уживавъ, та що вѣсьми силами о тєе старатись буде, чтобы Русинамъ щѣ-до народности и прочихъ правъ природныхъ та конституційныхъ нѣяка не дѣяла ся кривда. („Зоря галицка“, 1848., число 25. стор. 101., 105.)

²⁾ „Зоря галицка“, 1848; число 29.

жовтня выслати двоохъ депутатѣвъ (Мих. Куземского и Ив. Борискевича) до цѣсаря Фердинанда, котрый по причинѣ ворохобнѣ Вѣденской пробувавъ тогдѣ въ Оломунци. Саме-тогдѣ перенесено соймъ конституційный зъ Вѣдня до Кромерижа, въ Мораву, и про-те могли до тыхъ обоохъ мужѣвъ прилучитись пять соймовыхъ послѣвъ, именно три священники, Григорій Шашкевичъ, Иванъ Ломницкій и Григорій Левицкій, та й два селяне, Василь Гармацѣй и Андрѣй Дивакѣвскій. Депутація тая увѣннвши цѣсаря о вѣрности Русинѣвъ заявила ему (6. падолиста) отъ-сѣ бажаня галицко-русского народу: 1) щобы подѣлити Галичину на два краѣ, на рускій и польскій; — 2) щобъ утворити на галицко-рускѣй земли стражь народну; — 3) щобъ завести руску мову въ веѣхъ школахъ; — 4) щобъ завести руску мову и письмо въ веѣхъ урядахъ; — 5) щобъ якъ найскорше установити новѣй заряды громадскѣй, а замѣецъ мандаторѣвъ поставити уряды цѣсарскѣй. — 6) щобы назначити особну комисію, котра розсудила-бъ споры о ґрунта и лѣсы мѣжь давнѣйшими панамы а громадами. — 7) щобы перенести въ инші стороны тыхъ урядникѣвъ, котрі оказались неприхильными до руского народу; — 8) щобы зрѣвнати рускихъ священникѣвъ и дякѣвъ зъ ксьондзами и органистами латиньского обряду въ гѣдности и платни, и щобъ ѳдтакъ свята рускѣй святковано въ школахъ, урядахъ и въ народнѣмъ житю. — Тогдѣ-то ѳдповѣвъ цѣсарь рускѣй депутаціи, що бажаня Русинѣвъ, выказанѣй въ адресѣ, возьме собѣ до серця, и що прикаже своему министерству по-змосѣ скоро тѣ желаня сповнити.¹⁾

Мѣжь-тымъ колотнеча двоохъ свѣтскихъ людей зъ тро-

¹⁾ „Зоря галицка“, 1848; число 27., 30., 31.

ма артилеристами и послѣдовавши ворохобня въ Львовѣ кѣнчилась бомбардованемъ гѣрода (2. падолиста 1848. р.). Оѣтакъ на руки епископа-суфрагана Яхимовича, предсѣдателя головної Рады рускои, прийшло письмо губернатора Вацлава Залеекого (зѣ д. 16. падолиста) зѣ тымъ заявленемъ, що пѣсля розпоряженя министерского зѣ д. 4. падолиста 1848 р. запрошуе ся Рада руска, котра дала вже багато доказѣвъ вѣрности для австрійского цѣсарского Дому, щобъ она черезъ священникѣвъ старалась удержати супокѣи и порядокъ мѣжь рускими громадами.¹⁾ Такъ отже Рада руска могла дальше розвивати свою дѣяльнѣсть, мѣжь-тымъ коли всякѣ товариства польскѣи порозвязувано.

Въ начатку слѣдуючого року (8/20 сѣчня 1849) выслала головна Рада депутацію до Олумунця. Се бо цѣсарь Фердинандъ зрѣкъ ся престола (2. грудня 1848. р.), а его наслѣдникомъ ставъ Франць Іосифъ I. Такъ отже руска депутація хотѣла уступаючому цѣсареви выказати подяку за его добродѣйства, заявленѣи Русинамъ, а нового цѣсаря просити о прихильнѣсть для руского народу. Провѣдникомъ сѣи депутаціѣ, що складалась зѣ 32 осѣбъ, бувъ епископъ Черемьскѣи, Григорѣи Яхимовичъ. На авдѣенціи у цѣсаря Франць Іосифа (28. сѣчня 1849. р.) епископъ читавъ адресу по-руски, а ѣдтакъ одинъ изъ свѣтскихъ членѣвъ депутаціѣ ѣдчитавъ еѣ въ перекладѣ нѣмецкѣмъ. Цѣсарь сказавъ, що Русины займутъ мѣжь народами его державы таке становище, яке имъ належить ся.²⁾

Ще въ 1848. роцѣ (въ мѣсяци грудню) министерство, узнаючи рѣвноправнѣсть всѣхъ народѣвъ, зѣ погля-

¹⁾ *ibid.*, число 28.

²⁾ „Зоря галицка“, 1849; число II.

домъ на третю точку просьбы депутаціѣ рускои зъ д. 6. падолиста 1848. р. ухвалило, щобы вѣ всѣхъ гимназіяхъ рускои части Галичины наука подавалась вѣ языцѣ нѣмецкѣмъ до тѣль, покѣль не настануть учитель, приспособленіи до выкладѣвъ вѣ мовѣ рускѣй, и покѣль ученики по-переду не набудуть вѣдомо-сти сего языка. Де бы науки вже теперь могли ѣдбуватись по-руски, тамъ маѣ се заразъ стати ся, а именно религію належить выкладати по-руски. Ѡдтакъ рускѣй языкъ узнано предметомъ, обовязуючимъ всѣхъ ученикѣвъ, не тѣлько Русинѣвъ, але й Полякѣвъ¹⁾. Дальше сказано вѣ декретѣ министерскѣмъ, що й на университетѣ нѣмецкѣй языкъ лишъ доти буде уважатись выкладовымъ, доки не настануть ѣдповѣднѣ доценты рускѣй и доки студенти не приготовлять ся до выкладѣвъ рускихъ²⁾.

¹⁾ Языкъ рускѣй переставъ бути предметомъ обовязуючимъ всѣхъ ученикѣвъ вѣ роцѣ школьнѣмъ 1857. Ѡдтакъ бувъ ѣнъ взглядно обовязуючимъ до р. 1868., се ѣ, каждый ученикъ гимназіѣ мусѣвъ учитись одного зъ обохъ языкѣвъ краевыхъ, руского або польского, и ажъ 1868. р. вѣ польскихъ гимназіяхъ вѣсходной Галичины польскѣй языкъ ставъ предметомъ обовязуючимъ всѣхъ ученикѣвъ.

²⁾ „Зоря галицка“, 1849., число 8. — Д-рѣ Евсебіѣ Черкавскѣй пише про ся подѣю отъ-се: Naczelnicy „Rady Ruskiej“ przyznając, że ludowy ruski język, jak go zastał rok 1848., nie nadawał się do wykładów naukowych, oświadczyli, że wolą zachowanie w nich języka niemieckiego aż do chwili, kiedy się ruski dostatecznie rozwinię, niż zaprowadzenie polskiego... Obok usposobień tego rodzaju stały się także równoczesne zaburzenia polityczne powodem, że rząd centralny już w miesiącu grudniu 1848. r. zmienił wrześniowe rozporządzenie o tyle, że na całej przestrzeni wschodniej części kraju aż po San, jako przeważnie przez Rusinów zamieszkanęj, przywrócił językowi niemieckiemu wyłączne stanowisko wykładowego, w zachodniej zaś pozostawił język polski w rozmiarach, jakie sobie był zdobył przy sposobności wykonania przyznanych na jego korzyść przed trzema miesiącami ustępstw. („Rozprawy i wnioski komisji, powołanej w roku 1879. przez galicyj-

На весну, 3. (15.) мая 1849. р. відбулось в Львові народне свято в рѣчницю освободженя бдѣ панщини. На площі при архикатедрѣ митрополичѣй бдправивъ службу Божу архимандритъ чину св. Василя Великого, Ореець Хомчинскій. Крѣмъ графа Агенора Голуховского, шефа намѣстництва¹⁾, и крѣмъ барона Гаммерштайна²⁾, головного коменданта вѣйска в Галичинѣ, при тѣмъ богослуженю були присутнї такожь два російскї генералы зъ кѣлькама офицерами, бо саме-тогдѣ прибувъ до Львова першїй бддѣль вѣйскѣ росїйскихъ, щѣ йшли на Угорщину в помѣчь арміи австрїйскѣй противъ ворохобныхъ Мадярѣвъ. Одаткъ на возѣ, прикрашенѣмъ чотырма хоругвами о синьо-жовтыхъ барвахъ, повезею шѣстьма парами волѣвъ величезный коровай и мѣдъ в дарѣ цѣсареві на руки заступника губернатора. Графъ Голуховскїй дожидавъ того народного походу у себе в палатѣ вразѣ зъ австрїйскими и росїйскими вѣйсковыми достойниками. Принявши вѣ имени цѣсаря вельми радо дарѣ народный явивъ

ską Radę szkolną krajową do zbadania sprawy reformy gimnazyów“.
We Lwowie 1882; str. 13) — Якъ понимали ученї Нѣмцѣ тогдѣшне пытанє про мову выкладову в университетѣ Львѣвскѣмъ, можна дѣзнатись изъ бесѣды, котрою ректоръ университета д-ръ Карльманъ Танїль повитавъ (27. сѣчня 1849. р.) губернатора Голуховского. Онѣ сказавъ, щѣ университетъ Львѣвскїй вступивъ в нову фазу бдѣ того часу, коли рѣвноправнѣсть Русинѣвъ сталась правдою. Бдѣ тогдѣ бо уважає ся сей университетъ рускимъ, та тѣлько черезъ якїйсь часъ буде онѣ руско-нѣмецкимъ изъ-за того, щѣ нѣмецкїй языкъ остане ся выкладовымъ, поки не розвине ся языкъ рускїй. („Слово“, Львовъ 1866., число 14.)

¹⁾ Коли губернатора Вацлава Залеского покликано до Вѣдѣня, поставлено Голуховского шефомъ намѣстництва.

²⁾ Баронъ Гаммерштайнъ велѣвъ бомбардувати Львѣвъ д. 2. падолиста 1848. р.

ся Голуховскій опѣсля на балконѣ и пѣднѣсь отъ-сей оклякъ: „Слава нашему цѣсарю, а многая лѣта рускому народови!“¹⁾ По полудни ѡдбувъ ся фестинъ народный, а въ вечеръ дано представлене театральне въ горѡдѣ езуитскѡмъ.

Небавомъ опѣсля священникъ зъ Рудна, Левъ Трѣщакѡвскій, поставивъ на 93. засѣданю Рады рускои, 3. (15.) червня 1849. важный внесокъ, щобъ въ Львовѣ збудувати Дѡмъ народный²⁾. Сей горячій патриѡтъ рускій говоривъ неразъ, що у нашего народу есть велика сила, що у него суть миліоны. Проте вѣривъ ѡнъ, що той нарѡдъ здвигне собѣ свѡй дѡмъ въ колишнѣй столицѣ руского князя Льва. Засновкомъ до потрѣбного капиталу мѡли послужити тѣ грошѣ, щѡ остались зъ народного фестину, ѡдбувшого ся д. 3. (15.) мая. По думцѣ Трѣщакѡвского Дѡмъ народный помѣтивъ бы въ собѣ бурсу, печатню, Матицю, книгарню, библіотеку зъ музеями, касино и салю для народныхъ зборѡвъ. На тѡмъ засѣданю Рады сказавъ ѡнъ, що въ Домѣ народномъ будутъ помѣщатись убогѣ талантливі хлопцѣ, выбранѣ по цѣлѡмъ рускѡмъ краю. „Намъ (60) тра русскихъ пастырей, урядникѡвъ, губернаторѡвъ, генералѡвъ, лѣкарѡвъ, художникѡвъ и ремеслникѡвъ зъ ѡтличнѣйшими таланами.. Тымъ способомъ можь-бы зъ часомъ мѣсто Львовѣ зрущити, если-бы тѣ хлопцѣ потѡмъ тутъ яко горожане осѣли“. — „Еще помѣтитъ въ собѣ той дѡмъ 4 таблицѣ мрамуровѣ на востокъ, западъ, югъ и сѣверъ поставленѣ, щѡ прѣймутъ имена честныхъ мужей, щѡ для имене руского и страдали и дѣлали, н. пр. Хмельницкого, Котляревского, и проч. — Три таблицѣ на потѡмнѡсть порожнѣ ся зоставлять“³⁾. Зъ просьбою о по-

1) „Зоря галицка“, 1849., ч. 39.

2) *ibid.*, число 49. — 3) *ibid.*

мощь для здвигнення Дому народного Трѣщакѣвскій звертавъ ся до Грекѣвъ, до Папы римского¹⁾, до Французѣвъ, Голендрѣвъ²⁾, Англичанъ, Шведѣвъ, Россіянъ, Американъ, Нѣмцѣвъ и Полякѣвъ.

Тѣ патріотичні слова убогого руского священника стали поломямъ, що загрѣло землякѣвъ до складокъ въ цѣли збудованя святынѣ народной³⁾. Коли-жъ весь людъ по вѣковѣмъ снѣ будивъ ся до житя, то головна Рада руска, що въ маю 1848. р. пѣднесла першій покликъ до спящихъ землякѣвъ, въ 1850. р. перестала за попадливо займатись справами народными и ѡдтакъ 24. липня (5. серпня) т. р. на засѣданю Рады поставлено внесокъ, щобъ она розвязалась, по-за-якъ „о справахъ краевыхъ промышляти буде соймъ краевый“. Деякі члени Рады хотѣли зъ-по-мѣжъ себе vybrати комисію изъ троухъ мужѣвъ въ тѣй цѣли, щобъ она за вѣдомостію правительства въ данѣй потребѣ могла на ново скликувати Раду на основѣ права ассоціаційного. Именно предсѣда-

¹⁾ До Папы римского звернувъ ся Трѣщакѣвскій отъсимъ молячимъ словомъ: „Святѣйшій Папо римскій! Мы во Оріентѣ твоя права рука. Черезъ пріятіе уніи впали мы въ таку бѣду, бо-сьмо и нашихъ вельможей стратили, и не братерство, но погорду и гоненіе у братьей латинникѣвъ знайшли. Помози намъ нынѣ, бо мы радуемся, же за правду терпимо“. („Зоря галицка“, 1849., число 54.)

²⁾ Порѣвн. отъ-сей покликъ до Голендрѣвъ: „Вы Голендры! Кто-жъ тѣлько постить, якъ мы?! Миліоны вашихъ оселѣдцѣвъ ся у насъ минае, а 10 або 20 разъ бѣльше бы ся минало, якбы мы вже разъ яко народъ руско-ракузскій стали. Знаете, якъ то вамъ пѣдъ Гишпанами було: такъ намъ пѣдъ польскимъ панованемъ. Якъ-сьте не забуди бѣду, скиньте по лихому крайцару, а досыть намъ буде“. („Зоря галицка“ 1849, число 54)

³⁾ На рускій Дѣмъ народный жертвовавъ Альфредъ графъ Потоцкій 200 зол. р.

тель Куземскій мотивувавъ ось-такъ внесокъ розвязаня першого руского товариства политичного: „Рада вже й такъ политичными справами не занимає ся. — Насъ зо всѣхъ сторонъ чѣпають ся и рѣзніи клеветы на насъ кидають, а то запевне не єсть мило“¹⁾. Хоча-жь тогдѣ запала ухвала бѣльшости членѣвъ, щобъ Рада не розвязувано, то однако на засѣданю 17. (30.) червня 1851. р. Куземскій внѣсь опять, щобъ Рада розвязалась и перетворилась въ таку комисію, котра займала-бъ ся тѣлько справами Дому народного. Внесокъ предсѣдателя принято: головна Рада руска розвязалась и ѳд-такъ галицка Русь лишилась своихъ провѣдникѣвъ въ житю національнѣмъ²⁾).

Коли-жь не стало головною Рады рускою, щѣ пробудила землякѣвъ до житя, то галицка Русь попалась зновъ въ духову мертвоту. „Зорю галицку“ выдавано ѳдѣ 1851. р. въ языцѣ твердѣмъ, незрозумѣлѣмъ, и хочъ она въ 1855. и 1856. р. (пѣдѣ редакцією Никола Савчиньского) ѳджила троха ѳдѣ леготу мовы живою, то все-таки галицкѣ Русины не могли позбутись анатѣвъ въ справахъ народныхъ. Тогдѣ-то не було нѣкого въ галицкѣ Русини, щѣ хотѣвъ бы пѣднести хоругѣвъ народну високо и покликати землякѣвъ до працѣ на поли просвѣтнѣмъ и суспѣльно-економичнѣмъ. Одне-однѣсенъке свѣтло блимало ще на згарищи колишнѣю академіѣ, котре декретомъ министерскимъ зъ д. 25. серпня и 11. жовтня 1849. р. передано Русинамъ въ тѣй цѣли, щѣбы спаленый будынокъ бібліотеки перетворити въ церковь, а на мѣсци колишнѣю академіѣ поставити Дѣмъ народный³⁾. Дня 18.

¹⁾ „Зоря галицка“, 1850; число 65 — ²⁾ *ibid.*, 1851, ч. 53.

³⁾ Львѣвскѣ университетъ зъ гимназією замѣщено (1784) въ колишнѣмъ монастырѣ Тринитарскѣмъ, мѣжь-тымъ коли для бібліотеки университетскою назначено костель при тѣмъ мона-

жовтня 1851. р. цѣсарь Франць Іосифъ, пробуваючи у Львовѣ, поклавъ о годивѣ $9\frac{1}{2}$ камѣнь угольний пѣдъ Дѣмъ народный, сказавши слова: „Тутъ я мѣжь моими Русинами“¹⁾.

Дѣмъ народный здвигавъ ся въ гору й гору, а жите просвѣтне и національне упадало щѣ-разъ низше, такъ, що въ 1857—1860. р. крѣмъ урядовой часописи „Вѣстникъ“²⁾ не було у насъ майже нѣякои часописи рускои, нѣ литературной, нѣ политичной³⁾. Тогдѣ-то президія ц. к. намѣстництва на основѣ рескрипту министерского зъ дня 8. мая 1859. р. покликала (15. мая) деякихъ Русинѣвъ въ члены комисіѣ азбучной, котрої поручено обдумати се пытанє, чи въ письменнѣсть руску не можна-бъ ввести азбуку латиньску? Членами сєи комисіѣ були отъ-сѣ Русины: епископъ-суфраганъ Спиридонъ Литвиновичъ, крилошане Михайло Куземскій и Михайло Малиновскій, професоръ университета Яковъ Головацкій, инспекторъ гимназіяльный д-ръ Евсебій Черкавскій, директоры гимн. д-ръ Амвросій Яновскій и Тома Полянскій, и парохъ зъ Яворова, Іосифъ Лозинскій. Крѣмъ сихъ Русинѣвъ засѣдали въ комисіи: совѣтникъ надворный Кароль Мошь, совѣтникъ ц. к. намѣстництва

стырѣ. Той-то монастырь основано въ 1729., а скасовано въ 1783. р. Одтакъ въ 1848. р. при бомбардованю Львова (2. падолиста) згорѣла академія вразъ зъ бібліотекою, по чѣмъ австрійске правительство подарувало се згарище Русинамъ. — Одвѣтне рѣшенє власти замѣщено въ „Зорѣ галицкѣй“ зъ 1850. р., ч. 104.

¹⁾ „Зоря галицка“, 1851., число 83.

²⁾ „Вѣстникъ для Русинѣвъ австрійской державы“ ставъ выходити въ Вѣдни ѡдъ 1850. р.

³⁾ На Угорщинѣ въ Будинѣ выдававъ Иванъ Раковскій „Церковну Газету“ (1856. 1857. и 1858. р.) въ твердѣмъ, незрозумѣломъ языкѣ. Въ 1858. р. печатано въ Будинѣ „Церковный Вѣстникъ для Русинѣвъ австрійской державы“.

д-ръ Ернестъ Seelig и секретарь въ министерствѣ про-
свѣты Іосифъ Ђречекъ. Предсѣдателемъ сей комисіѣ бувъ
губернаторъ Аленоръ графъ Голуховскій¹⁾.

Секретарь Ђречекъ привѣзъ зъ собою брошуру, що
єѣ написавъ по приказу правительства п. з. „Ueber den
Vorschlag das Ruthenische mit lateinischen Schriftzeichen
zu schreiben“. (Wien 1859). Оѣтакъ на першомъ засѣданю
комисіѣ заявивъ губернаторъ, що цѣсарске правитель-
ство бажає, щобъ Русины приняли азбуку латиньску,
тому-що лишъ симъ способомъ можъ буде запобѣчи ши-
реню російской пропаганды мѣжъ деякими рускими
письменниками. Опѣсля говоривъ Ђречекъ про цѣль сво-
єи миссіѣ и захвалювавъ Русинамъ азбуку латиньску.
Але-жъ годѣ було склонити присутныхъ Русинѣвъ (крѣмъ
д-ра Черкавского) до принятя той новизны. Они станули
смѣло въ оборонѣ славянсько-русской азбуки и не дали
собѣ накнути чужого письма²⁾. Ба й Іосифъ Лозинь-
скій, що давнѣйше (1834. р.) хваливъ абецадло поль-
ске, заявивъ на зборѣ комисіѣ, що теперъ не важивъ бы
єя выступити зъ тою своєю гадкою, котру захвалювавъ
передъ 25 роками. Про-те правительство не накидало вже
Русинамъ азбуки латиньской, але приписало нову пра-
вопись³⁾ и приказало д. 25. липня 1859. р., чтобы школь-

¹⁾ Дебаты той азбучной комисіѣ, котра ѣдбула 4 засѣданя,
описані въ книжцѣ: „Die ruthenische Sprach- und Schriftfrage in
Galizien.“ Lemberg 1861.

²⁾ Куземскій выступивъ изъ той комисіѣ пѣсля засѣданя
третього и подавъ ѣдъ себе меморіаль, въ котрѣмъ вельми жал-
кувавъ про вмѣшуванє правительства въ домашню справу Руси-
нѣвъ. (Die ruth. Sprach.- und Schriftfrage in Galizien; pag 35—43.)

³⁾ Въ той новѣй правописи выкинено букву ѣ на кѣнци
слова по твердыхъ согласныхъ (дѣмъ, члс) и заведено преѣото-
ване ює (граює, вєсклює, юєго) и юѣ (днѣомъ, всѣѣѣ). Про деякѣ
ишнѣй прикметы той правописи можна дѣзнатись изъ информациѣ.

нї книжки бѣдъ того часу печатались кирилицею. Одакъ усунено зъ тыхъ книжокъ гражданку, а латиньскими буквами корыстувавъ ся лишъ урядъ въ печатаню уставъ краєвыхъ¹⁾, по-за-якъ побѣчь тексту, друкованого кирилицею, замѣщувано тутъ ще тї-самї уставы, переписанї буквами латиньскими.

Такимъ рѣшенемъ министерства Русины нѣякъ не могли вдоволитись, называючи нову правопись какографією. Та й не довго ждали они усуненя той непотрѣбной новизны. Се бо новоименованный митрополить Григорій Яхимовичъ подавъ д. 23. вересня 1860. р. просьбу до цѣсаря, заявляючи ось-такї бажаня Русинѣвъ: 1) щобъ усунено накинену правопись²⁾; — 2) чтобы въ вѣхѣдныхъ округахъ Галичины заведено рускїй выкладовый языкъ такожь въ городскихъ головныхъ школахъ, коли рускї ученики суть въ бѣльшости, а не ажъ тогдѣ, коли ихъ число двѣ третї части выносить; — 3) чтобы въ гимназіяхъ вѣхѣдной Галичины рускїй языкъ бувъ обовязующимъ предметомъ науки, якъ се бывало давнѣйше; — 4) щобъ Русинамъ було вѣльно писати по-руски свои поданя до урядѣвъ и судѣвъ; —

урядовой, замѣщенои въ книждѣ „Die ruth. Sprach- und Schriftfrage...“; pag. 208—210.

¹⁾ Порѣвн. „Роспоряженя краєвыхъ Sprach- und Schriftfrage...“ для королевства Галиции и для Буковины. Рѣк 1860“. Правопись тексту, печатаного буквами латиньскими основуе ся на розпоряженю президїѣ ц. к. намѣстництва зъ дня 4. серпня 1859. (Порѣвн. „Die ruth. Sprach- und Schriftfrage...“; pag. 204—208).

²⁾ Митрополить Яхимовичъ сказавъ въ просьбѣ своѣй мѣжь иншимъ ось-се: „Die Sprache einer Nation ist eine Familienangelegenheit, und nur in ihrem Kreise können die entstehenden Streitigkeiten geschlichtet werden; jeder äussere, besonders imperative Eingriff setzt sich der Gefahr aus, ganz wirkungslos zu bleiben“. (Die ruth. Sprach- und Schriftfrage...“; pag. 274.)

б) щобы при розписуваню конкурсѣвъ для посадъ урядникѣвъ въ всхѣднѣй Галичинѣ вымагано ѡдъ кандидатѣвъ знаня языка й письма руского.

Небавомъ опѣсля (13. марта 1861. р.) ѡдповѣвъ митрополитови министеръ державный, що въ справѣ рускою правописи усуває ся розпоряжене министерства просвѣты зъ д. 25. липня 1859. р., и що про-те рускому народови вѣльно буде, самому дбати про одвѣтныи, самостоятѣйныи розвѣи своєї мовы¹⁾.

Тою справою азбучною заворушилась майже вся интеллигенція руска и прочуняла изъ своєї апатіѣ, въ яку була попалась въ 1851. р. Особливо-жь въ 1860. и 1861. р. загорѣлась галицка Русь сильною любовою до рѣдного слова, коли познакомилась зъ творами безсмертнаго кобзаря Т а р а с а Ш е в ч е н к а, котрый голосомъ апостола правды и науки звѣщавъ землякамъ братерство братне, свободу й волю. Здавалось тогдѣ, що наша Русь займе вже разъ гѣдне становиско супротивъ Полякѣвъ, що проводырѣ ви сповнять тую просвѣтну и суспѣльно-національну програму, котру були поставили въ 1848. р. — Ще въ кѣнци 1865. и въ начатку 1866. р. рускѣи послы соймовѣи выступили солидарно противъ польскаго графа Лешка Борковскаго, котрый д. 18. (30.) падолиста 1865. р. домагавъ ся, щобъ соймъ разъ уже ухваливъ, що языкъ польскѣи есть единымъ урядовымъ языкомъ въ соймѣ и выдѣлѣ краевѣомъ, по-за-якъ руска мова есть тѣлько нарѣчѣемъ языка польскаго²⁾. Противъ Борковскаго высту-

¹⁾ Министеръ державный въ рѣшеню своѣмъ зъ д. 13. марта 1861. р. заявивъ именно отъ-се: „Die unmittelbare Einwirkung auf die Bildung und literarische Entwicklung einer Sprache gehört nicht unter die Aufgaben der Staatsregierung und, wie vielfache Erfahrung zeigt, führt auch nie zu einem befriedigenden Resultate“. („Die ruth. Sprach- und Schriftfrage...“; pag. 277.)

²⁾ Stenograficzne sprawozdania z trzeciej sesyi Sejmu krajowego

пивъ именно посоль Антѣнъ Петрушевичъ, котрый въ соймѣ мѣжь иншимъ отъ-се сказавъ: „Русь нашу бѣльше вже не можна убити ани неговати, понеже Русь галицка въ 1848. р. ѡтрождена прійшла вже до самопознанія своєї народности; и то есть наибѣльшая гваранція нашего руского быта. Для того кажу, що такъ якъ первый Адамъ, вѣвши изъ дерева жизни, на всегда пропаль для раю, такъ и Русь, прійшовши до пѣзнанья своєї народности, пропала для Польщи, — то есть, що вже таки Русинъ не буде Полякомъ. — И такъ ѡтзываюся нынѣ до членѡвъ руского Собору, которы такъ численно зъ посѣдателѣвъ земскихъ пѡдписалися на своѣй ѡтозвѣ изъ 8. червня 1848. г., и которы торжественно тамъ изъявляютъ свое политичное вѣроисповѣданіе „передъ Богомъ, передъ християньскимъ мїромъ и передъ всѣмъ свѣтомъ“, дабы памятали на свое дане обѣщаніе, що всѣми силами будутъ боронити народность руску“... „Польша не може быти вѡльною, поки Русь вѡльною не буде“¹⁾).

Але-жь московскїи панслависты не спускали зъ ока галицкои Руси и при помочи историка Дениса Зубрицкого морочили духа кѡлькохъ галицко-рускихъ пнсьменникѡвъ. Звѣстный историографъ и панславистъ Михайло Погодинъ навѣстивши Галичину въ 1835. р. удержувавъ кореспонденцію зъ деякими Русинами, и ѡдтакъ Денисъ Зубрицкїй ставъ себе (1856) называти „атаманомъ Погодинской колонїи въ Галицїи“²⁾. Коли-жь Прусаки побили вѡйско австрїйске пѡдъ Садовою въ Чехахъ и на-

królestwa Galicyi i Lodomeryi wraz z w. księstwem Krakowskiem w roku 1865—1866. Tom I., str. 59—64.

¹⁾ „Слово“, 1866, число 3. и 4.

²⁾ Гляди письмо Зубрицкого до Погодина зъ дня 7. червца 1856. р. („Зоря“ Ом. Партицкого, 1880; число 22., стор 293.)

шої державѣ завдали ударъ тяженькій (1866), тогдѣ московскій панслависты переслали галицкимъ своимъ приятелямъ тую вѣсть, що Австрія ось-ось розпаде ся, та що Россія ще въ осени 1866. р. забере Галичину. И отъ найшлись деякі сыны матери-Руси, котрѣ заявили передъ свѣтомъ, що галицкѣ Русины не суть Русинами, але Россіянами (Москалями). Одвѣтну програму своихъ политическихъ поглядѣвъ оголосили тѣ Погодьянскѣ „колонисты“ въ часописѣ „Слово“ (въ числѣ 59. зъ д. 27. липня [8. серпня] 1866. р.) п. з. „Поглядъ на будучность“. Ось деякі частини тої панславистичной статѣ: ...„Политика наша была и есть не ясна и не отверта, и у насъ не виробился еще истинный духъ народный, незалежный отъ индивидуальности министрѣвъ, канцлерѣвъ, намѣстникѣвъ. Чи мы объявили коли свѣтови, чѣмъ мы есьмо? яка наша минувшѣсть? якіи наши историческіи права? Нѣтъ. Мы бавилися и бавимея еще въ такъ званую Opportunitätspolitik, а нынѣ приходитъ намъ вкушати ей горькіи овощи. Въ 1848. роцѣ вопрошали насъ, що мы? Мы сказали, що мы всемирениѣйшіи Ruthenen. (Господи! если бы праотцы наши узнали, що мы сами прозвали себе тымъ именемъ, якимъ окрестили насъ во время гоненья наши найлютѣйшіи вороги, они въ гробахъ зашевелили-бъ ся.) И якажъ зъ того выйшла консеквенція? Ото така, що выписаль намъ Вѣдьянскій жидъ-гумористъ Сафиръ: Seit der Erfindung der Ruthenen zwei Jahre, и що потому сами Поляки ругалися Ruteńcam, Ruteńcykam. — А може вы русскіи? допрошалъ насъ Стадьянъ. Мы кляли душу-тѣло, що мы не русскіи, не Russen, но що мы таки собѣ Ruthenen, що границя наша на Збручѣ, що мы отвращаемся отъ такъ званыхъ Russen, яко отъ окаянныхъ пизматикѣвъ, съ которыми ничего вѣспѣльного имѣти не хочемъ. — — И для чогожъ

мы не сказали въ 1848. роцѣ, що мы русскіи, що границу нашею народною ни Збручъ, но дальше Днѣпра? Бо тогда настрашили бы ся насъ были, чтобы мы, связаны исторією тысячилѣтною, обрядомъ церковнымъ, языкомъ и литературою съ великимъ русскимъ народомъ, не забавлялись коли отъ Австріи оторваться, и не были бы насъ допустили до свободъ конституційныхъ, были бы насъ слабенькихъ тогда придушили, чтобысьмо и не дыхнули дыханьемъ русскимъ“...¹⁾.

Коли-жь въ 1866. р. галицко-рускій слабодухи, задуреніи московскими панславистами, заявили передъ свѣтомъ, що Русины суть Россіянами (Москалями), то противъ такой неправды треба було повстати тымъ, котрѣ любили свѣй нарѣдъ и бажали ему щасливои долъ въ великѣй родинѣ народѣвъ славянскихъ. Ихъ названо народовцями, тому-що они присвячували свои труды народови та й придержувались тои народной програмы, котру галицко-рускій патріоты высказали въ першѣй фозовѣ головної Рады до руского народу.

Русины-народовцѣ стали вже передше (мѣжь 1862. а 1866. р.) выдавати деякі часописи рускѣ, якъ Вечерницѣ, Ниву, Мету, Русалку. Одь 1867. до 1880. р. выходила часопись „Правда“, що смѣло обороняла народнѣи нашѣи права противъ напастямъ своихъ и чужихъ ворогѣвъ. Одь 1877. р. ставъ еѣ выдавати славный патріотъ Володимиръ Барвѣнскій, котрый опбѣля (ѣдь 1880. р.) бувъ редакторомъ часописи „Дѣло“. Онъ горнувъ коло себе всю молоду Русь и будивъ межиземляками любовь до своей батькѣвщины. Шкода велика, що ѣнъ умеръ въ молодѣмъ вѣцѣ (3. лютого 1883. року), та що не мѣгъ дѣждатись жнива въ житю народнѣмъ.

¹⁾ Авторомъ сеи статьѣ бувъ, якъ говорено, Никола Лискевичъ, „сотрудникъ“ при редакціи часописи „Слово“.

Але зерно, яке бнѣ посѣявъ на нивѣ рѣднѣй, нѣякъ не заснѣтилось: оно всеюды посходило и ось жито наше зеленѣе принадно, хоча чорнѣ тучѣ неразѣ покрывають нашу землицю¹⁾.

Вже въ тѣмъ роцѣ, коли стала виходити „Правда“, деякѣ студенти университету у Львовѣ подали гадку, основати товариство „Просвѣта“. Сея гадка подобалась старшимъ Русинамъ, и ѳдтакъ вразѣ зъ молодшими своими братьями засновали они дѣйствио (1868) се товариство вельми потрѣбне для просвѣты люду. Оно бо несе свѣтло науки незрячимъ брятямъ, селянамъ и мѣщанамъ, и стоить вѣрно на сторожи самоствѣтности мовы рускои супротивъ ворожихъ забеганокъ Руссофилѣвъ. А по-заякъ наслѣдники „атамана Погодиньскои колоніѣ въ Галицїѣ“ вже смѣло й явно голосили національне единство зъ Россїянами, то мѣжъ Руссофилами а народовцями вытворювалась що-разѣ бѣльша пропасть въ житю суспѣльно-національнѣмъ.

Коли-жъ рускѣ силы роздробились а пропаганда московскихъ панславистѣвъ въ галицкѣй Русѣ ширшала и змагалась, то Полякамъ приходилось легко взяти верхъ надъ Русинами, котрѣ вели мѣжъ собою справдѣшну усобицю. Такъ выѣднали они собѣ въ Вѣдни кѣлька важныхъ привилегій, котрыми задумали галицку Русь на свѣй ладъ перетворити. Головнымъ здобуткомъ того часу була Рада школьна краєва (25. червня 1867. р.), щѣ стала найвысшою властїю едукацїйною въ Галичинѣ, а ѳдтакъ цѣсарскимъ декретомъ зъ д. 4. червня 1869. р. позволено всемъ урядамъ администрацїйнымъ и судамъ

¹⁾ „Маркїянъ Шашкевичъ“. Про его жите и письма написавъ Омелянъ Огоновскїй. Читанка для селянъ и мѣщанъ. У Львовѣ 1886; стор. 95. 96.

корытуватися мовою польскою во внутрѣшній службѣ урядовій.

Коли отже повѣнь польскою культури намагалася галицку Русь зальяти, то рускї послы обдумували способъ, якъ бы то можна зберегти свою мову и народнїсть ѡдъ грозячого упадку. Именно вице-маршалокъ сойму галицкого, Юліянъ Лаврѡвскій, пѡднївъ (1869) гадку, чи не давъ бы ся уложити „modus vivendi“ зъ сусѣдами въ Галичинѣ. Тому-що детеперѣшня опозиція рускихъ послѡвъ противъ польскою бѡльшости въ соймѣ не довела до позитивныхъ результатѡвъ, то задумавъ Лаврѡвскій навязати зъ польскими послами дружнї взаимнї и сямъ способомъ ѡдъ сильного противника политичного выеднати для галицкою Руси деякї пѡльги въ житю просвѣтнѡмъ и суспѡбно-національнѡмъ. Сеся гадка Лаврѡвского подобалася особливо Иванови Наумовичеву¹⁾, и ѡдтакъ 30 послѡвъ рускихъ жадало (22. вересня 1869. р.) законного узнаня правъ народно-политичныхъ для руского народу въ Галичинѣ. ідтакъ ухвалою соймовою установлено окрему межи-народну комисію, щоби а) розсмотрити предложенє урядове о знесеню тыхъ артикулѡвъ уставы зъ д. 22. червня 1867. р. (о языцѣ выкладовѡмъ въ школахъ народныхъ и середнихъ), въ котрыхъ постановлено обовязокъ ученя другого языка краевого; б) розглянути внесокъ трицяти послѡвъ рускихъ,

¹⁾ Про тогдѣшнїй наклѡнъ Наумовича до примиреня зъ Поляками писало „Слово“ Львѡвске отъ-се: „На 3. засѣданїи галиц. Сойма собылося что-то такое, о чемъ не снїлося ни намъ, ни Ляхамъ, именно, что два послы наши, Лавровскій и Наумовичъ, выступили съ внесенїемъ, чтобы разъ уже можно вынайти якїй „modus vivendi“ межи обома народностями, и положить конецъ вѣковой враждѣ“. („Слово“, 1869; число 72.)

котрї бажали, щоб уладились взаимнї бдносини мѣжь народомъ рускимъ и польскимъ¹⁾.

Выконуючи ухвалу соймову зъ д. 9. падолиста 1869. р. видѣвъ краевый рѣшивъ на засѣданю (19. падолиста 1869. р.) покликати до сеи комисіи пятьнацять членѣвъ. Зъ-помѣжь Русинѣвъ засѣдали въ сѣй анкетѣ: Юліянъ Лаврѣвскій, Василь Ильницькій, Антонъ Петрушевичъ, Теофилъ Павликовъ, Изидоръ Шараневичъ, Корнило Сушкевичъ и Анатоль Вахнянинъ. Въ сѣй комисіи высказано: 1) що истноване руского народу въ Галичинѣ узнаеся фактомъ незапереченымъ (тринадцати голосами противъ двоухъ польскихъ); 2) що пѣдъ назвою „народъ рускій“ треба розумѣти 15-миліонове племя славянське, бдрубне якъ бдъ польского такъ и бдъ російского народу (чотырнадцати голосами противъ одного польского)²⁾. Однакже навязане тыхъ дружныхъ взаиминъ Русинѣвъ зъ Поляками въ Галичинѣ не довело до нѣякого результату, по-за-якъ майже всѣ рускіи послы бдцурались того широдюбивого внеску Лаврѣвского, та й Поляки не хотѣли нѣ крыхты изъ своихъ политичныхъ здобуткѣвъ зречисъ въ корысть примученыхъ Русинѣвъ. Такъ отже приневолено насъ, въ самопомочи глядати двигненя своєї народности зъ того упадку, котрый бувъ наслѣдкомъ довгой недолѣ. Органична праця въ напрямѣ просвѣтнѣмъ и суспѣльно-національнѣмъ єсть великимъ заповѣтомъ проводырѣвъ рускихъ въ 1848. роцѣ. А по за-якъ Руссофилы програму тыхъ патріотѣвъ занапастили бдъ 1866. р., то тѣлько Русины-народовцѣ зберегають свято-

¹⁾ „Межи-народня комисія“, статья въ письмѣ науковѣмъ и литературнѣмъ „Правда“. (Львѣв, 1870; стор. 147—150.)

²⁾ „Анкета до кодификованя внесеня 30-хъ соймовыхъ послѣвъ рускихъ зъ 22. вересня 1869. р. и си дѣланя“. („Основа“, Львѣвъ 1871; число 33. 34. 35. 36. 37. 38.)

щѣ народній бѣдѣ загибелі. Тому-то засновали они 12. (24.) жовтня 1885. р. политичне товариство „Народна Рада“ у Львовѣ, щоби довершити програму народну того товариства политичного, що завязалось въ 1848. р. пѣдъ назвою „Головна Рада руска“. Правда, що въ 1870. р. засновали Руссофилы политичне товариство „Русская Рада“. Але оно вже зъ самого початку не виражало волѣ всеи галицкой Руси, бо заразъ при завязаню его усунено зъ него значне число такихъ Русинѣвъ, котрѣ признавались голосно до національной програмы Головної Рады зъ 1848. року. Пѣзнѣйше „Русская Рада“ виступила неприязно противъ цѣлымъ товариствамъ рускимъ, именно же противъ „Просвѣтъ“, а въ своихъ пропамятныхъ письмахъ до правительства дорѣкала навѣтъ народній мовѣ рускѣй, уживанѣй въ письмахъ народовцѣвъ и въ школьныхъ книжкахъ.

Такъ отже галицка Русь не може дѣждатись лучшей долѣ, тому-що деякѣ свои дѣти цурають ся своєї бѣдной неньки, мѣжь-тымъ коли польскѣ побратимы не хочуть ѣй признати тыхъ природныхъ правъ, котрыми она на своѣй землі вже бѣдъ-давна повинна була користуватись.

2. Поглядъ на просвѣту и на справы суспѣльно-національнѣй.

а) Рускѣ выклады на университетѣ Львѣвекѣмъ (1787—1808).

Вже Львѣвскѣй епископъ Петро Бѣляньскѣй просивъ (1784) цѣсаря Юсефа II., щоби въ новѣмъ университетѣ Львѣвекѣмъ на выдѣлѣ философичнѣмъ и богословскѣмъ лекціѣ для питомцѣвъ руской семинаріѣ бѣдбувались по руски. Въ наслѣдокъ сєй просьбы цѣсарскимъ декретомъ зъ д. 24. липня 1786. р. приказано, щоби тѣлько въ се-

минаріи при домашнихъ корепетиціяхъ въ богословію пастырскѣмъ, моральнѣмъ и догматичнѣмъ настоятелѣ уживали языка руского, и ажъ слѣдующого року (1787) заведено рускій выклады на университетѣ¹⁾.

Се добродѣйство австрійского правительства приняли сучасні Русины зъ великою вдякою. Отъ, що пише про се самовидецъ, д-ръ Иванъ Гарасевичъ: „День первый мѣсяца листопада 1787 есть и будетъ всегда памятнымъ въ житію народномъ каждого галицкого Русина; — въ тотъ бо день осуществилося найвысшее рѣшеніе: на любомудрію и богословію отозвались учителя на родно-церковно-русскимъ языкомъ, а въ домашнихъ првготовленіяхъ трижде ежеседмично упражнялися наши убѣгатели сана священническаго безъ изъятія въ рускомъ языцѣ. Се было истиннымъ восхищеніемъ слухати, якъ молодые таланты свое быстроуміе въ политическихъ (?) упражненіяхъ на своемъ родимомъ языцѣ изъясняли, и якъ превосходно въ такъ многоважномъ дѣлѣ просвѣщенія поступали“²⁾.

На выдѣлѣ философиичнѣмъ поставлено въ 1787. р. для рускихъ выкладѣвъ двоихъ професорѣвъ, Петра Лодія и Андрѣя Павловича. Лодій, угорскій Русинъ, учивъ философію теоретичной и практичной, а Павловичъ выкладавъ математику. Коли-жъ Павловича перенесено на катедру богословія морального, то въ 1789. р. занявъ его мѣсце угорскій Русинъ, Иванъ Земанчикъ, що вчивъ крѣмъ математики такожь физики³⁾.

¹⁾ Порѣви. II., стор. 12.

²⁾ „О преподаваніяхъ на рускомъ языцѣ въ всеучилищи Львовскомъ, заведенихъ всемилостивѣйшимъ імператоромъ Іосифомъ II.“ Черезъ др. І. Гарасевича. („Зоря галицка“, 1851; число 61., стор. 494.)

³⁾ Иванъ Гарасевичъ замѣтивъ („Зоря“, 1851, ч. 62), що въ 1787.

Петро Лодій бувъ мужъ талантливый,¹⁾ що глядавъ карієры и найшовъ еѣ дѣйстно въ далекомъ Петербурзѣ. Онъ бувъ професоромъ въ университетѣ Львѣвскѣмъ до р. 1801. Опѣсля поставлено его професоромъ академіѣ

роцѣ физики ставъ учити професоръ Іоаннъ Мартиновичъ. Коли его именовано аббатомъ на Уграхъ, то по словамъ Гарасевича выкладавъ физику д-ръ Земанчикъ, котрый вже одъ 1789. року учивъ математики. А вже-жъ можна справдѣ сумнѣватись, чи монахъ-Францисканецъ Игнатій (не Іоаннъ) Доминикъ Мартиновичъ на выдѣлѣ философичномъ учивъ по-руски. Его поставлено професоромъ физики (17. жовтня 1783. р.) ще передъ отворенемъ университету Львѣвского. Австрійске бо правительство заснѣвувало у Львовѣ поодинокѣ катедры богословскѣй, юридичнѣй, медичнѣй и философичнѣй вже одъ року 1773. Такъ 16. сѣчня 1773. р. заведено collegium medicum, а опѣсля поставлено кѣлька иншихъ катедръ, по-за-якъ въ 1775. и 1776. р. велись пересправы про основане университету. Въ томъ часѣ хотѣло правительство здвигнути университетъ въ Перемышли, однакже зъ-годомъ-перегодомъ прихилилось до тои думки, що таки лучше отворити академію у Львовѣ, де вже одбувались деякѣ выклады академичнѣй въ скасованѣй коллегіи езуитскѣй, (де пѣзнѣйше замѣщено урядъ дикастеріальный). Такъ отже Игнатій Мартиновичъ, щѣ бувъ родомъ Сербъ, учивъ физики майже цѣлый рѣкъ передъ заснованемъ университету во Львовѣ. Опѣсля бувъ онъ професоромъ сего предмету въ новѣмъ университетѣ, а по-за-якъ въ актахъ университетскихъ нема слѣду, щобъ онъ побѣчь латиньскихъ выкладѣвъ читавъ такожъ по-руски, то мабутъ Земанчикъ бувъ першимъ и единымъ професоромъ физики. Въ 1791. роцѣ поставлено Мартиновича аббатомъ въ пѣвнѣчнѣй Угорщинѣ. По смерти цѣсаря Леопольда II. ставъ онъ провѣдникомъ тайного соціально-демократичного товариства; коли-жъ той заговоръ одкрыто, то Мартиновича и деякихъ его товаришѣвъ засуджено на смерть (20. мая 1795. р.).

¹⁾ Лодій бувъ питомцемъ Львѣвской генеральной семинаріѣ. Коли цѣсарь Іосифъ II. 17. мая 1787. р. навѣстивъ сю семинарію и велѣвъ собѣ представити найлучшихъ студентѣвъ, то Лодій бувъ однимъ изъ першихъ, котрыхъ тогдѣ передъ цѣсаромъ похвалено.

Краківскої, де вчив логіки, метафізики й етики. В 1803. р. перенісся ся він в Росію; саме тоді бо основано академію в Петербурзі і покликувано туди із славянщини таких мужів, що були способні зайти катедру академічну. Так отже крім Лодія загостили в столиці над Невою ще два інші угорекі Русини Михайло Балудяньскій і Василь Кукольник. Лодій став отже в Петербурзі професором імператорського університету. Там викладав він навперед логіку і метафізику, одтак „теорію общих прав“. Жіючи в чужині не забував він своїх товаришів, і на руки черців-професорів Арсенія Радкевича і Модеста Гриневецкого прислав багато книг в дар для бібліотеки монастиря василіянського у Львові.

Будучи професором філософії на Львівському університеті, Лодій переложив моральну філософію Баумейстера з языка латинського на „російській“ п. з. „Христіана Баумейстера, славных Горлицких училищ управителя, Наставленія Любомудрія привоучительнаго содержащая Любомудріє практическое всеобщее, Право естественное, Иѳіку и Політику, съ латинскаго на російскій языкъ переведенна отъ Петра Лодія, въ университетъ Львовскомъ Любомудрія умогляднаго и дѣйствительнаго кесарево-царскаго народнаго профессора.“ В Львові. Тіпомъ церкви храма пресвятыя Богородицы Ставропольи. Лѣта 1814 (1790)¹⁾.

В сѣмъ творі важнимъ єсть „Предисловіє переводчика ко благосклонному читателю“, в котрѣм Лодій звиняє ся, що перекладаючи сю книгу на „російській“ языкъ „для пользы учащагося юношества галиційскаго“ уживавъ иногда „простыхъ выражений“²⁾.

¹⁾ Сю книжку випечатано в малій дѣлці; обіймає-жъ она 14 нумерованихъ и 438 нумерованихъ сторінь.

²⁾ Порівн. отъ-се мѣсце: „Во исполненіе всемилостивѣй-

Идучи слѣдомъ за рускими грамотѣями XV. и XVI. вѣку, Лодій назвавъ мову руску „россійскою“¹⁾ и намагавъ ся зладити свѣй перекладъ въ языкъ церковнобъ. А по-за-якъ воля цѣсарека була така, щобъ выклады университетскій для Русинбъ ѡдбувались по-руски, то „переводчикъ“ наvertsавъ иногдѣ на ладь мовы рѡднои и зъ поглядомъ на молодѣжь „галиційску“ корыстувавъ ся декуды „выраженіями простыми“²⁾.

На выдѣлѣ богословскѡмъ поставлено рускихъ професорѡвъ для всѣхъ предметѡвъ. Тѣ-то богословскій студіѣ вразъ зъ рускими науками философичными звались рускимъ институтомъ. На першѡмъ роцѣ богословія вчивъ церковнои исторіѣ свѣтскій священникъ Теодоръ Захаріясевичъ ѡдъ 1787. до 1792. р. По нѣмъ слѣдувавъ на сѣй катедрѣ д-ръ Андрѣй Бѣлецкій, а коли ѡнъ умеръ (1802), то заступникомъ професора бувъ Константинъ Липницкій. Другу катедру на першѡмъ роцѣ богословія займаєъ чернець-Василіянинъ д-ръ Арсеній Радкевичъ; ѡнъ учивъ (1787—1805) языка єврейского, грецкого и герменевтики та й поясняєъ Библию старого завѣта.

шаго намѣренія імператорскаго высочайшее Виденское наукъ правительство при возбужденіи сихъ училищъ 1787. года опредѣлило, да дѣло Христіана Баумейстера въ любомудріи умозрителномъ и дѣйствителномъ преподается, и не по мнозѣ повелѣно бѣше, да на російскій языкъ преложится, что понеже трудовъ моихъ касашеся, немедленно дѣлу руцѣ приложихъ, и по мѣрѣ силъ, аще и въ недостатку нуждныхъ к' переведенію средствій сѣй единою для пользы учащагося юношества галиційскаго преложихъ. Сея ради причины да не почудится простымъ иногда выраженіямъ благосклонный читатель! но паче трудившемуся благоутробно да проститъ при новонасажденномъ благополучія древѣ о новопрорастшемъ радуясь плодѣ“ (неумер. стор. 11. 12.).

1) Порѡвн. I., стор. 177., замѣт. 3.

2) По Лодію обняєъ катедру философіѣ (1801) д-ръ Иванъ Лаврѡвскій.

На другімъ році богословія въ 1787. р. були два професори, Михайло Гарасевичъ, докторъ богословія и Андрій Ангеловичъ, „докторъ обоихъ правъ.“ Гарасевичъ читавъ низшу и вышу ексезетику святого письма старого и нового завѣта (одъ 1787. до 1800. р.). Коли єго поставлено крилошаниномъ-офиціаломъ при церквѣ архи-катедральнѣй, заступавъ мѣсце професора префектъ семинаріѣ д-ръ Иванъ Дуткевичъ, а по єго смерти (1805) читали тѣ предмети Теодоръ Захаріяевичъ (1805) и Григорій Миленевичъ (1805—1807). — Одтакъ викладавъ право каноничне професоръ Андрій Ангеловичъ (1787—1800), а коли єго поставлено совѣтникомъ судѣвъ шляхоцкихъ у Тарновѣ, то заступникомъ професора бувъ д-ръ Хризостомъ Мохнацкій до 1807. року¹⁾. — Тѣ професори вчили права каноничного такожъ на третімъ році богословія. Одтакъ на сѣмъ році читавъ догматику славно-звѣтний професоръ чернець-Василіянинъ Модестъ Гриневецкій (1787—1796); опѣсля обнявъ сю катедру д-ръ Иванъ Дуткевичъ (1796—1805), а по єго смерти слѣдовавъ д-ръ Иванъ Гарасевичъ (1805—1808)²⁾.

На четвѣртімъ році студій богословескихъ д-ръ Михайло Гарасевичъ ставъ читати богословіє пастырске и катихитику (1787) по-руски. Тому-же, що самі Русины домагались викладѣвъ польскихъ, то небавомъ по заснованю руского институту сей професоръ читавъ оба тѣ предмети по-польски для Латинянъ и Русинѣвъ. Коли Гарасевичъ вступивъ въ консисторію, то читавъ бого-

¹⁾ „Зоря галицка“, 1851; число 62, стор. 502.

²⁾ Я. Головацкій замѣтивъ („Науковий Сборникъ...“ 1865., стор. 78. 79.), що мѣжь рокомъ 1787—1797. учили догматики отъ-сей професоры: д-ръ Антонъ Ангеловичъ, одтакъ д-ръ Никола Скородинскій, котрый бувъ такожъ цензоромъ рускихъ книжокъ для Галичины. Скородинскій викладавъ догматику по-латиньски и по-руски.

словіе пастырске д-ръ Михайло Левицкій (1800—1805), що опѣсля бувъ митрополитомъ галицкимъ. Въ 1805. р. именовано Левицкого соборнымъ крилошаниномъ, и бѣ такъ выкладавъ сей предметъ д-ръ Богданъ Мараморошь, священникъ орменьскій. Важною естъ сеся подѣя, що въ 1795. р. професоръ д-ръ Іоаннъ Потоцкій, свѣтекій священникъ орменьскій, выкладавъ по-руски богословіе пастырске и катихитику. — Крѣмъ богословія пастырского и катихитики учили на четвертѣмъ роцѣ ще богословія морального. Першимъ рускимъ професоромъ сего предмету бувъ д-ръ Андрѣй Павловичъ (1788—1795)¹⁾. По его смерти выкладавъ се богословіе д-ръ Матвѣй Шанковскій, а коли одержавъ парохію въ Городенцѣ, то заступавъ мѣсце професора д-ръ Иванъ Лаврѣвскій дотѣль, докѣль не закрыто института руского²⁾.

Зѣ-по-мѣжь тыхъ професорѣвъ, що вчили въ рускѣмъ институтѣ богословскѣмъ, выпечатавъ пѣдручникъ для слухачѣвъ лишъ одинъ Теодоръ Захаріясевичъ. Онъ переложивъ Данненмайра церковну исторію зъ языка латиньского на языкъ церковно-славянскій п. з. „*Матвія Данненмайра — Наставленія історіи церковныя Н. З. латински изданная, Теодоромъ же Захаріясевичомъ, історіи церковныя въ університетѣ Львовскомъ въ рускомъ языкѣ професоромъ публ., и пресвѣтеромъ Львовскія Дієцезіи, на рускій языкъ переведенная Часть первая и вторая. Въ Львовѣ. Въ типографіи церкви храма Успенія П. Богородицы Ставропольги. Лѣта 1814*“ (1790)³⁾.

¹⁾ Андрѣй Павловичъ читавъ богословіе моральне такожь для Латинянь въ мовѣ латиньскѣй.

²⁾ „Зоря галицка“, 1851; число 63., стор. 510.

³⁾ Сю исторію выпечатано въ малѣй бѣшмѣць. Перша часть обѣймає 12 нунумерованыхъ и 676 нунумерованыхъ сторѣнь; въ другѣй же части естъ 12 нунумеров. и 532 нунумеров. сторѣнь.

Въ переднѣмъ словѣ сей книги Захаріясевичъ подноситъ заслуги цѣсаря Іосифа II., котрый „рускому народу, отъ нѣсколко уже вѣковъ въ великій неведомости погруженну, подаде руку помощи“⁴, по-за-якъ хотѣвъ, чтобы кандидаты стану дуовного учились въ „рускомъ языцѣ“. Одакъ извиняе ся перекладчикъ подѣбно, якъ се вчинивъ Петро Лодій, що въ своѣмъ творѣ часто выразѣвъ „простыхъ“ уживавъ¹). Тѣлько-жь Захаріясевичъ извиняе ся не супротивъ землякѣвъ, але супротивъ „иностранныхъ“²).

Рускїи профессору выдѣлу философичного и богословского не могли найти въ университетѣ супокѣйного захисту для своихъ трудѣвъ науковыхъ. Русина не вважано гѣднымъ, займити въ коллегіи профессорѣвъ таке становище, якимъ хѣснувавъ ся Нѣмецъ, Чехъ и Полякъ. Ученїи профессору университету, переважно Нѣмцѣ, рѣшили, що рускїи профессору не суть членами факультету, та що ихъ не можъ допускати до нѣякихъ почестїи академичныхъ. Рускїи студїи на университетѣ прозвано тогдѣ „Winkelschulen“, а русскихъ профессорѣвъ дразнили назвою „Winkellehrer.“ Не диво отже, що профессору богословія Теодоръ Захаріясевичъ и Арсеній Радкевичъ, та

¹) Порѣвн. се мѣсце въ переднѣмъ словѣ Захаріясевича: „Ѣже касаетея перевода, зане часто выраженной простыхъ употребихъ, сего да не кто мнѣ отъ иностранныхъ въ зло вмѣняеть. Сей бо трудъ мой едине токмо намѣряеть къ ползѣ юности рускаго галиціанскаго въ сѣятилицы Львовскомъ русскомъ богословію учащихся, и прочїихъ въ тойжде области свойственныи образѣмъ глаголющихъ“ (9. стор. нумер.). — Всякїи зможе легко понятї, що Захаріясевичъ зладивъ своїи перекладъ зовсѣмъ не въ хосенъ тыхъ студентѣвъ, котрїи „своиственныи образѣмъ“, се-бѣ-то по (мало)руски говорили.

²) Подѣ „иностранныи“ Захаріясевичъ розумѣвъ Россїянъ.

професори философичного факультету Иванъ Земанчикъ и Петро Лодій подали 21. марта 1789. р. жалобу въ губернію краєву, просячи: 1) щобы приказано сенатови академичному, прийати рускихъ професорѣвъ въ члены факультету; 2) щобъ имъ подавано до вѣдомости всякі урядові оповѣщенія; 3) щобы рускихъ студій не прозывано школами покутными (Winkelschulen). Сю просьбу рускихъ професорѣвъ губернія краєва одослала 24. марта т. р. (число 7132) до сенату академичного и заявила свое мнѣнє, що тыхъ професорѣвъ треба вважати професорами надзвычайними и членами факультету, и що про-те належить ихъ оповѣщати про всякі урядові розпоряженія. Сенатъ однакже одповѣвъ, що питанє про згадані оповѣщенія въ части вже залагоджено, о скѣлько тєхъ оповѣщенє дотыкає ся учителѣвъ рускихъ; впрочѣмъ на-будуще подадуть ся имъ до вѣдомости всякі розпоряженія урядові. А вже-жъ не можна припустити рускихъ учителѣвъ въ члены факультету: сенатъ бо, порозумѣвшись зъ поодинокими факультетами стоить при своѣй гадцѣ, що тї учителѣ не можуть належати до коллегіѣ професорѣвъ, тому-що они суть лише провизоричнїи учителѣ, а факультетъ складає ся зъ професорѣвъ дѣйстныхъ и зъ докторѣвъ, прийнятыхъ въ тѣло професорске. Учителѣ же руского института суть о стѣлько членами факультету, о скѣлько стоять пѣдъ управою директора и декана одвѣтного факультету, ѳдтакъ нѣякъ не можуть они уважатись членами выдѣлу въ тѣмъ змыслѣ, щобы користувались мѣсцемъ и голосомъ въ засѣданяхъ коллегіѣ професорѣвъ и щобы набули прочихъ правъ факультету. По причинѣ же, що нѣхто изъ звычайныхъ професорѣвъ выдѣлу философичного не розумѣвъ руского языка, то ѳдъ того часу поставлено

заступника директора и декана философичного, чтобы мавъ доглядъ надъ рускими студіями¹⁾.

Коли рускїи професоры не могли хѣснуватись одними правами зъ прочими професорами университета, то не диво, що они нерадо оставались на своихъ посадахъ, та що при першѣй-лучшѣй нагодѣ покидали незавидне свое становище и глядали де инде хлѣба насущного. И такъ мало-помалу замовкало славянське слово въ лицѣ Львовскѣмъ: на выдѣлѣ философичнѣмъ не стало русскихъ выкладѣвъ уже въ 1805. р., коли то скасовано университетъ у Львовѣ, а въ богословскѣмъ ѡддѣлѣ лица дехто бувъ лекторомъ рускимъ до кѣнця року 1808. Такъ въ 1808. р. тѣлько одинъ д-ръ Иванъ Лаврѣвскій читавъ богословіе моральне по-руски для слухачѣвъ IV. року, мѣжь-тымъ коли на трохъ попереднихъ рокахъ науковыхъ не було нѣякихъ русскихъ выкладѣвъ. Тѣ лекціи удержали ся ще черезъ два роки въ монастырѣ Василянскѣмъ въ Краснопуци, поки й тутъ не заступлено ихъ выкладами латиньскими.

Усуненя русскихъ лекцій зъ лица домагавъ ся именно орменьскій архіепископъ Янъ Шимоновичъ, котрый въ тѣмъ часѣ бувъ директоромъ ѡддѣлу богословского и нерадо дививъ ся на тее, що деякїи професоры-Русины не тѣлько въ мовѣ латиньскѣй вчили клирикѣвъ обряду латиньского и орменьского, але й выкладали декотріи предметы по-руски. Впро чѣмъ такожь самї Русины не дбали ще тогдѣ про вышу науку въ мовѣ рѣднѣй, по-за-якъ видѣли, що священники „studii rutheni“ въ сущѣннѣмъ житію не хѣснувались одвѣтнимъ поважа-

¹⁾ Я. Ѡ. Головацкій, „О первомъ литературно-умственномъ движеніи Русинѣвъ въ Галиціи со временъ австрійского владѣнія въ той землѣ“. („Науковый Сборникъ, издаваемый литературнымъ обществомъ галицко-русской Матицы“. Во Львовѣ 1865; стор. 92. 93.)

нѣмъ¹⁾. Ба, найшлись мѣжъ нашими земляками такі недоумы, щó самі домагались усуненя рускихъ выкладѣвъ зъ университету и зъ лицѣя, добачаючи въ студіяхъ латинськихъ вышу прикмету схолястичной мудрости и поруку бѣльшого поважаня ѡдъ правительства и суспѣльности²⁾. Такъ отже мертвый церковно-славянскій языкъ, котрымъ корыстувались рускї профессоры, не мѣгъ загрѣти нашихъ предкѣвъ до запопадливон науки въ хосенъ бѣдной батькѣвщины. Якъ бы першї рускї профессоры одвѣтно интенціи цѣсаря Іосифа II. выкладали були свои предмети въ мовѣ живѣй, то ѡдъ святишѣ наукъ повѣяло бы на галицку Русь леготомъ животворнымъ и ѡдтакъ уже передъ девятыдесяти роками занявъ бы рускї языкъ въ науковѣмъ свѣтѣ тѣе становище, до якого ще нынѣ въ добѣ конституційнѣй не може доборотись.

Австрійске правительство дѣзналось отже, що рускї выклады на университетѣ ажъ тогдѣ зможуть бути хосенными для нашего народу, коли покладе ся неподвижный засновокъ до природного розвою мовы руской. Тому-то задумало оно вже въ 1848. р. навпередъ поставити катедру для языка и литературы руской, и ѡдтакъ

¹⁾ Священики „studii rutheni“ корыстувались все-таки бѣльшою повагою, нѣжъ духовники „antiquae educationis“, котрыхъ иногдѣ прозывано Холмчаками, Луцаками або дячками. (Гляди II., стор. 9.)

²⁾ Про сю неохоту самыхъ Русинѣвъ супротивъ рускихъ выкладѣвъ на университетѣ Львѣвскѣмъ замѣтивъ Іосифъ Левицкїй отъ-се: „Diese Wohlthat des hochberzigen Monarchen wussten die Russinen nicht gehörig zu schätzen. Anstatt diese Gelegenheit als ein Hauptbildungsmittel ihrer Muttersprache fortwährend zu benutzen, sahen sie vielmehr eine Art Zurücksetzung darin, dass sie nicht auch wie die Deutschen und Polen lateinisch Philosophie und Theologie hören sollten, und trugen selbst zur Wiederaufhebung dieser Anstalt an“. (Grammatik der ruthenischen oder kleinrussischen Sprache in Galizien von Joseph Lewicki. Przemyśl, 1834; Seite III. IV.)

зъ-годомъ-перегодомъ заводити инші катедры на Львѣвскѣмъ университетѣ. И дѣйстно декретомъ цѣсарскимъ зъ дня 13. грудня 1848. р. именовано Якова Головацкаго, колишняго товариша Маркіяна Шашкевича, профессоромъ языка и литературы рускои, а небавомъ опбѣля поставлено одного провизоричного доцента для богословія пастырского, Антона Юзичиньского (1850/51) и двоухъ сулентѣвъ, Якова Цѣпановского для догматики (1850/51) и Антона Чайкѣвского для катихитики (1852)¹⁾. А вже-жь рускїи выклады догматичнїи не могли довго устоятись, тому-що латиньскїи іерархи домагались, щобы уніаты вчились сего богословія въ мовѣ церкви римской. Такъ отже въ роцѣ 1858/59 усунено тїи окремі лекціи зъ догматики, котрїи своєю мовою нагадували колишнїи выклады въ рускѣмъ богословскѣмъ институтѣ²⁾. — Въ 1856. р. поставлено Франца Костека сулентомъ катедры богословія пастырского, а въ 1867. р. именовано его звычайнымъ профессоромъ.

На выдѣлѣ правничѣмъ декретомъ цѣсарскимъ зъ д. 23. марта 1862. р. системизовано двѣ надзвычайнїи катедры для предметѣвъ, належачихъ до судового испыту державного. Въ тѣмъ декретѣ сказано, що пѣзнѣйше поставлять ся чотыре профессора, а покищо треба-бѣ вдоволитись одною або двома катедрами рускими³⁾. Такъ отже въ науковѣмъ роцѣ 1863/64 по-

¹⁾ Въ 1885/86. р. ставъ учити педагогіки (на II. роцѣ богословія) д-ръ Іосифъ Делькевичъ.

²⁾ Звычайнымъ профессоромъ для выкладѣвъ догматики въ мовѣ латиньскѣй поставлено въ 1858. р. д-ра Іосифа Черлюнкаевича.

³⁾ Порѣвн. отъ-сїи слова цѣсарского декрету зъ д. 23. марта 1862. р.: „In welcher Weise die vier Hauptlehrgegenstände dieser Prüfung unter die seiner Zeit zu ernennenden Professoren zu vertheilen sein werden, ob es nicht rathlich erscheinen wird, vorerst den Umfang

ставлено двохъ суплентѣвъ на выдѣлѣ правничѣмъ, а то одного суплента для цивильно-судовой процедуры, а другого для австрійскаго права карнаго. Ажь 27. марта 1882. р. именовано д-ра Александра Огоновскаго звычайнымъ профессоромъ австрійскаго права приватнаго, и сею номинацію положено засновокъ до подѣлу университету Львовскаго на двѣ академіѣ, руску и польску. Теперь треба вдоволитись Русинамъ трома звычайными рускими катедрами въ университетѣ, се-бѣ-то катедрою языка и литературы руской на выдѣлѣ философичнѣмъ, — богословія пастырскаго на факультетѣ теологичнѣмъ и катедрою австрійскаго права приватнаго на выдѣлѣ юридичнѣмъ.

б) Собѣръ рускихъ „ученыхъ“ у Львовѣ.

Одозва головной Рады руской зъ д. 10. мая 1848. р.¹⁾ не була голосомъ покликующаго въ пустыни: се бо пробудивъ ся рускій жнецъ изъ довгого сну и ставъ догадати сусѣдѣвъ въ жнивѣ народнѣмъ²⁾). Пѣдъ проводомъ Николы Устѣяновича та Ивана Борисикевича деякія тямущій Русины стали обдумувати способъ, якимъ могли-бъ двигнути рѣдну мову зъ пониженя и просвѣтити свѣтломъ науки людъ темный. Про-те 1. вересня т. р. девять па-

dieser Vorträge auf ein oder zwei Hauptfächer zu beschränken, und denselben erst für die Folge auf alle vier Lehrfächer auszudehnen, das wird sich erst nach der Lage der Verhältnisse und der wissenschaftlichen und linguistischen Qualifikation der Bewerber um die Lehrkanzeln bestimmen lassen“. (Оповѣщено рескриптомъ президіѣ ц. к. на мѣстництва зъ д. 12. липня 1862. р.; число 5661. praes.)

¹⁾ „Зоря галицка“, 1848; число 1.

²⁾ Епископъ Григорій Яхимовичъ, ставши предсѣдателемъ головной Рады руской, въ кѣнци своєї промовы до збору сказавъ звѣстну казку про рускаго женця. Гляди „Зорю галицку“ зъ 1848. р., число 1. Порѣвн. 95. книжочку товариства „Просвѣта“ зъ 1886. р. „Маркіянъ Шашкевичъ“; стор. 79. 80.

тріотѣвъ¹⁾ выдало одозву, запрошуючи всѣхъ ученыхъ мужѣвъ народу руского, щобъ звѣхались д. 7. (19.) жовтня до Львова. Завданемъ того собору мало бути:

1. установити для руского языка однакѣ формы, а для письма руского приймити найдвѣтнѣйшу правопись; одтакъ выказати рѣжницю руского языка одъ церковно-славянського и такожь одъ російского и одъ польского;

2. подати ученымъ Русинамъ нагоду, зближитись до себе и сполучитись мѣжь собою до сибільныхъ праць литературныхъ;...

3. згромадити и пѣзнати силы ученыхъ Русинѣвъ, зьорганізувати и подѣлити праць свои литературнѣ одвѣтно потребамъ руского народу;

4. утворити институтъ народный по взѣрци „Матиць ческой“, щѣ бувъ бы захистомъ руского житя литературного...²⁾).

Въ сѣй одозвѣ сказано дальше отъ-се: „Славный примѣръ братьей нашихъ Словянъ южныхъ и братьей Чехѣвъ, которѣ передъ 20 лѣты — можъ сказати — тамъ були, одкудъ мы теперь выходимъ, най буде намъ звѣздовъ, провѣдникомъ. Чимъ бѣльшѣ труды и запоры, тымъ бѣльшѣ най будутъ нашѣ усилія, а дасть Богъ, щѣ поведеся намъ, бо не про себе працювати будемъ, ино для добра 15-миліонового рода“³⁾.

¹⁾ Се имена сихъ девяти патріотѣвъ, щѣ „ученыхъ“ русскихъ запросили на звѣздъ до Львова: Никола Устїяновичъ, Иванъ Товарницкѣй, Михайло Малиновскѣй, Федѣръ Леонтовичъ, Иванъ Зарицкѣй, Иванъ Слимаковскѣй, Иванъ Жукѣвскѣй, Левъ Сосновскѣй и Иванъ Борисикевичъ.

²⁾ „Историческѣй очеркъ основанія галицко-русской Матиць и справозданье первого собору ученыхъ русскихъ и любителей народного просвѣщенія“. Составлено Яковомъ Головацкимъ. Въ Львовѣ 1850; стор. XX.

³⁾ *ibid.*, стор. XXI.

Той покликъ девяти патріотівъ залунавъ на Руси веселою луною и отъ, въ означенѣмъ дни зѣбралось въ музеѣ рускои семинаріѣ 99 „ученыхъ“ рускихъ¹⁾. Нѣ хо- лера, щѣ тогдѣ въ Галичинѣ забирала свои жертвы, нѣ неохота Полякѣвъ супротивъ сего собору не захитала Русинѣвъ въ заявленю величннго дѣла патріотичннго. Вже-жь самъ графъ Голуховскій дораджувавъ Кузем- скому въ день отвореня собору, щѣбъ залишити цѣлу- сю справу, по-за-якъ ѣнъ довѣдавъ ся, щѣ польска гвар- дія народова геть порозганяе „ученыхъ“ рускихъ. Але Куземскій не услухавъ тои рады, и ѣдтакъ по отвореню собору оповѣщено єго, щѣ гвардія народова вже дѣйстно готувить своихъ коней до походу противъ 99 Русинѣвъ, котрі зѣоруженіи були тѣлько словомъ правды, — щѣ однакже Русинамъ нѣчого боятись, по-за-якъ генеральна коменда вѣйскова запобѣжить тѣй напасти польскѣй²⁾.

Такъ отже пѣдъ проводомъ Куземского собѣръ „ученыхъ“ рускихъ ѣдбувавъ свои нарады поважно и зѣ великимъ хѣсномъ для добра землякѣвъ, изъ-за чѣго редакція „Зорѣ галицкои“ могла справедливо записати въ честь сего собору ось-таку похвальну згадку: „Сед- миця ѣдъ 19. до 26. жовтня (1848) Русинамъ вѣчне въ памяти зѣстане; була она имъ якъ день весны, коли по тепленькѣмъ дощичку соненько засвѣтитъ и травиця ся

¹⁾ Мѣжь семи 99-ма „ученими“ рускими визначувались имен- но єи мужѣ: Иванъ Борисикевичъ, Игнатій Галька, Иванъ Гара- севичъ, Григорій Гинилевичъ, Яковъ Головацкій, Иванъ Гушале- вичъ, Антѣнъ Добрянскій, Иванъ Жукѣвскій, Василь Ильницкій, Василь Ковальскій, Юліянъ Лаврѣвскій, Іосифъ Левицкій, Іосифъ Лозинскій, Михайло Малиновскій, Рудольфъ Мохъ, Антѣнъ Пе- трушевичъ, Левъ Сосновскій, Левъ Трѣщакѣвскій и Никола Устїя- новичъ.

²⁾ Die ruthenische Sprach- und Schriftfrage in Galizien. Lem- berg 1861; S. 24. 25

зазеленѣе, и цвѣты розвинувши ся цѣлый городець во-
нями наповнять¹⁾.

Навпередъ повитавъ Куземскій присутныхъ „уче-
ныхъ“ гарною промовою, сказавши мѣжь иншимъ отъ-
се: „Часъ и намъ було, давно часъ повстати зъ довгого
сну нашего до житья народнаго, але нещаснї обстоя-
тельствва намъ того не дозволяли; силовалися поединчї
Русины повстати и народнї силы розвивати, але такъ
съ нами було, якъ съ товъ дитиновъ вставати хотящевъ,
котру нянька до сну силуе, рѣзковъ грозячи и съ голо-
вовъ прикрываючи. Але духъ народности вносилися вже
надъ нами, вжесьмо ся брали хотъ со слабыми силами
до працѣ. Ажъ на-разъ заевѣтило намъ свободы сонень-
ко въ очи, и ктожь ту мѣгъ еще сну ся ѡддавати?...
Кто не мавъ способности Русинамъ въ тыхъ часахъ при-
дивитися, не увѣривъ бы, якъ далеко въ тыхъ кѣлькохъ
мѣсяцяхъ вже поступили: любовь къ народности рускѣй,
ко мовѣ ѡтцѣвъ нашихъ яенымъ поломѣнемъ въ сердци
рускаго народа палае, вже бы той нѣкому не давъ си
выдерти, а най бы ся кто поваживъ по той намъ рѣвно
якъ кождому народови найдорожшїй скарбъ злосливо
посягнути, готовъ ей якъ львица свои дѣти до остатнои
капки крови боронити и въ тѣмъ взглядѣ можна сказати:

Де в теперъ тая сила,
Щобъ Русина повалила²⁾.

Потѣмъ читавъ Левъ Трѣщакѣвскїй розправу „о по-
требѣ пѣднесенїя краєвогo земледѣльства“³⁾, а „соловїй
рускїй“, Никола Устїяновичъ, „такъ красенько до чув-

¹⁾ „Зоря галицка“, 1848; число 25., стор. 105.

²⁾ „Историч. очеркъ основанїя галицко-рускаго Матицѣ...“,
стор. XLV. XLVI.

³⁾ *ibid.*, стор. 12—16.

ства всѣхъ промовивъ, що ся ажъ розплакали¹⁾). Та й кому-жь не подобали-бъ ся сї его слова: „Хтожь въ славянщинѣ не знає той мовы святои Руси, той бесѣды сердца, того наповидного ласканья, которымъ мати першое дѣтя своей милости любує, той красавои пѣсоньки, якую ластѡвка пѡдъ стрѣхою щебече, — хто не знає барвы, цвѣту и вони той лѣторосли золотобережной Украины? На славянськѡмъ выросла она сердцю и всякими цвѣтами пріоздобила ю красавая мати...“²⁾).

Опѣсля члены собору подѣлились на девять ѡддѣлѡвъ: 1) ѡддѣлъ для богословія, 2) для правъ, 3) для любу мудрїя и наукъ природы, 4) для исторїѣ и географїѣ, 5) ѡддѣлъ школьный, 6) ѡддѣлъ для господарства, 7) для управы языка руского, 8) для литературы давной и теперѣшньої и 9) для литературы старославянської.

Предсѣдателемъ ѡддѣлу богословского бувъ крилошанинъ Иванъ Бохенскїй. Въ сѣмъ ѡддѣлѣ поставлено ко рѣшеню мѣжь иншими сї питаня: 1) Чи теперѣшня система богословія єсть добра? якъ же потрібнїи суть змѣны въ сѣй системѣ, то въ котрѡмъ предметѣ и якї? — 2) Чи теперѣшний недостатокъ науковихъ книжокъ рускихъ може бути „на завадѣ“, щобъ одвѣтна наука въ языцѣ рускѡмъ могла розпочатись уже въ слѣдуючѡмъ курсѣ школьнѡмъ? — 3) Чи така наука може ѡдбуватись ѡдъ-разу вѡ всѣхъ предметахъ? чи тѡлько въ декотрыхъ, и въ якихъ? — 4) Чи молитвенники для людей свѣтскихъ суть потрібнїи и якъ треба ихъ уложити?

На сї питаня слѣдували ось-такї рѣшеня: що-до 1) Теперѣшня система богословія не єсть достаточна; про-те ухвалено выбрати комисїю для уложеня лучшой

1) *ibid.*, стор. 1—11; — „Зоря галицка“, 1848; ч. 25., стор. 105.

2) „Историч. очеркъ...“, стор. 8. 9.

системы науки богословія; — що-до 2) Иванъ Гарасевичъ, колишній професоръ въ богословскомъ рускомъ институтѣ замѣтивъ, що рускіи выклады богословскіи вже разъ дѣйстно одбувались, що ѓнъ самъ учивъ догматики по-руски, та що й нынѣ готовъ опята пѣднѣтись сего труда. Оѣтакъ заявили деякіи члены собору, що декотріи учебники богословскіи вже давнѣйше надруковано, мѣжь-тымъ, коли иншіи находятъ ся въ рукописи; — що-до 3) Руска наука богословска во всѣхъ предметахъ може розпочатись уже въ слѣдуючѣмъ роцѣ школьнѣмъ; — що-до 4) Хоча люде по-найбѣльшѣй части розумѣють одправу богослуженя въ церквѣ, то однако молитвенники суть дѣйстно потрібніи. Ухвалено отже напечатати молитвы „Царю небесный“, „Пресвятая Троице“, „Отчешашъ“, „Вѣрую“, „Богородице Дѣво“ и „Псалмы“ въ языцѣ церковнѣмъ, а прочіи молитвы въ народнѣмъ рускомъ языцѣ¹⁾.

Предсѣдателемъ ѓддѣлу правничого бувъ Юліянъ Лаврѣвскій. Члены собору дѣзнались, що министерство покликало Юліяна Лаврѣвского та Ивана Константиновича въ члены комисіи, котра займае ся уложенемъ „книги законѣвъ гражданскихъ“, та що самъ Лаврѣвскій переложивъ уже кодексъ цивильный, мѣжь-тымъ коли Константиновичъ зладивъ перекладъ кодексу криминального²⁾.

Въ ѓддѣлѣ для любѣмудрїя и наукъ природы бувъ предсѣдателемъ д-ръ Иванъ Гарасевичъ. Мѣжь учеными сего ѓддѣлу вызначувавъ ся именно Евстахій Гарасимовичъ ерудиціею философичною. Однакже тѣи ученїи теоретики не выказали нѣякого позитивного выслѣду

¹⁾ *ibid.*, стор. LI—LXIII.

²⁾ *ibid.*, стор. LXIII—LXIV.

въ хосенъ науки¹⁾. О́дтакъ въ о́ддѣлѣ исторично-географичнѣмъ пѣдъ проводомъ А. Петрушевича заявлено богато здоровыхъ гадокъ про методичнѣ дослѣды въ исторіи нашої батькѣвщины. Задумано завязати историчне руске товариство и археографичну комисію для перегляду архивѣвъ, рѣшено засновувати бібліотеки, музеѣ, читальнѣ и т. н.²⁾.

А вже-жь найбѣльшу дѣяльнѣсть розвинувъ о́ддѣлѣ школьнѣй пѣдъ проводомъ Іосифа Левицкого. Мѣжь иншими справами пѣдношено се пытанѣ, чи буква ѣ есть конче потрѣбна? Левицкѣй доказувавъ, що безъ неи годѣ обѣйтись, але Рудольфъ Мохъ бувъ противнымъ его гадцѣ, заявляючи, що сю букву въ писемѣ треба выкинути, тому-що она въ выговорѣ не має нѣякого значеня. Ухвалено однакже, „щобъ буква ѣ, яко непреодолимый забытокъ предкѣвъ нашихъ, черезъ много столѣтій уважаний, и надаль позостала“. Такожъ рѣшено зладити книжки, потрѣбнѣ для науки дѣтей, а то крѣмъ букваря и катихизиса выдати именно читанку Блоньского, коротку и бѣльшу граматику руского и церковно-славянського языка³⁾, о́дтакъ біблійнѣ повѣсти Антона Добрянського и Венедикта Левицкого, рахунки, скорочену географію и исторію руского народу; крѣмъ того ухвалено, выдати скорочену економію и технологию, та и „право гражданское во кратцѣ“. Тогдѣ заявлено, що въ рукописи выготовлено майже все учебники гимназіяльнѣй, та що есть

¹⁾ *ibid.*, стор. LXIV—LXXII.

²⁾ *ibid.*, стор. LXXII—LXXXIII.

³⁾ Граматику руску для дѣтей уложивъ учитель Малицкѣй, а граматику церковно-славянську зладивъ Ант. Добрянскѣй. Въ томѣ о́ддѣлѣ школьнѣмъ сказано, що церковно-славянської граматики треба вчити въ II. и III. класѣ школь народныхъ, и що о́дтакъ въ сихъ класахъ треба читати дещо зъ книгъ церковныхъ та пояснати Евангеліе и Апостоль.

богато способныхъ мужѣвъ, котрѣ могли-бъ бути учителями въ гимназіяхъ¹⁾. По думцѣ „ученыхъ“ патриотѣвъ сего ѳддѣлу въ гимназіяхъ треба-бъ займатись 1) клясиками, 2) мовами европейскими, 3) географією, 4) исторією, 5) математикою и геометрією, 6) религією. Именно мовы европейскѣ выкладали-бъ ся въ такѣмъ порядку: а) въ першѣй клясѣ мова „кирилійска“ або церковна; б) въ другѣй клясѣ „зъ юговыходныхъ нарѣчій великоруске нарѣчїе“; в) въ третѣй клясѣ „зъ нарѣчій западныхъ ческое, такожь мова французка, найцѣльнѣйша изъ нарѣчій романскихъ“; г) въ четвѣртѣй клясѣ „уподоблѣнне (порѣвнане) всѣхъ нарѣчій словенскихъ, а зъ германскихъ ангельске; д) въ пятѣй и шестѣй клясѣ „словеснѣсть словенска на перемѣну зѣ словесностевъ индоевропейсковъ“²⁾.

Ѳддѣлъ для господарства пѣдъ проводомъ Льва Грѣщакѣвского ухваливъ выдавати часопись господарску и просити министерства, щобы въ школахъ заведено науку „сельского хозяйства“³⁾.

Семый и осѣмый ѳддѣлъ (для управы языка руского и словесности рускою) пѣдъ проводомъ Якова Головацкого уладивъ правопись руску на основѣ програмы Ивана Жукѣвского. Сю справу залагоджено по довгихъ спорахъ: хто радивъ держатись правописи исторично-этимологичной, хто хотѣвъ поробити въ правописи деякѣ змѣны одвѣтно до выговору народного, а хто думавъ зовеѣмъ нову правопись для руского языка „скроити“. Що до языка, однѣ бажали користуватись живою мовою народу, другѣ волѣли языкъ цер-

¹⁾ По думцѣ „ученыхъ“ рускихъ ѳддѣлу школьного вся наука въ гимназіи мала подаватись въ мовѣ рускѣй.

²⁾ „Историч. очеркъ...“, стор. LXXXIII—CIV.

³⁾ *ibid.*, стор. XCVI—XCVIII.

ковно-славянській поставити письменнимъ языкомъ Русь галицкою¹⁾.

Девятый ѓддѣль для литературы „старославянскои“, се-бѣ-то церковно-славянскои, оказавъ ся справдѣ архаистичнымъ зъявищемъ въ свѣтѣ литературнѣмъ. Гадавъ бы хто, що про розвѣй рускои мовы радять люде, котрї живутъ въ X. вѣцѣ. Предсѣдателемъ сего ѓддѣлу бувъ Левъ Сосновскій, адъюнктъ урядѣвъ помѣчничихъ при судѣ апеляційнѣмъ, а заступникомъ предсѣдателя поставлено Стефана Семаша, офиціала бухгалтеріѣ²⁾. Навпередъ пѣднесено пытане, чи не завести-бѣ языкъ церковно-славянскій „яко учебный и письменный“. Але-жъ знатокъ языка руского, Юсифъ Левицкій, заявивъ, що „воспитаніе має бути въ народнѣмъ языкѣ, та що тѣлько о средствахъ промышляти належить, абы старославянскій языкъ зрозумѣлымъ ставъ ся; про тоє (треба) выготовити словарь и граматику старославянскогo языка“. Та отъ, предсѣдатель не вдовольвъ ся такимъ разумнымъ высказомъ, та замѣтивъ отъ-се: „Много є рѣчей нѣмецкихъ, а оденъ тѣлько языкъ саскій образованый, такъ и между нами трудно буде зъ початку, сли языкъ старославянскій бысьмо запровадили, але по неакѣмъ часѣ привычаити ся до него буде возможно“. — ѐдтакъ секретарь ѓддѣлу, Василь Ковальскій, рѣшивъ поставлену дилемму сими сло-

¹⁾ *ibid.*, стор. XCIX—CIV.

²⁾ Стефанъ Семашъ бажавъ вельми, щобъ Русины не тѣлько писали, але й говорили языкомъ церковно-славянскимъ. ѐнъ намагавъ ся зладити деякї переклады зъ мовы нѣмецкою на мертвый языкъ славянско-рускій; порѣви. „Печальная чувствїя Львовскаго високаго училища о смерти Ђго Величества Францѣшка I, кесаря Австрійскаго. (Стефанъ Семашъ переводчїй). Львовъ. Печатаніемъ и иждивеніемъ заведенїя Ставропигійскаго“. 1835. (4°, стор. 4.)

вами: „Не иде намъ ту о тоє, дабы языкъ старославянскій до степени бѣльшого просвѣщенія приведенъ бувъ, тѣлько способнѣсть учащимся подати маємъ, бы го зрозумѣли, а такимъ способомъ такожде его ѳтъ упадку забезпечати“. Ухвалено опѣсля выдати словарь церковно-славянскій и такожь выготовити „приличну бѣльшую и меншую книгу чтенія“, се-бѣ-то выписы изъ Апостола й Евангелій; дальше заявлено, що було-бѣ хосенно, выготовити книгу „краснорѣчя“, та въ школахъ учити „дѣписи, исторіи, землеписи, естествословія, любу мудрїя, чадовоспитанія, земледѣльчества, зодчества, скотоводства, пчеловодства, домостроительства и иншихъ учебныхъ предметѣвъ“. По причинѣ же, що въ тѣмъ часѣ не було ще способныхъ учителѣвъ, котрї заняли-бѣ ся выкладомъ сихъ предметѣвъ, ухвалено, щобъ рѣжнороднои тои мудрости поки-що вчивъ професоръ руского языка. Збѣрь сего ѳддѣлу узнавъ потребу, выдавати дневникъ въ языкѣ церковно-славянскѣмъ и порѣшивъ сполучити таку писанину зъ часописію „богословія и любу мудрїя“¹⁾.

Мѣжь-тымъ ѳдбуло ся д. 11. (23.) жовтня друге загальне засѣдане, на котрѣмъ Яковъ Головацкїй ѳдчитавъ свою розправу „о языкѣ южнорускѣмъ и его нарѣчїяхъ“²⁾. ѳдтакъ на третѣмъ загальнѣмъ засѣданю д. 13. (25.) жовтня Иванъ Борискевичъ поставивъ внесокъ, щобъ утворити „общество просвѣщенія народногo“, котре обѣимло-бѣ такожь зарядъ Матицѣ рускои. Внесокъ Борискевича принято и потѣмъ ѳддѣлы собору „ученыхъ“ рускихъ выбрали 19 членѣвъ для „общества просвѣщенія народногo“. Тї члены уважались выдѣломъ неуставаючимъ, „правлящимъ справами общества“. Предсѣдателемъ

¹⁾ „Историч. очеркъ...“, стор. CV—CXI.

²⁾ *ibid.*, стор. 17—80.

же „общества просвѣщенія народнаго и Матицѣ рускои“
выбрано Михайла Куземского¹⁾.

Четверте й послѣдне загальне засѣданє собору „уче-
ныхъ“ рускихъ ѡдбулось д. 14. (26.) жовтня. Коли зала-
годжено справы формальнїй, Куземскїй выголосивъ хо-
рошу мову, въ котрѣй мѣжь иншимъ отъ-се сказавъ:
„Закидали намъ, що мова наша еще не оброблена, а про-
тоє и неспособна, щобъ въ нѣй вже теперъ высшїи наука
преподавати. О! нехай бы прїйшли були и послушали на-
шого Моха и Головацкого, якъ крѣико и сильно, нашего
Устїяновича, якъ красенько до сердца промавлили и най-
нѣжнѣйшїи чувства найзвучнѣйшими, мягонькими и соло-
денькими словами оглашали! Скажѣтъ, где Русинъ ся
своей мовы учивъ? чи були якїи школы? були може
якїи академіи рускї?... О! нѣ, — мати го рѡдненька вчи-
ла, тому то такъ солоденько говорить“²⁾. Въ кѡнци про-
мовы Куземскїй подякувавъ Иванови Борискевичеву,
що єго заходами ѡдбувъ ся сей собѡръ „ученыхъ“ рус-
кихъ.

Хоча предсѣдатель закрывавъ засѣданє своимъ сло-
вомъ, то однако присутнїи патріоты не могли вздержати
горячихъ своихъ чувствъ, и про те „зъ глубины сердца,
якъ зъ пѡдбескидского чистого жерела, люнули красно-
рѣчивыми словами руского языка выраженья сильного
впечатлѣнїя, ѡтбилося тло сердца народнаго, — ѡбъяви-
лося сильне переконанье, дѣльная воля, глубокое чув-
ство въ колѣбно произнесеныхъ бесѣдахъ и стихахъ...“
...„Мужъ за мужемъ выступавъ на мовницю, промовлявъ
зъ сердца руского до сердець рускихъ, розгрѣвавъ со-
братїй и поощрявъ до дѣланїя. И такъ чергою выступали

¹⁾ *ibid.*, стор. СХІІІ—СХV.— Основателѣ Матицѣ ѡдбули пер-
ше свое засѣданє вже 2. липня 1848. р. (*ibid.*, стор. ХІV—ХІХ.)

²⁾ *ibid.*, стор. СХVІІ.

честніи мужи: Іосифъ Левицкій, Рудолфъ Мохъ, Іоаннъ Гушалевичъ, Николай Устіяновичъ, Іосифъ Лозиньскій... Громкіи рукоплесканія, ѳтзиви многолѣтствія обявляли всеобщее сочувствіе, которое тая хвиля восторженія произвела; они то показали, же чувство одними устами высловлене, було чувствомъ всеобщимъ, же сильное переконанье, словами одного выражене, було переконаньемъ всѣхъ; — всѣ хотѣли добрую волю и готовѣсть дѣйствія, яку одинъ явно засвидѣтельствовавъ, осуществити, всѣ готовіи на пожертвованія для народнаго добра¹⁾.

Такимъ-то сердечнымъ словомъ спомнувъ Яковъ Головацкій про тї воскресніи днї ѳдродженя галицкои Руси. Такого свѣтлаго праздника, якій святковано ѳдъ 19. до 26. жовтня 1848. р., не було вже у насъ ѳдъ того часу. Московскїи панслависты розъєднали у насъ брата зъ братомъ, и все ще намагають ся занаштити нашїи идеалы народнїи.

в) Галицко-руска Матиця.

Сказано выше, що на третѣмъ загальнѣмъ засѣданю „ученыхъ“ рускихъ завязано „общество просвѣщенія народнаго“, котре небавомъ опѣсля называлось галицко-руска Матиця. ѳдтакъ дня 1. (13.) марта 1850. р. пѣдъ проводомъ Куземского ѳдбулись загальнїи зборы того „общества“. Тогдѣ-то ухвалено мѣжь иншимъ отъ-се: 1) просити правительства, щобъ заводило всюды

¹⁾ *ibid.*, стор. СХІХ. — Порѣвн. „Слово, говорене Іосифомъ Левицкимъ...“, стор. 81—88. — „Слово, голошене Рудольфомъ Мохомъ...“, стор. 89—98. — „До моеї родины“. Стихъ Ивана Гушалевича, стор. 99—101. — „Прощальна промова Никола Устіяновича“, стор. 102—107. — „Послѣднїи слова, казанїи Іосифомъ Лозиньскимъ...“, стор. 108—111.

по громадахъ школы; 2) выдати читанку Маркіяна Шашкевича; 3) постаратись о выдане часописи Матиць. Въ кѣнци загального засѣданя выступили зъ промовою священикъ Рудольфъ Мохъ и д-ръ Амвросій Яновскій. Особливо патріотична бесѣда сего ученого професора загрѣвала веѣхъ присутныхъ до запопадливои працѣ для добра землякѣвъ¹⁾.

Пѣсля сего збору „общества просвѣщенія народнаго“ минуло лѣтъ 14, въ котрыхъ про дѣяльнѣсть Матиць по тѣй причинѣ нѣчого не було чутно, що ѡдъ правительства не можъ було выеднати затвердження статутовъ. Хоча-жь и затверджено матичнїи статуты (декретомъ державнаго министерства зъ д. 23. сернія 1861. р.), то членамъ выдѣлу не дѣялось якоь скоро, бо загальнїи зборы членѣвъ Матиць скликано ажъ три роки пѣзнійше на днѣ 7. (19.), 8. (20.) и 9. (21.) липня 1864. р.

Отвираючи загальнїи зборы матичнїи предсѣдатель Мих. Куземскій падыкавъ-горювавъ про застою словеснаго жия въ галицкѣй Руси, кажучи мѣжь иншимъ отъсе: „Не дивно, что литературное наше общество не могло ни двигнутися, ни затверженія своихъ уставовъ домагаться. Со веѣхъ сторонъ громадилися русскому языку и словесности непреодолимыи перепоны; нигде прїюта, нигде заохоты; стигла кровь горячая и никли надежды на лучшую будучность“²⁾.

На сѣмъ зборѣ выбрано три ѡддѣлы науковїи: 1) для языка й исторїи; 2) для поезїи й искуствъ; 3) для наукъ природныхъ.

1) „Зоря галицка“, 1850; число 22. 29.

2) „Науковий Сборникъ, издаваемый литературнымъ обществомъ галицко-русской Матицы“. Во Львовѣ. 1865., стор. XVI. — Выше наведенїи слова Куземского списано пѣсля редакциѣ Я. Головацкого. Самъ Куземскій говоривъ и писавъ тѣлько по (мало)-руски.

Въ першомъ бѣдѣлѣ велись дебати вельми оживленіи пѣдъ проводомъ предеѣдателя Головацкаго ѡ его заступника д-ра Григорія Гинилевича. Юліанъ Лаврѣвскій хотѣвъ, щобы въ сѣмъ бѣдѣлѣ навпередъ порѣшити пытане про правописъ. Тогдѣ-то вносивъ суплентъ гимназіяльній, Омелянъ Гороцкій, щобы приняти правописъ фонетичну; его внесокъ попиравъ Ксенофонтъ Климовичъ, ба ѡ Перемыскій крилошанинъ Григорій Гинилевичъ прихиявъ ся до гадки фонетикѣвъ. Однакже совѣтникъ Василь Ковальскій думавъ, що Матиця треба держатись правопися етимологичной, а по-за-якъ Матиця есть авторитетомъ, то, надѣйсъ, потягне она за собою всѣхъ Русинѣвъ. Въ сѣмъ внеску Ковальского вчинивъ Иванъ Жукѣвскій таку поправку, щобы держатись правопися етимологичной „ведля^о духа народнаго языка“¹⁾. Оконечно бѣльшостію голосѣвъ рѣшено, справу правописну полишити будущому выдѣлови. Потѣмъ велись дебати про языкъ, якого Матиця въ выданію своихъ книжокъ мала-бъ придержуватиѣ. Два учитель гимназіяльній, Алексѣй Тороньскій и Михайло Осадца, та правникъ Олександръ Искрицкій домагались, щобы уживати чистаго народнаго языка. Але предеѣдатель Головацкій спинивъ дальшій дебати заявляючи, що се пытане порѣшено досыть яено другимъ параграфомъ статутѣвъ матичныхъ²⁾.

Въ бѣдѣлѣ для поезіи ѡ искусства вносивъ мѣжь иншими Плятонъ Костецкій, щобы Матиця вѣзвала „всѣхъ

1) „Слово“, 1864; число 58.

2) § 2. „Задачею общества есть: Старатися о добры, пожиточны книжки, прежде всего въ языкѣ рускомъ, которые послужили бы до роспространенія добрыхъ общепользныхъ знаній, до укрѣпленія святой каѣолической вѣры и благонравія, якоже до поднесенія промышленности и земледѣлія“.

просвѣченыхъ людей до збираня народныхъ пѣсенъ зъ напѣвами“; ѳдтакъ Иванъ Наумовичъ домагавъ ся выдаваня часописи популярной. Тѣ внески принято, однакже ѳдкинено два внески Гороцкого: а) щобы часописъ людову щѳ-до змѣсту и формы выдавати зъ поглядомъ на Украину; б) щобы въ поезіи наблюдати единство литературне зъ Україною „посредствомъ одного нарѣчія, с. е. Чигириньско-Переяславского“. Тогдѣ-то Юліанъ Романчукъ въ письменнѳмъ внеску высказавъ потребу выдана „збѳрника лучшихъ поезій и повѣстей“¹⁾.

ѳдтакъ въ ѳддѣлѣ для наукъ природныхъ²⁾ поставлено именно сей внесокъ, щобы въ школахъ народныхъ познакомлювати ученикѳвъ при одвѣтнѳй нагодѣ зъ исторією натуральною.

На загальнѳмъ засѣданю 9. (21.) липня велись дебати про правопись. Найбѳльшу ерудицію филологичну заявивъ д-ръ Михайло Осадца, учитель П. гимназіѣ. Онъ попиравъ гадку Юліана Лаврѳвского, „щобы въ правописи языка руского, такъ якъ и въ иныхъ языкахъ, узглядняла ся фонетика“. Головацкій же доповнивъ внесокъ Лаврѳвского тымъ, „що етимологична правопись мае ся перепровадити на основаню нашей граматики“. Наконецъ поставивъ Осадца таку модификацію внеску Лаврѳвского, що етимологичну правопись руску „въ частностияхъ“ треба справити въ дуѣ народнаго языка. Всѣ присутнѣ члены загальнаго збору прийняли сю поправку Осадцы и ѳдтакъ подали Матици директиву до рѣшеня пытаня правописнаго³⁾.

По-за-якъ по статутамъ загальнѣй збѳръ членѳвъ

¹⁾ „Слово“ 1864, ч. 57.

²⁾ Предѣвателемъ ѳддѣлу для наукъ природныхъ бувъ проф. Михайло Полянскій.

³⁾ „Слово“, 1864; число 58.

Матиць мавъ ѳдбуватись що-рѳкъ, то справдѣ слѣдуючого року скликано такій збѳръ на днѣ 6. (18). 7. (19.) и 8. (20.) липня 1865. р. Маленьке число членѳвъ (всього на-всього 27), що явилось на покликъ Куземского въ великѳй сали Дому народного, доказувало достаточо, що галицкѣ Русины втратили вже довѣрѣе до тои просвѣтної институцѣ, котру въ 1848. р. засновали въ ожиданю богатого жнива зъ гарного засѣву. Зѳбранѣ члени Матиць дѳзнались, що изъ 10 внескѳвъ, поставленихъ по-одинокими науковими ѳддѣлами, выдѣлъ товариства не залагодивъ майже нѣ одного. Выдѣлъ займавъ ся переважно выдавництвомъ Наукового Сборника, котрый пѳдъ редакцѣю Головацкого, Петрушевича и Дѣдицкого выходивъ четверть-рѳчными выпусками въ твердѳмъ, незрозумѣломъ языкѣ¹⁾. А вже-жъ залишивъ выдѣлъ выдати приручный словарь руско-нѣмецкѣй и нѣмецко-рускѣй, по за-якъ А. Петрушевичъ выступивъ изъ комитету редакцѣйного²⁾.

На другѳмъ загальнѳмъ засѣданю сего збору ѳдчитавъ д-рѣ Изидорѣ Шараневичъ програму для написаня популярной исторѣи Руси галицкой, по чѳмъ рѣ-

¹⁾ Литературнымъ органѳмъ Матиць бувъ навпередѣ „Науковый Сборникъ“ ѳдъ 1865. до 1868. р., ѳдтакъ „Литературный Сборникъ“ ѳдъ 1869 до 1873. р. ѳдъ 1885. р. выходитъ опятъ „Литературный Сборникъ“ пѳдъ редакцѣю Богдана Дѣдицкого. — ѳдъ 1848. до 1885. р. выдала Матиця 81 книжокъ Найбѳльше дѣяльнимъ було се товариство въ 1849. и 1850. р., — въ рокахъ же 1857. 1858. 1873. 1877. 1878. 1879. и 1880. не выдала Матиця нѣ одной книжочки. — До найлучшихъ книжокъ, котрѣ выдала Матиця, належить Зоологѣя Покорного, переложена (1874) проф. Михайломъ Полянскимъ на мову руску.

²⁾ Богатый матерѣялъ лексикальный въ пяти писанихъ томахъ подарувавъ Матиць священникъ Гѳсифѣ Скоморовскѣй. Слова рускѣ пояснювавъ ѳнъ одвѣтными словами польскими.

шено, розписати въ тій цѣли одвѣтну премію¹⁾. Опѣсля ђдчитавъ проф. Головацкій свою статью о рускѣмъ перекладѣ Библии Франциска Скорины и о рукописной руской Библии зъ XVI. вѣку, що находитъ ся въ Василянскѣй библиотекѣ у Львовѣ²⁾. Хоча сей ђдчить заявлявъ всякій прикметы ученого дослѣду, то однако присутній члены не слухали его зъ такою увагою, яку присвятили „ученій“ Русины его розправѣ „о языцѣ южно-рускѣмъ“... Мертве бо слово не здужало вкресити искры жита въ малѣй громадѣ членѣвъ Матицѣ, що не наче слабосильній ђвцѣ оставались безъ проводу середъ широкого степену. Вже-жь Куземскій не проводивъ въ нарадахъ сего загального збору; про-те мѣсце председа-теля займавъ его заступникъ Яковъ Головацкій. Справдѣ сумно стало въ тѣмъ зборѣ, коли 8. (20.) липня лишъ 23 голосуючі члены рѣшали про долю Матицѣ. Тогдѣ то предложено внески ђддѣлу исторично-языкословного. Шѣсть патріотѣвъ рускихъ (Иванъ Жукѣвскій, Стефанъ Качала, Михайло Глинскій, Володимиръ Шашкевич, Анатолий Вахнянинъ и Александеръ Искрицкій) стануло въ тѣмъ ђддѣлѣ въ оборонѣ „чистого“ руского языка, котрого Матиця въ виданяхъ своихъ винна придержуватись³⁾. Тому-то й на загальнѣмъ засѣданю 8. (20.) липня домагавъ ся Стефанъ Качала, чтобы повернути до мовы народной и не брати слѣвъ зъ языка церковного и московского. ђдтакъ высказавъ ђнъ сѣ важній

¹⁾ На третѣмъ загальнѣмъ засѣданю ухвалено, визначити двѣ преміи за написане исторій рускои: першу премію въ квотѣ 300 р., а другу въ скѣлькости 150 р. в. а.

²⁾ „Нѣсколько словъ о Библии Скорины и о рукописной русской Библии изъ XVI. столѣтія“. („Научовый Сборникъ“... 1865; стор. 225—256.)

³⁾ „Слово“, 1865; число 57.

слова: „Языкъ народа есть то найдорожша спадщина предкѣвъ, есть то мовь-бы кровь въ тѣлѣ нашѣмъ... Держѣмъ ся нашихъ власныхъ ухваль, а буде згода, а не роздоръ въ литературѣ“¹⁾. А вже-жъ Головацкій замотавъ сю важну справу ось-такимъ теоретичнымъ, загальнымъ высказомъ: „Языкъ съ часомъ поступає, а задачею грамматикѣвъ есть, за тымъ поступомъ языка слѣдити и отвѣтно сему правила поставляти... Съ грамматикою стоить дѣло такъ, якъ и съ каждою наукою; правила старинныхъ астрологѣвъ, що сонце доокола землѣ обертаєся, уступило передъ новымъ (правиломъ) астронома Галилея, который довелъ противно, що земля кружить вколо сонця“²⁾. Симъ порѣвнанємъ хотѣвъ Головацкій мабуть се сказати, що бѣднѣй Руси въ своѣмъ розвою просвѣтнѣмъ треба придержуватись своего сонця, се-бѣ-то литературы російской. Одаткъ ухвалено бѣльшостію голосѣвъ, всѣ внески бѣдѣлу исторично-языкословного зъд. 7. (19.) липня передати управляючому выдѣлу до пересмотру и оконечного рѣшеня. Такъ отже проводырѣ загального збору, будучи прихильниками твердого, литературного языка, довели до того, що въ книжкахъ Матицѣ не стало живого слова, изъ-за чого духовна мертвота занепащала народнѣ святощѣ галицкой Руси.

Минуло пять лѣтъ, поки зновъ не скликано загального збору матичного. Та й той збѣръ вѣдай не бѣдубъ бы ся, накопи-бѣ не сполучено загального засѣданя матичного зъ загальнымъ зборомъ нового политичного товариства „Русская Рада“³⁾. Дня 27. серпня (8. вересня) 1870. р. станули передъ невеличкою гро-

¹⁾ *ibid.*, ч. 58.

²⁾ *ibid.*

³⁾ Загальный збѣръ членѣвъ „Русской Рады“ бѣдубъ ся 26. серпня (7. вересня) 1870. р.

мадкою членѣвъ матичныхъ лишъ недобитки колишнього выдѣлу. Куземского поставлено епископомъ Холмскимъ, и такожь Яковъ Головацкій, Пилипъ Дячанъ и Никола Лисикевичъ переселились въ Россію. Въ загаль въ выдѣлѣ матичнѣмъ не стало 6 членѣвъ, по за-якъ ще д-ра Ивана Ильницкого именовано крилошаниномъ въ Перемышли, а проф. Клима Меруновича перенесено изъ Львова до Санча. Такъ отже выдѣлѣ доповнявъ ся самъ (безъ выбору на загальнѣмъ зборѣ), прибираючи собѣ деякихъ членѣвъ товариства. Загальный той зборъ ѡдкрывъ промовою новый предѣдатель д-ръ Амвросій Яновскій. Свою рѣчь закѡнчивъ ѡнъ отъ-симъ примирительнымъ словомъ: „Далъ бы Богъ, щобы мы всѣ вѣкомъ старшіи и молодшіи въ томъ обществѣ соединившия сердцемъ и мыслию въ одно литературное братство, въ гармонійномъ согласію ревно дѣлали около просвѣщенія нашего народа и тому же дорогою просвѣщенія помогли двигнутися изъ нужды, щобы ѡнъ въ вѣнку австрійскихъ народовъ занялъ тое мѣсце, якое ему принадлежитъ“¹⁾. На сѣмъ зборѣ заявивъ Иванъ Гушалевиць, що „выдѣлѣ Матицѣ спить“, а ѡдтакъ священникъ Игнатій Якимовичъ замѣтивъ, що „Литературного Сборника“, ѡргана Матицѣ, для того нѣхто не читае, що „Матиця не выбрала собѣ діалекта на Руся, котрый бы узнала своимъ языкомъ“. Поставивъ отже внесокъ, щобы языкомъ „Сборника“ бувъ языкъ исторіѣ Исидора Шараневича. Однакже Гушалевиць не радивъ, кожде засѣдане починати й кѡнчити азбукою; та-жь (по гадцѣ Гушалевица) „кождый писатель має свѣй языкъ“;

¹⁾ „Слово“, 1870, ч. 77. — Д-ра А. Яновского выбрано на сѣмъ зборѣ предѣдателемъ выдѣлу матичного, коли-жь ѡнъ въ Римѣ 2. марта 1884. р. умеръ, то его мѣсце занявъ крилошанинъ Мих. Малиновскій, що бувъ заступникомъ предѣдателя.

Ѣнъ самъ неразъ „застановлявъ ся“ надъ своимъ языкомъ и дѣзнавъ ся, що не можна держатись одного й того самого языка, бо „одно мгновѣнїе много значить“; — „великоруского языка не знаємъ, но (знаємъ) его выговоръ“, ба й „въ кождѣмъ селѣ есть пару дїалектѣвъ“. Тому-то (говоривъ Гушалевичъ) „тяжко выбирати и накидати языкъ, а Матиця поступила благоразумно, оставляючи писателямъ свободу“¹⁾. Про те вzywавъ Ѣнъ Якимовича ѡдступити ѡдъ своего дивного внеску. Коли-жь авторъ драмы „Роксоляна“ не покидавъ свои гадки, то замѣчено небавомъ, що Ѣнъ не есть членомъ Матицѣ, и що про-те не може ставляти нѣякого внеску. Такъ отже бѣльшѣсть членѣвъ Матицѣ засудила на духову смерть сю просвѣтну институцію, котру въ 1848. р. засновано въ тѣй надѣи, що она буде животворною святынею галицкои Руси. Склалось отже дивне диво, що ѡдъ 1870. р. черезъ 18 лѣтъ до сего дня не скликувано загальныхъ зборѣвъ товариства, хоча богато членѣвъ матичныхъ вымерло, а майже нѣхто не хоче вступати въ члены завмираючого товариства. Поки-що намагае ся Богданъ Дѣдицкїй ѡдъ 1885. р. выданемъ „литературного Сборника“ воскресити мертвоту Матицѣ до нового житя. А вже-жь можъ сумнѣватись, чи мнимый литературный языкъ „Сборника“ буде лѣкомъ цѣлющимъ для институцїѣ, обведенной китайскимъ муромъ супротивъ живого змаганя народу руского.

г) Товариство „Просвѣта“.

Коли галицко-руска Матиця запропастила просвѣтно-національный идеаль своихъ основателѣвъ зъ р. 1848., коли старша генерація руской интелитенцїѣ, заноморочена деякими своими провѣдниками, ѡддѣлилась ѡдъ го-

¹⁾ „Слово“, 1870; число 78.

ловного репрезентанта галицкои Руси, с. є. ђдь простого люду, то молодымъ патріотамъ, щѡ переймались идеями Тараса Шевченка, щѡ любили своихъ простыхъ, незрячихъ братѡвъ, треба було покласти пѡдпаль на погасаючѡй ватрѣ народнѡй, щѡбъ она запалахкотѣла яснымъ поломямъ и розбгрѣла студенї стѣны безверхой святынѣ просвѣтной. И отъ, въ першихъ мѣсяцяхъ 1868. р. рускї студенти университету Львѡвского задумали зреализувати гадку славного патріота Стефана Качалы, высказаву неразъ у „Словѣ“¹⁾ про потребу заснованя товариства просвѣтного. Въ мартѣ т. р. выбрано выдѣль, щѡбъ уложити статутъ товариства „Просвѣта“, котрый потвердило министерство справъ внутрѣшнихъ згѡдно зъ министерствомъ просвѣты д. 2. вересня 1868. р. (ч. 3491)²⁾. Ѳдтакъ 26. падолиста (8. грудня) 1868. р. ѡдбулись першї загальнї зборы сего товариства въ сали мѣйской стрѣльницѣ у Львовѣ.

Зборы тї ѡдкрывъ голова конституючого выдѣлу проф. А. Вахнянинъ одвѣтною промовою, въ котрѡй сказавъ дещо про заходы того выдѣлу, и розббравъ деякї pytania, щѡ ставляють ся при починѣ такого дѣла, якимъ єсть пѡзнанє и просвѣта люду³⁾. Сего-то професора выбрано головою товариства, котре стануло захистомъ патріотичного змаганя народовцѣвъ. А вже-жъ мило було тогдѣ дѡзнатись, щѡ завязанє „Просвѣты“ повитали радо

¹⁾ „Слово“, 1868; число 2. и 27.

²⁾ Проектъ статуту для товариства „Просвѣта“ уложили д-рѣ Корнило Сущкевичъ, Анатоль Вахнянинъ и Олександрѣ Борковскїй. Въ 1870. р. розширено дѣяльнѡсть „Просвѣты“ на пѡдставѣ нового статуту. Проектъ сего нового статуту уложили д-рѣ К. Сущкевичъ и проф. Романчукъ.

³⁾ Въ 1. параграфѣ статуту сказано: „Цѣль товариства єсть: пѡзнанє и просвѣта руского народа“.

Юрій Федькович¹⁾, Никола Устіянович, Іосифъ Лозинскій, Стефанъ Качала, Михайло Глинскій и богато других²⁾).

И такъ члены видѣлу товариства взялись зъ молодчимъ запаломъ до великой працѣ просвѣтної. Вже перша книжочка, выдана видѣломъ пѣдъ заголовкомъ „Зоря“, подобалась въ загалѣ всѣмъ землякамъ, изъ-за-чого Иванъ Наумовичъ приславъ молодому товариству отъ-се привѣтне письмо: „Съ сердечною радостію повитавъ я першій плѣдъ Вашого товариства „Просвѣта“.Если бы мы черезъ тыхъ 20 лѣтъ свободы були употребили всѣ нашѣ силы на такіи популярніи выданя (Зоря), мы стояли бы нынѣ далеко выше, и чувство народности переймилло-бъ вже весь народъ. Для того не могу вѣдказати Вамъ мого соучастія въ такъ великѣмъ и благороднѣмъ дѣлѣ и буду Вамъ присылати статей розличного рода. „Зорю“ приняла дѣтворя зъ неимовѣрнымъ одушевленемъ. Уже нынѣ въ цѣлѣмъ селѣ знаютъ еѣ цѣле содержанѣ...“³⁾. Одаткъ зъ-годомъ-перегодомъ старшій Русины перестали бѣсомъ дивитись на молоде товариство, про котре спершу голошено, що єго завязали недоляшки, вороги имени руского. Патріотичнѣ змаганя членѣвъ видѣлу показали свѣту, що „Просвѣта“ єсть зборомъ справдѣшнихъ Русинѣвъ, котрѣ сповняють програму рускихъ проводырѣвъ зъ р. 1848.

¹⁾ Порѣвн. вѣршь Ю. Федьковича п. з. „Здоровъ честному субору Просвѣти у Львовѣ“. („Справозданне зъ першихъ загальнихъ зборівъ товариства Просвѣта“. Львівъ 1868; стор. 10.)

²⁾ На тѣмъ першѣмъ загальнѣмъ зборѣ членѣвъ „Просвѣты“ ѳдзначились гарными промовама священникъ Осипъ Заячкѣвскій, предсѣдатель збору, и талантливый правникъ Андрѣй Сѣчинскій.

³⁾ „Справозданне зъ дѣланій „Просвѣты“ вѣдъ часу завязаня товариства — 26. листопада 1868. року, до найновѣйшого часу“. У Львовѣ 1874; стор. 7.

На другомъ загальномъ зборѣ товариства д. 14. (26.) мая 1870. р. поставивъ Ксенофонтъ Климовичъ важный внесокъ, щобъ выдѣль „Просвѣты“ зложивъ комисію, котра выготовила-бъ школьнѣ книжки, особливо-жь книжки для школъ середнихъ. И ось небавомъ старанемъ и коштомъ товариства вышло кѣльканацять книжокъ для гимназій. Се дѣло повелось именно изъ-за того гараздъ, що вице-маршалокъ сойму краевого, Юліанъ Лаврѣвскій, котрого на другомъ загальномъ зборѣ выбрано головою товариства, выеднувавъ сему издавництву запомогу то въ министерствѣ, то въ соймѣ краєвѣмъ.

Коли Лаврѣвскій бувъ головою „Просвѣты“, бажавъ митрополитъ Іосифъ Сембратовичъ (въ грудню 1870. р.) погодити мѣжь собою „рускі сторонництва“ въ Галичинѣ, котрі вели зъ собою домашню усобицу. Про те запросивъ бнъ до себе репрезентантѣвъ „Просвѣты“ и „Русской Рады“ на спѣльну нараду. Точки до примиреня предложивъ крилошанинъ Михайло Малиновскій, зазываючи такъ одно якъ и друге „сторонництво“ до выявленя своихъ гадокъ въ сѣй справѣ. Одаткъ товариство „Просвѣта“ зложило „пропамятне письмо“ д. 3. (15.) марта 1871. р., заявляючи мѣжь иншимъ отъ-се: „Головною причиною розъединеня на галицкѣй Руси, котре въ новѣйшихъ часахъ такъ дражливѣй формы приняло, є та околличѣсть, що многі зъ галицкихъ Русинѣвъ покинули засаду, выречену Головною Рускою Радою въ р. 1848., и утворили особне сторонництво, исповѣдующе єднѣсть народну зъ Великороссами. — Ані съ тыми родимцями, которі покинувши свою народнѣсть исповѣдуютъ єднѣсть народну съ Поляками, ані съ тыми, которі признаются до єдности народной съ Великороссами — не може сторонництво народне єднатися. Поєднанье могло бы наступити лишъ въ разѣ повороту ихъ на лоно нашої народ-

ности, т. є. въ разѣ повороту ихъ до засадъ, выреченныхъ пѣдъ зглядомъ народнымъ Головною Рускою Радою въ роцѣ 1848., заключающихъ такожь въ нашѣй программѣ“¹⁾). Супротивъ рѣшучихъ и переконующихъ слѣвъ того „пропамятного письма“ „Русская Рада“ не зъумѣла дати нѣякои категоричной ѳдповѣди. По тѣй причинѣ про дальшій переєправы въ сѣмъ дѣлѣ нѣчого вже не було чутно, и ѳдтакъ хосенная тая гадка митрополита не могла осуштитись.

Вирочѣмъ выдѣлъ товариства заявивъ въ 1872. р. широку дѣяльнѣсть просвѣтну²⁾, бо подавъ двѣ петиціѣ, одну до выдѣлу краєвого, щобъ ѳнъ постаравъ ся у правительства о заведенѣ рускихъ выкладѣвъ въ V. клясѣ академичной гимназіѣ Львѣвскоѣ³⁾, а другу петицію до министерства просвѣты въ справѣ заснованя катедры рускои исторіѣ на университетѣ Львѣвскѣмъ, о утворенѣ третьей инспектуры для шкѣлъ людовыхъ округѣвъ чисторускихъ въ Галичинѣ, и о введенѣ въ житѣ роспоряженя министерского про выкладовый языкъ рускій въ семинаріяхъ утраквистичныхъ⁴⁾). Того року придбало собѣ товариство знамениту силу для издавництва просвѣтныхъ книжочокъ, спровадивши зъ Буковины до Львова Осипа (Юрія) Федьковича, котрый въ 14 мѣсяцяхъ зладивъ

¹⁾ „Основа“, Львѣвъ 1871; число 31., стор. 231.

²⁾ Въ 1872. р. входили въ складъ выдѣлу „Просвѣты“: Юліанъ Лаврѣвскій (голова), д-ръ Омелянъ Огоновскій (заступникъ головы), д-ръ Корнило Сушкевичъ, д-ръ Юліанъ Пелешъ, Василь Ильницькій, д-ръ Олександръ Огоновскій, Михайло Дыметъ, Володимиръ Навроцкій, Маркиль Желехѣвскій, Омелянъ Дейницькій и Федѣръ Заревичъ.

³⁾ Рускій выклады въ низшѣй академичнѣй гимназіи розпочались въ 1864. р.

⁴⁾ „Правда“. Письмо літературно-політичне. 1872., стор. 141.

кілька многоцінних творів, між котрими визначається повість п. з. „Село Фармазони“ (1873).

Хоча-ж Лаврѳвскій изъ-за свого патріотизму и становища политичного мѳгъ бути найлучшимъ провѳдникомъ народовцѳвъ въ ихъ житю національнѳмъ и просвѳтнѳмъ, то однако небавомъ опѳсля, якъ (1870) выбрано его головою „Просвѳты“, втративъ ѳнъ теѳ довѳріє, зъ якимъ горнулись до него всѳ щирѳ Русины. Свою бо угодову политику, (котрою хотѳвъ примирити Русинѳвъ зъ Поляками)¹⁾, вѳвъ ѳнъ такъ нещасливо, що не тѳлько не досягъ своєи цѳли, але противно народовцѳвъ ослабивъ ихъ ще бѳльше зъ Руссофилами розъєднавъ.

На пятѳмъ загальнѳмъ зборѳ „Просвѳты“ 10. (22.) мая 1873. р. выбрано ѳтакъ головою Володислава Федоровича, властителя дѳбрѳ земскихъ. До сего молодого й енерѳичного головы звернулись члєны товариства зъ великими надѳями. Всѳмъ Русинамъ вельми подобалась перша его промова, въ котрѳй ѳнъ мѳжъ иншимъ отъ-сѳ смѳливѳй патріотичнѳй слова высказавъ: „Мѳй отецъ сказавъ въ своихъ афоризмахъ: „Усяка гетемонѳ єсть грѳхомъ — тиранѳєю“. Ото-жъ и я хочу, щѳбы всяка чужа гетемонѳ надъ народомъ нашимъ устала, щѳбы нѳхто нами противъ нашої волѳ не опѳкувавъ ся. Русь для Русинѳвъ! — До сыта чужѳи опѳки, вона намъ хѳсна не придбала. Въ мѳстахъ и селахъ виперає днесъ чужинець тубыльця; по замкахъ нашихъ розможновладнилась чужина, а рускихъ князѳвъ потомки стались жебраками; церкви нашѳ нужденнѳ, вѳдъ власної шляхты опущєнѳ; священство наше въ поруганю; народъ занедбанный худѳбѳе. Не маємо иншихъ традицѳй, якъ лишъ сумнѳ споминки угнетєня; на нашѳ пѳсни налягли жаль и туга. —

¹⁾ Про угодову политику Ю. Лаврѳвского гляди II, стор. 46.

Червоною Русею называють землю нашу, бо нѣгде справдѣ тѣлько крови не полилось, нѣгде тѣлько ночей червонихъ лунами пожарѣвъ не палало, нѣгде стѣлько мотилъ не сторчить, стѣлько кривдѣ непѣмщеныхъ не минулось, стѣлько непомилованыхъ жалобѣ и стогнѣвъ не перегомѣло: — соляне озеро могло-бѣ уже пѣднѣтись изъ тыхъ слезѣ, щѣ на сю землю сплыли! Перебули мы исторіи нашей нѣчь страшенну — але перебули; уже займає ся зоря нового дня; уже пѣдходить сонце, щѣ народѣ нашѣ до нового житѣя пробудить — а сонцемъ тымъ: просвѣта. *Fiat lux, libertas erit.* Приѣде и на насѣ черга!...¹⁾.

Коли-жѣ въ тѣмъ роцѣ (1873) загальний збѣръ „Просвѣты“ ѣдбувъ ся въ ожиданю красной будучности, то вже на шестѣмъ загальнѣмъ збѣрѣ (13. мая 1874. р.) явилось богато такихъ, котрѣ не були вдоволенѣ своимъ новымъ провѣдникомъ, по-за-якѣ ѣвъ торѣкъ обѣцювавъ богато въ програмѣвой своѣй бесѣдѣ, а ѣдтакъ не розвинувъ ѣдвѣтної дѣяльности въ хосенѣ товариства²⁾. А вже-жѣ тая остра критика супротивѣ Федоровича и цѣлого выдѣлу була справдѣ горячкова, бо й годѣ було ѣдѣ нового головы домагатись, щѣбѣ ѣнѣ въ ѣднѣмъ роцѣ сповнивъ все тее, щѣ торѣкъ було ѣго бажанемъ. Все-жѣ таки выбрано ѣго головою, и ѣдтакъ на загальнѣмъ збѣрѣ 15. (27.) мая 1875. р. доказавъ ѣнѣ дѣломъ, щѣ вмѣвъ ѣцѣнити тее довѣрѣе, яке ему оказано того року, выбираючи ѣго головою товариства „Просвѣта“. Въ тѣмъ часѣ польскій посолѣ Поляновскій закидувавъ сему товариству, щѣ оно въ выданяхъ своихъ для народу розсѣває нена-

¹⁾ „Справоздане зъ дѣланій „Просвѣты“ вѣдѣ часу завѣзання товариства — 26. листопада 1868. року, до найновѣйшого часу“. У Львовѣ 1874; стор. 21.

²⁾ „Правда“, 1874; стор. 309.

висть до поодинокихъ клясъ суспѣльности и наклонюе людей до „шизмы“. Про-те вносивъ, щобъ не давати „Проевѣтъ“ пѣдмоги на выдавництво книжокъ школьныхъ¹⁾. Такъ отже Володиславъ Федоровичъ, отвираючи зборы просвѣтнѣи, сказавъ мѣжь иншими отъ-сеи памятной слова: „Просвѣта є товариство вѣдъ нѣкого незалежне. Коли приняла на себе трудъ выдаваня книжокъ школьныхъ, то робить се тѣлько для добра своего народа. Корыстей не має вона зъ того для себе нѣякихъ, а зъ грошей, котрѣи край дає зъ обовязку своего на выдаване учебникѣвъ школьныхъ, складає „Просвѣта“ точнѣи рахунки. Що-до выдавництва дѣль популярныхъ стоить „Просвѣта“ пѣдъ опѣкою лишень одного права. Щѣ вѣльно писати Полякамъ або Нѣмцямъ, то писати не може бути заборонене Русинамъ.... Щобы однакожь увѣльнити „Просвѣту“ на будучнѣсть вѣдъ такихъ и тымъ подѣбныхъ замѣтѣвъ зѣ стороны людей неприхильныхъ, вѣдступаю и даровую товариству „Просвѣтъ“ суму на добрахъ Клебанѣвка, повѣту Збаразекого, на мою корысть интабульовану вѣ квотѣ дванацять тысячѣвъ зол. р. и сподѣуюсь, що товариство запомоги ухваленои пѣдъ такъ понижающими обставинами не прѣйме...“²⁾. Одтакъ выбрано щедрого сего добродѣя опять головою „Просвѣты“, котра сямъ актомъ даровизны придбала собѣ независиму самостѣйнѣсть до дальшого своего розвою. На тѣмъ зборѣ рѣшено, не прѣняти пѣдмоги 2.000 зол. р., ухваленои соймомъ на выдавництво книжокъ школьныхъ.

Здавалось отже, що становище Федоровича, яко го-

¹⁾ Вѣ 1873. роцѣ одержала „Просвѣта“ зъ фонду краевого 5.000 зол. р. на выдавництво книжокъ школьныхъ.

²⁾ „Справоздане рѣчне зъ дѣяльности товариства „Просвѣта“ за часъ вѣдъ 15. мая 1874. р. до 27. мая 1875. р.“. У Львовѣ 1875; стор. 6.

ловы товариства, скрѣпилось на много лѣтъ, та що около него горнути-меть ся вся молода Русь. Та отъ симпатія, заявлена єму именно въ 1873. р., остигала що-разъ бѣльше, по-за-якъ ѳнъ жиючи переважно на селѣ стоявъ ѳд-далеки ѳдъ просвѣтного й національного змаганя Русинѳвъ-народовцѳвъ. ѳдтакъ на загальнѳмъ зборѣ членѳвъ „Просвѣты“ д. 31. мая 1877. р. головою товариства поставлено автора сеи исторіѳ литературы и ѳдъ-тогдѣ выбрано єго головою що-рѳкъ ажъ до сего часу. Въ тѳмъ-то 1877. р. „Просвѣта“ перебула тяжке лихолѣте. Люде злон волѣ розголошували про се товариство зовѣмъ неправдивѳ и злосливѳ вѣсти. Саме-тогдѣ ѳдбувалася нагѳнка за соціялистами; ѳдтакъ деякѳ Руссофилы намагались пѳдкопати повагу „Просвѣты“ мѣжь людомъ, голосючи, що книжки, выданѳ симъ товариствомъ, суть властїю забороненѳ, нигилистичнѳ, що тѳ книжки бувають при ревизїяхъ конфискованѳ и наводять на людей пѳдозрѣнє властей. Але правда выйде все якъ олива на верхъ. Всякѳ клеветы замовкли супротивъ горячого патріотизму и безкорыстнѳ працѣ членѳвъ товариства въ хосенъ рускихъ селянъ и мѣщанъ. Идея національности стала животворною силою, що й байдужныхъ Русинѳвъ здвигала ѳдъ апатїѳ до любви народныхъ святощїѳ¹⁾.

А вже-жь найкрасшу нагороду за свои просвѣтнѳ труды одержало се товариство д. 2. (14.) вересня 1880. р.,

¹⁾ Велику помѳчь въ довершеню дѣль просвѣтнихъ подають центральному выдѣлову двѣ филїѳ товариства, се-бѣ-то филїя въ Тернополи и Станиславѳвъ. Именно голова филїѳ Тернопѳльскои, професоръ Александръ Барвѳнїєскїѳ, розвинувъ таку хосенну дѣяльнѳсть просвѣтну, що въ Тернопѳльщяѳ здвигъ до нового жита національного не тѳлько интелитенцїю, але й сѣльскихъ та мѣйскихъ громадянъ, загрѣваючи землякѳвъ своихъ словомъ и дѣломъ до горячої любви батькѳвщины. (Суть ще филїѳ „Просвѣты“ въ Золочевѣ и въ Коломыѣ.)

коли рускій товариства обохъ „сторонництвъ“ новитали нашого Цѣсаря Францъ-Юсифа I. въ великѣй сали „Нарѣдного Дому“. Ёго Величество розвѣдавшись у головы (Омеляна Огоновского) про дѣла товариства и дѣзнавшись, що богато тысячь популярныхъ книжочокъ розходить ся що-рѣкъ по-мѣжь людъ рускій, зволивъ изъ-за того заявити справдѣшній подивъ и замѣтивъ: „Се товариство есть вельми хосенне“ („Ein sehr nützlicher Verein“)¹⁾.

Справдѣ, можна сказати, що якъ бы не було товариства „Просвѣта“, то нашѣ селяне й мѣщане поринали-бъ духомъ въ тьмѣ тьмуцѣй и доси не дѣзнали-бъ ся еще, хто они, чѣя правда, чѣя кривда й чѣя они дѣти? Се товариство спонукало й Руссофилѣвъ до ривализацѣй въ ширеню просвѣты людовои и про-те подало оно починъ до загальнои запопадливои дѣяльности въ корысть темныхъ, незрячихъ братѣвъ²⁾.

Видячи, що заходами товариства „Просвѣта“ идея народна мѣжь людомъ що-разъ бѣльше ширить ся, за-

¹⁾ „Справоздане зъ дѣяльности выдѣлу товариства „Просвѣта“ за часъ ѣдъ 1. вересня 1879. до 31. грудня 1880. року“. У Львовѣ 1881.

²⁾ Дѣяльність товариства „Просвѣта“ доповнюе ся въ литературно-наукѣй части „товариствомъ имени Шевченка“ у Львовѣ. Оно повстало при кѣнци 1873. р. (на основѣ статуту затвердженого ц. к. намѣстництвомъ д. 11. грудня 1873. р., число 61241.) заходами и жертвами 33 Русинѣвъ Львѣвскихъ и зъ провинцѣй, именно же значѣйшими жертвами Украинцѣвъ. Дня 23. мая (4. червня) 1874. р. ѣдбулись першѣ загальнѣй зборы товариства. „Товариство имени Шевченка“ поставило собѣ задачу: выдавати и пѣдмагати выдаване книжокъ и часописей литературно-наукѣвыхъ для интелѣгенцѣй, скликувати зборы ученыхъ и письменниковъ та устроювати ѣдчиты, вечерницѣ литературнѣй и т. и., а до переведеня сеи задачѣ мае служити своя друкарня. (Олександрѣ Барвѣньскѣй, „Лѣтопись суспѣльной роботы и силы Русинѣвъ австрѣйскихъ“. У Львовѣ 1885; стор. 15.)

думавъ Иванъ Наумовичъ завязати инше товариство, ко-
отре вышерло-бъ „Просвѣту“ изъ еи крѣпкого становища¹⁾.
Зъ-першу носивъ ся ѓнъ зъ гадкою, завязати „Матицю
люду“. Въ складъ еи мали-бъ входити люде обохъ партій,
репрезентованыхъ „Просвѣтою“ и „галицко-рускою Ма-
тицею“, изъ-за чого оба еѣ товариства по думцѣ Нау-
мовича перестали-бъ истнувати. По причинѣ же, що оба
„сторонництва“ не хотѣли наклонитись до его проекту,
гадавъ ѓнъ тогдѣ пѣдпомагати „Матицю“, щобы сталась
дѣйствию „Матицею люду“, але небавомъ опѣсля засно-
вавъ ѓнъ „общество имени Качковского“ (8. [20.]
серпня 1874. р.). Нове се „общество“ поставило собѣ про-
граму вельми широку²⁾, и пѣдъ проводомъ Наумовича
розпочало свою дѣяльнѣсть въ Коломыѣ, однако вже
въ 1876. р. перенесло оно свое сѣдище до Львова³⁾. Хо-

¹⁾ Иванъ Наумовичъ ставъ рѣшучимъ Руссофиломъ доперва
въ 1873. р. Вирочѣмъ ѓнъ завязавъ нове просвѣтне товариство
именно изъ-за того, що хотѣвъ стати на передѣ цѣлого сто-
ронництва.

²⁾ §. 1. „Основанное въ 1874 г. общество Михаила Качков-
ского, состоящее въ Коломыи, вызначило себѣ задачу: распро-
страненіе науки, обычаиности, трудолюбія, ошадности и твере-
зости, гражданскаго сознания и всякихъ честнѣтъ между рус-
скимъ народомъ въ Австріи“.

§. 2. „Для достиженія сей спасительной задачи употребля-
ются слѣдующіи средства: 1) Издаваніе популярныхъ, поучитель-
ныхъ, дешевыхъ книжонокъ религіино-обычайного, наукового, го-
сподарскаго и забавнаго содержанія. 2) Основаніе читальней.
3) Основаніе торговельницхъ лавонокъ (крамницѣ). 4) Публичніи от-
читы. 5) Основаніе обществъ тверезости. 6) Основаніе громад-
скихъ пожичковыхъ касъ и ссыновъ сбожа. 7) Основаніе об-
ществъ рукодѣльниковъ“. — Въ новѣмъ статутѣ зъ 1882. року
вставлено ще одну точку, а то: „Выставки предметовъ господар-
скихъ, промысловыхъ и художественныхъ“.

³⁾ Предѣдателемъ „общества имени Качковского“ ѓдъ р. 1884.
есть Богданъ Дѣдицкій, щѣ въ 1885. и 1887. р. выдавъ „Лѣтопись
Руси“ и займае ся запопадливо дѣлами „общества“.

ча же народно-руській языкъ, въ котрѣмъ Наумовичъ ставъ выдавати перші книжочки сего „общества“, замѣнено небавомъ опѣсля языкомъ макароничнымъ¹⁾, то все-таки деякі книжочки могли-бъ бути хосенними для просвѣты люду, накопи-бъ въ нихъ захвалювано любовь до рѣдного слова й до своєї батькѣвщины. А вже-жъ политичній погляды основателя й покровителя „общества имени Качковского“, заявлені именно въ „Словѣ“, не можуть оживляти членѣвъ сего „общества“ вышою идеєю, котрою переймають ся тѣ, щѣ суть вѣрными сынами матери-Руси.

д) Школы и справы просвѣтній.

1. Школы на Украинѣ.

Коли на Украинѣ була ще гетьманщина, то шкѣль народныхъ заводилось тамъ чи-мало. Людѣ посылавъ радо своихъ дѣтей до тыхъ шкѣль, въ котрыхъ крѣмъ церковной грамоты можна було де-чого хосенного навчитись въ рѣдной, руско-украиньскѣй мовѣ. Въ тѣмъ часѣ духовенство выходило зъ народу, и ѣдтакъ интересы духовенства й народу не йшли рѣжними шляхами, а простували навпрямець до спѣльной меты, — до загального добра Руси-Украины. Теперѣшние же духовенство на Украинѣ стало осѣбнымъ станомъ и ѣдцуралось ѣдъ просвѣты простого люду. Се-жъ прорвало тую духовну нитку, щѣ доси звязувала тамъ духовенство зъ народомъ. Ѡдтакъ рѣкъ за рокомъ просвѣта народна на Украинѣ такъ падала, щѣ въ початку трицятыхъ рокѣвъ сего столѣтя по селахъ не було нѣякихъ шкѣль. А вже-жъ давнѣйше бу-

¹⁾ Книжочки „общества им. Качковского“ выдають ся теперь въ языкѣ, котрый, хочъ основуе ся на живѣй мовѣ рускѣй, подекуды наближуе ся до языка російского та церковно-славянського, и займае такожъ деякі зразки зъ мовы польской.

вало тамъ инакше. Въ сѣмохъ козацкихъ полкахъ лѣвобережной Украины (въ полку Нѣжинскѣмъ, Лубенскѣмъ, Чернигѣвскѣмъ, Переяславскѣмъ, Полтавскѣмъ, Прилуцкѣмъ и Миргородскѣмъ) въ половинѣ XVIII. вѣку було 866 шкѣль¹⁾. Якъ же запропастилась автономія Украины и якъ зруйновано Сѣчь запорожеку, то не стало вже й шкѣль народныхъ, бо духовенство ѡдѣокромилось ѡдѣ люду и не вчило его въ мовѣ рѣднѣй. Засновувано-жь деякѣ школы на ново ажъ тогдѣ, коли заведено въ Россіи „министерство государственныхъ имуществъ“. Се министерство засновувало отже де-не-де школы въ хосенѣ козакѣвъ и казѣонныхъ крестьянъ; панскѣ же крѣпаки оставались безъ просвѣты ажъ до знесеня неволѣ²⁾.

Около 1853. р. начальство церковне стало заводити при церквахъ школы, де дѣти вчилися переважно грамоты церковной. Такихъ-то духовно-приходскихъ шкѣль выказувано на паперѣ богато, але въ дѣйствости було ихъ мало, та й тамъ, де они истнували, велась въ нихъ наука дуже плохо. Уже-жь приходникъ самъ бувъ обовязаный держати учителя, на удержане котрого выбиравъ зъ громады „шкѣльный грѣшь“, творячи зъ того неразъ жерело наживы для себе самого. Ѡдтакъ про просвѣту люду стало чутно въ Россіи тогдѣ, коли почали говорити про мужицку волю. И дивне диво! про се заговорили бѣльшь противники волѣ, нѣжь еи прихильники. „Подайте мужикови попереду просвѣту, а тогдѣ зможете дати ему волю!“ кричали паны въ 1857—1860. р.

¹⁾ „Статистическія свѣдѣнія ѡбъ украинскихъ народныхъ школахъ и госпиталяхъ въ XVIII. вѣкѣ“. Статья А. Лазаревскаго. („Основа, южно-русскай литературно-ученой вѣстникъ“. С.-Петербургъ 1862; травень (май); стор. 82—89.)

²⁾ Крѣпацтво знесено на Украинѣ указомъ царскимъ зъ д. 19. лютого 1861. р.

Такі-то приятелі люду думали тільки бддалити волю въ безвѣсть часу, а якъ се не вдалось, то паны забули про просвѣту люду, або звинялись давнымъ своимъ словомъ: „Хто-жь буде за плугомъ ходити, якъ усѣ мужики за книжки сядуть!“¹⁾

Такъ отже починъ до просвѣты люду на Украинѣ вийшовъ зъ низу, а не зъ гори, — зъ молодежи. Се були школы недѣльнїй. Починъ до заснованя тыхъ школъ подали студенти Кївскїй.

Послѣднїй роки пятьдесятї и першїй роки шѣтьдесятї на заходѣ Россїѣ були занятї приготовкою Полякѣвъ до повстаня противъ російскої кормиги. Тогдѣ-то намагались они спольщити та златинщити тамошнїй нарѣдъ рускїй черезъ школы. Въ тѣй цѣли заведено въ Кїевѣ тайне польске школьне товариство, а польскїй паны заявили старшому начальству въ краю, що крѣпакѣвъ буде можна тільки тогдѣ освободити зъ неволь, коли они освѣтять ся наукою. Про-те стали выпрошувати у генераль-губернатора позволенє, закладати при панскихъ дворахъ школы для селянъ. Въ тыхъ школахъ учили вменно ксьондзы польскїй на книжкахъ польскихъ.

Противъ тої польскої пропаганды выступили Украинцѣ, заводячи школы недѣльнїй, и въ сѣй просвѣтнѣй справѣ корыстувались охороною правительства російскогo.

Перша школа недѣльна зъявилась въ вересню 1859. р. въ Кїевѣ на Подолѣ. Крѣмъ сеї школы заведено въ сѣмъ городѣ ще иншї двѣ школы недѣльнїй и школу щоденну. Одтакъ небавомъ заводились недѣльнїй школы не тільки

¹⁾ Головнимъ жереломъ для написаня сеї розвѣдки про школы послужила статя Мих. Драгоманова н. з. „Народнї школи“. („Громада, украинська збірка“, № 2. „Звїстки про Україну“, 1876—1877. Женева 1878; стор. 120—281.)

по городахъ, де були гимназіѣ и прогимназіѣ, але подекуды й по селахъ на Украинѣ¹⁾. Тогдѣ-то й по всѣй Росіѣ засновувались такі школи, въ котрыхъ молоді й старі, ба й дамы вчили хлопцѣвъ и дѣвчатъ читати, писати й рахувати. Зъ-першу вчили въ тыхъ школахъ на Украинѣ бѣльш по-россійски, нѣжъ по-українськи, тому що не було ще потрібныхъ книжокъ въ рѣднѣй мовѣ²⁾. На лѣвобережнѣй Украинѣ вчились дѣти на Граматцѣ Кулѣша³⁾, але на правобережнѣй Украинѣ заборонила єв администрація Кіѣвска по доносу польскихъ панѣвъ, мабуть-то доводить она нарѣдъ до гайдамацтва. Въ Петербурзѣ же печатано маленькими брошурками такъ звані „метелики“, се-бѣ-то выбѣрні творы Шевченка, Вовчка й другихъ украинськихъ писателѣвъ и роздавано ихъ ученикамъ недѣльныхъ шкѣлъ по Украинѣ обохъ бокѣвъ Днѣпра.

¹⁾ Въ школахъ недѣльныхъ ѡдбувалася наука ѡдъ 11—3. години. Були ще й суботні школи для жиденятъ, въ котрыхъ учили по заходѣ сонця. — Въ Полтавѣ-жъ була щоденна школа вечѣрна, три-класова, де ученики вчились ѡдъ 6—8. години (1861) черезъ пѣвъ року до 1862. р. — Въ тѣмъ часѣ, коли заводились школи недѣльні, заходами П. Лебединцева, щѣ бувъ тогдѣ учителемъ закону Божого въ гимназіѣ Бѣлоцерковскѣй, засновано школу народну въ Бѣлѣй Церквѣ (губ. Кіѣв.), и ѡдтакъ заведено ще кѣлька шкѣлокъ кругомъ того города.

²⁾ Мѣжъ украинськими книжками школьными визначувались ѡтѣ-ей: 1) „Граматка“ Кулѣша (С.-Петербургъ 1857); 1) „Букварь“ Шевченка (С.-Петербургъ. 1861); 3) „Арихметика або щѣтниця“ Мороза (Киѣвъ 1862); 4) „Арихметика або щѣтниця“ Кониського (С.-Петербургъ. 1863); 5) „Оповѣданія зъ святаго писання“ Опатовича (С.-Петербургъ. 1863). — Кониській выдавъ въ Полтавѣ 1862. року „Українські прописѣ“.

³⁾ Кулѣшъ выдавъ свою Граматку (се-бѣ-то Букварь и Читанку) въ 1857. р. въ Петербурзѣ, а за-рѣкъ выпечатавъ меншу Граматку. Друге виданє сеи Граматки явилось въ Петербурзѣ 1861. р.

Можь було отже сподѣватись, що Украина двигне ся зъ пѣтьмы духовои, въ яку була попалась особливо въ другѣй половинѣ того и въ початку сего вѣку, та що ѣй засіє свѣтъ ясный, невечерній. Вже-жь самъ кураторъ учебногo округа въ Кієвѣ, хирургъ Пироговъ (1858—1861) похвалявъ школы недѣльнѣй на Украинѣ. Ба само мѣнястерство Головина не жахалось народнои украинскои мовы въ школахъ. Правительство же пѣклувалось недѣльными школами изъ-за того, бо гадало, що мова украинска спинить ширене польскои культуры на Украинѣ.

Въ 1862. р. задумавъ Никола Костомарѣвъ просвѣту люду украинского повести зъ манѣвцѣвъ на шляхъ битый, широкій. Въ Петербургскѣй Основѣ (1862., май) написавъ ѣвъ статью п. з. „Мысли Южнорусса: О преподаваніи на южно-русскомъ языкѣ“. Тутъ заявивъ ѣвъ, що Украинцѣ богато гарного приняли ѣдъ люду, але въ замѣну дали ему лишъ мало доброго. „Соловѣй баснями не сытый“, каже народне прислѣве; — то-жь годѣ вже кормити людъ повѣстями й вѣршами. Треба ограничитись элементарнымъ выкладомъ наукъ такихъ, щѣ конче суть потрѣбнѣй для просвѣты людовои. Такъ отже по думцѣ Костомарова крѣмъ букваря треба зладити коротку библійну й церковну исторію, катихизисъ, ѣдрывки зъ наукъ святыхъ отцѣвъ церковныхъ и зъ житєписей Святыхъ такихъ, щѣ ихъ имя єсть популярнымъ въ народѣ, и такожь поясненє богослужєня. Ѡдтакъ изъ свѣтскихъ предметѣвъ радивъ ѣвъ учити аритметики, космографіѣ, географіѣ и де-чого важнѣйшого зъ исторіѣв натуральной. Впрочѣмъ по гадцѣ Костомарова була-бѣ потрѣбна ще граматыка рѣднои мовы и така книжочка, зъ котрой народъ мѣгъ бы дѣзнатись про свои повинности й юридичнѣй права въ державѣ.

Сю програму Костомарова горячо привитали Українцѣ всякого стану: паны, чиновники, професоры, студенты. Притакнуло їй такожъ богато зъ Москвичѣвъ, ба самъ Катковъ при своихъ „Московскихъ Вѣдомостяхъ“ приймавъ грошѣ, що слались по вызову Костомарова на печатанє книжокъ українськихъ. Зббрано було до 5000 рублѣвъ въ рукахъ самого Костомарова, не рахуючи того, що було въ рукахъ Кієвлянъ и Харкѣвцѣвъ¹⁾. Саме-тогдѣ виготовлено українській перекладъ Евангелій, а московскій славянофили не-то не дорѣкали сему перекладови, але въ часописи „День“ похвалили его, изъ-за чого й Академія Наукъ въ Петербурзѣ заявила сему дѣлу свое узнанє.

Та не довго свѣтила Украинѣ зѣрка лучшой долѣ просвѣтної. Навпередѣ выступили ворожо противъ недѣльныхъ шкѣлъ деякі паны польскі. Въ Граматцѣ Кулѣша було намальоване дерево, розмѣджене блискавкою, а пѣдъ деревомъ лежавъ чоловѣкъ. „Ото“, казали они, „образъ той страшнои пѣдѣ, що розбуджене хлопство мусить розвалити порядокъ громадскій и перебити панѣвъ“. Одаткъ пѣднялось противъ тыхъ шкѣлъ духовенство православне; особливо митрополитъ Исидоръ, що бувъ попереду въ Кієвѣ, а потѣмъ въ Петербурзѣ, ставъ великимъ ворогомъ народнои просвѣты въ мовѣ українскѣй. Коли-жь въ 1862. р. настали великі пожары, то (въ маю) по царскому указу закрыто всюды

¹⁾ Зъ тыхъ грошей выдавъ Костомарѣвъ (1863) „Арихметику“ Олександра Кониського и Опатовича „Оповідання зъ святого писання“. Оставшій ся грошѣ (4000 рублѣвъ) призначено на премію имени Костомарова за уложене „малоруского словаря“. Одаткъ царскимъ приказомъ зъ д. 20. грудня 1880. р. призволено императорскѣй Академіи наукъ, прийати сѣ грошѣ въ цѣли наданя преміѣ авторови найлучшого „словаря малоруского“.

школы недѣльнѣй. Тогда постановлено комисію, котрѣй приказано, выслѣдити духъ и цѣль школъ недѣльныхъ. Голова той комисіи, тайный совѣтникъ Ждановъ, выговоривъ докладъ, що недѣльнѣй школы були дѣломъ тайного товариства, котре поставило собѣ метою „ниспроверженіе существующаго порядка вещей и истребленіе царствующей въ Россіи династіи“.

Опѣсля згодивъ ся министеръ Головинъ, щобъ заведено въ Кіевѣ „временну педагогичну школу“¹⁾. Въ тѣй школѣ ставъ учить безъ пляну де-хто зъ учительвъ гимназій и де-хто изъ студентѣвъ университетскихъ, що вчили въ школахъ недѣльныхъ. Грошѣ, що мали йти на плату учительвъ, пѣшли на пѣдмогу ученикамъ. Для новыхъ школъ народныхъ треба було выдати чимъ-скорше книжки, и про-те въ Кіевѣ деякі тямущі люде взялись за роботу надъ такими книжками въ мовѣ украинскѣй и русскѣй. На сю цѣль дало министерство 500 рублѣвъ, и за частину сихъ грошей печатано перше выдане байокъ Глѣбова (1863). Мѣжь-тымъ по вѣсхъ гимназіяхъ въ Россіи стали критикувати проектъ уставы середнихъ и низшихъ школъ. Майже вѣ вѣсхъ гимназіяхъ Кіевскаго

¹⁾ М. А. Туловъ, инспекторъ Кіевскаго учебнаго округа, одкрывши педагогичну семинарію, засновавъ деякі школы на провинці въ губерніи Кіевскѣй. Дѣло заснованя такихъ школъ ишло дуже поволи, по-за-якъ въ 1863. р. одкрыто лишь 20 школъ, въ котрыхъ учитель пѣбирали одъ правительства по 100 рублѣвъ нарѣкъ. Але небавомъ противъ такихъ школъ зворушилось духовенство. Оно обидѣлось тымъ, що свѣтска власть не спытавши его, заводила школы. Одтакъ священники, діяконы зѣ своими прихильниками нападали на тѣ школы, и нарѣбивши въ нихъ чи-мало заколоту, порывали дѣтей, та й переводили ихъ въ свои церковнѣй (приходскѣй) школы; опѣсля-жь выманювали они у громадъ угоду въ свѣй хосенъ и платню на учителя. („Слово“ 1863; число 30.) Такъ отже роздѣлились школы на министеріальнѣй и церковно-приходскѣй.

округа совѣты подали голосъ, що окрѣмъ російской мовы въ школахъ мусить бути й мова украиньска, при чѣмъ учитель гимназій правобережной Украины заявили, що украиньску мову именно изъ-за того треба поставити выкладовою, щобъ не допустити польской просвѣты мѣжь людомъ рускимъ. Деякі-жь люде зъ Петербургской громады старались въ министерствѣ о тее, щобъ уставъ школьный давъ мовѣ украиньскѣй „первенствующую“ ролю въ школахъ Россіи полудневою, и ѳдтакъ само „министерство народнаго просвѣщенія“ напечатало въ журналѣ своѣмъ статью, що доказувала окремишнѣсть и самостѣйнѣсть мовы украиньской супротивъ мовы російской и польской¹⁾.

Противъ такого змаганя Украинцѣвъ выступили цаны польскѣй, закидуючи имъ хлопоманію й сепаратизмъ, и ѳдтакъ за сѣ крики вхопились сторонники російского духовенства, котрѣ докоряли министерству просвѣты, що оно хоче въ школы ввести нигилизмъ, та черезъ те служити й польскѣй революціи.

Такъ отже въ 1863—1864. р. выготовлено царскѣй указы, котрѣ заборонили ширитись просвѣтѣ мѣжь людомъ въ мовѣ украиньскѣй. Ба й временну педагогичну школу Кіевску называно розсадникомъ нигилизму й украинофильства въ школы сѣльскѣй Украины правобѣжной. Именно священники православнѣй нарѣкали, що тая педагогична школа хоче ѳдперти школу ѳдъ церкви. Проте въ 1863—1864. р. замовкло руско-украиньске слово въ школахъ людовыхъ, порядкомъ же административнымъ заборонено цензорамъ, пропускати въ печатню всякѣй

¹⁾ „О нѣкоторыхъ фонетическихъ и грамматическихъ особенностяхъ южнорусскаго (малорусскаго) языка, не сходныхъ съ великорусскимъ и польскимъ“. („Журналъ министерства народнаго просвѣщенія“. 1863, т. СХІХ. Науки, 45—56.)

книжки українськї, що могли-бъ ити въ школу. Тогдѣ-то й святѣйшій Синодъ заборонивъ ѡдъ себе такї-жъ книжки церковнї, а черезъ два роки заказавъ и проповѣдь церковну въ мовѣ простонароднїй. Книжки, приготовленї Костомаровомъ, не були вже выданї, та й перекладъ Евангелїй, похвалений Академією наукъ, оставъ ся въ рукописи. Ба св. Синодъ заплативъ друкарни за тее, щобъ не выпустила на свѣтъ другого выпуска библійныхъ оповѣданъ Опатовича.

Якъ закрыто школы недѣльнї, то министеръ Путята выготовивъ законъ про школы, по котрому ихъ цѣлкомъ передано въ руки священникамъ. Коли-жъ сей законъ не вдоволивъ людей просвѣченыхъ, то наслѣдникъ Путяты, министеръ Головинъ ввѣсь другїй законъ, по котрому народнї школы зѡстались пѡдъ управою министерства народнои просвѣты, а за те надъ ними поставлено повѣтовї и губернскї „училищнї совѣты“ зъ депутатами ѡдъ духовенства, при чѡмъ установлено, чтобы въ губернскѡмъ совѣтѣ предсѣдателями були архїереѣ. Ѳдтакъ Головинъ намагавъ ся завести деякї школы, та не мѡгъ своего дѣла довести до-путя, по-за-якъ на школы призначено мало грошей. Коли-жъ случивъ ся „выстрѣлъ Караказовскїй“ (4. цвѣтня 1866. р.), то министромъ просвѣты поставлено графа Д. Толстого, оберъ-прокурора святѣйшого Синода. Той министеръ ставъ прихвильникомъ духовенства и заявивъ, щобъ нѣ земство¹⁾, нѣ свѣтскїй урядъ не бравъ ся до школы, бо выйде нигилизмъ; лучше отже дати грошѣ духовенству, а оно вже позаводитъ такї школы, въ котрыхъ учить-мутъ кандидаты стану духовного. Зъ такои установы пѡшла велика колотнеча мѣжъ земствами и духовенствомъ, котре не хотѣло зъ

¹⁾ Земство можна подекуды порѡвнати зъ нашою Радою повѣтовою.

рукъ выпустити шкѣль церковно-приходскихъ. Ажь въ 1867. р. ставъ графъ Толстой терпѣти свѣтскій школы и заводити семинаріѣ учительскій.

Просвѣтою сѣльскаго люду управляє теперь правительство черезъ своихъ агентѣвъ, въ головѣ котрыхъ стоять директоры й инспекторы школьнїи. Они-то разомъ зъ исправниками¹⁾ и священниками творять рады школьнїи. Черезъ се выходитъ таке, що инспекторы та й исправники, будучи перше всего урядниками, ставлять метою народнои просвѣты не реальнїи потреби народнїи, а вышїи пляны политичнїи. Изъ-за того людъ не видячи корысти ѣдъ шкѣль, дивить ся на нихъ неприхильно. Такому погляду помагае й те, що наука въ сѣльскихъ школахъ веде ся не въ мовѣ народнѣй, а въ росїйскѣй, котрой украиньскїи людъ не розумѣе. До того ще сѣльскїи громады й земство, даючи на школы грошѣ й веѣ матерїальнїи потреби, не мають права нѣ троха вмѣшуватись въ справы школьнїи²⁾. Такъ отже школа народна на Украинѣ есть институцію чужою, котра стоить ѣддалеки ѣдъ просвѣтныхъ интересѣвъ люду и намагае ся занастити окреміи прикметы вдачѣ руско-украиньскои.

2. Школы въ галицкѣй Руси.

Австрїйскїи урядъ принявши Галичину по першѣмъ подѣлѣ Польщѣ въ свою управу³⁾, ставъ займатись улаженемъ шкѣль народныхъ (людовыхъ). Хоча-жь заведено рускїи выклады на университетѣ Львѣвскѣмъ⁴⁾, то въ школахъ народныхъ лишъ денекуды подавалась нау-

¹⁾ Исправникъ значить те, щѣ у насъ староста.

²⁾ „Дѣло“, 1884: число 15., въ статьѣ Семена Жука п. з. „Листы зъ Полтавщины“.

³⁾ Гляди II., стор. 7.

⁴⁾ *ibid.*, II., стор. 48—60.

ка по-руски. А вже-жъ ієрархія руска бажала завести въ тї школы мову рѣдну, и про-те просила въ 1790. р. цѣсаря Леопольда II., щобы въ школахъ нормальныхъ и тривіальныхъ¹⁾ учились дѣти въ мовѣ рускѣй, и щобы дяки-учителѣ були свобѣднїи ѳдѣ службы вѣйскової²⁾. Однакже, нѣгде правды дѣти, почавши ѳдѣ панованя сего цѣсаря добродѣйствами науки въ школахъ корыстувались бѣльше Поляки, нѣжъ Русины, хоча рускїй языкъ вже въ 1786. р. признано языкомъ краевымъ, людовымъ и національнымъ (Landes-Volks- und Nationalsprache)³⁾. Такъ рѣшенємъ ц. к. губернїи зъ д. 6. лютого 1792. р. установлено, щобы рускїи дѣти вчилися по-руски читати и писати двѣчи въ тыжни (вѣ второкъ и четверть), та що имъ вѣльно по богослуженю въ костелѣ латинськѣмъ слухати службы Божой въ церквѣ о годинѣ 10.⁴⁾ Тогдѣ-то вчили въ школѣ по-найбѣльше грамоты церковно-славянськой, та й зъ нею годѣ було дѣтямъ познакомитись, по-за-якъ мандаторы, щѣ були репрезентантами домініи⁵⁾ та инспекторами шкѣль народныхъ, не допускали

¹⁾ Школы нормальнїи або головнїи були чотыро-клясовїи, мѣжъ-тымъ коли въ школахъ тривіальныхъ роздѣлено науку на три клясы. Обѣ тї школы служили цѣлямъ германизаційнымъ, про-те наука подавалась переважно въ мовѣ нѣмецкѣй; мова польска служила тѣлько помостомъ въ переходѣ до науки въ мовѣ нѣмецкѣй.

²⁾ *Annales ecclesiae ruthenae... auctore Michaelae Harasiewicz.* Leopoli 1862: pag. 984.

³⁾ Декреты придворнїи и губерніальнїи зъ д. 17. липня 1786, ч. 20944; 22. марта 1787, ч. 6466; 12. мая 1787, ч. 10673.

⁴⁾ *Annales eccl. ruth.*, p. 985.

⁵⁾ М а н д а т о р ы поставлялись панамы, се-бѣ-го властителями дѣбрѣ земскихъ; затверджували-жъ той выбѣрѣ власти циркулярнїи. Мандаторы справували власть полицїйно-судову и виконували въ загальѣ приказы правительства: стягали податки, ѳдставляли рекрутѣвъ и т. и. Коли заведено конституцію, власть

заводити шкѣль. Они боялись, щобы хлопы набувши просвѣты не забажали пѣльги въ неволи, та щобъ ѡдъ священникѡвъ-учителѣвъ не дѣзнались де-чого такого, щѡ було-бъ несхожимъ зъ поглядами польскими. Проте мандаторы и въ загаль Поляки страшили людъ тою вѣстію, щѡ школы заснують ся на те, щобъ дѣтей образовати для службы вѣйскової¹⁾. Впрочѡмъ и жида дивились нерадо на школы, знаючи, щѡ якъ хлопъ просвѣтитъ ся наукою, то й перестане пити та й не дасть себе обмотати наутинемъ нажирливого глѡтая. Тому-то розпускали жида мѣжъ хлопѡвъ сю поголоску, щѡ школярѣ пѡшлють ся въ дарунку турецкому султанови²⁾. Коли-жь (15. вересня 1812. р.) заходами польскихъ панѡвъ знесено въ Галичинѣ приневолене до школы (Schulzwang), то рускѣ хлопы перестали посылати своихъ дѣтей до школы, и ѡдтакъ церковно-славянської грамоты вчили лишъ деякѣ священники й дяки въ своихъ хатахъ або въ „закристїа“ церковнѣй.

Ще й въ 1813. роцѣ не дѣждались Русины лучшей долѣ въ житю просвѣтнѡмъ. Хоча бо правительство приказало, щобы въ селахъ подавалась наука въ мовѣ рѡднѣй, то однако тая установа уважалась провизоричною, поки не настали-бъ школы тривїяльнѣй, котрѣ зъ-першу засновувались по городахъ и мѣсточкахъ, а зъ-годомъ-перегодомъ мали заводитись такожь по селахъ³⁾. Тривїяльнѣй же школы були тогдѣ институціями чужими, котрѣ пѡдготовляли загальну нѣмецку культуру.

Головнымъ учебникомъ того часу бувъ *„Букварь языка славенскаго. Чтенїя и писанїя учащимся, въ полезное руководство Тѣпомъ изданъ при храмѣ Успенїя Пресвятыя*

ихъ перейшла въ части на рады громадскїй, а въ части на староства й рады повѣтовїй.

¹⁾ Annales..., p. 987. 992. — ²⁾ ibid., p. 987. — ³⁾ ibid., p. 989.

Богородици въ богоспасаємомъ градѣ Львовѣ. Року Божіа 1807 [1807]“ (м. 8°, карт. нумер. 40). Були ще й деякі давнѣйші книжки, примѣромъ „*Ѣ. Малая книжица. На чтеніє для учащихся въ народнихъ училищахъ въ цесарско-королевскихъ областяхъ. Часть первая. Науки о богочестіи. Въ Львовѣ. Типомъ Братства Храма Успенія Пресв. Богородицы. Року Божіа 1786*“ (мала бѣсѣмка, стор. 280)¹⁾. А вже-жъ такою книжкою мѣгъ при науцѣ хѣснуватись лишъ деякій свѣчнѣйшій священикъ, дѣти-жъ не могли-бъ второпати обширного, схолястичного викладу релігій въ тѣмъ часѣ, коли наука подавалася тѣлько де-коли на-прихапци.

Видячи, що въ галицкѣй Руси нема майже нѣякихъ шкѣлъ рускихъ, задумавъ крилошанинъ капитулы Перемыскои, Иванъ Могильницкій займитись навъ-спряжене просвѣтою люду. Онъ почавъ укладати книжки школьнѣй и подавъ починъ до завязаня „общества ученыхъ“ въ Перемышли. Се перше руске „общество“ просвѣтне потвердивъ цѣсарь Франць І. дня 5. липня 1816. р., бажаючи, щобъ руска мова пѣднеслась зъ пониженя и сталася викладовою въ школахъ людовыхъ. Членами сего „общества“ були: Иванъ Могильницкій (предсѣдатель)²⁾, Петро Назаревичъ, Данило Качановскій, Василь Созанскій, Иванъ Турчмановичъ, Иванъ Триловскій, Игнатій Давидовичъ и Иванъ Снѣгурскій³⁾. Се „об-

¹⁾ Тота „наука о богочестіи“ уложена въ такѣмъ языкѣ рускѣмъ, въ котрѣмъ єсть богато польонизмѣвъ, ба й чи-мало слѣвъ церковно-славянскихъ.

²⁾ Иванъ Могильницкій написавъ граматикѣ языка галицко-русского, однакже єи не выдруковано. Єго „розправу о языкѣ рускѣмъ“ напечатано по-польски у Львовѣ 1848. р.

³⁾ „Слово говорене Юсифомъ Левицкимъ въ общемъ засѣданію на съѣздѣ ученыхъ рускихъ д. 26. жовтня 1848. г. н. ч. у Львовѣ“. („Историч. очеркъ основанія галицко-русской Матицѣ...“, стор. 83).

щество вченихъ“ стояло підъ „покровительствомъ“ епископа Перемыського Михайла Левицкого, однакже не могло розвиватись, тому-що Полякамъ и черцямъ-Василянамъ було „солею въ оцѣ“. Ті противники просвѣты рускою оклеветували се „общество“ въ Римѣ, мабуть-то оно має тенденціѣ „схизматичнї“¹⁾.

Мѣжъ-тымъ номинатъ-митрополитъ Мих. Левицкій доказувавъ правительству потребу (13. сернія 1816), поставити рускій языкъ выкладовымъ въ рускихъ школахъ сѣльскихъ. Однакже президія ц. к. губерніѣ бдиовѣла д. 13. вересня 1816. р. (число 38957), що противить ся введеню руского языка въ школы, тому-що мова руска єсть нарѣчіємъ, въ котрѣмъ зовсѣмъ нѣчого або мало-що пише ся, що она ще цѣлкомъ необразована и про-те не може бути предметомъ науки школьной. Впрочѣмъ Русинъ зъ такои науки не мавъ бы великого хѣсна, а кирилиця, щѣ уживає ся лишъ въ церковныхъ книгахъ, побѣльшила-бъ трудности въ науцѣ. По причинѣ отже, що сѣльскій людъ рускій польску мову по-найбѣльше розумѣє, президія ц. к. губерніѣ взыває митрополита, щѣбъ розваживъ, чи не було-бъ хосенно вчити дѣтей тѣлько по-польски, щѣбы не защѣплювати сепаратизму мѣжъ жителями одной провинціѣ. Коли-бъ же митрополитъ на тее не пристає, то нехай бы заявивъ, чи не було-бъ лучше, въ письменство руске ввести азбуку латиньску, по-за-якъ кирилиця въ житю щоденнѣмъ зовсѣмъ не звѣсна, та й людови хѣба лишъ до читаня молитовника може бути придатна. А вже-жъ рускою мовою (по думцѣ президіѣ) можна-бъ користуватись тѣлько въ науцѣ религіѣ и рахункѣвъ. Наконецъ звѣстила пре-

¹⁾ „Слово“, Львовъ 1869, ч. 82.

здія, що для важности сей справи она була-бъ готова зъ митрополитомъ сибльну ѳдбути нараду¹⁾.

Въ 1817. р. почалась реформа народныхъ шкѳлъ. Саме-тогдѳ митрополить оповѳстивъ правительство про свои труды въ хосенъ народныхъ шкѳлъ и домагавъ ся введеня выкладѳвъ рускихъ во всеѳ сѳльскій школы галицкой Руси. Онъ скрѳплявъ свѳй внесокъ тыми доказами, що коли подавати-метъ ся наука въ мовѳ рѳднѳй, то дѳти легче навчатъ ся катехизиса и познакомлять ся зъ обрядами церковными, — що черезъ образоване релігійне людъ стане ся моральнымъ и ѳдтакъ зможе собѳ придбати просвѳту въ загаль, — що языкъ рускій особливо въ горахъ значно рѳжнить ся ѳдъ польского, та що Русины не розумѳють мовы польской. Дальше заявивъ митрополить, що бѳльша часть сѳльскихъ громадъ хоче у себе засновати школы парохіяльнѳй, та причинитись по силамъ своимъ до удержаня тыхъ шкѳлъ пѳдъ тою вымѳнкою, щобы наука подавалася дѳтямъ въ мовѳ рѳднѳй.

А вже-жъ тѳ яснѳ доказы митрополита не могли перекопати рады губерніяльной, зложеной зъ десяти совѳтникѳвъ, котру скрѳпили ще латиньскій арцибискупъ-примасъ А. Анквичъ и латиньскій каноникъ Минасевичъ. До удѳлу въ тыхъ нарадахъ запрошено такожъ митрополита Левицкого и руского каноника Ивана Могильницкого.

Такъ отже рѳшила рада губерніяльна, що рускою мовою мають хѳснутись душпастврѳ при катехизаціи; впрѳчѳмъ не заказуе ся священникамъ самымъ або ихъ помѳчникамъ, подавати дѳтямъ науку руского читаня й писаня; однакже руска мова нѳякъ не може бути пред-

¹⁾ Annales..., p. 994. 995.

метомъ науки публичной, по-за-якъ руске „нарѣчіе“ въ писемѣ мало уживае ся та й въ еуспѣльнѣмъ житію мало-кому есть звѣтнымъ. Выкладовымъ языкомъ мае бути отже мова польска, тому-що она есть мовою краювою, въ котрѣй монархъ при оголошенію законѣвъ говорить до народу. Одаткъ не заказуе ся громадамъ заводити школы рускї, однако тїи-жь уважатись будуть закладами приватными и не мати-мутъ права до пѣдмоги зъ фонду школьного. А вже-жь въ людовыхъ школахъ можуть учитись дѣти шляхты, двѣрскихъ офиціалистѣвъ, низшихъ урядникѣвъ державныхъ и дѣти жовнѣрѣвъ, а правительство побѣльшуючи число шкѣлъ не хоче, щобы при науцѣ дѣтей множились безъ потреби языки й азбуки. Въ кѣнци замѣтивъ Анквичъ вразѣ зъ совѣтниками губерніяльными, що коли-бъ руска мова въ школахъ народныхъ сталаеъ выкладовою, такї школы перетворили-бъ ся въ шкѣлки церковнї для науки рускихъ дячкѣвъ и понамарѣвъ, — що черезъ 44 роки нѣ пѣдъ панованемъ Марїв Тересы, нѣ за часѣвъ великого реформатора Іосифа II. про рускї школы нѣчого не було чутно, — що въ цѣлѣй Галичинѣ, яко частинѣ давной Польщѣ, языкъ польскїй уважае ся языкомъ народнымъ. Если-жь хто хоче хлопови грецко-католицкои вѣры подати способнѣсть, щобы ѓнъ мѣгъ читати свѣй катихизисъ и книги церковнї, то найлучше буде, переложити тїи книги на мову польску, або бодай напечатати ихъ буквами латиньскими, бо вже-жь не годить ся для хлопѣвъ умножати нарѣчія й писема¹⁾.

¹⁾ Яковъ Головацкїй, „О первомъ литературно-умственномъ движеніи Русинѣвъ въ Галиціи со временъ австрїйского владѣнія въ той землѣ“. („Науковый сборникъ, издаваемый литературнымъ обществомъ галицко-русской Матицы“. Во Львовѣ 1865; стор. 95—97).

Противъ такой ухвалы рады губерніяльної митрополитъ Левицкій и каноникъ Могильницкій внесли своѣй протестъ. Они доказали, що языкъ рускій бувъ и есть для Русинѣвъ языкомъ матернымъ, народнымъ и краевымъ, — що значене сего языка краевого узнававъ навѣтъ рядъ польскій, — изъ-за чого Русины мають право, домагатись науки въ мовѣ рѣднѣй¹⁾.

Одтакъ губернія оповѣстила митрополита д. 22. мая 1818. р. (ч. 24852), що Цѣсарь въ справѣ реформы науки въ школахъ рѣшивъ отъ-се: 1) Въ вѣсѣхъ школахъ народныхъ Галиціи и Буковины наука религіи подаватиметь ся молодежи грец. кат. обряду по-руски, и то священниками того-самого обряду. — 2) Въ тыхъ школахъ народныхъ, де вчить ся мѣшана молодѣжь обряду лат. и грец. кат., вся наука (крѣмъ религіи) має подаватись въ мовѣ польскѣй; однакже приказуе ся, о скѣлько можна, дбати о тее, чтобы дѣти обряду грец. кат. навчились читати й писати такожъ по-руски. — 3) Въ тыхъ школахъ народныхъ, въ котрыхъ учать ся тѣлько дѣти обряду грец. кат., вся наука має подаватись по-руски; а вже-жь треба ихъ навчити такожъ польского читаня и писаня. — 4) Де находятъ ся школы мѣшанѣ, громада обряду грец. кат. може своимъ коштомъ выставити окрему школу руску. — 5) Надъ школами обряду лат. поставитъ ся деканъ або школьный надзиратель обряду лат., а школами обряду грец. кат. управляти буде надзиратель обряду грецкого. Тамъ же, де школы суть мѣшанѣ, передасть ся надзѣръ деканови того обряду, до которого

¹⁾ Свои погляды на руску мову высказавъ митрополитъ рѣшучо именно въ 1821. р., доказуючи въ письмѣ до краевой президіи, що руска мова есть языкомъ самостѣйнымъ, а не нарѣчіемъ языка польского або російского. (Annales..., p. 1004—1006. — Одвѣтныи рефератъ до президіи зладивъ Иванъ Могильницкій).

належить ббльшбсть школярфвъ. — 6) Де находятя ся школы мѣшанѣ, тамъ школы рускѣ, заснованѣ громадою, мають громадою такожь удержуватися; та тблько тѣ школы, де люднбсть есть чисто-руска, при конкуренціи до будбвлѣ мають право корыстуватися пбдмогою изъ фонду школьного¹⁾.

Объ того часу засновувано отже въ Галичинѣ рускѣ школы парохіяльнѣ (двоклясовѣ) и деякѣ школы тривіяльнѣ (триклясовѣ). Обдакъ въ 1843. р. въ архіепархіи Львбвскбй истнувало 27 шкблъ тривіяльныхъ и 843 школы парохіяльнѣ, котрѣ стояли пбдъ доглядомъ рускои консисторіѣ²⁾. Оббсля число тыхъ шкблъ що-разъ ббльше умножалось, а по роцѣ 1848. пбдъ надзоромъ обохъ русскихъ консисторій, Львбвскои и Перемыскои, стояли не тблько рускѣ школы народнѣ и тривіяльнѣ, але й деякѣ школы нормальнѣ (чотыроклясовѣ) та й низшѣ-реальнѣ (триклясовѣ)³⁾. Пбдъ управою духовенства

¹⁾ Annales..., p. 998. 999.

²⁾ *ibid.*, p. 1015.

³⁾ Въ 1868. р. пбдъ управою Львбвскои консисторіѣ митрополичои стояли: одна головна и низша-реальна школа въ Стрию, одна взорцева головна школа зъ препарандою учительскою у Львовѣ, 12 головныхъ шкблъ, 1016 тривіяльныхъ и 5 дѣвочихъ шкблъ. Въ епархіи же Перемыскбй пбдъ управою духовною (1865) стояли: двѣ школы головнѣ и низшѣ-реальнѣ, а то одна въ Перемышляхъ (зъ препарандою учительскою), а друга въ Самборѣ, чотыри головнѣ школы (въ Яворовѣ, Сокалах, Дрогобычахъ и Лавровѣ), двѣ школы дѣвочѣ (въ Яворовѣ), 124 тривіяльнѣ школы, 119 парохіяльныхъ правильныхъ и 281 парохіяльныхъ неправильныхъ шкблъ. Въ справѣ шкбльництва руского въ обохъ русскихъ епархіяхъ поклали велику заслугу именно два мужѣ, а то въ архіепархіи Львбвскбй крилошанинъ Мих. Куземскій, а въ епархіи Перемыскбй крилошанинъ д-ръ Григорій Гинилевичъ. Послѣднимъ верховнымъ надзирателемъ шкблъ въ архіепархіи Львбвскбй бувъ крилошанинъ Теофилъ Павликбвъ.

оставались школы до 1868. року. Коли-жь консисторія Львівська и Перемыска лишились права надзору надъ школами народными (1868), то перейшли тѣм-жь підъ управу староствъ, а якъ обвѣщено уставу школьному о надзорѣ (1873), то всѣ школы народнѣ перейшли підъ безпосередну управу ц. к. рады школьной краевой.

Головнымъ захистомъ правъ рускои народности й мовы есть основный законъ державный зъ д. 21. грудня 1867. р., де въ артикулѣ XIX. сказано, що всѣ народности державы суть рѣвно-правнѣ, и що рѣвно-правнѣсть всѣхъ краевыхъ языкѣвъ узнае ся державою въ школѣ, урядѣ й въ житю публичнѣмъ¹⁾. Такъ отже й при теперѣшнѣмъ змаганю Полякѣвъ въ Галичинѣ есть бѣльше школъ рускихъ, нѣжь польскихъ, бо-жь супроти того артикулу закону державного не можна надъ рускимъ пытанемъ перейти до порядку дневного. Одаткъ найновѣйшѣ даты статистичнѣй выказують, що въ роцѣ школьнѣмъ 1885/6 всѣхъ школъ народныхъ въ Галичинѣ було 3093; изъ нихъ було 1603 зъ языкомъ выкладовымъ рускимъ, а 1365 школъ зъ языкомъ выкладовымъ польскимъ²⁾.

Въ 1877. роцѣ отворено во Львовѣ мѣшану школу

¹⁾ Staatsgrundgesetz vom 21. December 1867, Nr. 142. R. G. B. über die allgemeinen Rechte der Staatsbürger für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder: Artikel XIX. „Alle Volksstämme des Staates sind gleichberechtigt, und jeder Volksstamm hat ein unverletzliches Recht auf Wahrung und Pflege seiner Nationalität und Sprache“. „Die Gleichberechtigung aller landesüblichen Sprachen in Schule, Amt und öffentlichem Leben wird vom Staate anerkannt“.

²⁾ Sprawozdanie c. k. Rady szkolnej krajowej o stanie wychowania publicznego w roku szkolnym 1884/5 i 1885/6. Szkoły ludowe i seminarja nauczycielskie. We Lwowie 1887; str. 10. — Рускѣй народнѣй школы суть по-наибѣльше одноклясовѣ, с. е. въ нихъ учить учитель одинъ въ трѣхъ клясахъ. Науку каждой клясы розложено на два роки.

виравъ (5-клясову) при семинаріи учительскій, а въ 1884. р. заведено чотири паралельнї клясы зъ рускимъ выкладовымъ языкомъ для хлопцівъ при польскій школі имени „Пирамовича“. Сї паралельнї клясы перетворено въ 1886. р. въ окрему чотири-клясову мѣшану школу имени „Маркіяна Пашкевича“. Зъ-помѣжь семинарій учительскихъ уважають ся утравквистичными¹⁾ обѣ семинаріѣ, мужеска й женьска, у Львовѣ, ѳдтакъ семинарія мужеска въ Тернополи и въ Станиславовѣ.

Забороломъ змаганя просвѣтного (именно въ школахъ народныхъ) має служити „руске товариство педагогічне“. Ёго засновано у Львовѣ на пѳдставѣ статуту, потвердженого д. 6. серпня 1881. р. Свою дѣяльнѳсть розпочало се товариство пѳдъ проводомъ д-ра Амвросія Яновского въ 1883. р. — Оно поставило собѣ задачу, дбати про потреби руского народу на поли вихованя публичного и домашнього на основѣ матерного языка руского, и подавати членамъ пѳдмогу моральну та матеріальну. Въ тѳй цѣли має товариство скликувати конференціѣ членѳвъ въ мѣсяцяхъ, означеныхъ видѣломъ центральнымъ або филиями, устроювати

¹⁾ Утравквистичными зовуть ся тї семинаріѣ учительскї, въ котрыхъ наука має ученикамъ подаватись въ обохъ языкахъ краевыхъ. На основѣ розпоряженя ц. к. рады школьною крайвою зъ д. 13. сѣчня 1876. р. (ч. 11977/1875) въ семинаріи учительскій мужескій у Львовѣ подае ся наука сямъ ладомъ: а) педагогія во веѣхъ трохъ клясахъ по-польски; б) математика, геометрія, исторія натуральна й наука господарства въ II. и III. клясѣ по-руски, узглядняючи мову польску; в) физика, географія й исторія въ II. и III. клясѣ по-польски, узглядняючи мову руску. (Мова, щѳ не есть выкладовою, узглядняе ся тымъ, що въ нѣй подае ся терминологія; ѳдтакъ въ сѣй мовѣ повтореяе ся подана наука и ѳдбувае ся вышывуванє ученикѳвъ. — Въ утравквистичній семинаріи женьскій у Львовѣ (крѳмъ религїѣ и науки языка руского) наука подае ся по-польски.)

бдчиты и розправы педагогічній, науковій, загаломъ дотыкаючій шкільництва, предкладати властямъ меморіялы и петиціѣ въ справахъ школьныхъ и вихованя, и выдавати часопись педагогічну та книжки, бдносячій ся до руского шкільництва. — По смерти А. Яновского (1884) поставлено головою сего товариства Василя Ильницького, члена рады школьной краєвои, совѣтника школьного и директора руской гимназіѣ у Львовѣ¹⁾.

А вже-жь великою пѣдмогою шкільництва руского єсть часопись, щѣ зберегає всякїѣ интересы рускихъ учительвѣв шкѣль народныхъ и стає ся имъ помочію въ довершенію науки практичної. Такъ отже професоръ семинаріѣв учительской, Омелянъ Партицкій, почавъ 27. мая 1875. р. выдавати письмо педагогічне п. з. „Газета школьна“. Партицкій поставивъ собѣ метою, подавати учителямъ шкѣль народныхъ здорову поживу духову и будити мѣжь ними рускій патріотизмъ. Але-жь рада школьна краєва на засѣданію д. 21. падолиста 1879. р. ухвалила, завѣдомити рады школьній окружній и всѣ школы народній въ Галичинѣ, щѣ „Газета школьна“ вступила того року на дорогу яскраво-опозиційну и про-те не бдповѣдає вже интенціямъ нынѣшнихъ властей школьныхъ. По тѣй причинѣ рада школьна краєва „бдбдраджувала“ бдъ дальшой передплаты „Газеты школьной“, и зывала рады школьній окружній, щѣбы ѣ они учителямъ сю газету „бдбдраджували“²⁾. Бдтакъ переставъ Партицкій выдавати свое пись-

¹⁾ Олександръ Барвѣньскій, „Лѣтопись суспѣльной работы и силы Русинѣв австрійскихъ“. У Львовѣ 1885; стор. 16. — Душею товариства педагогічного бувъ проф. Володимиръ Шухевичъ, котрого трудомъ и заходомъ появилось 7 иллюстрованныхъ книжочокъ для дѣтей. Сїѣ книжочки выдало товариство своимъ накладомъ.

²⁾ „Газета школьна“. Письмо педагогічне пѣдъ редакцією Ом. Партицкого. Рочникъ V. 1879. Во Львовѣ, ч. 23., стор. 183.

мо педагогічне, та въ новѣмъ письмѣ литературно-наукѣмъ „Зоря“ (1880, ч. 1—17) визначивъ для справъ школьництва окрему статью п. з. „Листокъ школьный“, доки не явилось нове письмо педагогічно-наукове п. з. „Школьна Часопись“. Се письмо выдае ѡдъ 1. вересня 1880. р. проф. Григорій Врецьона.

Въ школахъ середнихъ подае ся наука польски. Ухвалою сойму зъ д. 31. грудня 1866. р., котра найвышимъ постановленемъ зъ д. 22. червня 1867. р. одержала санкцію цѣсарску, усунено нѣмецкій языкъ выкладовый зѡ веѣхъ гимназій галицкихъ (окрѡмъ двохъ). Мѣжь-тымъ въ гимназій академичнѡй розпочались рускій выклады 1864. р. въ I. класѣ, и ѡтакъ посувалась руска наука що-рѡкъ выше ѡ одну класу въ гимназій низшѡй, и ажъ уставою зъ д. 31. мая 1874. р. розширено рускій языкъ выкладовый на веѣ ѡсѣмъ класѣ той гимназій. Однакже вѡ веѣхъ иншихъ гимназійхъ вѣхѡднои Галичины поставлено мову польску не тѡлько выкладовою, але такожь безвзглядно обовязковимъ предметомъ науки для веѣхъ ученикѡвъ¹⁾, а рускій языкъ здеградовано зъ его рѡвнорядного становища до того низькото степеня, що позволено ученикамъ, учитись его, яко предмету, въ годинахъ по-за-школьных²⁾.

Важнымъ здобуткомъ для Русинѡвъ були такожь рускій катихитурѡ гимназійальнѡй, котрѡ системизовано цѣсарскимъ декретомъ зъ д. 7. липня 1856. р. вѡ Львовѣ, Перемышли, Самборѣ, Станиславовѣ, Тернополи и въ Бережанахъ³⁾. ідтакъ дѣйстныхъ катихитѡвъ въ тыхъ мѣстахъ

¹⁾ По-нѣмецки подае ся наука въ двохъ гимназійхъ, а то въ II. гимназій Львѡвскѡй и въ гимназій Бродскѡй.

²⁾ Про науку языка руского въ гимназійхъ вѣхѡднои Галичины ѡдъ 1848. до 1856. р. гляди II, стор. 33.

³⁾ Въ 1858. р. поставлено дѣйстныхъ катихитѡвъ гимназійаль-

именовано заходами архієрея Григорія Яхимовича (1858. и 1861. р.). Опѣсля поставлено рускихъ катихитѣвъ ще въ Дрогобычи (1865), въ польскѣй гимназіи имени Францъ-Іосифа (1873)¹⁾ и въ семинаріи учительскѣй у Львовѣ (1874), и такожь въ гимназіяхъ Коломыйскѣй (1873), Стрыйскѣй (1877) и Золочѣвскѣй (1877).

Про выклады рускіи на университетѣ Львѣвскѣмъ сказано де-що выше (стор. 48—60). Тутъ замѣчаемо тѣлько се, що декретомъ цѣсарскимъ зъ дня 4. липня 1871. р. установлено, щобъ на факультетѣ юридичнѣмъ и философичнѣмъ у Львовѣ обѣймали кафедры тѣлько такіи кандидаты, котріи зовсѣмъ суть способніи, выкладати въ однѣмъ зъ обоухъ краевыхъ языковѣвъ. Въ сѣмъ декретѣ сказано, що всякіи поданя можъ вносити безъ перепоны въ языцѣ польскѣмъ и рускѣмъ, та що дотычний одвѣтъ може подаватись въ тѣмъ языцѣ, въ котрѣмъ внесено подане²⁾. Коли-жь цѣсарскимъ декретомъ зъ д.

ныхъ въ Перемышля и Самборѣ, а въ 1861. р. именовано катихитѣвъ у Львовѣ (въ гимназіи академичнѣй и „другѣй“), въ Станиславѣ и Тернополи. Катихита Бережаньского именовано ажъ въ 1868. роцѣ, коли системизовано тамъ гимназію вышу.

¹⁾ Въ гимназіи имени Францъ-Іосифа рускіи катихитѣ Онуфрій Лепкіи учить религіѣ зъ волѣ рады школьной краевой — по-польски.

²⁾ Ось слова сего важного цѣсарского декрету: Seine k. und k. Apostolische Majestät haben mit Allerhöchster Entschliessung vom 4 Juli 1871 allergnädigst anzuordnen geruht, „dass die Beschränkungen, welche der Abhaltung von polnischen und ruthenischen Vorträgen an der rechts- und staatswissenschaftlichen und philosophischen Fakultät der Universität in Lemberg bis nun entgegengestanden sind, gänzlich zu entfallen haben, und auf die Lehrkanzeln dieser Fakultäten in Zukunft nur Candidaten, welche zum Vortrage in einer der beiden Landessprachen vollkommen fähig sind, berufen werden können“.

Demgemäss ist es nunmehr allen jenen Dozenten, welche einer der beiden Landessprachen mächtig sind, sich aber Angesichts der bisher be-

27. цвѣтня 1879. р. польску мову признано урядовою въ университетѣ, то Поляки стали его вже вважати академією польскою, дарма, що всякій професоръ може выкладати свѣй предметъ по-руски.

Такъ отже крѣмъ шкѣль народныхъ и одной руской гимназіѣ Русины не мають нѣякихъ иншихъ шкѣль, въ котрыхъ руска мова була-бъ дѣйстно выкладовою. Та й мѣжъ народными школами школы мѣйскіѣ на провинціи уважають ся польскими, изъ-за чого тѣлько по селахъ подае ся наука дѣтямъ по-руски. Въ оборонѣ правъ руской народности щѣ-до шкѣль народныхъ и гимназіѣ станувъ посоль соймовый и професоръ гимназіяльный Юліянъ Романчукъ. Вже-жъ пѣсля ustawy о языцѣхъ выкладовѣмъ зъ дня 22. червня 1867. р. рѣшають громады самі, або (коли побирають запомогу зъ публичного фонду) зъ затверженемъ рады школьной краевой про языкъ выкладовый въ школахъ народныхъ. Въ гимназіи можна завести паралельні класы зъ рускимъ выкладомъ въ поодинокихъ предметахъ тѣлько тогдѣ, коли на жадане родичѣвъ 25 ученикѣвъ рада школьна краева дасть свое призолене; щобы же заведеніе були постѣйні паралельки рускѣ або рускѣ гимназіѣ, треба ухвалы сойму по выслуханю рады повѣтовой.

Одтакъ д. 2. жовтня 1884. р. славный патріотъ Романчукъ поставивъ въ соймѣ такіѣ внесокъ: 1) щобы

standenen Beschränkungen in ihren Vorlesungen der deutschen Sprache zu bedienen bemüssigt waren, freigestellt, vom nächsten Wintersemester an polnisch oder ruthenisch vorzutragen.

Eine weitere Folge dieser Allerhöchst genehmigten Bestimmung ist es, dass von nun Eingaben in polnischer oder ruthenischer Sprache anstandslos entgegen zu nehmen, und von Seiten der akademischen Behörden die nöthigen Veranlassungen zu treffen sein werden, dass die Erledigung über dieselben in der betreffenden Landessprache hinausgegeben werden kann.

въ мѣстахъ, де Русинѣвъ есть що-найменше четвертина всеи людности, або де ихъ въ бѣльшихъ мѣстахъ що-найменше есть 3.000 душъ, була бодай одна школа руска, або, коли тамъ нема бѣльше шкѣлъ, якъ лишь одна, щобы въ тѣй школѣ народнѣй були рускѣ паралельки; 2) щобы въ паралелькахъ гимназіяльныхъ на жадане родичѣвъ 25 ученикѣвъ заведено сейчасъ рускѣй языкъ выкладовый, котрый бы при поступленю ученикѣвъ до высшихъ класъ задержано бодай такъ довго, пока ихъ число не зѣйшло-бъ понизше двацяти.

Соймъ ухваливъ д. 21. жовтня 1884. р. ѡдослати сей внесокъ до выдѣлу краєвого, щобы той, порозумѣвшись зъ радою школьною, на найблизшѣй сесіи здавъ о нѣмъ соймови справу. Такъ отже выдѣлъ краєвый предложивъ въ слѣдуючѣмъ роцѣ такѣй проектъ, щобы першу часть внеску Романчука о школахъ народныхъ ѡдкинути, а що-до гимназій замѣсть рускихъ паралельныхъ класъ згодитись (пѣсля пропозиціѣ рады школьнои) на заложенє руской гимназїѣ въ Перемышли. По двократныхъ довгихъ и дуже оживленыхъ дебатахъ, въ котрыхъ говорено про цѣлу руску справу, ухваливъ соймъ д. 19. сѣчня 1886. р. отъ-се: 1) що-до шкѣлъ народныхъ приймає ся внесокъ Романчука, однакже зъ додаткомъ посла Евзебія Черкавского: „если зъ урядового доходження и зъ записѣвъ до школы покаже ся, що въ тѣмъ мѣстѣ есть достаточне число родичѣвъ, хотячихъ посылати свои дѣти до руской школы“; 2) що-до шкѣлъ середнихъ внесокъ Романчука цѣлкомъ ѡдкидує ся, а приймає ся а) внесокъ графа Войтѣха Дѣдушицкого, щобы въ польскихъ гимназіяхъ рускѣй языкъ, а въ рускихъ польскѣй языкъ бувъ взглядно-обовязковымъ предметомъ науки въ тѣмъ змыслѣ, що тѣлько на выразне жадане родичѣвъ можна ѡдъ него увѣльнитись; б) резолюція д-ра

Антоня Малецкого, щобъ выдѣль краевый застановивъ ся надъ заведенемъ такъ-званого „утраквизму“ въ паралелькахъ декотрыхъ гимназій, та й щобъ о сѣмъ на найближшій сесіи здавъ соймови справу¹⁾.

Изъ сихъ ухвалъ не було нѣ найменшой признаки: першой и другой ухвалы Цѣсарь не санкціонувавъ; въ справѣ-жь „утраквизму“ выдѣль краевый запытувавъ раду школьну краеву, Краковску академію наукъ, Львовскій и Краковскій университеты и товариство учителѣвъ шкѣль высихъ, однакже всѣ они высказали ся противъ „утраквизму“, отже й выдѣль краевый предложивъ соймови на послѣдуючій сесіи свою негатиwну опінію. Одаткъ соймъ уже й не бравъ дальше сѣи справы пѣдъ розвагу.

Опбеля поставивъ Романчукъ два нові внески: одинъ д. 20. грудня 1886. р., 1) щобы въ Перемышли засновано гимназію руску; 2) щобы выдѣль краевый розглянувъ ся и на найближшій сесіи здавъ справу соймови, чи не належало-бъ въ Стрию, Станиславовѣ, Коломыи, Тернополи, Бережанахъ и въ Золочевѣ засновати поетѣйні рускї паралельки при тамошнихъ гимназіяхъ польскихъ, або й окремі гимназіѣ рускї? — Другій внесокъ, поставлений д. 12. сѣчня 1887. р., домагає ся завѣзваня правительства, щобы 1) вѣ вехѣднїй Галичинѣ заложено рускї семинаріѣ учительскї; 2) щобы въ Тернополи, Коломыи, Дрогобычи, Стрию, Городенцѣ, Яворовѣ, Снятынѣ и въ иншихъ мѣстахъ, де есть досыть рускихъ дѣтїй, заведено рускї школы народнї. — Одаткъ соймова

¹⁾ Rozprawa nad wnioskiem posła Romańczuka (w sprawie zmiany ust. kr. o języku wykładowym w szkołach ludowych i średnich z dnia 22. Czerwca 1867. Dz. u. kr. Część. V. Nr. 13.) w sejmie galicyjskim dnia 2. i 4. Stycznia 1886. r. przeprowadzona... We Lwowie 1886. (Przedmowa zestawiona na podstawie urzędowych materiałów wydziału krajowego przez Dr. Witolda Lewickiego.)

комісія школьна по прихильно́мъ заявленю комисаря правительства згодилась на першій внесокъ; але въ польскихъ часописяхъ и мѣжь польскими послами настало изъ-за того велике зворушене, по чомъ соймъ на засѣданю зъ д. 24. сѣчня 1887. р. въ именномъ голосованю одкинувъ той внесокъ 60-ма голосами противъ 54, а приймивъ тѣлько внесокъ посла Бобжиньского, щобы въ Перемыскѣй гимназїи въ мѣру доказаня потреби завести паралельки рускїи. А вже-жь другїй внесокъ Романчука по причинѣ короткости сесїи соймовои не прийшовъ пѣдъ парадю сойму навѣтъ въ комисїи соймовѣй. — Изъ огляду цѣлои сеи справы можна дѣзнатись, що бѣльшѣсть Поляковъ все-ще нерадо дивить ся на змагане просвѣты мѣжь Русинами и що она рада-бъ рускїи покликки о справедливѣсть зацѣткати дрѣбными концесїями.

3. Просвѣта на Буковинѣ.

Зелена Буковина — се край чудовый, щѣ мѣгъ бы зватись земскимъ раємъ, коли-бъ тамъ була гармонїя мѣжь красою й сьяево́мъ природы а вдачею й просвѣтою чоловѣка. Та отъ Русинъ, щѣ жиє на Буковинѣ одъ часѣвъ поконвѣчныхъ, у своѣмъ змаганю о побуть не зазнає пѣльги одъ Румуна, котрый уважає ся справдѣ зайдою въ пѣвнѣчно-захѣднѣй части краю, и побиває руску Буковину завзятемъ чужинця. Одтакъ тамошнїй людъ рускїй поринає все-ще въ пѣтьмѣ духовѣй, по-заякъ кормига румуньска не допускає его до просвѣты въ мѣвъ рѣднѣй.

А вже-жь давнѣйше була Буковина краємъ чисто-рускимъ, и въ XII. вѣцѣ вразъ зъ Молдавією належала до князѣвства галицкого. Именно Ярославъ Осмомысль володѣвъ землями одъ гѣръ Карпатскихъ до устя Серета й Прута въ Дунай, и про-те авторъ „Слова о полку

Игоревѣмъ¹ мѣгъ про сего князя сказати, що бнѣ зачинивъ Дунавви ворота¹). Однакже около р. 1259. попалась земля Буковиньска пѣдъ неволю татарску; коли-жь около р. 1350. тая пошесть татарска минула, то займили Буковину Волохи въ 1359. р., и ѡдѣ того часу намагались безъ вину, перетворити єѣ на свѣй ладѣ. Въ 1775. р. Австрія одержала ѡдѣ Турціѣ сю землю, котра въ тѣмъ часѣ була частію господарства молдавского, стоячого пѣдѣ рукою султана.

Тогдѣ на цѣлѣй Буковинѣ не було нѣ одной школы народной, та тѣлько по монастыряхъ учили черцѣ грамоты церковной. Про-те цѣсарь Іосифъ II. велѣвъ заводити школы народнѣ зѣ волоскимъ и нѣмецкимъ языкомъ выкладовымъ. Русинами буковиньскими правительство тогдѣ не пѣклувалось, ба й въ галицкѣй Руси въ тѣмъ часѣ заводились переважно школы польскѣй, а рускои и церковно-славяньскои грамоты вчили священники й дяки по-найбѣльше зѣ доброй волѣ. Въ 1786. р. засновано въ Чернѣвцяхъ школу для питомцѣвъ (Clericalschule), зѣ котрой выходили-бѣ духовнѣй учителѣ народу. Однакже просвѣта мѣжь людомъ рускимъ не могла пѣдноестись, тому-що пѣсля сполученя Буковины зѣ Галичиною (1816) усунено примусѣ школьнѣй (Schulzwang), изъ-за чого запропашувались и тѣ школы, щѣ денекуды до-тѣль иснували²). А вже-жь и єдинѣй провѣдники руского люду, священники, не могли бути добрыми єго учителями,

¹) „Слово о пѣлку Игоревѣ...“, видав Омелян Огоновський. У Львові 1876; стор. 14. 96.

²) Д-рѣ Стефанъ Смалъ-Стоцкѣй: Ѡтчитѣ въ рѣчницю двадцятьпяти-лѣтної литературної дѣяльности Осипа Федьковича, празновану литературнымъ товариствомъ „Руска Бесѣда“ въ Чернѣвцяхъ дня 24. червня (6. липня) 1886. (Прилога до 13. числа II. рѣчника „Буковины“.)

по-за-якъ набували просвѣты въ мовѣ чужоѣ. Коли бо школу для питомцѣвъ перетворено въ институтъ бого-словскій (1826), то всяка наука въ сѣмъ заведеню подавалась навпередъ въ мовѣ латиньскѣй, а небавомъ опбсла въ мовѣ румуньскѣй. Такъ отже Буковина вважалась все-ще волощиною и стояла ѳддалеки ѳдъ литературного руху сусѣдньої Галичины, котра въ 1848. р. пробудилась по довгому снѣ до нового жита просвѣтного ѣ національного. Своихъ землякѣвъ, приголомшенныхъ недолею, мѳгъ зворушити ѣ одушевити тѳлько та-кѣй мужъ, щѳо бувъ бы костю ѳдъ кости примученого люду, щѳо вынѣсь бы зъ-пѳдъ сѣльскои стрѣха душу непорочну ѣ сердце повне любви до незрячихъ братѳвъ, щѳо пѳзнавъ бы веѣ кривды, якими побивались тѣ браты ѳдъ могучихъ чужинцѣвъ, щѳо громомъ рѳдного слова звѣстивъ бы завмершимъ пѣсеню воскресеня. Такимъ вѣщимъ мужемъ бувъ Осипъ Федьковичъ. Онъ настроивъ лиру на нуту тужливу и заспѣвавъ пѣсеню чудову, народну. И ѳдъ того спѣву Буковиньского соловѣя пѳшла луна по горахъ, щѳо дрѣмали ѳдъ поконовѣку и не чули ще нѣколи такой пѣснѣ въ мовѣ рѳднѣй. Тому-то мы Галичане, дѳзнавшись (1861) про животворну музу Федьковича поставили его побѳчъ нашего Маркѣяна Шашкевича, щѳо отворивъ уста матери-Руси, — уста, зачиненѣ недолею вѣковою. И пробудивъ Федьковичъ свою Буковину до нового жита народного и ѳдтакъ долею занашащенного люду стали займатись буковиньскѣй патрѳоты, бажаючи пѳднести землякѣвъ просвѣтою до самопѳзнаня и до самостѳйного побуту національного. И ось залящѣло щекотанѣ другого соловѣя, загомѳнѣла народна пѣсня Данила Млаки (Исидора Воробкевича), котрый вразъ зъ Федьковичемъ уважае ся вѣщуномъ красшой долѣ Буковины. И поблагословилося на Буковинѣ на свѣтъ

ясный, и отъ вышли вже сѣвачѣ рано-въ-ранцѣ на рѣдну ниву, заѣвати сѣ зерномъ здоровымъ, ядренистымъ.

Першимъ рускимъ письменникомъ на Буковинѣ бувъ священникъ Гаврило Проданъ, котрый въ 1841. р. зложивъ въ честь цѣсаря Фердинанда панегиричный стихъ въ языцѣ Симеона Полоцкого, писателя XVII. вѣку. Одаткъ въ 1849. р. появились церковнїи пѣснѣ, псалмы й стихи Василя Ферлеевича, пароха въ Товтрахъ, котрый мову церковну подекуды оживлявъ словами й формами народными.¹⁾ Але-жь першимъ рускимъ патріотомъ бувъ братъ Гаврила Продана, Василь,²⁾ котрый въ шѣстьдесятихъ рокахъ будивъ до житя своихъ землякѣвъ, замороченыхъ кормигою румынскою. Василь Проданъ засновавъ въ 1868. р. литературне товариство „Руска Бесѣда“, котре уважае ся теперь осередкомъ руского національного житя на Буковинѣ.³⁾ Хоча-жь сей патріотъ въ письмахъ своихъ не мѣгъ позбутись взбрѣвъ церковно-славянскихъ,⁴⁾ то устне его слово причини-

¹⁾ Гляди выше наведену статью д-ра Смаля-Стоцкого, стор. 3. и 4. Той стихъ найшовъ Евзевїй Андрийчукъ, парохъ зъ Дорошовець, мѣжь паперами покойного Гаврила Продана, щѣ вмеръ 13. (25.) липня 1844. р. Опѣсля перепечатано той плѣдь музы Продана въ Буковиньскѣмъ календарѣ на рѣкъ 1876.

²⁾ Василь Проданъ родивъ ся въ 1809., а вмеръ въ 1880. р. бувши катедральнымъ проповѣдникомъ и ексархомъ въ Черновцяхъ.

³⁾ „Руска Бесѣда“ выдае що-рѣкъ (ѣдъ 1873. р.) Буковинскїй календарь. Сегорѣчний календарь уложивъ Омелянъ Поповичъ, котрый ѣдъ 1885. р. выдае такожь „Библиотеку для молодежи“. Сей вельми дѣяльный мужъ есть душею „Руской Бесѣды“.

⁴⁾ Василь Проданъ намагавъ ся писати стихи въ языцѣ церковно-славянскѣмъ. Въ 1864. р. выдавъ бнѣ оду пѣдъ симъ заголовкомъ: „Церковь ко Христу. Ода на освященїе катедральной церкви въ Буковинѣ въ градѣ Черновцахъ въ день 5. мѣ-

лось чи-мало до народного о́дродженя Русинѡвъ буковиньскихъ. А вже-жъ Григорій Воробкевичъ, братъ Исидора, звѣстный въ нашѡй литературѣ пѡдъ псевдонимомъ „Наума Шрама“, вызначавъ ся не тѡлько горячимъ патріотизмомъ, але й любовою до живого письменного слова, и зъ-за того написавъ ѡнъ въ мовѣ руско-украиньскѡй гарнїи поетичнїи творы¹⁾.

Въ кѡнци сѣмдесятыхъ и въ началку ѡсѣмдесятыхъ рокѡвъ горнувъ около себе народовцѣвъ буковиньскихъ Игнатїи Онишкевичъ, щѡ бувъ першимъ профессоромъ руской мовы и литературы на новѡмъ университетѣ Черновецкѡмъ²⁾. По его смерти (1883) народными й просвѣтными справами на Буковинѣ стали займатись щирїи патріоты: Исидоръ Винницкїй, совѣтникъ суду краєвого, Омелянъ Поповичъ, управитель чотыроклясової школы въ Манастырискахъ на передмѣстю Черновецкѡмъ, Єротеї Пѣгулякъ, профессоръ хемїї въ Черновецкѡй школѣ реальнѡй и д-ръ Стефанъ Смалъ-Стоцкїй, профессоръ руской мовы й литературы въ университетѣ³⁾.

сяца Юлія года 1864. Сочиненна Васіліємъ Проданомъ, парохомъ отъ Лашкѣвки⁴⁾. (4°, 8+9)

¹⁾ Григорій Воробкевичъ, бувшїи профессоръ при высшѡй реальнѡй школѣ въ Чернѡвцяхъ, парохъ въ Топорѡвцяхъ, умеръ 14. (26.) падолиста 1884. р. въ 46. роцѣ житя.

²⁾ Университетъ Черновецкїй засновано 30. вересня 1875. р. — Игнатїя Онишкевича именовано надзвычайнымъ профессоромъ руского языка й литературы въ 1877. р. Ѧнъ умеръ 26. марта 1883. р. въ Вѣднїи.

³⁾ Д-ра Смалъ-Стоцкого именовано профессоромъ въ 1885. р. — Мѣжь буковиньскими патріотами вызначують ся еще: Єротеї Федоровичъ, священникъ въ Валявѣ, Евзевїї Андрїйчукъ, парохъ въ Дорошѡвцяхъ, Юстинъ Пѣгулякъ, профессоръ реальной школы въ Чернѡвцяхъ, Плярїї Окуневскїй, офїціалъ почтовый, Иванъ Тыминьскїй, конципистъ при финансовѡй дирекцїи въ Чернѡвцяхъ, и деякїи иншїи.

Именно сей молодой и дѣяльный професоръ стояти-ме на сторожи самостоятельности руской мовы супротивъ централистичныхъ забеганокъ Румунѡвъ и деякихъ Руссофилѡвъ. Можна отже сподѣватись, що ѡдъ той университетской катедры понесе ся животворне слово руске до иншихъ науковыхъ институцій, особливо-жь до шкѡлъ середнихъ¹⁾ и до семинаріѡвъ учительской въ Чернѡвцяхъ. Отъ вже й руска молодѣжь академична въ своѣмъ товариствѣ „Союзъ“ придержуе ся теперь вѣрно хоругви народной, идучи слѣдомъ за тыми тямущими товаришами, котрѣ въ Львѡвскѡмъ „Академичнѡмъ Брактвѣ“ и въ Вѣденскѡй „Сѣчи“ устроили собѣ крѣпкій захистъ для своихъ змаганъ просвѣтныхъ и народныхъ. Именно Буковиньскій альманахъ „Союза“, выданный (1885) въ десяти-лѣтній роковины заснованя товариства, есть доказомъ запопадливои працѣ для добра рѡднои неньки.

Саме-теперь пробудилась отже руска Буковина ѡдъ вѣкового сну и пѡдъ проводомъ дѣяльныхъ патріотѡвъ стала жити новымъ житемъ народнымъ. А вже-жь поважне число буковиньскихъ Русинѡвъ (239.690 душъ) есть порукою, що меншѡсть румуньска (209.116)²⁾ не довго буде верховодити надъ Русинами, котрѣ вже пѡзнають, чѣи они дѣти. Знаменитымъ речинкомъ ихъ правъ національныхъ есть часописъ политична и наукова „Буковина“, котру ѡдъ 1885. р. выдае Ю. Осипъ Гордыньскій-Федьковичъ въ Чернѡвцяхъ. ідтакъ пѡдъ проводомъ тамошнихъ патріотѡвъ завязують ся такожь чи-

1) По-русски вчать тѡлько въ Черновецкихъ середнихъ школахъ. Въ гимназіяхъ Сучавскѡй, Радовецкѡй и Серетскѡй не вчать теперь языка руского. Патріоты рускї старають ся вѣсьми силами, щобъ въ Кѡцмани засновано низшу гимназію руску.

2) Н. J. Bidermann, Die Romanen und ihre Verbreitung in Osterreich. Graz 1877; S. 151.

тальнѣ¹⁾, котрымъ товариство „Просвѣта“ посилає въ дарѣ книжочки свого видавництва²⁾. Не диво отже, що теперъ заснують ся й школы зъ рускимъ языкомъ выкладовымъ. Всѣхъ народныхъ шкѣлъ на Буковинѣ въ 1882/3 роцѣ було 213; мѣжь ними було шкѣлъ нѣмецкихъ 17, румуньскихъ 55, рускихъ 74, румуньско-нѣмецкихъ 14, руско-нѣмецкихъ 4, польско-нѣмецкихъ 2, румуньско-рускихъ 12, румуньско-руско-нѣмецкихъ 7, румуньско-руско-нѣмецко-польскихъ (!) 15, руско-польско-нѣмецкихъ 10, а мадярскихъ шкѣлъ 3³⁾.

Такъ отже можна сподѣватись, що своя рѣдна просвѣта охоронить рускій людъ на Буковинѣ ѡдъ румунизаціѣ и стане ся захистомъ національного змаганя въ тѣй чудовѣй окраинѣ великои нашої батькѣвщины.

4. Упадокъ просвѣты въ угорскѣй Руси⁴⁾.

Угорску Русь можна прирѣвнати стародавнѣй батькѣвщинѣ, котру занаящують-руйнують два нѣдрузи, чу-

¹⁾ Около заснованя деякихъ читалень народныхъ заходились запопадливо именно два начальники судовѣ: Максимъ Михалекъ и Володимиръ Ясеницкій. — Всѣхъ народныхъ читалень рускихъ на Буковинѣ есть теперъ около 30; въ Галичинѣ же числять ихъ 576.

²⁾ На книжки рускѣ, выданѣ въ Галичинѣ, дивлять ся нерядо деякѣ священники православнѣ, жахаючись, щобы творами галицкихъ писателѣвъ не ширилась на Буковинѣ симпатія до униѣ церковной. (Порѣвн. статью п. з. „Буковина и Русины“, замѣщену въ „Вѣстнику Европы“. С.-Петербургъ 1887; томъ I., стор. 398.)

³⁾ Bukowinaer Paedagogische Blätter. 1884; Nr. 1.

⁴⁾ Важнѣйша литература: 1) „Угорская Русь и возрожденіе сознанія народности между Русскими въ Венгріи“. Иеромонаха Владимира Терлецкаго. Кієвъ 1874. — „Угорска Русь, ея розвѣй и теперѣшнѣй станѣ“. Написавъ Василь Лукичъ (Володимиръ Левицкій). У Львовѣ 1887. Се есть вельми цѣнна розвѣдка про просвѣтнѣй и суспѣльно-національнѣй справы въ Руси угорскѣй.

жій та свѣй. Се вѣоруе ся що-рѣкъ вѣ ниву батька-хозяина хапуга-сусѣдъ, а де-хто зѣ родины передае другому сусѣдови тайкомъ и явно святе добрѣ батькѣвке, и радъ-бы ще й рѣдну хату поставити пѣдъ управу того добродѣя, щѣ всякѣ сусѣднѣ хозяйства хотѣвъ бы на свѣй ладъ перетворити. То не два нѣдруги напосѣлись на батькѣвщину старого хозяина, то деякѣ мадярскѣ недоумы и свои панслависты зананащуютъ бѣдну Русь угорску: тѣ бажають еѣ перетворити вѣ мадярщину, а сѣ намагають ся поставити еѣ пѣдъ кормигу московщины.

Предки угорскихъ Русинѣвъ¹⁾ прийшли вѣ 1339. р. зѣ литовско-русскимъ княземъ Федоромъ Коріатовичемъ зѣ Подѣля и змѣшались опѣсля зѣ выходцами галицко-русскими. Той-то князь, утѣкаючи ѣдъ мести великого князя литовского Ольгерда, найшовъ тихій захистъ вразъ зѣ 40.000 Русинѣвъ вѣ державѣ короля угорского, Кароля I., котрый надѣливъ его обширными землями вѣ пѣвнѣчно-схѣднѣй части Угорщины. Спершу ѣдносились Мадяры до тамошнихъ Русинѣвъ дружно, але ѣдъ XVI.

¹⁾ Вѣсѣхъ угорскихъ Русинѣвъ есть теперъ 500.000—600.000. Они замешкують густою маесою комитаты: Мармороскѣй, Берекскѣй, Угочанскѣй, Уилварскѣй; ѣдтакъ сидятъ вѣ комитатахъ Шарошкѣмъ, Земплинскѣмъ и Спизжкѣмъ, а денекуды находятъ ся такожъ вѣ комитатахъ Абауйварскѣмъ, Торненскѣмъ, Гемерскѣмъ, Саболчанскѣмъ, Сатмарскѣмъ и Бигарскѣмъ. ѣдтакъ кольонисты зѣ комитату Земплинского поселились при кѣнци XVIII. вѣку на полудни Угорщины мѣжъ Сербами (вѣ теперѣшнѣмъ комитатѣ Бачскѣмъ), та засновали два рускѣ села, Керестуръ и Куцура. Тѣ кольонисты змѣшались зѣ козаками запорожскими, котрѣ по зруйнованю Сѣчи осѣли були вѣ Молдавіи надъ Дунаемъ, а ѣдтакъ по призову австрѣйского правительства могли поселитъся вѣ полудневѣй Угорщинѣ. Такъ ѣдже вѣ 1785. р. осѣло вѣ Банатѣ и Бачѣ около 8000 козакѣвъ. (Ethnographie der österr. Monarchie von Karl Freih. v. Czoernig. Wien 1857. III., 148).

вѣку гегемонія мадырска далась Русинамъ добре вѣ-
 тямки, и ажъ по ревиндикація Угорщины Австрія пода-
 вала пблгу примученому сему племени славянскому.
 Въ богато мѣцевестяхъ засновано двоклясові школы
 народніи и повторяючі недѣльніи ђддѣлы для dorosлыхъ
 зъ рускою мовою выкладовою; въ деякихъ же селахъ
 заведено школы парохіальніи, де учителями бували дяки.
 Такъ отже руска просвѣта ширилась по селахъ, мѣжь-
 тымъ коли въ мѣстахъ руской части Угорщины мадыр-
 ска культура сталась пануючою.

Жите народне мѣжь своими земляками старались
 будити именно два епископы Мункачѣвскій, Олексій По-
 чи (1817—1831) и Василь Поповичъ (1837—1864). Захо-
 дами Почого приказано въ духовній семинаріи Унївар-
 скій учити богословія пастырского въ мовѣ рускій. По-
 повичъ же намагавъ ся мѣжь свѣтскими людьми будити
 почуте свои народности, и вразъ зъ Олександромъ
 Духновичемъ зберегавъ рѳдну мову ђдъ напасти мос-
 ковскихъ панславистѳвъ.¹⁾

¹⁾ Олександръ Духновичъ родивъ ся на Угорщинѣ въ
 Тополи, селѣ Земплиньского комитату 24. цвѣтня 1803. р. Въ
 1843. р. поставлено его крилошаниномъ собору Пряшѳвского.
 Умеръ 18. (30.) марта 1865. Для науки дѣтей надрукувавъ онъ
 въ Будинѣ (1852) Букварь п. з. „Книжиця читалная для на-
 чинающихъ“ (въ говорѣ угорско-рускомъ). Онъ написавъ „со-
 кращенную грамматику письменнаго рускаго языка“, котру
 безъ вѣдомости автора переробивъ на свѳй ладъ Иванъ Раков-
 скій, и выпечатавъ еѣ въ Будинѣ 1853. р. Впрочемъ выдавъ онъ
 деякі книжки, належачі до литературы церковной, и написавъ
 „народную педагогію въ пользу училищъ и учителей сельскихъ“,
 часть I. (друковано у Львовѣ 1857 р.) Духновичъ зладивъ такожъ
 одинъ твѳръ драматичный п. з. „Добрѳдѣтель превышаетъ
 богатство. Игра въ трехъ дѣйствіяхъ по простонародному изре-
 ченію въ ползу народа карпато-русского“. Въ Перемышли 1850.
 Хоча се писане драматичне не має стѳйности литературной, то

Коли галицка Русь въ 1848. р. бдроджувалась до нового жия національного, то 20. липня т. р. головна Рада руска подавала „народови рускому въ Угорщинѣ доловъ ко соединенію, щобы всѣ Русины були однимъ сильнымъ въ спѣльнѣмъ сообщенію щасливымъ народомъ“¹⁾. Одаткъ Русины по тѣмъ боцѣ Карпатѣвъ почувши той покликъ до спѣльної працѣ подали просьбу до австрійского правительства, домагаючись сполученя угорской Руси зъ Русью галицкою²⁾. А коли правительство не хотѣло сповнити сего бажаня, то 16. (24.) жовтня 1849. р. выслано пѣдъ проводомъ Адольфа Добрянского депутацію до Вѣдня, котра цѣсаря Францъ-Йосифа I. просила о роздѣль комитатѣвъ пѣсля народностей, о введенє руской мовы въ народнѣ школы, о заснованє рускихъ гимназій, правничого руского лица въ Унгварѣ и руского университета у Львовѣ и т. и.³⁾.

Саме-тогдѣ старавъ ся Духновичъ пѣднести говѣрѣ

все-таки важне оно зѣ-за того, що вважає ся жереломъ до выученя говору угорско-русского. Въ загалѣ до поезій не було у Духновича таланту, про-те й вѣршѣ его суть справдѣ римованою прозою. До бѣльше звѣстныхъ лиричныхъ его поезій належить патриотична пѣсня, щѣ починає ся сею строфою:

„Я Русиномъ былъ, всеъ и буду,
Я родился Русиномъ!
Рускій родъ мой не забуду,
Останусь его сыномъ“.

(В. Терлецкій, „Угорская Русь...“ Кієвъ 1874; стор. 32.)

У Львѣвскому „Словѣ“ зъ 1865. р. (ч. 30) записано про Духновича въ одной дописи изъ угорской Руси отъ-сю похвальну згадку: „Духновичъ въ образованіи подкарпатского нарѣчія своими сочиненіями творить особенную эпоху“.

¹⁾ „Зоря галицка“: 1849, число 59.

²⁾ *ibid.*, число 86.

³⁾ Гляди згадану розвѣдку В. Лукича, стор. 14.

угорско-руській до степені языка литературного¹⁾ и заходивъ ся щиро около просвѣты землякѣвъ въ мовѣ рѣднѣй. Можъ було сподѣватись, що зъ годомъ-перегодомъ сей умный мужъ списувавъ бы свои писаня въ руско-українськѣмъ языкѣ литературнѣмъ, коли-бъ тѣлько бувъ познакомивъ ся зъ творами Котляревского, Квѣтки-Основяненка, Шевченка. Та отъ, змаганя Духновича та иншихъ деякихъ патріотѣвъ небавомъ занашцено зовѣмъ, по-за-якъ мѣжъ угорско-рускою интелгенцією найшлося кѣлькохъ проводырѣвъ, щѣ були запоморочені московскими панславистами и стали проповѣдати єдинсво угорскои Руси зъ Россією навпередъ въ напрямѣ литературнѣмъ, а ѳдтакъ въ єбєдиненю національнѣмъ. Именно талантливый Адольтъ Добрянскій бувъ великимъ прихильникомъ „єбєдиненія.“ Вже въ 1848. р. не скривавъ ся ѳнъ зѣ своїми симпатіями до Россіѣ; про-те мусѣвъ утѣкати до Галичини, ѳдки вернувъ ся на Угорщину зъ вѣйсками росейськими, щѣ вступили туды въ 1849. р., поборювати повстанє Мадярѣвъ. Небавомъ поставило єго правительство комисаромъ военнымъ, а коли вѣйско угорского генерала Гергея зложило оружіє пѣдъ Вілягошь, Добрянскій репрезентувавъ особу цѣсаря. Корыстуючись отже ласкою у правительства выступавъ ѳнъ смѣло будучи проводыромъ Русинѣвъ и вмѣвъ своє дѣло такъ складно повести, що єго трабанты й не счулись, якъ изъ народовцѣвъ рускихъ сталися слугами московскихъ

¹⁾ Угорскій Русины бесѣдують говоромъ такимъ, котрый належить до пѣднарѣчія гѣрекого. Звѣстно бо, що нарѣчїє червоно-руське обѣймає три пѣднарѣчїя: а) пѣдльєско-волинське, б) галицке або наддѣвстрианське и в) гѣреке або карпатське пѣднарѣчїє. До гѣрекого-жъ пѣднарѣчїя належать говори Гуцулѣвъ, Бойкѣвъ и Лемкѣвъ, та й говоръ Русинѣвъ угорскихъ.

панславистовъ. Найвѣрнѣйшимъ его дружинникомъ бувъ священникъ Иванъ Раковскій.¹⁾ Онъ выдававъ въ Будинѣ „Церковну Газету“ (1856—1858), бдѣ котрой по словамъ Володимира Терлецкого „вѣяло духомъ православія и благорасположенія къ Россіи.“²⁾ Ба, онъ намагавъ ся и „Вѣстникъ законѣвъ державныхъ“ перекладати на языкъ російскій, дарма, що правительство велѣло ему списувати сей перекладъ въ мовѣ рускѣй.

Оба тѣ мужѣ, Добрянскій и Раковскій, бажаючи перетворити свою батьківщину въ московщину, гадали собѣ, що простый людъ дуже легко прийме чужу просвѣту та стане думати й говорити по-російски. Склалось однакже таке, що той рускій людъ, лишившись рѣдною просвѣты черезъ лѣтъ трицять, самъ теперъ не знає, хто онъ єсть, чи Русинъ, чи Словакъ, чи Мадяръ? мѣжь-тымъ коли свѣтска интелитенція и бѣльша часть духовенства стались Мадяронами и ворогами занашеного люду руского. Ще въ 1850. р. тамошнїи письменники були вѣрными сынами Руси и бѣтакъ въ „Вѣстнику для Русинѣвъ австрійскои державы“ (число 22) „Панонїянинъ“ (Никола Нодь) написавъ отъ-се: „Мало еще времени минуло, отколи починаемъ спознаватися съ галиційскимъ нашими родимцами, и се что далѣе, всегда явнѣйше видиме, же еденъ духъ народности, едное намѣреніе стремленій — прошибаетъ всѣхъ насъ. Бесѣда наша съ маленькою разлукою такожде тая єдина єсть, яже позднѣе тимъ больше уравняти ся будетъ, чимъ лучше укрѣпится наше взаимное сообщеніе“. Але вже въ 1862. р. на-

¹⁾ Ив. Раковскій бувъ постѣйнымъ корреспондентомъ „Слова“, „Свѣта“ и „Карпата“. Будучи парохомъ въ Изѣ выдавъ „русскую грамматику“ въ мовѣ мадярскѣй. Умеръ въ 1885. р.

²⁾ В. Терлецкій, „Угорская Русь“. Кієвъ 1874; стор. 26.

писавъ А. Ю. Турянъ у „Словѣ“ Львѣвскѣмъ (ч. 70), що „въ Угорщинѣ не имѣють Русины ни наименьшого виду литературы“. Небавомъ опѣсля (1865) письменникъ М. Котрадовъ заявивъ отъ-сю дивовижну гадку: „Мы пишемъ по русски, такъ, якъ пишетъ розумнѣйшая, образованнѣйшая и большая часть русского свѣта, а письма свои и заграничныи читаемъ по выговору нашего народа. Оттуду проиходить, что нашъ Русинъ селянинъ лучше порозумѣетъ нашъ панрусскій, нежели вашъ (галицкій) областный слогъ“¹⁾. Коли-жь нашѣ галицкѣ Руссофилы въ 1866. р. заявили передъ свѣтомъ, що Русины суть Россіянами (Москалями), то й угорскѣ „объединитель“ сформулували вже яснѣйше панславистичну програму, заявляючи отъ-се: „Угорская Русь хорошо знаетъ, что Малоруссы съ Великоруссами образуютъ одинъ русскій народъ, неразрывно связанный однимъ знаменемъ языка“²⁾.

Въ 1864. р. засновано въ Унгварѣ „общество св. Василія Великого“³⁾, котре поставило собѣ метою выдавати книжки для церкви й школы. Головою сего „общества“ бувъ Адольфъ Добрянскій. Оно одержувало пѣдмогу ѡдъ россійскихъ „благотворительныхъ“ комитетѣв⁴⁾, тому-то стоячи пѣдъ рукою тыхъ опѣкунѣвъ выдавало не тѣлько свою литературну часопись „Свѣтъ“ (1867—1870), але й деякѣ книжки школьнѣ въ твердѣмъ, иѣбы-то литературнѣмъ языкѣ. Важнѣйшими письменниками того часу були: Иванъ Дулишковичъ⁵⁾, Анатолий

¹⁾ „Слово“, Львѣвъ 1865, ч. 86.

²⁾ *ibid.*, 1866, ч. 72.

³⁾ „Общество св. Василія В.“ розпочало свою дѣяльність доперва 25. сѣчня 1866. р.

⁴⁾ В. Лукячъ, „Угорска Русь“... стор. 20.

⁵⁾ Иванъ Дулишковичъ, парохъ Чинадѣвскій, выдававъ исторію угорскихъ Русинѣвъ п. з. „Историческія черты Угро-Рус-

Крालицкій, Олександръ Павловичъ, Кирило Сабовъ¹⁾, Юрій Игнаткѣвъ и деякіи инші. Уже-жь такіи дивовижніи писаня, якъ Павловича „новая ода къ старой реверендѣ“²⁾ не могли нести свѣтла нѣ мѣжь молодѣжь школьну, нѣ мѣжь темный, незрячій людъ. Опѣсля тѣе „общество“ выдавало (1874—1886) газету „Карпаты“, котра въ послѣднихъ рокахъ була на-скрѣзь мадярофильска, та побѣчь статей, писаныхъ ужаснымъ „язычиємъ“ помѣщувала писаня мадярскій. Редакторомъ сеи часописи бувъ Никола Гомичко, катихитъ и учитель руской мовы въ гимназіи Унгварскій³⁾. Та й теперъ не перевелись ще такіи редакторы, щѣ морочать своихъ землякѣвъ теорією „объединенія“. Въ письмахъ своихъ хѣснують ся они такою мовою, котра має бути нѣбы-то литературною, а въ дѣйствости е сумѣшкою всякихъ языкѣвъ славянскихъ зъ головою прикрасою языка російского. Таку мову добачаемо именно въ новѣмъ духовно-литературнѣмъ журналѣ „Листокъ“, котрый зъявляе ся (ѣдъ р. 1885.) щѣ два тыжднѣ пѣдъ редакцією Евгенія Фенцика.

Такъ отже прихильники московскихъ панславистѣвъ обгорнули бѣдну Русь угорску пѣтьмою духовою, неначе густымъ туманомъ, крѣзь котрый не замеркѣтитъ ясна зѣрка, щѣ свѣтила-бъ путникови въ дорозѣ надъ безоднею страшною. Змѣркувало вже й мадярскѣ правительство, щѣ таке занапачене просвѣты руской скихъ“. Унгваръ 1874. 1875. 1877. („Тетрадь“ I—III.) Сей твѣрѣ намагавъ ся Дулишковичъ писати языкомъ російскимъ. Онъ умеръ въ 1883. р. и не мѣгъ довести своего дѣла до кѣнця.

1) К. Сабовъ выдавъ въ Ужгородѣ (1865) „Грамматику письменнаго русскаго языка“.

2) Гляди розвѣдку В. Лукича, стор. 18. и 19.

3) Руского катихита й учителя руского языка поставлено такожъ въ гимназіи Прашѣвскій.

приятелями московских панславистовъ зможе колись статись причиною сумного заколоту въ суепольномъ и національномъ побутъ краю, и про-те бдъ року 1881. выдано для народныхъ шкѣль двѣ книжки¹⁾ въ говорѣ угорско-рускѣмъ, бдъ котрого вже легко можна перейти до чистого языка руского. Тыми книжками корыстувалось въ 1881. р. 353 (двокласовыхъ) рускихъ, а 265 мадяреко-рускихъ або мѣшаныхъ шкѣль. Але вже въ 1883. р. вменшилось число чисто-рускихъ шкѣль, по-за-якъ въ тѣмъ роцѣ було 282 рускихъ а 313 мадяреко-рускихъ шкѣль. Очевидячки въ угорекѣй Руси пропаганда мадяризаціѣ поступае напередъ, тому-що людъ, поринаючи въ духовѣй тѣмъ тѣмущѣй, не мае почутя своєї народности, мѣжь-тымъ коли рускѣй письменники бѣсомъ дивлять ся на тѣ народнѣй школы, въ котрыхъ подекуды подае ся наука въ говорѣ рѣднѣмъ.

Коли теперъ нема майже нѣякои литературы угорско-рускою, то на поли занашащеного письменства вважае ся вже незвычайнымъ зъявищемъ выдане „русько-мадярекого словаря“ (Будапештѣ 1883). Авторъ сего словаря, Ласловъ Чопей, одержавъ за свѣй трудъ премію Фекейшгазія бдъ мадярекою королѣвскою академіѣ наукъ. Въ переднѣмъ словѣ заявивъ онъ, що „рускѣй языкъ е самостоятельный, и не може ся держати нарѣчѣмъ росейского“ (стор. X—XXIII). Однакже сѣ слова були справдѣ голосомъ покликующе-

¹⁾ „Читанка дѣля народныхъ шкѣль. Первый томъ. Руська азбука и первоначална читанка дѣля первого класса народныхъ шкѣль. Изъ мадярекоѣ азбуки Павла Генція... наново переробивъ Ласловъ Чопей. Во Будапештѣ 1881“. (Послѣднѣе выдане сего букваря зъявилось въ 1887. р.) — „Читанка дѣля народныхъ шкѣль. Другой томъ. Руська читанка дѣля другого класа народныхъ шкѣль. Написавъ и составилъ Яношь Гашпаръ... По руськи перероблено. Во Будапештѣ 1883“.

то въ пустынн, тому-що слѣдомъ за Чопейомъ не пошовъ доси нѣхто зъ угорскихъ письменникѣвъ, нѣхто не намагавъ ся зберегати святощій народныхъ ѣдъ сумнои загибелі¹⁾. А вже-жь и деякі единиць не вдѣють нѣчого путнього въ хосенъ народнои просвѣты, поки мова Квѣтки-Основяненка, Шевченка, Федьковича не стане мовою литературною по тѣмъ боцѣ Карпатѣвъ, и поки не утворить ся тамъ литература поцулярна. Справдѣ, всякій тямущій чоловѣкъ, поглядаючи на загибель просвѣты въ угорскѣй Руси, засумує изъ-за лихой долѣ тамошнихъ братѣвъ и скаже зъ вѣщимъ Кобзаромъ:

И день иде, и нѣчь иде...

И, голову схопивши въ руки,

Дивуєшь ся, чому не йде

Апостоль правды и науки²⁾.

5. Доля литературного змаганя на Украинѣ³⁾.

Коли за проводомъ Ивана Котляревского украинскій писателѣ Гулакъ-Артемовскій, Квѣтка-Основяненко, Гребѣнка и и. стали списувати свои творы въ мовѣ рѣднѣй, то правительство російске ѣдносилося прихильно до литературы руско-украиньскои. Тѣ писателѣ высказували неразъ потребу, корытуватися рѣдною мовою въ письменствѣ и въ справѣ просвѣты народнои. Такъ

¹⁾ Угорско-русскимъ „объединителямъ“ треба-бъ соромитись, коли-бъ поглянули на запопадливу дѣяльнѣсть просвѣтну кблѣкохъ патріотѣвъ въ двохъ рускихъ селахъ полудневои Угорщины, се-бъ-то въ Керестурѣ и Куцурѣ. Та ба, туды не заходятъ агенты московскихъ панславистѣвъ, а натомѣть посылають ся тамошнимъ народовцямъ книжочки товариства „Просвѣта“.

²⁾ Т. Г. Шевченко. „Кобзарь“. У Празі 1876. I., стор. 367.

³⁾ Жереломъ до написаня семъ статѣвъ послужила вельми цѣнна розвѣдка М. Уманця п. з. „Дещо зъ исторіи украиньского письменства XIX. вѣку“. („Дѣло“, 1885., фелетонъ чиселъ 15. 16. 17. 21. 22. 23. 24. 25. 27. 29. 34. 35.)

Квітка-Основяненко въ переднімъ словѣ до своєї книжки „Листы до любезныхъ землякѣвъ“ (1839) заявивъ отъ-се: „Начальство подозволило менѣ обо всѣмъ до васъ писати, та усе по нашому, щобъ усякому разумно було, щобъ вы усе до слова розббрали“. Одаткъ розвивалась украинська письменнѣсть безъ перепони до року 1847., коли тяжка недоля навѣстила найлучшихъ сынѣвъ матери-Руси изъ-за того, що були членами Кирило-Методіѣвского брацтва¹⁾. Се брацтво повставало противъ крѣпацкой неволѣ, противъ привилегій и льготы одного стану надъ другимъ, и бажало сердечно, щобъ всѣ люде були рѣвнїи передъ закономъ и щобъ хѣснувались свободою слова й вѣры. Коли-жь страшна хуртовина рознесла украинськихъ патріотѣвъ по крѣпостямъ, по киркизскимъ степамъ и по глухимъ закуткамъ московщины, то тямущимъ Украинцямъ, що остались на родинѣ, не ставало снаги, займатись просвѣтою люду и писанемъ словесныхъ творѣвъ, по-за-якъ они жахались подѣбною долѣ, яка навѣстила членѣвъ того брацтва. Якого переполоху наробило тогдѣ арештоване Шевченка, видно зъ того, що якійсь писарь, котрому Шевченко давъ переписати свои поезіѣ, приготовленїи до друку, зъ переляку попаливъ всѣ рукописи, де мѣжь иншими поезіями була зовсѣмъ выкѣнчена поема „Иванъ Гусъ або Єрстикъ“²⁾.

Хоча-жь россїйске правительство покарало тяжко патріотѣвъ украинськихъ, то все-таки не вбачало оно великой шкоды ѳдъ украинского письменства и не забороняло мовы. Тому-то й пѣсля 1847. р. зъявлялись часѣ ѳдъ часу книжки украинскїи, а въ 1849. р. напечатано

¹⁾ Про Кирило-Методіѣвске брацтво скаже ся де-що въ дальшій статїи п. з. „Справы суспѣльно-національнїи“.

²⁾ Гляди згадану статю М. Уманця („Дѣло“, 1885., ч. 16.)

въ Петербурзѣ навѣтъ „Проповѣди Гречулевича“, дозволеній ѣ духовною цензурою¹⁾). Коли-жь вступивъ на престолъ царь Олександръ II., то въ Россіи всею ожило надѣями на красшу долю. Украинцѣ, покараній въ 1847. р., були вже на воли, а въ 1858. р. Костомарѣвъ писавъ до Шевченка: „Часъ змѣнивъ ся. Царь, дай Богъ ему здоровья и довгого царствованя, не забороныє нашой мовы; теиерь процвите рѣдне слово; богато охочихъ до ёго“²⁾). — Найкрасшимъ же часомъ для розвою украиньского письменства були три першій роки шѣстьдесятій (1860—1862). Въ Петербурзѣ появилъ ся журналъ „Основа“³⁾, щѣ бувъ органомъ громады украиньскихъ патріотѣвъ. Въ „Основѣ“ печатались разомъ зъ поезіями ѣ оповѣданями часомъ и науковій статѣвъ въ мовѣ украиньскѣй. Въ сѣмъ журналѣ заговорено небавомъ про потребу народной мовы въ школѣ, въ науцѣ, въ церковныхъ проповѣдяхъ, въ судѣ ѣ законѣ. Тогдѣ ѣдносилиє до письменства украиньского зовсѣмъ прихильно не тѣлько либеральній Россіянє, але ѣ московскій панслависты, ѣдтакъ Катковъ та Аксаковъ заявляли, щѣ бажаня Украинцѣвъ справедливі и не мають въ собѣ нѣчого небезпечного. Катковъ печатавъ въ „Русскѣмъ Вѣстнику“ (1857) статью Кулѣша „Взглядъ на малороссійскую словесность“, Аксаковъ же въ часописи „День“ друковавъ (1863) листы Максимовича про стародавнѣсть и самостѣйнѣсть мовы украиньской, Костомарову статью про потребу на-

¹⁾ Проповѣди В. Гречулевича переробивъ и доповнивъ опѣсля П. Кулѣшь и выдавъ ихъ въ Петербурзѣ 1857. р. (Всѣхъ проповѣдей 59).

²⁾ М. Чалый, „Жизнь и произведенія Т. Шевченка“. Кієвъ 1882., стор. 105.

³⁾ „Основа, южно-русскій литературно-ученый вѣстникъ“. С.-Петербургъ, 1861. 1862.

родной мовы въ школахъ и т. и. Ба самъ урядъ позволявъ приимати въ „Губернскій Вѣдомости“¹⁾ творы письменства украиньского, а „Журналь министерства народнаго просвѣщенія“ друковавъ (1863) розправу, въ котрѣй доказувано самостѣйность мовы южноруской супроти мовы російской и польской.

Въ 1859—1862. р. недѣльнѣ школы розбудили жите просвѣтне въ цѣлѣй Украинѣ, и про-те зъявились тогдѣ деякѣ книжки школьнѣ²⁾. Вже-жъ Кульшь писавъ до Мордовця, що ѓнъ зъ волѣ царской перекладае на украиньску мову „Положеніе о крестьянахъ, вышедшихъ изъ крѣпостной зависимости“³⁾. Однакже й въ тѣмъ благодатнѣмъ часѣ зъявивъ ся поганый червакъ, що ставъ точити зелену былину на левадѣ украиньскѣй. Ще въ 1861. р. жидѣвска газета „Сіонъ“ вынайшла выразъ „сепаратизмъ“, котрымъ стала докоряти Украинцямъ. Той лементъ жидѣвского „Сіона“ противъ сепаратизму Украинцѣвъ пѣдохпивъ (1862) Катковъ, забувши про те, що ѓнъ самъ недавно ще заявлявъ, що дѣло украиньске есть справедливе. И отъ Катковъ, бажаючи бути „спасителемъ отечества“, вдаривъ на сполохъ, и почавъ галасувати про сепаратизмъ⁴⁾. Саме тогдѣ Россія занепокоилась польскимъ повстанемъ, и якъ-разъ звязавъ Катковъ украиньфильство зъ тымъ повстанемъ заявляючи, мабуть-то Украинцѣ еднають ся зъ Поляками, хоча знавъ добре, що демократичный напрямъ Украинцѣвъ нѣколи не пого-

¹⁾ Тѣ „Губернскій Вѣдомости“ були назначенѣ для губерній Харьковской, Полтавской, Кіевской, Черниговской и Катеринославской.

²⁾ Про недѣльнѣ школы гляди II., стор. 92—98.

³⁾ Д. Мордовецъ, „За крашанку писанка“. С.-Петербур. 1882., стор. 28.

⁴⁾ Гляди згадану розвѣдку М. Уманця („Дѣло“, 1885; ч. 21. фелетонъ).

дять ся зъ аристократичнымъ змаганемъ Полякѣвъ. А вже жь той „спаситель отечества“ звѣщавъ свѣтови, що закимъ ще минула одна заверюха польска, наближуе ся друга украиньска, котру треба загодѣ спинити. До Каткова пристали панслависты пѣдъ проводомъ Аксакова, а небавомъ оббѣзавъ ся Юзефовичъ, той-самый, що въ 1847. р. подавъ доносъ на Шевченка, Кульша, Костомарова и и. И отъ, склалось дивне диво, що въ оборонѣ Украинцѣвъ супроти политичныхъ докорѣвъ станувъ тогдѣшній министеръ просвѣты А. В. Головинъ. Се бо писавъ онъ (20. лия 1863. р.) до министра внутрѣшнихъ дѣлъ, що, „коли украиньскѣ книжки повертають ся дѣйстно на яку шкодливу противъ-религійну або политичну пропаганду, въ такѣмъ разѣ цензура повинна забороняти тѣ книжки, — але забороняти ихъ треба за думки, якѣ въ тыхъ книжкахъ виявляють ся, а зовѣмъ не за мову, въ якѣй они писанѣ... Та-жь украиньскѣй перекладъ Евангелія, выправлений добре духовною цензурою, має бути однимъ зъ найкрасшихъ дѣлъ, якими ознаменоване теперѣшне царюванѣ, и министерство народнои просвѣты повинно бажати повного й найшвидшого успѣху въ сему дѣлѣ...“¹⁾. Однакже доносы Юзефовича вкупѣ зъ клеветами Каткова, Аксакова й жидѣвъ „сіоньскихъ“ выкликали въ правительствѣ ворогованѣ до украинофильства. За-пѣзно озвавъ ся министеръ просвѣты зѣ своею апольогоією въ корыть украиньскои мовы, доказуючи ви потребу въ литературѣ й школѣ; за-пѣзно писавъ онъ такожь листъ до шефа жандармѣвъ (д. 13. сѣчня 1864. р.), обороняючи Украинцѣвъ ѣдъ политичныхъ докорѣвъ и доводячи, що въ дѣланю Украинцѣвъ не можна добачати нѣчого шкодливого, — ще

¹⁾ *ibid.*

въ 1863. р. министеръ справъ внутрѣшнихъ Валусѣвъ наказавъ цензурѣ, не пускати нѣякихъ украинськихъ книжокъ, окрѣмъ белетристики. Про-те заборонено друковати Новый Завѣтъ въ перекладѣ Морачевского, хочъ комисія духовна переглянула вже сей перекладъ и признала его вѣрнымъ та добрымъ¹⁾. Заборонено такожъ Костомарову печатати за збраний грошъ книжки школьнѣй.

Такъ отже пѣсля той заборони (1863) наразъ перервало ся выдаванє книжокъ украинськихъ. Видячи, що въ рѣднѣй земли не вѣльно було корытуватися даромъ Божиимъ, мовою, украинскѣй патріоты пѣслали свою музу на дружню послугу рѣднѣй сестрѣ въ Галичинѣ. Въ 1867. р. Украинцѣ вразъ зъ галицкими патріотами завели у Львовѣ литературно-науковий журналъ „Правда“, де найлучшій писателѣ (Нечуй-Левицкѣй, Старицкѣй, Кониськѣй, и и.) друковали свои творы. Въ сѣмдесяти рокахъ настала пѣльга для письменства украинского, про-те ѳдъ 1873. до 1876. р. выходило що-року около 20 книжокъ. Тогдѣ-то Академія наукъ дала премію за збѣрникъ историчныхъ пѣсень Антоновича и Драгоманова²⁾, а цензура дозволила друковати перекладъ ча-

¹⁾ Въ II. ѳддѣлѣ Петербургскои Академіѣ наукъ академики Востоковъ и Срезневскѣй похвалили той перекладъ Евангелія отъ-сими словами: „Евангеліє, переведенное на малороссійское нарѣчіє Морачевскимъ, есть въ высшей степени трудъ замѣчательный и полезный. — Малороссійское нарѣчіє въ немъ, можно сказать, блистательно выдерживаетъ испытаніє этого рода, — и уничтожаетъ всякое сомнѣніє, многими питаемое, въ возможности выразить возвышенныя чувства сердца. — Нѣтъ сомнѣнія, что переводъ Евангелія Морачевского долженъ сдѣлать эпоху въ литературномъ образованіи малороссійскаго нарѣчія“. („Слово“, Львовъ 1863., ч. 16., стор. 67.)

²⁾ „Историческія пѣсни малорусскаго народа съ объясненіями Вл. Антоновича и М. Драгоманова“. Томъ I. II., 1. Кієвъ, 1874. 1875.

стины „судебныхъ уставовъ“: „Про кары, до якихъ при-суджують мировій судьѣ“.

Въ 1872. р. одкрито въ Кіевѣ „югозападный от-дѣлъ императорскаго географическаго общества“, въ ко-трѣмъ працювали переважно Украинцѣ, що збирали ма-теріялы для исторіѣ й етнографіѣ свого рѣдного краю¹⁾. Предсѣдателемъ Кіевскаго оддѣлу „географическаго общества“ бувъ Г. П. Галаганъ, що до украиньского змаганя односивъ ся прихильно. Та й самъ генераль-губернаторъ Кіевскій, А. М. Дондуковъ-Корсаковъ сприявъ просвѣтнимъ працямъ Украинцѣвъ.

Небавомъ опѣсля редакція „Кіевлянина“ (1874., ч. 118) та й Юзефовичъ стали членамъ того оддѣлу доко-ряти сепаратизмомъ украиньскимъ. Про-те царь Олек-сандеръ II. велѣвъ (1876) закрыти „юго-западный от-дѣлъ географическаго общества“, а одтакъ приказавъ спинити розвѣй литературы руско-украиньской. Ось сло-ва сего царскаго приказу:

*„Государь Императоръ 18/30 минуваго мая 1876
Всевысочайше повелѣть соизволилъ:*

1) *Не допускать ввоза въ предѣлы Имперіи безъ осо-баго на то разрѣшенія Главнаго Управленія по дѣламъ пе-чати какихъ бы то ни было книгъ и брошюръ, издаваемыхъ заграницею на малороссійскомъ нарѣчій.*

¹⁾ Члены того оддѣлу „императорскаго географическаго общества“ зѣбрали цѣнній звѣтки про обычаѣ люду украиньско-го, про его мову й вѣру, про економичный и громадскій побуть народу, — зѣбрали богато новыхъ цѣсень, приказокъ и народ-ныхъ оповѣданъ. Богатый матеріялъ сихъ дослѣдѣвъ выдано въ „Трудахъ этнографическо-статистической экспедиціи въ западно-русскій край“. („Юго-западный оддѣлъ Матеріялы и изслѣдованія, собранныя д. чл. П. П. Чубинскимъ.“ Томъ I.—VII. С.-Петербургъ 1872—1878).

2) Печатаніе и изданіе въ Имперіи оригинальныхъ произведеній и переводовъ на томъ же нарѣчій воспретити, за исключеніемъ лишь: а) историческихъ документовъ и памятниковъ и б) произведеній изящной словесности, но съ тѣмъ, чтобы при печатаніи историческихъ памятниковъ безусловно удерживалось правописаніе подлинниковъ, въ произведеніяхъ же изящной словесности — не было допускаемо никакихъ отступленій отъ общепринятаго русскаго правописанія и чтобы разрѣшеніе на печатаніе произведеній изящной словесности давалось не иначе, какъ по разсмотрѣніи рукописи въ Главномъ Управленіи по дѣламъ печати.

3) Воспретити также различныя сценическія представленія и чтенія на малорусскомъ нарѣчій, а равно и печатаніе на таковомъ текста къ музыкальнымъ нотамъ¹⁾.

То не былина степова похилилась до землѣ бѣ студеного вѣтру півнѣчного, то украинська литература зныдѣла-змарнѣла, коли царскимъ указомъ заборонено цѣлому народови, хѣснуватись даромъ Божимъ, мовою. Тымъ-то въ 1877. р. въ Россіи не надруковано нѣ однѣсьнької книжки украинської²⁾. Коли бѣтакъ при всесвѣтній выставѣ Парискій (1878) бѣдбувъ ся конгресъ литературный пѣдъ проводомъ Виктора Гуіо, то Михайло Драгоманѣвъ станувъ въ оборонѣ занапащенои рѣднои мовы и написавши одвѣтну брошуру³⁾, звернувъ ся до

¹⁾ М. Драгоманѣвъ, „По вопросу о малорусской литературѣ“. Вѣна 1876; стор. IV. — Той указъ выдано нишкомъ и бѣтакъ нѣгде его въ законахъ не надруковано.

²⁾ Въ 1877. и 1878. р. надруковано тѣлько два томы матеріалѣвъ этнографичныхъ п. з. „Труды этнографическо-статистической экспедиціи въ западно-русскій край“. (С.-Петербургъ).

³⁾ La littérature oukraiñienne, proscrite par le gouvernement russe. Rapport présenté au congrès littéraire de Paris (1878) par Michel Dragomanow. Genève 1878. — Порѣвн. „Правду“, часть политичну, число 13. (Львѣв 1878).

того конгресу, щобъ бнѣ знайшовъ способъ, прийти въ помѣчъ литературѣ українськѣй.

Въ кѣнци 1880. р. зновъ неначе подыхнуло теплѣйшимъ вѣтромъ; 8. студня т. р. въ збѣрнику новихъ законѣвъ и розпорядкѣвъ появилъ ся указъ, що царь по докладу министерства народнои просвѣты позволивъ Академіи наукъ, одержати ѳдъ члена-кореспондента Н. И. Костомарова 4000 карбованцѣвъ заставными листами Харкѣвского земельного банку, яко премію имени Костомарова за малорускѣй словарь згѣдно зъ тыми умовами, якѣ Академія въ сѣй справѣ має выдати¹⁾.

Въ 1881. р. дарувавъ царь українському письменству отъ-сѣи полегкости: а) дозволивъ друковати въ мовѣ українськѣй окрѣмъ белетристики та историчныхъ памятникѣвъ ще й словарь и такожь народнѣй пѣсенѣ, казки и т. и.; б) дозволивъ игры й спѣвы українскѣй въ театрѣ, та тѣлько не инакше, якъ зъ особливѣи на то щѣразу волѣ генераль-губернатора; однакже ще заборонено оргѣнизувати окремѣшну трупу театральну. Опѣсля якъ особнѣй цензоры, такъ и „Главное управление по дѣламъ печати“ (куды кождый цензоръ повиненъ посылати на переглядъ всяку рукопись украинську) не дуже чѣпали ся авторѣвъ, и неначе потурали трошки, позволяючи друковати инколи науковѣ книжки украинскѣй²⁾. Саме-тогдѣ Чернигѣвске земство, а за нимъ и деякѣ иншѣ почали доправляти ся, щѣбы правительство дозволило завести народну мову въ школахъ, однакже на просьбу земствъ не дано нѣякой ѳдповѣди³⁾.

Але-жь ѳдъ кѣнца р. 1883. цензура вже нѣчого не дозволяє друковати по-українськи, окрѣмъ самостѣйныхъ

¹⁾ М. Уманецъ, „Децо зъ исторіи украинского письменства XIX. вѣку“. („Дѣло“, 1885, ч. 25).

²⁾ *ibid.* — ³⁾ *ibid.*

творбѣвъ белетристичныхъ, та й тутъ кладуться всѣлякѣ перепоны розвоєви нашої літературы. Одь того часу цензура почала домагатись, щобы кожда книжка украиньска друковала ся правописію російскою, а не кульшѣвкою або якою другою¹⁾. Такъ отже просвѣтна доля нашихъ закордоньскихъ братѣвъ вельми сумна, дарма, що въ договорѣ Переяславскѣмъ (1654) запоручено Украинѣ присягою народну автономію. Теперь може дєкому здаватись, що російське правительство подасть Украинцямъ небавкомъ хочь малу пѣльгу въ розвою рѣдної літературы. Вже-жь бо й самѣ Россіянє починають дивуватись красѣ милозвучної мовы украиньскої, по-заякъ въ театральныхъ представленьхъ украиньскої трупы Старицкогo и Кропивницкогo проявляє ся имъ свѣтъ чудовый, зовсѣмъ ѡдмѣнный ѡдъ побуту етнографичногo Россіѣ пѣвнѣчної. Та отъ, сама тѣлько симпатія до примученогo народу не наіправитъ ще сучасногo лихолѣтя на Украинѣ, поки правительство російське не схоче бути справедливымъ для 18-миліоновогo народу, щѣ й въ недоли не забувъ давної свѣбоды й волѣ.

6. Пытанє азбучнє й правописнє.

Нема мовы на свѣтѣ, котра-бъ перебула стѣлько метаморфозѣвъ правописныхъ и невзгодинѣвъ азбучныхъ, скѣлько ихъ зазнала мова руска въ новѣмъ періодѣ исторіѣ рѣдної літературы. Та отъ, нѣгде правды дѣти, тѣ заверху азбучнѣ та перемѣны правописнѣ зъявились именно изъ-за того, що Русь-Украина, втративши самоствѣйность политичну, не могла сама рѣшати про свою долю, неначе той сынъ отеньскій²⁾, щѣ черезъ рунну бать-

¹⁾ *ibid.*, ч. 29.

²⁾ Сыномъ отеньскимъ зовуть подекуды въ Галичинѣ сына богатого й поважаного господаря.

кѡвщины ставъ ся попухачемъ у сусѣдѡвъ и людей чужихъ, и ѡдтакъ приневоленный буває, одягатись въ тую одежу, яку подасть ему новый хозяинъ, або яку на-прихаци здужае ѡнъ самъ собѣ зладити.

1. Пытанє азбучне. На Украинѣ не було нѣ одного грамотѣя, котрый бажавъ бы въ письменность руску ввести альфабетъ латиньскій. Така гадка вывелася въ головѣ декотрыхъ Русинѡвъ галицкихъ, котрѣ познакомившись зъ литературою польскою, намагались надати рѡднѡй письменности зверхню прикрасу просвѣты захѡдно-европейской. Першимъ такимъ реформаторомъ азбучнымъ въ хосенѣ абецадла польского бувъ священникъ Іосифъ Лозиньскій. Спонуканый своимъ коляторомъ-дѣдичемъ Гвальбертомъ Павликовскимъ написавъ ѡнъ въ 1834. р. розвѣдку п. з. „O wprowadzeniu abecadła polskiego do pismienictwa ruskiego“¹⁾. Противъ такого почину Лозиньского выступивъ навпередъ Іосифъ Левицкій, написавши статью п. з. „Odpowiedź na zdanie o zaprowadzeniu abecadła polskiego do pismienictwa ruskiego“²⁾. Але-жь и кружокъ рускій, щѡ горнувъ ся въ духовнѡй семинаріи около Маркіяна Шашкевича, не похвалявъ такои дивовижной новины, и ѡдтакъ дѣяльный сей проводыръ молодыхъ патриѡтѡвъ написавъ розправу п. з. „Азбука і Abecadło“³⁾ доказуючи, щѡ дорога, котрою ступавъ

¹⁾ „Rozmaitości“; Lwów 1834. Nr 29. Про мнимый хосенъ польского абецадла въ письменности рускѡй написавъ Лозиньскій въ тѡй статьи отъ-се: „Elementarze ruskie, polskimi czcionkami drukowane, прѣдзѣ і латвиѣ nauczyłyby dziatki czytania, jak bukwały cyrylijskie, a nawet ułatwiłyby im naukę języka polskiego. Cyrylika zaś powinna pozostać przy szkołkach wiejskich, jako przedmiot nadporządkowy, obowiązujący jednakże tych, którym znajomość języka starosłowiańskiego koniecznie jest potrzebna, n. p. sposobiących się na kapłanów, nauczycieli szkół ludowych, diaków, i t. d.“ (стор. 230.)

²⁾ „Rozmaitości“, 1834.

³⁾ Азбука і Abecadło. Uwagi nad rozprawą: „O wprowadzeniu

Лозинській, веде на чужій слѣпанки. Коли Шашкевичь виготовивъ свою статью, то студенти й семинаристы зѣбрали дещо грошей, а Яковъ Головацкій поѣхавъ до Перемышля, де й надруковавъ (1836) розправу Шашкевича, написану въ оборонѣ азбуки рускои. Мѣжь-тымъ напечатавъ Лозинській абецадломъ польскимъ свою книжку „Ruskoje wesile“ (въ Перемышля, 1835. р.), изъ-за чого Шашкевичь въ „Русалцѣ Днѣстровѣй“ замѣтивъ отъ-се: „Найбільшою обманою, ба неспрощеним грѣхом в сем дѣлѣ є, що писатель, відвергши азбуку питому рускую, приняу буквы ляцькіѣ, котрі цѣло не пристають к нашому языкови“¹). Однакже Лозинській довго не покидавъ своєї гадки, и ще въ 1846. р. въ граматичѣ языка руского заявивъ, що для нашої литературы було-бъ найлучше, полишити кирилицю церквѣ, а въ письмахъ свѣтскихъ користуватись гражданкою, або буквами латиньскими²).

Опѣсля притихло питанѣ азбучне и ѳдновилоє ажъ въ 1859. р., коли само правительство бажало, щобъ Русины приняли письмо латиньске. Рѣкъ передше (1858) выдавъ якійсь Lew Węgliński черенками польскими рускій стихотворы пѣдъ заголовкомъ: „Nowyi poezyi małoruskiej,

Abecadła polskiego do piśmiennictwa ruskiego, napisana przez ks. J. Łozińskiego“, umieszczoną w Rozmaitościach Lwowskich z roku 1834, Nr. 29. W Przemyślu, 1836. (16°, стор. 30). — Про етимологию написавъ Шашкевичь въ сѣй розправѣ отъ-сю замѣтку: „Etymologia jest tylko przedmiotem nie wielu filologów; a dla ich widoków narzucać milionom narodu trudności, zdaje się być niesłuszném; dla pobratymców zaś słowniczek etymologiczny albo dzieło o źródłosłowiach bardzo zaspakające uczyni przysługę. Zresztą pewną jest rzeczą, — że rozumiejący kónь, коня, zrozumie także i конь bez wszelkiej trudności“ (стор. 29).

¹) „Русалка Днѣстровая“. У Будимѣ 1837; стор. 131.

²) Grammatyka języka ruskiego (mało-ruskiego), napisana przez ks. Józefa Łozińskiego. W Przemyślu 1846; str. 8. 9.

t. j. piśny, dumy, dumki, chory, tańci, ballady etc. w czystom jazyci Czerwono-Rusyniw“... Tom I. II. III. Lwihorod i Peremysl. Се выдане було неначе приготованемъ до задуманои реформы азбучнои. О́дтакъ въ 1859. роцѣ Іосифъ Бречекъ, секретарь министерства просвѣты, выдавъ брошуру п. з. „Ueber den Vorschlag, das Ruthenische mit lateinischen Schriftzeichen zu schreiben. Im Auftrage des k. k. Ministeriums für Cultus und Unterricht“. Wien¹⁾. Онъ приспособивъ правописъ ческу до выговору руского и доказувавъ, що на основѣ сего нового письма (мало)-руска литература зможе свободно розвиватись супротивъ литературы російскои. О́дтакъ губернаторъ Галичины, Агеноръ графъ Голуховскій притакнувъ сѣи гадцѣ Бречка и домагавъ ся, щобъ Русины приняли въ свою письменность алфаветъ латинскій. Онъ бо думавъ, що лише симъ способомъ буде можна запобѣгти ширеню російскои пропаганды мѣжь деякими рускими письменниками. А вже-жь комисія, покликана правительствомъ до полагодження сеи важной справы заявила бѣльшостію голосо́въ, що не годить ся зъ тою новиною правописною. Тогдѣ-то й Іосифъ Лозинскій, будучи членомъ той комисіи, заявивъ, що хоча давнѣйше (1834) хваливъ абецадло польске, теперъ не важивъ бы ся, выступити въ оборонѣ того внесеня правительства²⁾. Саме-тогдѣ выдавъ Богданъ Дѣдицкій двѣ брошуры въ справѣ азбучнои, а то: „О неудобности латинской азбуки въ письменно-

¹⁾ Алфаветъ Бречка обѣймавъ 36 буквъ, се-бѣ-то: a, b, c, ć, ę, d, d̄, e, ę (je), h, ch, i, j, k, l, l', ł, m, n, ń, o, p, r, r', s, ś, ś, t, t', u, ü, v, y, z, ź, ź. Для чужихъ слѣвъ принявъ онъ еще сѣ чотыри буквы: f, g, w, x. Бречекъ писавъ отже: volk, kűń, nűż, hvűźd, korol', tilo, iminje, p̄colou, zmyjeu, devęť, švętyj, chodžu, zjisty, vozmy, kazał.

²⁾ Порѣви. II., стор 38.—41.

сти русской". Вѣдень 1859; и „Споръ о рускую азбуку“. Львовъ 1859. Коли-жь патріоты и письменники рускій станули смѣло въ оборонѣ азбуки славянської, то й справдѣ не повелось тогдѣ правительству, накинути галицкимъ Русинамъ алфаветъ латинскій.

Не минуло дванацять рокѣвъ одъ часу той тяганины азбучной, ажъ ось выступивъ зъ подѣбнымъ проектомъ одинъ письменникъ галицко-рускій, що изъ-за личной корысти захвалювавъ алфаветъ латинскій въ рускій письменности. Се бувъ Северинъ Шеховичъ, чоловікъ досить талантливый, але вельми непосидючий, що вже въ 1853. р. намагавъ ся выдавати „Ладу“¹⁾, а опбсля „Семейную бібліотеку“ (1855. 1856) въ языкѣ російскѣмъ. Коли бѣтакъ Денисъ Зубрицкій заходивъ ся около выдаваня популярной газеты „на чистомъ рускомъ языкѣ“, то сей „атаманъ Погодинской колоніи въ Галиціи“ писавъ 7. червня 1856. р. до своего проводыра (Погодина), що найшовъ ся независимый редакторъ. „Шеховичъ ненадежный молодой чоловікъ“, замѣтивъ онъ, „но мы нуждаемся въ сего рода дерзкомъ смѣльчакѣ. Такому какъ Шеховичу вертипраху все равно; онъ будетъ издавать журналецъ“²⁾. Той-то Шеховичъ

1) „Лада, письмо поучительное русскимъ дѣвицамъ и молодикамъ въ забаву и поученіе“. Львовъ 1853. — Шеховичъ заявивъ тогдѣ въ письмѣ до президіѣ ц. к. намѣстництва, що коли збере ся достаточне число передплатникѣвъ, пѣчче онъ выдавати „Ладу“ письмомъ латинскимъ.

2) „Зоря“. Письмо литературно-наукове для русскихъ родинъ пѣдъ редакцію Ом. Партыцкого. Рочникъ першій. Во Львовѣ, 1880; число 22., стор. 293. — На письмѣ Шеховича до Погодина зъ цвѣтня 1856. р. находить ся слѣдуюча дописка Зубрицкого и Я. Головацкого: „Шеховичъ благонамѣренный молодой чоловікъ, издаеть журналецъ („Семейную Библиотеку“), желая прививать галицкимъ хохламъ чистый рускій языкъ. Напрасно! Хохлаки

видававъ и деякі рускі письма: такъ въ 1862. р. надруковавъ ѓнъ у Львовѣ повѣсть п. з. „Попадянка и попадѣ-графянка“; ѓдтакъ видававъ популярну часопись „Письмо до громады“, а ѓпѣсля „Господаря“. Коли-жь ѓнъ въ наслѣдокъ конеисторского запрету потерявъ передилатникѣвъ „Господаря“, то глядавъ собѣ помочи у рады школьной краевой та й у выдѣлу краевого. Такъ отже подавъ ѓнъ 15. мая 1871. р. до рады школьной меморіаль зъ проектомъ змѣны азбуки славянсько-русской на алфаветъ латинскій, обѣцюючи видавати „Господаря“ симъ чужимъ письмомъ. Шеховичъ замѣтивъ въ меморіаль своѣмъ, що вже третій разъ силить ся завести въ руске письменство алфаветъ латинскій.

У-перве сталося се въ 1853. р., коли одвѣтний меморіаль подавъ ѓнъ до президіѣ ц. к. намѣстництва. Другимъ разомъ старавъ ся ѓнъ перевести свою гадку посредствомъ министра державного (1859), а коли не доставъ ѓдповѣди, то звернувъ ся до Михайла Качкѣвского, совѣтника судового въ Самборѣ, щѣ бувъ меценатомъ тогдѣшнихъ письменникѣвъ русскихъ. Качкѣвского старавъ ся Шеховичъ переконати, що для письменности русской було-бъ хосенно, коли-бъ хочъ „по-части“ принято алфаветъ латинскій. Та й тутъ не вдѣявъ ѓнъ нѣчого. Третій отже разъ выступивъ ѓнъ зѣ своимъ проектомъ въ 1871. р. По его думцѣ людъ рускій есть темный и „неморальный“ изъ-за того, що не користуе ся алфаветомъ латинским¹⁾. Успѣхъ того поданя до рады школьной бувъ такий, що выдѣлъ краевый признавъ

ни по-русски, ни по-хохлацки не читають. Бѣдный редакторъ достоинъ соболѣзнованія и подкрѣпленія, онъ принужденъ искать подписчиковъ за границей...“ („Зоря“, 1880, ч. 11; стор. 147).

¹⁾ „Słowianin“, dwutygodnik polityczny, naukowy i literacki Lwów, 1871; Nr. 14.

редакторowi „Господаря“ рѣчну пѣдмогу пѣдъ тою вымѣнкою, щобы выдававъ свою часопись латиньскими черенками й постаравъ ся о лучшей напярѣмъ издавництва¹⁾. Такъ отже Шеховичъ досягъ своєї цѣли, се-бѣ-то одержавъ запомогу, мѣжь-тымъ коли рада школьна краєва не пѣклувалася дальше справою азбучною.

2. Пытанє правописне. По-за-якъ мова руско-украиньска має свою питому систему звукѣвъ, ѡдмѣнну ѡдъ системы звукѣвъ въ мовѣ росїйскѣй, то очевидно не може она користуватись правописно росїйскою. Тому-то вже въ XVII. вѣцѣ старались декотрѣ письменники украиньскѣй руску правопись подекуды приєспособити до выговору²⁾. Коли-жь Иванъ Котляревскѣй пѣднѣсь живу мову народу украиньского на степѣнь языка письменного, то ставъ ѡнъ въ виданю Енеиды подекуды наблюдать фонетику. Задержавши зъ грамоты церковной буквы *ы*, *и*, *ѣ* вырѣжавъ ѡнъ звукъ *i* (= старословѣньск. *ѡ*) знакомъ *и* (*i*), а звукъ *i* (= стар.-слов. *ѣ*) визначувавъ буквами *и*, *ь*; писавъ отже: *сынъ*, *великѣй*, *робити*; *лѣто*; *питъ* (*потъ*), *винъ* (*онъ*), *твѣй*; *Троянцѣвъ*, *погрибати*, *мижь* (*межи*), *перевѣзь* (*перевезлъ*). Але-жь ѡнъ писавъ иногдѣ такожь *ы* замѣсьць *и*, — *и* зам. *ь*; *н*. *пр. робити*, *женыхать* ся; *свѣтъ* (*свѣтъ*). Ѳдтакъ клавъ ѡнъ знакъ *и* въ окѣнченю приложникѣвъ I. падежа числа многого: *добри*, *молоди*, и принявъ йотоване *о*, се-бѣ-то

¹⁾ Рада школьна краєва въ письмѣ до видѣлу краєвого сказала мѣжь иншимъ отъ-се: „Ustępując podanie Szechowicza świetnemu Wydziałowi do uwzględnienia dodaje krajowa Rada szkolna z swej strony, że urzeczywisczenie tej myśli byłoby nader zbawienném, g d y b y n a n i ą o g ó ł R u s i n ó w z g o d z i ł s i ę d o b r o w o l n i e . („Słowianin“, Nr. 14).

²⁾ Порѣви. „Слѣди кулішівки въ XVII. столѣттю“. („Мета“, політична часопись на рѣкъ 1865. Видавецъ и редакторъ Ксенофонъ Климковичъ. Львѣвъ 1865; стор. 335—339; 366—374).

до: іого, сіого. Вирочѣмъ йотоване е визначувавъ ѓнъ буквою е: мое, и задержавъ знакъ з въ кѣнци слѣвъ по твердыхъ спѣвзвукѣхъ: страхъ¹⁾.

Опѣсля вдѣявъ А. Павловскій таку змѣну въ правописи, що писавъ и тамъ, де чутно звукъ и (польске у), отже знакъ и клавъ ѓнъ не тѣлько замѣць первѣтного м, але й замѣць н; н. пр. рыбалка, пысьмакъ, ворущыть; ѓдтакъ всякій звукъ і (= ѣ, о, є) выражавъ ѓнъ знакомъ і: свѣтъ, кѣгтѣ (когти), лѣдъ (ледь), а йотоване е визначувавъ ѓнъ буквою ѣ: спѣвалъ (спѣває)²⁾.

Така правопись, приспособлена до выговору, не вподобалась Михайлови Максимовичеви, отцевѣ етимологичнои правописи на Украинѣ. Ще менше мѣгъ ѓнъ погодитись зъ гадкою Григорія Квѣтки-Основьяненка, котрый всякій звукъ і хотѣвъ въ письмѣ выразити знакомъ й: йети (ѣти), дѣмъ (домъ)³⁾. Максимовичъ задержавъ стародавне м, н, к, та хотѣвъ для звука і (= о, є) вынайти новый графичный знакъ. ѓнъ видѣвъ, що давнѣйші грамѣтѣ XVIII вѣку поставляли надъ буквою и одну або й двѣ крапки, иногдѣ же крапку зъ каблуч-

¹⁾ Сю правопись Котляревского добачаемо въ другѣмъ выданю Енеиды, що має отъ-сей заголовокъ: „Енеида на малоросійскій языкъ перелицѣованная И. Котляревскимъ“. Въ Санктпетербургѣ 1808. года. — Се выдане находить ся въ библиѣтецѣ Вѣдѣньскаго академичнаго товариства „Съчь“.

²⁾ „Грамматика малоросійскаго нарѣчѣя, или грамматическое показаніе существеннѣйшихъ отличій, отдалившихъ малоросійское нарѣчѣе отъ чистаго російскаго языка, сопровождаемое разными по сему предмету замѣчаніями и сочиненіями“. Сочин. Ал. Павловскій. Въ Санктпетербургѣ 1818.

³⁾ „О правописаніи малоросійскаго языка“ въ журналѣ „Маякъ“ 1840. — Порѣви. статью М. Максимовича „О правописаніи малоросійскаго языка. Письмо къ Основьяненку“. („Кіевлянинъ“. Книга вторая. Издавъ Михаилъ Максимовичъ. Кіевъ 1841; стор. 153—180).

комъ горѣ, коли тее и выговляло ся мягко. Тому-то хотѣвъ бнѣ подобными значками горѣшними заосмотрити такожь самозвуки [vocales] *o*, *e* (= *i*); однакже факторѣ друкарнѣ университетскою, Никифорѣ Басалавѣ, не зѣумѣвъ ему вгодити, изъ-за чого сей нашъ филологъ принявъ изъ алфавету французского буквы *ó*, *ê* (котрѣ выражаютъ самозвуки довгѣ) для означеня самозвука руского *i*; н. пр. *дѣмъ*, *лѣдъ*¹⁾. Такою правописію друковавъ Максимовичъ збѣрникъ „малороссійскихъ пѣсень“ (Москва 1827), и придерживавъ ся ея постѣйно въ пѣзнѣйшихъ своихъ писаняхъ. Однакже сю правопись етимологичну приймили лишъ деякѣ письменники украинскѣ²⁾, бѣльше вподобалась она писателямъ галицко-рускимъ, и про-те патріоты рускѣ на „соборѣ ученыхъ“ уладили (1848) справу правописну зѣ поглядомъ на правопись Максимовича³⁾. И теперъ бѣльша часть письменникѣвъ галицко-русскихъ придерживуе ся сей правописи етимологичноу, вдѣявши въ нѣй деякѣ змѣны въ користь фонетики.

Коли-жь Украинцѣ въ загаль не хотѣли прихилитись до правописи Максимовича, то намагались они зладити правопись фонетичну. Мѣжь давнѣйшими реформаторами правописи вызначивъ ся Левъ Боровиковскій, котрый для означеня звука *и* (польск. *y*) зѣ латиньского алфавета принявъ букву *v* (*и*): *мити* (= *мыти*). Онъ бѣдкинувъ з пѣсля твердыхъ спѣвзвукѣвъ и принявъ знакъ *i*, *и* для

¹⁾ Максимовичъ осмотровавъ дашками не тѣлько самозвуки *o*, *e*, але й *a*, *u*, *i*, *y*, коли переходили въ звукъ *i*; н. пр. край дороги; конѣ, добрѣ, синѣй, глѣбокѣй. — Пѣзнѣйше писавъ бнѣ доброй, добрѣй, и т. и.

²⁾ Въ правописи Максимовича выдавъ П. Лукашевичъ „Малороссійскія и червонорусскія народныя думы и пѣсни“. Санктпетербургъ 1836.

³⁾ Порѣви. II., стор. 66. и 67.

выражена звука *i* (= *к*, *о*, *є*). Чистый самозвукъ *e* вы-
 значувавъ ѓнѣ буквою *e*, а йотованый самозвукъ *e* новою
 буквою *e*. Ѡдтакъ йотованый самозвукъ *o* выражавъ ѓнѣ
 зложенымъ знакомъ *ѳо* (*сѳого* = *сѳого*). Впрочѣмъ писавъ
 ѓнѣ *xv* замѣсьць *ѳ*, и принявъ латиньске *g*. Сю правописъ
 выказавъ ѓнѣ наглядно въ своѣмъ творѣ: „Байкѣ и приба-
 юткѣ“. (Кіевъ 1852)¹). Мѣжь-тымъ займавъ ся правописію
 Амвросіѣ Метлинскіѣ. Принявши знакъ *и*, щѣ
 выражавъ звукъ *и* (= *ы*, *и*), писавъ Метлинскіѣ *и*, *ѳи*
 (= *к*), *ѳи* (= *о*, *є*); н. пр. свѣт (*свѣтъ*), *ѳисти* (*пѣти*), *дѳм*
 (*домъ*), *нѳс* (*неслъ*); ѓдтакъ уживавъ ѓнѣ *e* для означеня
 йотованого самозвука *e*, и принявъ знакъ *ѳ* замѣсьць йоты;
 отже: *моѳе*, *читаѳе*; *добриѳ* (*добрыѳ*). Сею правописію
 хѣснувавъ ся ѓнѣ у своѣмъ „Южнѣмъ русекѣмъ збор-
 нику“ (Харьковъ 1848)²). А вже-жь у збѣрнику „Народныя
 южнорусскія пѣсни“ (Кіевъ 1854) змѣнивъ Метлинскіѣ
 свою ортографію на основѣ правопися Петра Арте-
мовского Гулака, по-за-якъ для означеня звука *и*
 (польск. *y*) поклавъ букву *и*, мѣжь-тымъ коли звукъ *i*
 (= *к*, *о*, *є*) вызначувавъ ѓнѣ буквою *и*; н. пр. *сын*, *сино*
 (*сно*), *рид* (*родъ*), *лид* (*ледъ*)³). Сея правописъ е вельми
 догѣдна Россіянамъ въ читаню творѣвъ украиньскихъ;

¹) Микола Гаццукъ, „О правописаніяхъ, заявленныхъ украиньскими писателями съ 1834. года по 1861. г.“ („Основа, южно-русскій литературно-ученый вѣстникъ“. 1862. Липецъ. С.-Петербургъ.)

²) Порѣвнай именно передну статью п. з. „Правописаніе южно-русского языка или нарѣчія“. (Стор. 9—18).

³) У своему збѣрнику „Думки и пѣсни та шче де шчо“ (Харьковъ 1839) хѣснувавъ ся Метлинскіѣ („Амвросіѣ Могила“) правописію И. Срезневского, котрый выдаючи „Наталку Полтавку“ (1819), змѣнивъ подекуды правописъ Котляревского. Такъ отже въ сѣмъ збѣрнику писавъ Метлинскіѣ: *свѣтъ*, на высокѣй горѣ, *вѣлъ* (*воль*), *зѣлля* (*зелѣ*), *яснѣ огнѣ*, *шчо*.

тому-то правительство російське приказало (1883), наблюдати сю правопись въ писаняхъ украиньскихъ. Тільки-жь привернено назадъ знакъ *z* въ кѣнци слѣвъ по твердыхъ спѣвзвухахъ, та поставлено новій знакъ для выраженя звука *ji* (= *k*), — *û*, се бѣ-то латиньске *u* зъ дашкомъ; н. пр. *ûсти*.

Въ 1841. р. Олександръ Корсунъ выдавъ въ Харьковѣ украиньскій новорочникъ п. з. „Снѣпъ“¹⁾. Тутъ змѣнивъ бнѣ правопись давнѣйшихъ письменникѣвъ. Задержавши старосвѣтске *z*, поклавъ бнѣ знакъ *u* (*i*), тамъ, де чутно звукъ *u* (= *u*, *u*), и выначувавъ звукъ *i* (= *k*, *o*, *e*, *u*) латиньскою йотою (*j*). Такъ отже писавъ Корсунъ: *синъ* (*синъ*), *родини* (*родини*), *блѣдїи* (*блѣдїи*), *свѣтъ* (*свѣтъ*), арабьскї верблюди (*арабьскї верблюди*)....

Видячи деяку путаницю въ тогочасныхъ правописяхъ задумавъ Пантелеймонъ Кулѣшь vybrати зъ даныхъ взѣрцѣвъ такї знаки, котрѣ-бѣ були вѣрнымъ образомъ головныхъ звукѣвъ мовы украиньскои. Проте писавъ бнѣ *u* тамъ, де чутно звукъ *u* (= *u*, *u*): *синъ* (*синъ*), *добрий* (*добрий*), *робити*; ѡдтакъ знакомъ *i* выражавъ бнѣ всякїи звукъ *i* (= *k*, *o*, *e*, *u*), н. пр. *лїто* (*лїто*), *ївъ* (*їль*), *снѣпъ* (*снопъ*), *лїдъ* (*ледъ*), *синовї* (*синови*, пад. III. ч. ед.), *добрї* (*добри* изъ *добрїи*). Йотоване *o* выначувавъ Кулѣшь скандинавскою буквою *ö* [*ёму*, *сёму*], однакже йотоване *e* выражавъ бнѣ знакомъ *e*: *моє*. Впрочѣмъ задержавъ бнѣ знакъ *z* въ кѣнци слѣвъ пѣсля спѣвзвукѣвъ твердыхъ. Та не тѣлько самозвуки, але й спѣвзвуки выначувавъ бнѣ подекуды фонетично, и проте ставъ писати: *подивисся* замѣсець *подивившя*; (*вїнъ*) *хвалитця*, (*вони*) *несутця*, зам. *хвалиться*, *несуться*; у-

¹⁾ „Снѣпъ“, украиньскій новорочникъ, зкрутивъ Александръ Корсунъ. Харькївъ 1841.

завъ битця. Сю фонетичну правопись перевѣвъ ънъ консеквентно въ „Запискахъ о южной Руси“ (С.-Петербургъ, т. I., 1856; т. II., 1857), а ѡдтакъ хѡснுவавъ ся нею и въ дальшихъ виданяхъ творѡвъ своихъ. Зъ-годомъ-перегодомъ ставъ Кулѣшь наблюдать подекуды крайну фонетику въ писаню спѡвзвукѡвъ, бо не тѡлько здвоювавъ спѡвзвуки въ такихъ словахъ, якъ весілля (веселіе), суддя (судія), ніччю (ночію), — але ставъ писати молоциі (молодци); ѡдтакъ наконецный спѡвзвукъ применникѡвъ уподоблявъ або прирѡвнுவавъ ѡнъ початковому спѡвзвукови послѣдуючого слова; н. пр. *ж жоною, ш чоловѣком, піт темную годину, перет тобою, нач чоломъ* — замѣсь: *съ жоною, съ чоловікомъ, підъ темную годину, передъ тобою, надъ чоломъ...*

Въ 1857. р. намагавъ ся Н. Куцый вдѣяти радикалну змѣну въ сучаснѡй правописи. Се бо клавъ ѡнъ крапку (.) надъ самозвуками *а, о, у*, щобъ означити йотовані самозвуки *я, ѡо, ю*, мѣжь-тымъ коли каблучкомъ (*o*) надъ *а, е, і, и, о, у* вызначувавъ ѡнъ по-йотовані самозвуки *ай, ей, ій, ий, ой, уй*. Йотовані самозвуки *ѡе, ѡі* означавъ Куцый протинкою (,) поставленою верху одвѣтного самозвука *е, і (ѣ, і)*. Ѳдтакъ писавъ ѡнъ *и* замѣсь *ы, н*, — *і* зам. *к, с, ѣ*, н. пр. *риба, водить, свѣт, рід, лід*. Мѣжь иншими правописными проявами вызначуе ся *ѹ* (*у* зъ каблучкомъ), котре пише ся именно тогдѣ, коли *у* вважае ся звукомъ посереднимъ помѣжь *у* и *е*; отже: *ѹ* полі, воѹк, даѹ и т. и. Мягчене спѡвзвукѡвъ означувавъ ѡнъ протинкою (,) н. пр. *кисіл', буд'*; — здвоєне же спѡвзвукѡвъ выражавъ продовжкою (-), поставленою верху одвѣтной буквы. — Сеєя правопись проявляє ся наглядно въ збѡрнику М(икола) Г(аццука), се-бъ-то въ „Ужинку рідного поля“ (Москва 1857).

Опѡсля (1860) хотѣвъ К. Шейковскій зладити

нову правопись, вводячи въ правопись А. Павловского деякі зміны. Такъ писавъ ђнь *ы* (= *ы, и*), *і* (= *ѣ, о, е*), *э* (замѣць *е*), *е* (= *ю*), ђдкинувъ *з*, и ђдтакъ зложеный звукъ *дз* означавъ ђнь стародавною буквою *з*, мѣжь-тымъ коли ђнь зложеный звукъ *дж* сербскимъ знакомъ *џ* выражавъ; н. пр. *зіобати* (дзѣобати), *џума* (джума). Опроче принявъ Шейковскій букву *у* зъ каблучкомъ (*у*), означаючи нею таке *у*, щѣ вважає ся звукомъ посереднімъ помѣжь *у* и *в*¹⁾, та й по примѣру Куцого означавъ мягченє протинкою (*,*), н. пр. *хміл'*, *іс'т'*. Коли-жь треба було выразити латиньске *g*, то клавъ ђнь крапку (*.*) надъ буквою *г*. Сеи правописи придержувавъ ся лишь самъ творець *єв*²⁾, ба опѣсля и ђнь *єв* покинувъ³⁾.

Въ найновѣйшихъ часахъ зладили деякі письменники правопись фонетичну по взѣрци ортографіѣ сербской. Се бо введено латиньску йоту (*j*) въ азбуку руско-украиньску, по чѣмъ мягченє спѣвзвукѣвъ можъ було выразити знакомъ *ь*. Такъ отже пишуть: *яблуко*, *моє*, *її*, *доброї*, *поїти*; *земля*, *весілья*, *зьявляються*. Сю правопись ввѣвъ Михайло Драгоманѣвъ въ друки Женевскій, та й въ Галичинѣ проявляє ся она подекуды въ творахъ науковыхъ⁴⁾.

1) Знаками *џ* и *џ* хѣснுவавъ ся вже передше Маркіянъ Шашкевичь.

2) Порѣвн. „Домашня наука. I. Початки. Спрацював и выдалъ К. Шейковский“. Кыйв, 1860. року. — „Быть Подолянъ. К. Шейковского“. Кыйв 1859 1860.

3) Пѣзнѣйше користувавъ ся Шейковскій тою правописію, котру переймивъ бувъ А. Метлицьскій ђдъ Артемовского-Гулака, пишучи *ы* (= *ы, и*), и (= *ѣ, о, е*).

4) Порѣвн. Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache von Dr. Emil Ogonowski. Lemberg 1880. — O ważniejszych właściwościach języka ruskiego przez Dra Emila Ogonowskiego. (Osobne odbicie z X. T. Rozpraw wydz. filolog. Akad. Umiej.) W Krakowie 1883. —

Въ Галичинѣ бувъ Маркіянъ Шашкевичъ першимъ реформаторомъ правописи. Одкинувши знакъ *z* задержавъ ѓнъ зъ церковной грамоты букву *k* для означеня звука *i*, *ji*, и писавъ *i* тогдѣ, коли звукъ *i* ѓдповѣдавъ первѣтному *o*; н. пр. *вѣнок*, *явѣр*; опроче знакомъ *ь* выразавъ Шашкевичъ не тѣлько такє *i*, щѣ ѓдповѣдає первѣтному *o*, але иногдѣ й такє, щѣ ѓдносить ся до давнѣйшого *o*, и (*ji*); отже: *срѣбло* (сребро), в чорній горѣ (= въ чорной горѣ), хлопць *моь* (хлопци *мои*), сѣдла *золотѣь*, — а ле: *райскѣ* дверѣ. ѓдтакъ писавъ ѓнъ *и* всюды, де чутно звукъ *и* (= *ы*, *и*): *син* (*сынъ*), *робити*, и принявъ волоске *ѣ*, щѣбъ выразити звукъ посередній мѣжь *у* — *е*; н. пр. *спѣваѣь*, *душеѣь*. Изъ сербской правописи взявъ ѓнъ знакъ *ѣ*, выражаючи зложеный звукъ *ѣж*: *саѣу* = *сажду*. Въ загальѣ державъ ся Шашкевичъ сего правила: „Пиши якъ чуєшь, а читай, якъ видишь“¹⁾.

ѓпѣсля справою правописною займались именно два письменники, Іосифъ Лозиньскій и Іосифъ Левицкій. Лозиньскій радивъ (1849), выкинути зъ азбуки знакъ *z*, замѣнити букву *и* знакомъ *и*, и приняти латиньску йоту (*j*) якъ для йотаціѣ, такъ и для мягченя спѣвзвукѣвъ²⁾. Левицкій же, щѣ бувъ сердитымъ диктато-

Dr. Stephan Smal-Stockij, Ueber die Wirkungen der Analogie in der Declination des Kleinrussischen. (Archiv f. slav. Philologie. B. VIII. IX.)

¹⁾ Русалка Дибетровая. У Будимѣ 1837; стор. V. — Въ урывку историчнѣмъ „О Запорожцѣох и йѣх Сѣчи“ принявъ Шашкевичъ знакъ *ѣ* для означеня йотаціѣ, и мягчивъ спѣвзвуки знакомъ *ь*; писавъ отже: *правдоѣу*, *укрыцлѣѣут* и т. д. („Зоря“, 1882; число 10; стор. 153. 154.)

²⁾ „Уваги над правописом руским“ („Пчѣла“ Ивана Гушаевича. Львѣвъ 1849.) — Въ сѣй статѣь Лозиньскій оказавъ ся прихильникомъ фонетики пишучи отъ-се: „Никто того не запечит, же писмо єно на то єст, абы через прѣятны знаки вѣд-

ромъ граматичнымъ, не важивъ ся ще въ 1834. р. выступити въ граматичъ своїй¹⁾ зѣ змѣнами правописными. Тогдѣ клавъ ѓнѣ надъ буквою о двѣ крапки (ѳ), коли нею означавъ ся звукъ і; впрочѣмъ писавъ ѓнѣ џ, выражаючи звукъ і, щѣ утворивъ ся изъ первѣстнаго е, и принявъ скандинавске ѳ, щѣбъ означити йотоване о; отже: мѳеть, мѣдѣ, сердцѣмъ. А вже жъ въ 1837. р. принявъ ѓнѣ латиньску йоту (j), и клавъ придыхове е передѣ ѳ для означеня звука *vi*; н. пр. чују, јестъ; вѳнѣ²⁾.

Коли правописъ етимологичну на „соборѣ ученыхъ“ приближено до правописи М. Максимовича, то можъ було сподѣватись, щѣ примуть еѳ письменники галицко-рускій, та щѣ стануть на-широ пѣклуватись долею своєї лите-ратуры. Та отъ, уже по трѣхъ рокахъ ученій проводырѣ покидали зъ тою правописію рѣдну мову, й утворивши собѣ дивовижный книжный языкъ, намагались вводити въ письменность правописъ россійску. Тому-то народовцѣ рускій стали именно ѳдѣ р. 1864. корытуватись по-най-бѣльше правописію фонетичною³⁾, та ажъ въ 1880. р.

дало или вѣдмалювало нам бесѣду устну, абысьмо в нѣм тое очима видѣли, щѣ в бесѣдѣ ухами чуемо; а з того впливає также, же писмо вѣрним образомъ бесѣды быти повинно, инакши хибнуло бы своего назначеня...“ (стор. 264.)

¹⁾ Grammatik der ruthenischen oder kleinrussischen Sprache in Galizien von Joseph Lewicki. Przemyśl 1834.

²⁾ „Стихъ во честь Јего Преосвященству Курѣ Іоанну Свѣгурекому, Бискупови Перемыскому, Самборскому и Саноцкому... дня 8. мѣсяца маја. року 1837. во Валявѣ, јако во день Јего високого тезоименитства Іосифомъ Лѣвицкимъ, парохомъ Школьскимъ, у пѣдъножїя Јего престола съ наибѣльшимъ ушанованїемъ сложенный“. (4^о, стор. 10 + 2). — Опѣсля повернувъ Лѣвицкїй до своєї правописи зъ 1834. р.

³⁾ Правописію фонетичною, се-бѣ-то „кулѣшѳвкою“, стали въ Галичинѣ у-перве хѣснутись Володимиръ Шашкевичъ и Ксе-нофонѣ Климковичъ. — Въ 1874. р. зъявивъ ся у Львовѣ пере-

Володимиръ Барвѣнскій, бувшій редакторъ „Правды“, прийнявъ опять правопись етимологичну, коли ставъ видавати политичну часопись „Дѣло“. Се есть майже та сама правопись, котру захвалювали патріоты рускій на „соборѣ ученыхъ“¹⁾. По причинѣ же, що сея правопись не ѡддає точно всякого ѡдтѣнку звукѡвъ именно въ нарѣчїяхъ рускихъ, задумавъ покойный Евгеній Желехѡвскій зладити свѡй малорускій словарь въ такѡй правописи фонетичнѡй, въ котрѡй бы ѡддѣлено мягкїй звукъ *i*, *ji* (= **к, є, и** [изъ **ји**]) ѡдъ такого звука *і*, що утворивъ ся зъ первѣстнаго *o*, або що ѡдповѣдає въ деякихъ случаяхъ самозвукови *u*. Такъ отже прийнявъ Желехѡвскій знакъ *і* (= **к, є, жи**) и *і* (= **о, и**) та ставъ въ сѣмъ словарѣ писати: *іду* (*лду*)²⁾, *іі* (*єѣ*), *єіно* (*сьно*), *лід* (*ледь*), *доброі* (*доброи* = *доброји*), *поіти* (*поити* = *појити*); *дім* (*домъ*), *і* (и [союзъ]), *молоді* (*молоді* кладь Евангелїя Луки на мову руску. Сей перекладъ зладивъ Ант. Кобылянскій и выдавъ его кирилицею та буквами латинскими. Въ обохъ сихъ виданїяхъ правопись есть подекуды дивовижна. Въ текстѣ, друкованѡмъ кирилицею, йоту заступає знакъ *і*, котрымъ выражає ся такожъ самозвукъ **к**; ѡдтакъ звукъ *і* (= **о**) вызначує ся знакомъ **о**, а звукъ **и** (= **м, и**) — буквою **и**. Перекладчикъ наблюдавъ пѡднарѣчїє надднѣстрянське, и про-те клавъ ѡнъ надъ а каблучокъ, зазначаючи, що сей самозвукъ вимовляє ся якъ *e*, *i*; отже: *моє* (*моє*), *даі* (*дай*), *літо* (*лѣто*), *дім* (*домъ*), *син* (*сынъ*), *порїядокъ* час. Мягченє спѡвзвукѡвъ означає ся тачкомъ, котрымъ они осматрюють ся у-споду.

¹⁾ Годить ся спѡмнути ще про тую правопись, якої придержують ся ѡдъ р. 1881. угорско-рускій выдавцѣ деякихъ школьныхъ книжокъ для науки дѣтей. Они кладуть надъ *o* скѡсну протинку ('), щобъ дѣти вимовляли сей самозвукъ пѡсля своего говору; н. пр. *вѡл* (*вымовл. вѡл, вѡл, вул*). Впрочемъ въ „Руськѡй азбуцѣ“ читаємо: *дытина* и *дѣтина*, изъ *ѡтцьомъ*, *широкїй*, *зелень* *дерева*, *л* (*єѣ*), *лхъ* (*ихъ*), *животнѣ живуть*, и т. д.

²⁾ Звукъ *ji* (= **к, жи, є**) въ началку слова и силябы выражали вже давнѣйше деякїи письменники украинскѡй знакомъ *і*.

изъ молодіи). Тому-же, що бнѣ всяке з викинувъ, то въ серединѣ слѣвъ, зложеныхъ зъ деякими приименниками (*вз, зз, сз, надз...*), хѣснуваявъ ся бнѣ протянкою (,) замѣсьць з, зазначуючи симъ способомъ, що попередній спѣвзвукъ не зливає ся въ вымовѣ зъ послѣдующимъ самозвукомъ; н, пр. в'їсеній, з'їдаю, з'являю, над'їзджаю. Се головнї прикметы правописи Желехѣвского. Очевидячки есть она досыть консервативна, по-за-якъ не добачаемо въ нѣй јоты (j), та й мягченє спѣвзвукѣвъ не выражає ся стѣйно знакомъ ъ. Одакъ писано въ сѣмъ словарѣ: *лвїр, єдинак, юрма, мол, твое, свою; земля, весїле, людяний*, — а не: *јавїр, јединак, јурма, моја, твоје, своју; земля, весїлєлєлє* и т. и. Изъ всего того погляду на всѣлякї системы правописи рускои можна дѣзнатись, що рускї письменники намагають ся розвязати пытанє правописне въ корысть фонетики¹⁾.

6. Справы еуспѣльно-національнї.

Кирило-Методїѣвске брацтво. Украинофильство. Идея національности въ украиньскѣй литературѣ розвивалась поволи, почавши бѣдъ инстинктового украинофильства Ивана Котляревского ажъ до самосвѣдомого націонализму часѣвъ найновѣйшихъ. Пѣсля того

¹⁾ Ось-якъ проявляє ся система самозвукѣвъ въ важнѣйшихъ правописяхъ рускихъ, се-бѣ-то въ правописи:

1. Максимовича:	ѣ	ѣ	Ѡ	ѣ, і	ы, и
2. Котляревского:	ѣ (и)	ѣ (и)	и (і)	и, і	ы, и
3. Шашкевича:	ѣ	ѣ	і	і	и
4. Артемовского:	и	и	и	и	ы
5. Корсуна:	ј	ј	ј	ј	и (і)
6. Мегдиньского:	и (їи)	ї	ї	и	и
7. Боровиковского:	і	і	і (и)	і	ѣ (и)
8. Кулѣша:	і	і	і	і	и
9. Желехѣвского:	ї	ї	і	і	и

наивного украинофильства¹⁾ появилось украинофильство этнографичне (1830—1850), коли деякі письменники стали збирати півсень народні і въ загалѣ матеріаль етнографичный. Мѣжь тими мужами визначувавъ ся особливо Михайло Максимович²⁾, котрый такожъ своими филологічними студіями висвѣчувавъ важнѣйші питання граматичні і літературні³⁾. А вже-жь украинофильство національне основує ся на идеяхъ Кирило-Методіївського брацтва, котре у-перве сформуловало ясно задачу славянського федерализму. Тев-жь брацтво має свого попередника въ товариствѣ „соединенныхъ Славянъ“, котре поставило собѣ метою, простувати до сполученя всѣхъ Славянъ звязкомъ федеративнымъ и дбати про долю закрѣпощеного люду⁴⁾. Хоча-жь товариство „соединенныхъ Славянъ“ завязалось переважно Украинцями, то все-таки въ програмѣ его не добачаємо й слѣду самовѣжи національной. Тому́ отже, що се товариство не заявляло українського патріотизму, то въ 1826. роцѣ злялось оно зъ „южнымъ обществомъ“, хоча людяна его

¹⁾ Украинофильство Котляревського зъявлялось именно любовою до простого люду. Про славу козацку спѣмнувъ онъ тѣлько одинъ разъ въ Енеидѣ. („Писання И. П. Котляревського“. С.-Петербургъ 1862; IV., стор. 157.)

²⁾ М. Максимовичъ выдавъ отъ-сѣ збѣрки півсень: а) „Малоросійскія півсени“. Москва 1827; — б) „Украинскія народныя півсени“. Часть I. Москва 1834; — в) „Сборникъ украинскыхъ півсень“ Часть I. Кієвъ 1849.

³⁾ До науковыхъ праць Максимовича про руску мову й літературу належать именно отъ-сѣ: а) „Къ исторіи малорусскаго языка“; б) „Исторія древней русской словесности“. („Собраніе сочиненій М. А. Максимовича“. Томъ III. Кієвъ 1880; стор. 183—480.)

⁴⁾ Програма товариства „соединенныхъ Славянъ“ находить ся выпечатана въ переднѣмъ словѣ Михайла Драгоманова до „Письма Н. И. Костомарова къ издателю Колокола“. Женева 1885; стор. IV. V.

програма зовсім не була схожа з напрямом ворушливих членів сего общества. Члени бо „южного общества“ були передше частиною „декабристів“¹⁾, а опісля в 70-х роках пристали до російських соціальних революціонерів.

Оттакъ нове братство Кирило Методіївске, щó завязалось в Кієвѣ (1846) підъ проводомъ Микола Костомарова, стануло на засновку національнѣмъ и старалось о тее, щобъ Украина заняла поважне мѣсце в будущѣмъ федеративнѣмъ звязку народѣвъ славянських. Ось и програма сего народного братства: 1) освободжене славянських народѣвъ зъ-підъ чужої кормиги; 2) організоване ихъ в самостійнїй политичнїй групи зъ удержанемъ федеративного звязку мѣжъ поодинокими народами; 3) усуненє всякої неволѣ; 4) знесенє привилеїй и правъ становыхъ; 5) релігійна свобода и терпимѣсть в справахъ вѣры; 6) заведенє одного славянського языка в публичнѣмъ богослуженю вѣхъ истнующихъ церкѣвъ; 7) повна свобода мысли, науки и вѣльнѣсть в печатаню всякихъ писемъ, и 8) наука вѣхъ славянських языкѣвъ и ихъ литературъ в школахъ у поодинокихъ народѣвъ славянських²⁾.

Першими членами сего товариства були Микола Костомарѣв. Микола Артемовекій-Гулакъ, Василь Бѣлозерекій и Олександръ Навроцкій; опісля принято ще Опанаса Марковича, Пантелеймона Кульша, Тараса Шевченка и и. Сї братчики обняли думкою своєю всю сла-

¹⁾ „Декабристами“ звались революціонеры, щѣ повстали 26 грудня 1825. р. противъ царя Николая I., вступуючого на тронъ по смерти Александра I.

²⁾ Н. Костомарѣв, „П. А. Кулишъ и его послѣдняя литературная дѣятельность“. („Кієвская Старина“, томъ V., февраль, 1883; стор. 226. и 227.)

вянщину и зрозумѣли, що до того дѣла треба новихъ людей и силы нової, а тою силою повинна бути чистота серця, праведна освѣта й свобода простого люду. Однимъ параграфомъ статутѣвъ сего брацтва було высказано, що тѣлько тѣ могли бути єго членами, котрї звѣстнї були зъ непорочного житя и праведной освѣты. Они постановили такожъ дбати о тєє, щобъ на Украинѣ було якъ найбѣльше письменныхъ дѣвчатъ и невѣсть. А по-заякъ про федерацію народѣвъ славянськихъ годѣ було й думати, поки-бъ перше не усунено крѣпацтва, то члени брацтва постановили, пѣдготовляти поволї панѣвъ и урядъ до зрозумѣня великой тої гадки за-помочію науки й номовы, а простый людъ до красной долѣ за-помочію шкѣль; розпочати-жъ се дѣло повиннї були паны у своихъ селахъ¹⁾.

Ще за 3—4 роки до заснованя сего брацтва Кївска молодѣжь, переймившись євангельскою правдою, задумала, наклоняти панѣвъ наукою христїянською до освободженя крѣпакѣвъ. Головою тої молодежи ставъ Тарасъ Шевченко, щѣ саме-тогдѣ написавъ деякї свои творы поетичнї²⁾. А вже-жъ члени брацтва, списавши свою програму, прийняли брацке знамено, се-бъ-то зелѣз-

¹⁾ „Жизнь Кудіша“, „Правда“, письмо наукове и литературне. Рочникъ другий. Львївъ 1868; число 25., стор. 293. — Кирило-Методїївске брацтво зачепило идею про волю крѣпакѣвъ ранѣйше й глубше, нїжъ она зачѣплена була хочъ-бы и въ „Запискахъ Охотника“ Тургенєва (1847—1851), и попало ранѣйше пѣдъ кару, нїжъ сучасный и аналогичный Петербурекїй кружокъ Петрашевского, до котрого належали мїжъ иншими романистѣ Достоевскїй и по части першїй въ Россїи сатирикъ Щедринъ. (Украинець, „Правда“, 1873; число 18., стор. 628.)

²⁾ Въ тѣмъ часѣ Шевченко написавъ бувъ именно сї поетичнї творы: До Основяненка; Тарасова нѣчь; Перебендя; Иванъ Пѣдкова; Гамалїя; Катерина; Гайдамаки и и.

ный перстѣнь, на котрѣмъ визначувались буквы К. М.¹⁾ и отъ-сїѣ слова зъ письма святаго: „И уразумѣете истину, и истина свободить вы“. (Ев. Іоан. VIII. 32)²⁾.

Члены брацтва сходились на дружнїи розмовы у Артемовского-Гулака, щѣ наймивъ собѣ квартиру въ домѣ протоіерея Завадского за Софїйскою оградою. Тутки-жъ за перегородою деревяною живѣ студентъ Петрѣвъ. Зачувши деякїѣ ѡдворнанїѣ слова, бнѣ уявивъ собѣ, щѣ се скоивъ ся „заговѣръ“, и про-те донѣсь власти, щѣ въ тѣмъ домѣ ведутъ ся розмовы членѣвъ якогось политичного товариства. Въ наслѣдокъ того поганого доносу арештовано Костомарова³⁾, Гулака, Бѣлозерского, Навроцкого ѣ Марковича. Костомарова уважано проводыромъ членѣвъ брацтва, про-те посаджено єго на рѣкъ въ Петро-Павловску „крѣпость“, а ѡпѣсля заслано єго въ Саратовъ надъ Волгою, де пробувавъ майже десять рокѣвъ⁴⁾. Коли-жъ не стало тыхъ горячихъ патріотѣвъ, то Украинѣфилы, не маючи нѣгде пристановища, притыхли у своихъ національныхъ змаганяхъ и до р. 1858. не заявляли майже

¹⁾ К. М. = Кирило и Методїѣ.

²⁾ Костомарѣвъ заявивъ въ 1883. р. („Кїев. Стар.“, V., 1883.; стор. 227), щѣ въ 1847. р. не було товариства зъорганізованого, та щѣ деякїѣ патріоты вели мѣжъ собою тѣлько розговѣры, высказуючи свои бажаня про новїѣ, людянїѣ порядки въ славянщинѣ въ загаль, а на Руси-Украинѣ зъ-окрема.

³⁾ Костомарова арештовано на передодни вѣнчаня зъ єго судженою Алиною Крагельскою.

⁴⁾ Шевченка ѣ Кулїша засуджено независимо ѡдъ укараня Костомарова ѣ найблизшихъ єго товаришѣвъ. Шевченка увязнено тогдѣ, коли при трусеници найдено у него поему „Сонъ“ и другїѣ недрукованїѣ поезїѣ. Кулїшеви же закидувано, мабуть-то бнѣ намагавъ ся бути гетьманомъ украиньскимъ. („Жизнь Кулїша“ въ „Правдѣ“, 1868; число 24; стор. 298. и 299.) Зъ-помѣжъ арештованыхъ царь Николай I. помилувавъ тѣлько одного Василя Бѣлозерского.

нїякого просвѣтного житя. Опѣсля всѣ тямущї люде на Украинѣ горнулись около выдавництва „Основы“, и про-те въ рокахъ 1861. и 1862. идея украинофильства визначувалась въ яснѣй програмѣ, зверненѣй переважно до просвѣты люду украиньского. Давнѣйше (около р. 1845.) наклонялись деякї патріоты до козакофильства, се-бѣ-то до „мазепиньского украинофильства“¹⁾, щѣ въ колишнѣй гетьманщинѣ добачали справдѣшню суть украиньскихъ идеалѣвъ; тому-то й самъ Шевченко въ давнѣйшихъ своихъ поетичныхъ творахъ згадувавъ тужливо про гетьманѣвъ и въ загалѣ про козацку старовину²⁾; а вже-жъ у своѣмъ „Посланїю“³⁾ высказавъ ѣнъ ясно програму украинофильства. Тутъ ѣдзывавъ ся ѣнъ зѣ докоромъ про ясновельможныхъ гетьманѣвъ, и спонукувавъ землякѣвъ, щѣбъ обѣмили найменшого брата, щѣбъ благо-словили дѣтей своихъ твердыми руками и обмытыхъ по-цѣлували вольными устами. Поеть сказавъ, щѣ тѣлько въ своѣй хатѣ своя й правда, и сила, и воля, щѣ, якъ бы ѣго земляки вчились такъ якъ треба, то й мудрѣсть була-бѣ своя. Коли-жъ Украинѣ звернуть ся до народу, то, по словамъ Шевченка, оживе добра слава, слава У-краины, и свѣтъ ясный, невечернїй тихенько засьяе.

Такъ отже украинофильство стануло крѣпко на о-сновѣ своѣй рѣднѣй, намагаючись зберегати всякї при-кметы розвою національного. Тому-то „объединителѣ“ рос-їйскї кивулись на горячїй сей патріотизмъ зѣ мокрымъ

¹⁾ М. Драгомановъ, „По вопросу о малорусской литературѣ“. Вѣна 1876; стор. IX.

²⁾ Порѣвн. отъ-сї поетичнї творы: Иванъ Пѣдкова; Тарасова нѣчь и и.

³⁾ „До мертвихъ і живихъ, і ненарожденныхъ землякѣвъ моїхъ, в Украинѣ і не в Украинѣ сущихъ, мое дружне посланїе“. („Коб-зарь“, У Празї 1876; II.; стор. 64—71.)

рядномъ, докоряючи Українцямъ „сепаратизмомъ“. Мѣжъ тими противниками нажили сумнои славы именно И. Кулжинскій¹⁾ и Кс. Говорскій²⁾, котрї на украинофильство нападали зъ бѣсноватымъ завзятемъ. Не зважаючи на клеветы и докоры „объединителѣвъ“, Украинofile придержувались вѣрно хоругви народнои и бажали працювати запопадливо для добра люду, щѣ царскимъ указомъ (19. лютого 1861. р.) бувъ освобожденый зъ крѣпацкои неволѣ.

Въ кѣнци пятьдесятыхъ и въ начатку шѣстьдесятыхъ рокѣвъ зъявивъ ся на Украинѣ рухъ, щѣ звавъ ся хлопоманствомъ и вязавъ ся непосредно зъ традиціями Кирило-Методїѣвского брацтва. А вже-жъ молодѣжъ университетска звязувала той рухъ зъ сучаснымъ науковимъ и политичнымъ рухомъ росїйскимъ, котрый розбудили Бѣлинскій, Добролюбовъ и Чернишевскій³⁾. Одтакъ молодѣжъшла мѣжъ нарѣдъ, засновувала недѣльнї школы, а старшї патріоты укладали книжки для просвѣты люду. Въ тѣмъ часѣ (1862) радивъ В. Антоновичъ Полякамъ-шляхтичамъ, щѣ жили на Украинѣ, щѣбы полюбили нарѣдъ, середъ котрого сидять, и щѣбы повернули до народности, покинутои колїсь ихъ дѣдами; коли-жъ бы имъ тая рада не вподобалась, то по словамъ

¹⁾ И. Кулжинскій, „О зараждающей, такъ называемой, малоросїйской литературѣ“. Кїевъ 1863.

²⁾ Кс. Говорскій, професоръ духовнои семинарїѣ въ Кїевѣ, нападавъ на украинофильство именно въ журналѣ „Вѣстникъ югозападнои и западнои Росїи“ (1864).

³⁾ Виссарїонъ Бѣлинскій (1811—1848) бувъ славный публицистъ, естетикъ и критикъ. — Николай Добролюбовъ (1836—1861) писавъ розправы критичнїи и либеральнїи политичнїи статѣѣ. — Николай Чернишевскій (род. 1828) уважае ся писателемъ напряду радикального.

Антоновича не оставалось имъ нічого иншого, якъ перебраться у польску землю¹⁾.

По славянськомъ з'їзді въ Москві (1867) з'явивъ ся новый напрямъ думокъ въ Россіи въ загаль и на Украинѣ зъ-окрема. Тогдѣ-то оживлялись надѣѣ Славянъ на моральну помѣчь Россіи и навязувались взаимини мѣжь Россією та Галичиною. Зъ-першу вдержувавъ ся сей новый рухъ въ давнихъ границяхъ: руско-украиньскій патріоты займались працями около исторіи й етнографіи та й придержувались идеѣ національной. Саме-тогдѣ старавъ ся Юліянъ Лаврѣвскій поставити галицкихъ народовцѣвъ политичною партією, однакже не вдѣявъ нічого путнього, тому-що будучи бюрократомъ не глядавъ опоры въ народѣ а накидувавъ свои гадки зъ горы²⁾. Мѣжь-тымъ ширилась въ Россіи пропаганда революційна, що задумала зруйновати истнуючі порядки политичніи и суспѣльніи, не журачись про дальшіи наслѣдки такой анархіи. Въ тѣмъ-то часѣ, вельми небезпечномъ для національного змаганя на Украинѣ, деякі просвѣтніи дѣячѣ задумали знайти роботу для украиньскои интеллигенціи, одорвати еѣ и молодѣжь одъ пагубнои пропаганды нигилистѣвъ. Именно Драгоманѣвъ явивъ ся въ 1875. р. репрезентантомъ нового радикального украинофильства. Ось програма сего руху: 1) любовь до мужика; 2) критика работы интеллигентныхъ веретовъ около поднесеня люду; 3) освѣта на основѣ европейскои позитивной науки.

¹⁾ Владимиръ Антоновичъ, „Моя исповѣдь“. Отвѣтъ пану Падалици по поводу статьи, въ VII. книжкѣ „Основа“: „Что объ этомъ думать?“ и письма г. Падалицы въ X. книжкѣ. („Основа, южно-русскій литературно-ученый вѣстникъ“. С.-Петербургъ 1862; сѣчень.)

²⁾ Политичну свою програму розвинувъ Юліянъ Лаврѣвскій въ часописи „Основа“ (Львѣвъ 1870. 1871. и 1872. р.). Про угодову политику Лаврѣвского гляди II., стор. 46. и 47.

А вже-жъ сея програма має прикмету космополитичну, по-за-якъ въ нѣй нема й згадки про націонализмъ, и бд-такъ такои програмы придержують ся такожъ въ Россіи, Нѣмеччинѣ, Англіи, Франціи. Такъ отже радивъ Драгомановъ землякамъ, попередъ всего звернути увагу не на пытаня національнїи, але на суспѣльнїи, занятись про-свѣтою люду и поправою его економичного побуту, а по-ки-що користуватись либеральною и поступовою литера-турою російскою для потребъ интелігенціи. Опроче не забудь Драгомановъ одной провѣднои гадки брацтва Ки-рило-Методієвского, се-бѣ-то думки про федерацію на-родовъ славянскихъ, изъ-за чого его програму стали называти соціально-федеративною.

Така проповѣдь политична й суспѣльна не могла вподобатись правительству російскому, и про-те въ осени 1875. р. усунено Драгоманова зъ университетскои кате-дры въ Кієвѣ, по чомъ онъ за радою деякихъ земляковъ опустивъ Украину и переѣхавъ зъ-разу до Вѣдня, де хо-тѣвъ выдавати часописи въ оборонѣ справъ украинь-скихъ; опѣсля-жъ бачучи, що въ Вѣдни таке дѣло не вдержить ся, поѣхавъ до Женевы въ Швайцаріи, де бдъ 1877. до 1883. р. выдававъ збѣрку „Громада“ въ мовѣ украиньскѣй, а крѣмъ того надруковавъ багато брошуръ, то въ украиньскѣй, то въ російскѣй, то въ французскѣй мовѣ. Драгомановъ не годить ся зъ російскими радика-лами, котрїи, будучи противниками всякихъ конституцій-ныхъ змаганъ, думаютъ, що самою пропагандою соціали-стичныхъ доктринъ бдъ разу двигнуть масу народу, вчи-нять революцію и на другій день пѣсля неи зъ абсолют-ного деспотизму скочать въ соціалистичный побуть лю-довой. Все-жъ таки въ деякихъ своихъ письмахъ зъя-вляє Драгомановъ симпатію до соціализму и бачить въ

теоріяхъ соціалістичныхъ еще найбільше користи для економічного розвою народу українського.

Програмы Драгоманова придержує ся въ Галичинѣ талантливый Іванъ Франко. Свої погляды на справи суспільній висказавъ вінъ въ „Дрѣбній Бібліотецѣ“¹⁾ и въ „Свѣтѣ“²⁾, а ѳдтакъ въ деякихъ окремихъ повѣстяхъ и стихотворахъ. А вже-жъ Михайло Павликъ заявивъ въ письмахъ своїхъ наклѣбнѣ до властивото соціалізму, дарма, що програма Драгоманова служить ему основою до напряду радикального. Свої соціалістичній писаня видававъ вінъ именно въ „Громадскѣмъ Друзѣ“³⁾, въ „Дзвонѣ“⁴⁾ и „Молотѣ“⁵⁾.

Хоча-жъ українофільство радикальне поставило собѣ метою працю для люду и визначує ся назвою народѣвства, то не ѳдповѣдає оно вѣдчѣ народу руско-українського. Тѣлько національне українофільство єсть справѣдшимъ виразомъ идеалѣвъ українськихъ, тому-що индивидуальнѣсть єсть основою суспільно-національного побуту українського. Коли въ родинѣ Россіянина (Москаля) єдиницѣ супротивъ „большака“ або головы роду являють ся лишѣ наймитами и не мають права до землѣ⁶⁾, то на Украинѣ члени родини хочуть бути самостѣйними, изъ-за чого жонатый сынъ ѳдѣокромлює ся ѳдъ рѣдного батька, намагаючись завести своє окреме хозяйство. ѳд-

1) „Дрѣбна Бібліотека“ выходила випусками у Львовѣ въ 1878—1880. р. Всѣхъ книжочокъ надруковано чотырнацять.

2) „Свѣт“, ілюстрована літературно-політично-наукова часопись. Львів 1881. 1882. (Редакторъ Іванъ Белей.)

3) „Громадскій Друг“, мѣсячник літературній і політичний. Львів 1878.

4) „Дзвін“, галицько-українська збірка. Львів 1878.

5) „Молот“, галицько-українська збірка. Львів 1878.

6) Александра Ефименко, „Исслѣдованія народной жизни. Выпускъ первый: Обычное право“. Москва 1884; стор. 61—64.

такъ на Руси-Украинѣ зберегає кождый запопадливо свою индивидуальность, и про-те не тільки соціалістична, але й космополитично-радикальна пропаганда не встигне одвернути люду відъ его суспільно-національнихъ ідеалівъ. Въ програмѣ руху радикального не добавчаємо найважнѣйшої точки, се-бѣ-то въ нѣй не визначає ся любовь до рідної батьківщини, до отчини, про котру Шевченко співає :

Я такъ її, я такъ люблю
Мою Україну убогу,
За неї душу погублю !¹⁾

Такъ отже лиш українфільство національне єсть єдинимъ услівемъ до природного розвою Руси-України въ великій семьї народівъ славянськихъ : всякій радикальний змаганя могли-бъ занепасти єї національну самостійність и замѣнити народні ідеали въ сумішь космополитичнихъ и соціалістичнихъ поглядівъ.

ж) Короткій поглядъ на історію літературь славянськихъ.

Въ лихоліття турецькомъ Болгарія не могла зберегати народнихъ святощій відъ загибелі, изъ-за чого й просвіта рідна звелась-згидѣла зовсімъ не-то мѣжь простымъ людомъ, але й мѣжь высшими верствами суспільности. На руїну батьківщини сумно було дивитись всякому Болгаринови ; про-те багато зъ тамошнихъ людей покидало рідну землю : хто йшовъ въ сербеке воєводство, хто въ Банатъ, а хто зупинивъ ся ажъ на Украинѣ. Мова болгарська упадала й змѣнялась підъ впливомъ чужихъ елементівъ, особливо втратила она чи-мало прикметъ славянськихъ підъ впливомъ альбанщини. Довелось до того, що Болгары стыдались говорити рідною

¹⁾ Т. Г. Шевченко, „Кобзарь“. У Празі 1876. II., стор. 101.

мовою, и ђтакъ мѣсце занашченон мовы болгарскои займали подекуды мова турецка, грецка ѱ волоска. Ажь въ начатку вѣку XIX. положено засновокъ до народнои просвѣты. ђдъ р. 1806. стали появлятись першѱ болгарскѱ молитовники, букварѱ, ба въ 1828. р. Петро Сауновъ и Серафимъ Искѱзахаренинъ (изъ Ески-Загры) выдали въ Букарештѱ болгарскѱй перекладъ Библиѱ нового завѣта. Саме-тогдѱ почалось національное ђдродженѱ Болгарѱвъ заходами Юрѱя Венелина. Се бувъ Русинъ зъ пѱвнѱчнои Угорщины, щѱ вчивъ ся въ университетѱ Львѱвскѱмъ и Московскѱмъ. ђнъ познакомивъ (1829) Болгарѱвъ зъ исторѱю рѱднои землѱ и будивъ въ нихъ думки про давну славу. ђтакъ засновано (1835) въ Габровѱ, въ горахъ балканскихъ, першу болгарску школу и ђдъ того часу мимо ворожихъ змаганъ грекоманѱвъ свѣтло науки стало меркотѣти ѱ въ деякихъ иншихъ школахъ. Зъ годомъ-перегодомъ появлялись въ Болгарѱи письма педагогичнѱ, ба ѱ стихотворы, ѱ опѣсля письменники болгарскѱ познакомлювали своихъ землякѱвъ зѱ знаменитыми словесными творами, якѱ списано у иншихъ народѱвъ славянскихъ. Такъ въ альманаху „Новоболгарска збирка“ (Москва, 1863) выдавъ Р. Жинзифовъ болгарскѱй перекладъ „Слова о пѣлку Игоревѱ“ вразъ зъ перекладомъ ческои Короледворскои рукописи и деякихъ стихотворѱвъ Тараса Шевченка. На яный свѣтъ поблагословилося въ теперѱшнѱмъ князѱвствѱ болгарскѱмъ пѣсля освобожденя зъ-пѱдъ турецкои кормиги (1878)¹⁾. Тямущѱ письменники очищуютъ рѱдну мову зъ давнѱй-

¹⁾ Пѱвнѱчна Болгарѱя есть теперъ князѱвство лениче, а полуднева Болгарѱя (всхѱдна Румелия) стоить пѱдъ управою губернатора, именованого султаномъ за згодою европейскихъ вѱлодарѱвъ.

шой сумѣшки языковой и старають ся ввести въ болгарску письменность правописъ фонетичну¹⁾.

Лучше повелось Сербамъ, ѳдновити жите литературне. Першій школы засновано въ воеводствѣ сербскѣмъ²⁾, щѣ стояло пѣдъ властїю австрїйскою и зазнавало бѣольшой свободы, нѣжь тая Сербїя, щѣ побивалась лихолѣтемъ турецкимъ. Все-жь таки ще въ кѣнци минувшого вѣку Сербове хѣснувались наукою церковно-схолястичною, котру переймили були зъ Кїева; про-те въ сербскихъ школахъ треба було вчитись церковного языка на основѣ граматики Мелетїя Смотрицкого³⁾, а ѳдтакъ тамошнїй грамотѣѣ гордючи живою народною мовою писали сумѣшкою языка руско-церковного ѣ сербского. Такъ ѳтже въ Сербїи не було жита литературного ажъ до Дозвїтя Обрадовича (1739—1811). Сей ученїй мужъ поваживъ ся пѣднести мову людову на степнѣ мовы литературной, и про-те въ сербскѣй словесности займае ѳнъ таке становище, яке саме-тогдѣ на Украинѣ занявъ Иванъ Котляревскїй. Вступаючи въ слѣды Обрадовича Вукъ Стефановичъ Караджичъ (1787—1864) приевятивъ цѣле жите просвѣтнимъ справамъ своєи батькѣвщины и зладивъ правописъ фонетичну, по-

¹⁾ До прихильникѣвъ фонетичной правописи болгарской належить именно Спиро Гулабчев, щѣ выдавъ „Един расказ Дѣдо Стоян“. (Кїевъ 1885). Въ сѣмъ оповѣданю важнимъ єсть передне слово п. з. „За прѣдговор. Неколку думи вѣрху некои работи ѳт бѣлгарското ни правописание“ (стор. I—X).

²⁾ На зазывѣ австрїйского правительства прийшло въ 1690. р. кѣлькадесять тысячъ родинъ сербскихъ изъ Старои Сербїи въ землю, щѣ вѣ названо ѳбселя сербскимъ воеводствомъ; ѳдтакъ 1737. р. зайшли сюды новї колонисты.

³⁾ Карловацкїй митрополитъ Павло Ненадовичъ передруковавъ (1755) церковно-славянську граматикую Мелетїя Смотрицкого въ Рымнику на Молдавѣ.

за-якъ бажавъ, щобъ литература сербска бддѣлилась уже разъ одъ мертвои грамоты церковно-славянскои. Хоча сербскій ієрархи и прихильники школы славянско-сербскои станули сторчакомъ противъ такого реформаторского почину Вука, хоча й самъ князь сербскій Милошъ¹⁾ заказавъ ширити книжки, выдані правописію фонетичною, то однако Вукъ не покинувъ своєи гадки, по-за-якъ и Юрій Даничичъ, щб ставъ опбсла знаменитымъ сербско-хорвацкимъ филологомъ, въ оборонѣ правописи фонетичнои написавъ розправу „Рат за српски језик и правопис“ (Пешть, 1847). Такъ отже противники Вука по 22-лѣтнѣмъ ворогованю перестали (1860) правописну реформу Вука называти ересію, та й само правительство сербске дозволило ширитись книжкамъ Вука зъ новою правописію. Повнои же свободи въ розвою доборолась сербска мова и правописъ фонетична ажъ въ мартѣ 1868. р.

Мѣжь-тымъ проявивъ ся въ Хорватіи напрямъ до сполученя литературы хорвацкои и сербскои. По причинѣ же, щб мѣжь православными Сербами и католиками-Хорватами истнувало бддѣ-давна суперництво въ справахъ національныхъ и литературныхъ, треба було въ Хорватіи пбднести до языка литературного таке нарѣчїе, зъ котрого розвинувъ ся такожь языкъ сербскій. Такъ отже поставлено хорвацкимъ языкомъ литературнымъ те-саме нарѣчїе, котре принявъ Вукъ уже передше основою до розвою литературного языка сербского. Се було нарѣчїе полуднево-сербске або герцоґовиньске, ко-

¹⁾ Въ 1804. р. пбднесли Сербы бунтъ противъ Туркбвъ пбдъ проводомъ Чорного Юрія, але зъ-пбдъ турецкои кормити выдобудись они ажъ въ 1817. р., коли Милоша окликано княземъ Сербїи. Независимою бддѣ Турціи стала Сербїя 3. марта 1878. р.

тре приспособлено подекуды до нарѣчія хорвацкаго¹⁾, изъ-за чого теперѣшня письменна мова хорвацка бѣ сербскою мало рѣзнити ся, та хибá лишъ латиньскимъ письмомъ яко окремый языкъ вызначуе ся. Зачатокъ сеи новой хорвацкой литературы бѣноситъ ся до просвѣтныхъ змаганъ Людевита Гаю, котрый намагавъ ся сполучити въ одну моральну цѣлѣсть всѣ порозкиданѣ частины одного великаго народу. Гаю принявъ (1834) стару клясичну назву „Иллирѣвъ“ для означеня всѣхъ Сербо-Хорватѣвъ²⁾. Въ Пештѣ познакомивъ ся бѣтъ зъ чеськимъ панславистомъ Яномъ Колляромъ и переймивъ бѣтъ него идею славянскаго бѣдродженя. Одаткъ поетъ Иванъ Кукулевичъ-Сакцинскій (род. 1816. р.), въ политическихъ своихъ стихотворахъ п. з. „Slavjanke“ (Загребъ, 1848) проповѣдавъ идею національнаго зъединеня Сербо-Хорватѣвъ. А вже-жъ найзнаменитшимъ поетомъ хорвацкимъ уважае ся Иванъ Мажураничъ (род. 1813. р.), котрый нову литературу „иллирѣску“ справдѣ навязавъ до колишньої словесности дальматиньскою, щѣ въ XVI. и XVII. вѣцѣ процвѣтала въ Дубровнику (Рагузѣ)³⁾. — Коли-жъ правительство австрѣйске заказало Хорватамъ звати ся Иллирами, то приняли они назву „Юго-Сла-

¹⁾ Нарѣчіемъ хорвацкимъ, щѣ зове ся кайкавскимъ (бѣтъ заименика кай („що“), говорятъ въ Хорватіи провинціалънѣй межи Кулюпою и Дравою. Въ сѣмъ нарѣчію писано дещо бѣтъ другою половиною XVI. вѣку до трицятыхъ рокѣвъ XIX. вѣку. Нынѣ выдають ся въ нѣмъ лишъ деякі популярніи писма въ хосенѣ люду.

²⁾ Гаю хѣснувавъ ся въ писмахъ своихъ нарѣчіемъ хорвацко-кайкавскимъ, однакожь вже въ 1836. р. принявъ бѣтъ той языкъ, въ котрѣмъ розвивалась колишня дальматиньска литература въ Дубровнику.

³⁾ Про Дубровницку литературу гледи I, стор 128. и 263. 264.

вянь“ (1844); въ нашихъ же часахъ словесность хорвацка визначуе ся назвою „сербско-хорвацкой“. Въ 1866. р. засновано въ Загребѣ „юго-славянску Академію“ пѣдъ протекторатомъ хорвацкого патріота й епископа Іосифа Юрія Штросмайера. Душею сеи святынѣ наукъ ставъ знаменитый филологъ Юрій Даничичъ (1825—1882). Крѣмъ него придбавъ собѣ славне имя Ватрославъ Ягичъ, що теперь (1886) въ университетѣ Вѣденскѣмъ обнявъ по Миклошичу катедру языкѣвъ славянскихъ.

Коли-жь Сербове небавомъ пѣсля турецкого лихолѣтя заявили вельми плѣдну литературну дѣяльність, то Словѣнцямъ (Хорутанамъ)¹⁾ годѣ було выдобутись скоро зъ-пѣдъ просвѣтної кормиги нѣмецкой. Зломавши пропаганду протестантску въ першѣй половинѣ XVII. вѣку реакція политична не могла погодитись зъ національними прикметами литературы словѣнской, и про-те майже черезъ 150 лѣтъ у Словѣнцѣвъ появлялись лишъ деякі латинскѣй и нѣмецкѣй книжки. По-словѣнски писано дещо ажъ въ кѣнци XVIII. вѣку, коли именно у всѣхъ Славянъ появились змаганя самостѣйной дѣяльности національной и литературной. Реформаторомъ литературного житя у Словѣнцѣвъ бувъ Валентинъ Водникъ (1758—1819), що въ поетичныхъ своихъ творахъ корыстувавъ ся живою мовою народною. Одакакъ нарѣдъ словѣнскѣй ставъ дозрѣвати политично доперва пѣдъ проводомъ патріота Ивана Бляйвайса (1803—1881), що за-для заслугъ своихъ, положеныхъ около добра землякѣвъ, названный бувъ „батькомъ Словѣнцѣвъ“. Але-жь нѣмецкѣй элементъ мѣжь Словѣнцями єсть все ще дуже

¹⁾ Словѣнцѣ живутъ въ Краинѣ, въ низшѣй Хорутани и Стирѣ, подекуды въ австрійскѣмъ побережю (въ Гориціи, Градисцѣ, Трієстѣ й Истрии), въ полуднево-заходній Угорщинѣ и въ одной частинѣ Хорватѣ, притыкаючи до Краины.

сильный, про-те поринають они подекуды въ культурѣ нѣмецкѣй. Хоть отже въ нашихъ часахъ деякі учені мужѣ, примѣромъ профессоръ Григорій Крекъ, старають ея поставити словѣньску мову побѣчь другихъ языкѣвъ славянскихъ, то все-таки розвиває ся она въ литературѣ якось пиняво.

Щасливими ѡдъ Словѣнцѣвъ суть Чехи въ просвѣтнѣмъ змаганю противъ кормиги нѣмецкой. Хоча народну ихъ силу зломано въ нещаснѣй боротьбѣ на Бѣлѣй Горѣ (1620), то не впали они духомъ и не втра-тили самостѣйныхъ прикметъ своєи народности. Мова ческа найшла тихій захистъ въ хатѣ простого люду, де переховувалась майже до кѣнця XVIII. вѣку. Ще за панованя цѣсаря Іосифа II. мова тая не могла выдоби-тись зъ-пѣдъ сѣльскои стрѣхи, по-за-якъ въ школахъ выкладовою мовою ставъ языкъ нѣмецкѣй. Ажъ ось зъя-вились деякі письменники, щѣ науковыми дослѣдами про ческу давнину покладали непохитный засновокъ до здвигнення просвѣтної святынѣ народной. Мѣжь тыми учеными мужама вызначувались именно Іосифъ Добров-скій (1753—1829), Іосифъ Юнѣманъ (1773—1847), Ва-цлавъ Ганка (1791—1861), Павелъ Іосифъ Шафарикъ (1795—1861), Франць Паляцкій (1798—1876)¹⁾, и н. Веѣ тѣ славнѣ мужѣ горнулись около ческого музея, котрый засновано въ 1818. р. Коли-жъ пытанѣ національне по-яснювано тогдѣ исторично, то одинъ поетъ ставъ зъявляти

¹⁾ Іосифъ Добровскій — отецъ славянскѣй филологіѣ. — Іосифъ Юнѣманъ — авторъ славного ческо-нѣмецкого словаря (Прага, 1835—1839). — Вацлавъ Ганка — мужъ ученый, щѣ въ 1817. р. ѡдкрывъ рукопись Короледворску. — Павелъ Іосифъ Шафарикъ — авторъ знаменитого твору „Slovanské starožitnosti“ (Прага, 1837) и иншихъ важныхъ писемъ на поли филологіѣ, археологіѣ, исторіѣ литературы. — Франць Паляцкій — отецъ ческой исторіографіѣ.

въ патріотичныхъ пѣсняхъ тенденціѣ панславистичній. Се бувъ Янъ Колляръ (1793—1852), що въ епичнѣмъ творѣ „Slávy dcera“ (Славы дочка)¹⁾ звѣщавъ загальну любовь до всѣхъ Славянъ и бажавъ пристрасно, щобъ всѣ народы славянскій зъединились въ одну величну громаду. Выше бѣ Колляра стоить Кароль Гавличекъ (1821—1856), котрый въ идеяхъ всеславянскихъ не добачавъ хбсна для своихъ землякѣвъ, и про-те въ поетичныхъ своихъ творахъ высказувавъ горячу любовь до рѣдной батькѣвщины. Одаткъ бѣ пятьдесятыхъ рокѣвъ настала нова школа поетична. Она вызволилась зъ тѣсного круга, въ котрѣмъ повертавъ ся старый „властенецкій“ (патріотичный) идеализмъ, и стала выразомъ высокихъ идей, котрѣ дотыкались загальныхъ интересѣвъ людскихъ. Головнымъ репрезентантомъ сего нового напряду литературного бувъ Витеславъ Галекъ (1835—1874). А вже-жь Янъ Неруда (род. 1834) явивъ ся въ поезіяхъ своихъ прихильникомъ реализму. Вельми талантливимъ поетомъ есть Ярославъ Верхлицкій (род. 1853), котрого творы визначують ся романтичнымъ идеализмомъ. — На поли исторіѣ пѣсля Паляцкого придбали собѣ поважне имя Кароль-Володиславъ Запъ (1812—1870), Беда Дудикъ (род. 1815), Антонинъ Гиндели (род. 1829) и и. Одаткъ Юсифъ Емлеръ (род. 1836), редакторъ часописи чешского музея, выдавъ богато многоцѣнныхъ документѣвъ, односячихъ ся до исторіѣ чешков. А вже-жь Юсифъ Бречекъ (род. 1825), бувшій министеръ просвѣты, займае ся исторією чешкой литературы та дослѣдами про мову старочешку, мѣжь-тымъ коли Мартинъ Гатталя (род. 1821) и Янъ Гебауеръ (род. 1838) уважають ся знаменитыми филологами чешкими.

1) Slávy dcera; Lyricko epická báseň. V Pešti 1832.

Побѣда литературы чешской видно деякія слѣды розвою литературы словацкой. Та отъ, сея словесность рости-розвивае ся саме-такъ, якъ былина въ тѣни вѣтвистого дерева. Супротивъ змаганя словацкихъ письменниковъ повстають зъ одного боку Маляры, а зъ другого боку спонукують ихъ Чехи, покинути рѣдну мову и пріяти мову й литературу чешку. Поки-що словацка мова займае смиренне становище нарѣчія. А по-за-якъ угорскій Словаки уважають ся останками Славянъ карпатскихъ и придунайскихъ, то засидѣвшіеся въ земли своѣй ѡдъ поконвѣку могли они въ мовѣ своѣй зберегти багато архаизмѡвъ¹⁾. Ѳдтакъ у формахъ граматичныхъ словацке нарѣчїе наближуе ся подекуды до языка старо-чешского, та й проявляє деякія прикметы мовы словѣньской. Коли въ кѡнци вѣку минавшого ѡдродилась чешка литература, то й словацкїя патріоты старались пѡднести свою мову на степѣнь языка литературного. Рухомъ литературнымъ стали тогдѣ верховодити католики-Словаки, мѣжь котрыми вызначувавъ ся Антоній Бернолакъ (1762—1813). Але зъ другой стороны протестантска часть Словаковъ придержувалась письменности чешской, изъ-за чого вытворились двѣ партїи. Коли-жь въ сороковыхъ рокахъ маляризація стала спиняти народнїе змаганя Словаковъ, то задумали вже й протестанты, прихилитись до идей національныхъ; тѡлько-жь покинули они нарѣчїе нитраньске, котрымъ хѡснувавъ ся Бернолакъ, та прїняли нарѣчїе тренчаньске. Проводырами того нового руху литературного були Людевитъ Штуръ (1815—1856) и Юсефъ Милославъ Гурбанъ (род. 1817). Однакже католики-Словаки не могли погодитись зѡ своими братьями-протестантами, и про-те Мартинъ Гаттала, теперѣшнїй профе-

¹⁾ Словаки живутъ въ пѡвнѡчно-заходныхъ комитатахъ Угорщины.

соръ университетскій въ Празѣ, старавъ ся въ пятьдесятихъ рокахъ піднести нарѣчіє зволенське на степѣнь мовы литературной. Такъ отже партійними спорами самі Словаки чи-мало занепащували свои народні інтереси, изъ-за чого при теперѣшнімъ змаганю мадярской корони не можуть они мирно займатись справами просвѣтними.

Легче приходитъ ся маленькому народови Лужичанамъ або Лужицкимъ Сербамъ зберегати свои окремі національні прикметы супроти гетемоніѣ нѣмецкой. Лужичане зъ-давнихъ-давенъ побореніи й окруженіи Нѣмцями не потонули въ морѣ культуры нѣмецкой, неначе той маленькій и хвсткій човенъ, що въ часѣ бурѣ морской мчить ся легонько по розбурканихъ філяхъ, мѣжъ-тымъ коли величезній корабль розмѣджують ся иногдѣ о підводній скелѣ. — Лужичане, що живутъ въ саксонскихъ и прускихъ Лужицахъ, творять теперъ маленькій обломокъ колишнихъ полабекскихъ и балтицкихъ Славянъ, котрі ще въ IX. вѣцѣ покрыли були нынѣшню півночну Прусію, займаючи обширь межі рѣкою Лабою¹⁾, Чехами, Польщею й моремъ балтицкимъ. Исторія тыхъ Славянъ проявляє ся въ трагічній боротьбѣ зъ германьскими племенами, котрі намагались занепастити й накорѣнокъ колишнихъ Ободритѣвъ, Лютичѣвъ, Мильчанъ, Лужичанъ, Поморянъ²⁾. Одаткъ нынѣшній горѣшній Лужичане въ Са-

¹⁾ Полабскій Славяне поселились подекуды й по лѣвѣмъ боцѣ Лабы. Найдовше удержались колишній полабскій Славяне въ такъ-званій гановерскій землі Вендѣвъ (Wendland) около городѣвъ Dannenberg, Lüchow, Nitzacker, де останки мовы полабекской около половины минушого вѣку вымерли. — Граматику той полабекской мовы написавъ Августъ Шляйхеръ п. з. „Laut- und Formenlehre der polabischen Sprache“. Сю граматику выдавъ по смерти Шляйхера А. Leskien (въ Петербурзѣ 1871. р.).

²⁾ Мильчане й Лужичане въ давнихъ часахъ назывались загальнымъ именемъ Вендѣвъ або Сербѣвъ (Сорабѣвъ).

ксоніи суть потомками Мильчанъ, долѣшній же Лужичане въ Прусіи уважають ся обломкомъ стародавнихъ Лужичанъ¹⁾. Всѣхъ Лужичанъ числять 130.000—140.000; имено число горѣшнихъ Лужичанъ простягае ся до 96.000²⁾, а долѣшнихъ Лужичанъ есть мало-що бѣльше надъ 40.000. Тѣ-то оба народцѣ мають окрему свою мову и литературу. Въ сороковыхъ рокахъ городъ Будизинъ (Bautzen) ставъ осередкомъ руху литературного, котрый викликали имено два патріоты лужицкїи, Янъ-Ернестъ Смолеръ (род. 1817) и Янъ Петро Йорданъ (род. 1818). Смолеръ выдававъ лужицкїи пѣсенъ народнїи (1842—1843)³⁾ и мѣжь иншими книжками надруковавъ нѣмецко-лужицкїи словарь (1843) та коротку граматику (1850). Йорданъ же бувъ публицистомъ, що зъявлявъ напрямъ до панславизму. Хоча-жь оба сї дѣяльнїи мужѣ старались розбудити литературне житѣ межи своими земляками, то трудно таки було на узонькѣмъ засновку здвинути величну святыню просвѣты. Про-те въ обохъ Лужицахъ выдають ся книжки переважно для ужитку люду: про ширшу литературну дѣяльнѣсть годѣ думати у недобиткѣвъ Славянъ полабскихъ и балтицкихъ, котрїи вже въ ХІ. вѣцѣ перестали бути народомъ самостѣйнымъ.

Поляки не побивались чужимъ лихолѣтемъ, такъ якъ Русины-Украинцѣ, полудневїи Славяне й Чехи; они були панами своєї волѣ ажъ до подѣлу ѳтчини, и тому-то ихъ литература могла розвиватись безъ вину и за-

¹⁾ Мова Лужичанъ проявляє слѣды впливу сусѣднихъ языкѣвъ; и такъ мова горѣшньо-лужицка наближуе ся подекуды до мовы ческой, наколи долѣшньо-лужицка має дещо спѣльного зъ языкомъ польскимъ.

²⁾ Одна частина горѣшнихъ Лужичанъ (44.000) належить до Прусіи.

³⁾ Тѣ народнїи пѣсенъ выдавъ Смолеръ при помочи Л. Гаупта.

няти вельми поважне місце межі своїми словесними сестрицями. Польська література процвітала именно тогдѣ, коли Польща в управѣ своїй була справдѣ либеральна и наблюдала терпимість релігійну супроти народности руско-української; коли-ж за панованя короля Жигимонта III. Польща втратила давнѣйшій своїй идеаль свободи, то й література стала упадати в період макароничнѣмъ (1606—1764). Одаткѣмъ одъ р. 1764., се-бѣ-то одъ выбраня королемъ Станислава Августа Понятовского аж до третього подѣлу Польщѣ (1795) зъявлявъ ся в літературѣ польскѣй класицизмъ французскій¹⁾. Мѣжъ писателями доби короля Понятовского визначувались особливо Станиславъ Трембецкій (род. около 1723. ум. 1812. р.), Игнатій Красицкій (1735—1801) и Адамъ Нарушевичъ (1733—1796). Опѣсля одъ р. 1795—1820. проявлявъ ся дальше напрямъ французского класицизму, однакже тогдѣшній рухъ літературный розвивавъ ся слабо, по-за-якѣ мало було писателѣвъ талантливыхъ. Нове житє літературне настало в 1820. р., коли Казимиръ Бродзинскій готовивъ дорогу романтизмови. А вже-ж и найбѣльшій польскій поетъ Адамъ Мицкевичъ (1798—1855) в двадцятихъ рокахъ придержувавъ ся школи романтичної, поки не ставъ творцемъ літератури національно-политичної (1830). И отъ, склалось таке диво, що польска література розвивалась найкрасше аж тогдѣ, коли Поляки втратили ѳтчину, коли деякі талантливі патріоты, живючи в емиграціи, утворили собѣ в уявѣ Польщу идеальну и одтакъ в письмахъ своїхъ намагали ся воскресити всю величъ колишньої народної славы. До романтичного напряму в літературѣ прихилились подекуды такожъ репрезентанты такъ-званої школи укра-

¹⁾ Класицизмъ французскій або псевдо-класицизмъ процвітавъ у Франціи в вѣцѣ XVII. за панованя короля Людовика XIV.

иньскою: Антоній Мальчевскій (1792—1826), Богданъ Залескій (1802—1886) и Северинъ Гоциньскій (1803—1876). Се були поети, що полюбили чудові степи українські и змалювали такі образы природні та историчні, котрі були освѣчені сьязомъ культуры польскою. Мѣжь-тымъ достягъ Мицкевичъ найвышшою славою поетичною, выдавши (1834) національну поему п. з. „Pan Tadeusz“. Одатъ побѣчъ Мицкевича визначують ся въ польскій литературѣ ще два славні поети, Юлій Словацкій (1809—1849) и Зигмундъ Красиньскій (1812—1859). Словацкій займае въ польскій литературѣ подѣбне становище, яке займае Байронъ у словесности англійскою; Красиньскій же есть поетъ зовсѣмъ оригінальный, що въ творахъ своихъ зъявивъ погляды философично-символичні. Станувши на вершинѣ Парнаса поезія польска почала одъ р. 1850. упадати, дарма, що деякі писателѣ переймались идеями тою величною трѣйцѣю поетичною. — Помѣжь писателями повѣстѣй визначують ся особливо Іосифъ Корженевскій (1797—1863) и Іосифъ Игнатій Крашевскій (1812—1887). Коли-жь ихъ поглядъ на свѣтъ есть переважно идеальный, то Генрикъ Сенкевичъ (род. 1845) придержуе ся реального напряду въ литературѣ, изъ-за чого повѣсти его мѣжь Поляками великою хѣснуютъ ся популярностію. Корженевскій уважае ся такожъ добрымъ драматургомъ, однакже найкрасші комедіи написавъ Александеръ Фредро (род. 1793, ум. 1876). — Помѣжь историками заслугоють на похвальну згадку Іоахимъ Лелевель (1786—1861), Андрій Морачевскій (1802—1855), Іосифъ Шуйскій (1835—1883), Ксав. Лиске (род. 1838) и и. Наконецъ годить ся спомнути, що мѣжь польскими филологами придбали собѣ поважне имя Францъ Ксав. Малиновскій (1807—1881), Антоній Малецкій (род. 1821), Владиславъ Неринъ (род. 1830), Лукіянъ Мали-

новскій (род. 1839) и деякі инші. Изъ сего короткого огляду можна дѣзнатись, що польска литература стоить выше одъ литературы ческой, хоча до вѣку XVI. польска мова хѣснувалася чи-мало скарбницею мовы ческой. Але-жь одъ р. 1620. до кѣнця вѣку XVIII. простягалось ческе лихолѣтє, изъ-за чого трудно було Чехамъ въ житю литературнѣмъ вдѣяти тєє, щѣ довершили Поляки, ко-рыстующися свободою до упадку своєи ѣтчины.

Въ XVIII. вѣцѣ розвивалось въ Россіи жите ли-тературне саме-такъ, якъ розвиває ся жите въ природѣ, коли пѣсля лютой и довгой зими припѣзнить ся весна и ѣдтакъ ростины по теплѣмъ дощяку скоро ростуть-вырастають изъ плѣднои землицѣ, щѣ студѣнью була за-ковязла и всюды зъявляла сумну мертвоту. Коли царь Петро Великій перетворивъ Москву въ Россію европей-ску, — коли деякі талантливі Украинцѣ (именно Тео-фанъ Прокоповичъ) поклали въ Москвѣ и Петербурзѣ засновокъ до просвѣты, то вже легко прийшлося Михай-лови Ломоносови (1711—1765) утворити литературный языкъ росіійскій. Якъ Ломоносовъ, такъ и послѣдующі письменники наблюдали въ поетичныхъ творахъ напрямъ псевдо-клясичный, переймивши єго одъ поетѣвъ фран-цускихъ. Зъ-пѣдъ кормиги чужого того клясицизму ста-равъ ся выдобутися талантливый поетъ Гавріиль Дер-жавинъ (1743—1816), щѣ въ лиричныхъ своихъ творахъ звеличивъ славу панованя царицѣ Катерины II. Ѡдтакъ Украинецъ Ипполитъ Богдановичъ (1743—1803) поетичною повѣстію „Душенька“ творить перехѣдъ одъ псевдо-кляси-цизму до сентиментализму¹⁾. Сей новый напрямъ въ рос-

¹⁾ Сентиментализмъ розвивавъ ся первѣстно въ Англіи, а ѣдтакъ у Франціи, де репрезентантомъ сентиментального напряму въ литературѣ бувъ Руссо. Одъ Французѣвъ переймили той на-прямъ деякі талантливі письменники росіійскі.

сійско́й літературѣ з'явивъ ся тогдѣ, коли Николай Карамзинъ¹⁾ написавъ сентиментальнѣ повѣсти п. з. „Бѣдная Лиза“ и „Наталья боярская дочь“²⁾. Слѣдомъ за Карамзиномъ ишовъ Константинъ Батюшковъ (1787—1855) зъ деякими иншими письменниками. Однакже Иванъ Крыловъ (1768—1844), авторъ прегарныхъ басень, не мѣгъ погодитись зѣ сентиментализмомъ. Противъ нового письменного языка Карамзина выступивъ Алексѣй Шишковъ (1754—1840), котрый намагавъ ся ввести въ російску письменнѣсть языкъ церковно-славянскій и ѳдакъ ѳддалити Россію ѳдъ культурного впливу захѣдной Европы. Мѣжъ-тымъ Украинець Микола Гнѣдичъ (1784—1833) зладивъ въ гексаметрахъ перекладъ Гомеровои Іліады и познакомивъ Россіянъ зъ красою клясичной грецкой поезіѣ. Добу Карамзинову закѣчивъ талантливый Василь Жуковскій (1783—1852), котрый любувавъ ся въ романтизмъ фантастичнѣмъ. ѳдакъ геніальный поеть Александръ Пушкинъ (1799—1837) ставъ творцемъ літературы національной. Опѣсля старавъ ся Михайло Лермонтовъ (1814—1841) погодити російску національну поезію зъ англійскимъ байронизмомъ; хоча-жь таке змагане трудно було довести до-пуця, то все-таки Лермонтовъ з'явивъ великій талантъ поетичный. А вже-жь судилось Украинѣ, бути Россіѣ свѣточемъ въ рѣшучихъ добахъ житя просвѣтного. Изъ-за того сталося, що Микола Гоголь (1809—1852) бувъ творцемъ реализму въ літературѣ російско́й. Слѣдомъ за симъ талантливимъ Украинцемъ пѣшли тямущі Россіяне: романистъ Федѣръ Достоевскій (род. 1822), драматургъ Александръ Островскій (род. 1820), поеть Николай Некра-

¹⁾ Карамзинъ родивъ ся 1766., а вмеръ 1826. р.

²⁾ Мѣжъ иншими творами написавъ Карамзинъ „Исторію государства російскаго“ (1818).

совъ (род. 1821) и и. Мъжь-тымъ геніяльнй критикъ Виссаріонъ Бѣлинскій (1811—1848) пояснявъ своимъ землякамъ значене Пушкина, Гоголя и Лермонтова въ литературѣ російскій и будивъ въ нихъ наклонѣ до либеральныхъ идеалѣвъ просвѣтнхъ. Реальный напрямъ въ литературѣ ставъ сильно розвиватись пѣсля Крымской вѣйны (1856), коли въ російскихъ часописяхъ смѣливо критиковано всякѣ промахи и похибки въ житю державнѣмъ и суспѣльнѣмъ, коли именно сатирикъ Михайло Салтыковъ-Щедринъ (род. 1826) ставъ речникомъ реформъ либеральныхъ. — Особливо-жь по вѣтупленю царя Александра II. на тронѣ, російскѣ письменники замѣтили чи-малу пѣльгу ѡдѣ зморы порядкѣвъ цензуральныхъ, изъ-за чого въ р. 1856—1862. подуло въ Россіи теплѣйшимъ леготомъ либеральныхъ змаганъ. Однакже ѡдѣ р. 1863. проявилась реакція политична, и ѡд-такъ талантливого писателя Льва Толстого (род. 1828) приневолено обертатись въ свѣтѣ релігійно-мистичнѣмъ. Але-жь Иванъ Тургеневъ (1818—1883) не зѣгнувъ ся въ три погибели супроти народного лиха и змалювавъ въ чудовыхъ повѣстяхъ соціальнѣ обставины въ Россіи. — Коли-жь въ новѣйшихъ часахъ всякѣ тямущѣй письменникъ російскій корыстувавъ ся просвѣтою захѣднои Европы, то кружокъ московскихъ панславистѣвъ добачавъ свѣй идеалъ въ добѣ царя Ивана Грозного и огородивъ ся проти мнимои пошести Европы гнилои неначе муромъ китайскимъ. Головными провѣдниками тои неподвижной византійщины явились оба брата Кирѣевскіи и Аксаковы, поетъ Алексѣй Хомяковъ (1804—1860) и историкъ Володимиръ Ламанскій (род. 1833). Середньовѣчну твердыню московскихъ панславистѣвъ побивае мовѣ тяженькимъ тараномъ славный публицистъ А. Пыпинъ (род. 1833), щѣ свои политичнѣй письма печатае по-найбѣльше въ „Вѣст-

нику Европы⁴. — Мѣжь историками займае вельми поважне мѣсце Сергѣй Соловьѣвъ (1820—1879), котрый въ 29 томахъ довѣвъ россійску исторію до кѣнця панованя Катерины II.¹⁾ Коли-жь историчнѣ погляды Соловьѣва суть въ загаль консервативнѣ, то монографіѣ Украинця Миколы Костомарова зъявляють прикмету новой школы критичной, та вызначують ся живымъ змалюванемъ великорусского народного побуту²⁾. — Такожъ въ дослѣдахъ филологічныхъ верховодить россійскими грамотѣями ученый Украинецъ А. Потебня, професоръ университету Харкѣвского. Ёго науковѣ творы³⁾ суть славно звѣстнѣ въ широкихъ кругахъ тыхъ мужѣвъ ученыхъ, що займають ся порѣвнючими студіями на поли филологіѣ славяньской та й лінгвистики индо-европейской.

Коли порѣвнаемо литературу руско-украиньску зъ литературами другихъ народѣвъ славяньскихъ, то запримѣтимо, що ѡдъ кѣнця вѣку минувшого тѣлько у трохъ народѣвъ, у Россіянь, Полякѣвъ и Чехѣвъ жите словесне розбудилось сильно, мѣжь-тымъ коли у Болгарѣвъ, Сербо-Хорватѣвъ, Словѣнцѣвъ и Лужичанъ менше вдѣялось въ змаганю просвѣтнѣмъ, нѣжь въ народѣ руско-украиньскѣмъ. Якъ бы Руси-Украинѣ ѡдъ вѣку XIII. (се-бѣ-то ѡдъ лихолѣтя татарского) не вѣяло все въ очи

¹⁾ „Исторія Россіи съ древнѣйшихъ временъ“. Москва 1874—1876.

²⁾ Порѣвн. „Сѣвернорусскія народоправства во времена удѣльно-вѣчеваго уклада“. Т. I. П. С.-Петербургъ 1863. — „Смутное время московскаго государства въ началѣ XVII. столѣтія“. Т. I—III. С.-Петербургъ 1883—1884. („Историч. монографіи и изслѣдованія“. Т. IV—VI.)

³⁾ Порѣвн. „Замѣтки о малорусскомъ нарѣчїи“. Воронежъ 1871. — „Изъ записокъ по русской грамматикѣ“. I. II. Воронежъ 1874. — „Къ исторіи звуковъ русскаго языка“. I—IV. Воронежъ 1876—1883.

студенымъ вѣтромъ, то еи литература стояла-бъ най-выше межи всѣми иными литературами славянскими. Уже-жь бо въ вѣцѣ XII. зъявивъ ся на Руси памятникъ поетичный, котрому великимъ дивомъ дивуютъ ся всѣ письменники славянскій. Сей нарѣдъ отже, щѣ въ тѣй давнѣй давнинѣ звеличивъ ся творомъ автора „Слова о пълку Игоревѣ“ мѣгъ опѣсля справдѣ въ просвѣтѣ верховодити не то Москвичами, але й Поляками та Чехами, коли-бъ въ житю народнѣмъ не побивавъ ся тяжкою долею, котра всякѣй иной менше сильный организмъ народный могла-бъ занастити до-тла. Та отъ, по зруйнованю житя политичного Украины поваживъ ся Иванъ Котляревскій ѡдчинити уста матери-Руси, замкненѣ въ ковою неволею й долею, — поваживъ ся поставити живу мову народу украиньского мовою письменною. Хоча въ сѣй новѣй добѣ литература украиньска навязувалась подекуды до того сентиментализму и романтизму, щѣ проявлявъ ся въ литературѣ росѣйскѣй, то однако основна еи прикмета була національна, а ѡдъ сороковыхъ рокѣвъ сего вѣку идея народности стала душею литературной дѣяльности на Руси-Украинѣ. Коли-жь за кордономъ навпередъ министерскимъ роспорядкомъ (1863), а опѣсля царскимъ указомъ (1876) наложено пута свѣбѣдному розвоєви литературы украиньской, то тая идея проявляе ся теперъ лишь въ письмахъ, друкованыхъ въ Галичинѣ. Такъ отже 18 милѣонѣвъ Украинцѣвъ въ Россіи ждуть-выжидаютъ мовъ живущої росы тої пѣльги й волѣ въ житю просвѣтнѣмъ, якою хѣснуютъ ся теперъ всѣ прочіи народы Европы.

II. Оглядъ русской литературы періоду нового.

А. ПОЕЗІЯ.

а) *Поезія епична.*

Въ природнімъ розвою всякой литературы зъявляють ся напередъ творы поезіи епичной. Такъ въ литературѣ грецкѣй и нѣмецкѣй першими творами словесными были епопеѣ; вже жъ бо така вдача всякого народу молодечого, що бнѣ мовѣ дитина забуває скоро звичайнѣй, щоденнѣй подѣѣ, а тямить довго лишѣ великѣй невзгодины и боротьбы, въ котрыхъ прославились народнѣй лицарѣ-велиты. Коли-жъ на Руси въ вѣцѣ XI. положено засновки житя литературного, то письменники стояли одалеки бдѣ люду неграмотного и поглядали на него зъ презирствомъ; опроче той людѣ не мавъ нѣякого интересу въ усобицяхъ князѣвъ и коротавъ жизнь невеселу, по-за-якъ бувъ побиваннѣй всѣлякими дикими племенами. Такъ отже розвѣй русской литературы не мѣгъ мати засновку въ поезіи епичнѣй. Опѣсля въ лихолѣттю татарскѣмъ проявивъ ся упадокъ литературы, та й пѣзнѣйше пѣдѣ кормигою литовско-польскою и московскою руска словеснѣсть розвивалася якось недоладно, тому-що письменники въ творахъ своихъ мовѣ-то не-хотя хѣснувались живою мовою народною. Ажъ ось пѣднѣсь Иванъ Котляревскѣй занашчену рѣдну мову на степнѣй языка литературного. Колишнѣй богатырскѣй вѣкъ Руси-Украины живѣ тогдѣ лишѣ въ згадцѣ потомкѣвъ козацтва. Годѣ було отже починати добу литературы народнои епосомъ поважнѣмъ. Богатырскѣй бо епосѣ творить ся тѣлько пѣдѣ непосреднѣмъ враженѣмъ пѣдѣй историчныхъ. И справдѣ нарѣдъ украинскѣй утворивъ собѣ богато думъ историчныхъ саме-тогдѣ, коли боровъ ся за

свободу й волю зъ тяжкими ворогами. Котляревскій видѣвъ, що пань-козаки и въ загалѣ вышій веретвы суспѣльности украиньскои дивились бѣсомъ на козакѣвъ-хлѣборобѣвъ, що ей нещаснѣ потомки колишнього славного товариства бували предметомъ наруги й посмѣховиска у перевертнѣвъ и недоляшкѣвъ, котрѣ давно вже покинули рѣдну мову украиньску. Такъ отже Котларевскій почавъ нову добу литературы украиньскои ѡдъ епопеѣ травестованои, котрою старавъ ся примирити панѣвъ-козакѣвъ зъ козаками-мужиками. Опѣсля-жь легко було перейти й до епопеѣ поважнои, котра була плодомъ спокѣйнои рефлексіѣ про старовину. А вже-жь по-мѣжь епичными поетами руско-украиньскими не богато есть такихъ, котрѣ написали справдѣ цѣннѣ творы; самѣ бо реминисценціѣ лицарскои бувальщины не суть въ силѣ одушевити поэта, щобъ написавъ знаменитый твѣръ епичный. Такъ отже поэты руско-украиньскѣ списували по-найбѣльше думы историчнѣ, повѣсти поетичнѣ, приказки, балляды и такѣ иншѣ творы, въ котрыхъ элементъ епичный змѣшавъ ся зъ прикметами поезіѣ лиричнои або драматичнои. Уже-жь бо вдача руско-украиньска нахиляе ся найрадше до поезіѣ лиричнои, изъ-за чого людовѣ творы поезіѣ лиричнои являють ся найцѣннѣйшимъ жемчугомъ въ скарбници поезіѣ славяньскои. Хоча-жь въ нашѣй литературѣ письменнѣй епична поезія розвинулась слабше ѡдъ поезіѣ лиричнои, то все-таки деякѣ поемы й думы мають чи-малу стѣйнѣсть литературну, по-за-якъ суть вѣрнымъ образомъ побуту суспѣльного и національного.

Писатель.

1. Иванъ Петровичъ Котляревскій¹⁾.

Онъ родивъ ся на Украинѣ лѣвобережнѣй въ Полтавѣ 29. сернія 1769. р. Дѣдъ его бувъ діакономъ въ Полтавскѣй соборнѣй церквѣ, а отецъ служивъ судовикомъ въ мѣсцевѣмъ маістратѣ. Той дѣмъ, въ котрѣмъ родивъ ся Иванъ, стоявъ при соборнѣй церквѣ на горѣ „Панянци“; бувъ се невеличкѣй будынокъ зъ дубового дерева, поставленный въ 1705. р.²⁾.

Першу науку переймивъ Иванъ ѡдъ дяка, ѡдъ котрого навчивъ ся церковной грамоты, часослова и псалтыри. При тѣй науцѣ давалась ему добре въ-тямки „березова каша“, що звалась „собѣтками“, и вже ѡдъ вѣку XVII. явилась конечною прикметою доброй науки элементарной³⁾. Коли отецъ запримѣтивъ, що сынъ его Иванъ зъ охотою бере ся до книжки, то въ 14. роцѣ житя ѡддавъ его до науки въ семинарію; гімназіѣ въ тѣмъ часѣ не було ще въ Полтавѣ, а посылати сына на науку въ чужій городъ не спромѣгъ ся батько за-для свои ѡдно-

¹⁾ Важиѣйша литература: „Котляревскій“, статья П. Кулѣша въ Петербурскѣй „Основѣ“, 1861, январь, стор. 235—262. — „Иванъ Петровичъ Котляревскій“, статья А. Терещенка въ „Основѣ“, 1861, февраль, стор. 163—175. — „Вітчизні з історіі русько-українського письменства XIX. віку“. (Статья Ол. Конюшкого у Львѣвскѣй часописи „Свѣт“, 1881; число 2., стор. 28. 29.) — „Иванъ Петровичъ Котляревскій“. Критико-біографическій очеркъ. („Новь“, общедоступный, иллюстрированный двухнедѣльный Вѣстникъ современной жизни, литературы, науки, искусства и прикладныхъ знаний. С.-Петербургъ. 1885. Томъ I. № 4. 5.

²⁾ На сволицѣ въ сѣмъ домѣ було вирѣзано: „Создася домъ сей во имя Отца и Сына и св. Духа. 1705, 30 августа“. Теперь вже нема сего дому; на его мѣсци стоить якійсь шинокъ.

³⁾ Про „березову кашу“ або „чашу школьную“ гляди I. стор. 125., замѣт. 1.

сти. Въ семинаріи Полтавській Іванъ вчивъ ся добре, и нишкомъ складавъ свои вѣршѣ, изъ-за чого товаришѣ прозвали его „рифмачемъ“. Мѣжь сими товаришами находивъ ся Микола Гнѣдичъ, що опѣсля переложивъ Гомерову Іліяду на мову російську¹⁾.

Скѣпивши семинарську науку Котляревській не хотѣвъ бути священникомъ, а волѣвъ прийати приватнѣ лекціѣ въ родинѣ деякихъ помѣщикѣвъ. Жиючи учителемъ на селѣ, Котляревській бачивъ неразъ, якъ тяжко згнуцають ся паны надъ мужиками, що не-давно були людьми вольными²⁾. Тогдѣ мѣгъ бнѣ справдѣ задуматись надъ недолею крѣпакѣвъ, по-за-якъ ясно бачивъ, що еще не швидко прийде помѣчь народови, не швидко верне ся запропащена воля. Любячи отже щиро сѣльській людѣ, Котляревскій скидавъ часто панске убранє и одягавъ ся въ народну одѣжу; ѳдтакъ ишовъ на вечерницѣ або на досвѣтки, щобъ лучше пѣзнати, що думає крѣпацтво³⁾. А вже-жъ тогдѣшне панство остогидло ему такъ дуже, що кинувъ учительство и пѣшовъ въ судовики; однакже и тая служба не була ему по-нутру, тому-що товаришѣ-судовики були хапуги, що принявши хабарѣ робили справу й розправу. Все-жъ таки въ городскѣмъ магістратѣ Полтавскѣмъ выдержавъ Котляревскій 6 рокѣвъ: вступив-

¹⁾ Зъ Гнѣдичомъ живъ Котляревскій въ приязни бѣ-малку и удержувавъ зъ нимъ опѣсля дружню кореспонденцію письменну.

²⁾ Коли Котляревскій писавъ Енеиду, то замѣтивъ бнѣ такихъ панѣвъ въ пеклѣ. Порѣви. отъ-се мѣсецъ:

Панѣвъ за те тамъ мордовали,
И жарили зо всѣхъ бокѣвъ,
Що людямъ льготы не давали
И ставили ихъ за скотѣвъ.

(„Писання И. П. Котляревського“. С.-Петербургъ 1862; стор. 87.)

³⁾ Порѣви. статью п. з. „Вітчизні з історії русько-українського письменства ХІХ. віку“. („Свѣт“, в: Львові, 1881; ч. 2., стор. 28.)

ши въ сю службу 1789. р. ставъ ѡнъ (1790) пѡдъ-канцеляристомъ, ѡдтакъ (1792) канцеляристомъ, а въ-конецъ (1793) губернскимъ регистраторомъ. Въ 1796. р. кинувъ судову службу и вступивъ кадетомъ въ сѣверско-карабиніерскій полкъ, котрый ѡпѣсля перетворено въ полкъ кѡнно-сѣрскій. Тогдѣ було ему 27 рокѡвъ ѡдъ роду. Ще того року поставлено Котляревского аудиторомъ, ѡдтакъ именовано его прапорщикомъ (1798), пѡдъ-поручикомъ и поручикомъ (1799), ѡпѣсля штабсъ-капитаномъ (1806) и адъютантомъ генерала Майендорфа. Въ службѣ вѣйсковѡй проявлявъ ѡнъ лицарске завзяте и второпну обережнѡсть. Коли ѡдтакъ ще того року (1806) вѣйска росіискій вступили въ Бессарабію и Молдаву, то Котляревскій показавъ велику хоробрѡсть, якъ Россіяне здобували турецку твердыню Бендеры; потѡмъ перейшовъ (1807) до пековско-драгоньского полку и ѡдзначивъ ся въ битвѣ зъ Турками при Измаилѣ¹⁾. Проте генераль Майендорфъ полюбивъ Котляревского и велѣвъ ему вести журналъ военныхъ дѣлъ. Въ часѣ той вѣйны Майендорфъ пѡславъ его до Буджацкихъ Татаръ²⁾, щобы приклонити ихъ на сторону російского правительства. Коли Котляревскому по великихъ трудахъ повелось, втихомирити дикую орду и сѣ для Россіи зъеднати, то одержавъ ордеръ св. Анны III. клясы. Опѣсля изъ-за частыхъ и довгихъ походѡвъ Котляревскій ставъ нездужати, и въ 1808. р. выступивъ зъ вѣйска въ чинѣ капитана зъ „мундиромъ“. інъ туживъ тогдѣ за волею и говоривъ неразъ, що „коли козакъ въ поли, тогдѣ ѡнъ на воли“. Та отъ, выступивши

¹⁾ За свою хоробрѡсть, заявлену въ тѡй вѣйнѣ, одержавъ Котляревскій ѡдъ царя двѣчи письмо похвальне.

²⁾ Буджацкїи Татары кочували тогдѣ на правѡмъ березѣ Днѣстра, по пѡвнѡчно-заходнѡй сторонѣ Чорного моря до устя Дуная.

зъ вѣйска, не зазнавъ гаразду, хоча живъ на воли. Колишній капитанъ бувъ приневоленный, поѣхати въ далекій Петербургъ, щоби найти яке пристановище въ цѣли удержаня житя. Хоча-жь бивъ чоломъ передъ „сильными міра“, то не почувъ нѣгде привѣтливого слова: бѣдный Украинець оставъ ся въ чужомъ городѣ безъ помочи й протекціѣ. Не помогла ему нѣчого й „перелицьована“ Енеида, котру надруковано въ 1798. р., коли ще бувъ прапорщикомъ, и ѡдтакъ прийшлося ему въ чужинѣ гѣрко бѣдувати. Мабуть въ тѣмъ часѣ написавъ ѡнъ про долю свою отъ сей вѣршь, щѣ его опѣсля въ „Наталцѣ Полтавцѣ“ вложивъ въ уста „возного“:

...Безъ розуму люде въ свѣтѣ живутъ гарно,

А зъ розумомъ та въ недоли вѣкъ проходить марно.

Ой, доле людская, чомъ ты не правдива,

Що до иншихъ дуже гречна, а до насъ спесива?¹⁾

Не здобувши собѣ въ Петербурзѣ нѣякого пристановища, Котляревскій затуживъ за Україною и вернувъ въ Полтаву. Тутъ дѣставъ ѡнъ мѣсце „надзирателя“ въ домѣ „воспитанія дѣтей бѣдныхъ дворянъ“ (1810). Хочъ за сю свою службу бравъ рѣчно лишь 300 рублѣвъ, то бувъ вдоволенный своєю долею, бо придбавъ собѣ тихій захистъ ѡдъ невзгодинъ житя. Тогдѣ перероблявъ свою Енеиду и ставъ писати драматичнѣ творы.

Небавомъ опѣсля (1812) загорѣлась вѣйна зъ Французами; и Котляревскому приказавъ малороссійскій генераль-губернаторъ князь Лобановъ-Ростовскій, спорудити „пятый кѣнный козацкій полкъ“. Зъ тымъ дѣломъ опоравъ ся ѡнъ въ вельми короткомъ часѣ, се-бѣ-то въ 18 дняхъ. Пѣсля вѣйны живъ ѡнъ оиять мирно въ Полтавскѣмъ домѣ „воспитанія дѣтей бѣдныхъ дворянъ“.

¹⁾ „Писання И. П. Котляревського“. С.-Петербургъ 1862; стор. 322.

Мѣжь-тымъ его Енеида попалась въ руки Французѣвъ, щѣ завезли єѣ зъ Москвы въ Парижь, изъ-за чого она найшлась въ бібліотецѣ цѣсаря Наполеона I.¹⁾

Коли опѣсля (1817) царь Александеръ I. навѣстивъ Полтаву, то ѡдвѣдавъ ѡнъ такожь той институтъ, въ котрѣмъ Котляревскій бувъ „надзирателемъ“. Царь похваливъ педагогичну дѣяльнѣсть колишнього капитана, и нагородивъ его чиномъ майора, брилѣантовымъ перстеномъ и досертною пенсією 500 рублѣвъ.

Князь Лобановъ-Ростовскій любивъ театръ и про-те зъ его принуки отворено въ Полтавѣ театръ аматорскій въ котрѣмъ Котляревскій гравъ по-найбѣльше ролѣ комичнѣй. Але-жь все ще скривавъ ѡнъ свои драматичнѣй творы и ажъ въ 1819. р. ѡдваживъ ся ѡнъ, передати сценѣ „Наталку Полтавку“. Коли ѡдтакъ его землякамъ сеєя оперетка вельми вподобалась, то ще того року написавъ другу оперетку п. з. „Москаль чарѣвникъ“. Саме-тогдѣ збиравъ Котляревскій такожь народнѣй пѣснѣ и списувавъ деякѣ замѣтки про народнѣй звычаѣ й обычаѣ. Въ тѣмъ часѣ выбрано его членомъ Харкѣвского „общества словесности“, а въ 1822. р. поставлено его членомъ Петербурского „общества любителей русской словесности“. Тогдѣ помѣщувавъ Котляревскій деякѣ ѡдрывки изъ пятой и шестой части Енеиды въ росіійскихъ журналахъ, въ „Соревнователь“, „Утреннѣй Звѣздѣ“ и „Украинскѣмъ Вѣстнику“. інъ удержувавъ письменну кореспонденцію зъ историкомъ Н. Бантышь-Каменскимъ, котрый пишучи „исторію Малой Россіи“ користувавъ ся деякими поясненіями и замѣтками Котляревского. Наконецъ въ 1827. р. поставлено его „почетнымъ попечителемъ Полтавского

¹⁾ „И. П. Котляревскій“. Собраніє сочиненій на малоросіійскомъ языкѣ. Издано подѣ редакціей С. П. Катранова. Изданіє второе. Кієвъ 1875; стор. VI.

богоугодного заведенія“; однакже головну свою дѣяльність присвячувавъ ѓнъ справамъ того института „для воспитанія дѣтей бѣдныхъ дворянъ“. ѐдъ сеи своєї служби увѣльнивъ ся ѓнъ ажъ въ 1835. р., за три роки до смерти, лишивши по собѣ память розумного и доброго „надзирателя“.

Нездужаючи переставъ Котляревскій бувати въ товариствѣ приятелѣвъ, та й у себе не приймавъ уже гостей. Товаришѣ его жалкували, що не стало душѣ въ ихъ забавѣ; давнѣйше бо, коли Котляревскій бувъ здоровъ, звеселявъ ѓнъ ихъ шутками, казками и прислѣвьями, поза-якъ визначувавъ ся рѣдкимъ гуморомъ украиньскимъ. Та навѣщавъ не тѣлько панѣвъ, але й мужикѣвъ, котрѣ его вельми любили за людяну его вдачу, называючи его своимъ „кумомъ“. Була се чиста душа, що добачала свѣй идеаль въ братерствѣ братнѣмъ. Передъ смертю давъ ѓнъ волю двомъ крѣпацкимъ родинамъ, що въ него служили, а свое майно роздавъ своякамъ и приятелямъ. Умеръ въ Полтавѣ 29. жовтня (октябрю) 1838. р. На могилѣ его поставлено пирамиду зъ цеголь. На однѣй сторонѣ надгробного памятника видно мѣдяну таблицю зъ отъ-сею надписію:

„Иванъ Петровичъ Котляревскій, авторъ Энеиды, Наталки-Полтавки и Москаля-чаривныка на малороссійскомъ нарѣчїи“.

„Родился 29-го августа 1769 года.

Скончался 29-го октября 1838 года“.

Верху таблицѣ сего памятника замѣщено въ лавровѣмъ вѣнку рѣкъ 1869., се-бѣ-то рѣкъ столѣтнего ювілея, а въ-низу выобразено лиру.

Котляревскій бувъ середнього росту, плечистый и сильный. Лице его було вельми миле, хочъ являло слѣды колишньої бѣсы; чорнїи очи горѣли живимъ огнемъ, а

уста складались часто до любого усміху. Се бувъ тиць справдѣшнього Украинця, щó вызначувавъ ся вдачаю поетичною. Хоча бувъ холостъ до смерти, то дививъ ся весело на свѣтъ Божій. У себе дома живъ Котляревскій вельми скромно и, покôль бувъ здоровъ, приймавъ лишъ невеличкій кружокъ приятелѣвъ. Въ бібліотецѣ его находились деякі латинскій авторы клясичній и такожь декотрї писателѣ французскій doby псевдо-клясичной. О́дтакъ зберегались тутъ російскій переклади романôвъ Вальтера-Скотта и Купера, ба, Котляревскій любувавъ ся такожь въ испаньскôмъ лицарскôмъ романѣ „Донъ Кихоть“, котрого читавъ въ російскôмъ перекладѣ Жуковскаго. Въ загалѣ уважано Котляревскаго мужемъ ученымъ, щó нѣсь свѣтло науки мѣжь товаришѣвъ письменныхъ и мѣжь людѣ неграмотный.

Головнымъ творомъ Котляревскаго єсть Вергилієва „Енеида“, на украиньску мову „перелицьована“. Онъ ставъ єѣ писати въ 1795. р.¹⁾ и зладивъ єѣ въ трохъ частяхъ въ 1798. р., бувши прапорщикомъ въ службѣ вѣйсковѣй. Кажуть²⁾, щó Котляревскій позволивъ перечитати свою Енеиду якомусь М. Пурпурѣ, помѣщикови губерніѣ Чернигôвскои, котрый безъ вѣдомости автора напечатавъ єѣ въ Петербурзѣ въ 1798. р. Въ єѣмъ першôмъ выданю єсть ось-такій заголовокъ: „Енеида на малоросійскій языкъ перелицьованная И. Котляревскимъ“ (8°)³⁾. Въ 1808. р. зъявилось въ Петербурзѣ друге выданє Енеиды, надрукованє въ „типографіи Ивана Глазунова“ пôдъ тымъ-

¹⁾ „Новь“, 1885, томъ I. Nr. 4., стор. 705. 706.

²⁾ С. П. Катрановъ, „И. П. Котляревскій. Собраніє сочиненій на малоросійскомъ языкѣ“. Изданіє второе. Кієвъ 1875; стор. VII.

³⁾ Се перше выданє „Енеиды“ зберегає ся въ Петербурзѣ, въ бібліотецѣ императорскои Академіѣ наукъ.

самымъ заголовкомъ [„Енеида на малороссійскій языкъ перелиціованная И. Котляревскимъ“] въ трохъ частяхъ (8^о, сторѣнь 148+26)¹). — Небавомъ опбсла доповнивъ Котляревскій Енеиду частію четвертою, и присвятивъ свѣй твѣръ Семенови Михайловичеви Кочубею, помѣщикови губерніѣ Полтавскои. Се т р е т ь е выдане напечатано въ Петербурзѣ 1809. р. въ „медицинскѣй типографіи“ пѣдъ тымъ-самымъ заголовкомъ (въ чотырохъ частяхъ). — Одаткъ въ рокахъ 1824. и 1825. написавъ Котляревскій ще пату и шесту часть Енеиды, и право печатаня продавъ за 2000 рублѣвъ надворному совѣтникови Волохинови, котрый ѡдтакъ надруковавъ повный твѣръ въ Харьковѣ въ „университетскѣй типографіи“ 1842. р. пѣдъ заголовкомъ „Виргиліева Энеида, на малороссійскій языкъ переложенная И. Котляревскимъ“. (вел. 8^о, стор. 38 + 42 + 75 + 71 + 77 + 90 + 32)²). Котляревскій переробивши и доповнивши свою Енеиду, спѣмнувъ такожъ про того Пурпуру, щѣ „чужее добро ѡддавъ въ печать“ и велѣвъ ему ѡдбувати муки въ пеклѣ межѣ проклятущими грѣшниками. Осъ и слова сатиричнѣй, замѣщенѣй въ III. части Енеиды:

Якусь особу мацануру
Тамъ шкварили на шашлику,
Горячу мѣдъ лили за шкуру
И роспинали на быку.

¹) Въ другѣмъ выданю „Енеиды“ находить ся въ додатку (стор. 1—26) словарець п. з. „Собраніе малороссійскихъ словъ содержащихся въ Енеидѣ, и сверхъ того еще весьма многихъ иныхъ, издревле вошедшихъ въ малороссійское нарѣчіе съ другихъ языковъ, или и коренныхъ россійскихъ, но неупотребительныхъ“. — Се друге выдане Енеиды зберегае ся въ библіотецѣ академичного товариства „Сѣчь“ у Вѣдни.

²) Въ четвѣртѣмъ выданю находить ся (въ додатку) такожъ „Словарь малороссійскихъ словъ, содержащихся въ Энеидѣ, съ русскимъ переводомъ“ (стор. 1—32).

Натуру мавъ бнѣ дуже брідку,
 Крививъ душею для прибутку —
 Чужее отдававъ въ печать;
 Безъ сорома, безъ Бога бувши,
 И восьму заповѣдъ забувши,
 Чужимъ пустивъ ся промышлять¹⁾.

Мѣжь иншими виданями „Енеиды“ визначають ся именно отъ-сѣ два: а) Выдане П. Кулѣша п. з. „Писання И. П. Котляревського зъ ёго портретомъ и картинкою ёго будиночка въ Полтаві. Вергиліева Енеида. Наталка Полтавка. Москаль-чарівникъ. Ода до князя Куракина“. Санктпетербургъ 1862. (12^о). — б) Выдане С. П. Катранова п. з. „И. П. Котляревскій. Собрание сочиненій на малороссійскомъ языкѣ. I. Энеида. II. Наталка-Полтавка. III. Москаль-Чаривныкъ. IV. Ода до князя Куракина“. — Изданіе второе. Кіевъ 1875. (вел. 8.)

Енеиду Котляревского зовуть епосомъ комичнымъ, се-бѣ-то трагестією, по-за-якъ въ сѣмъ творѣ поважна, клясична давнина одягає ся въ комичну форму и перелицьбує ся одвѣтно до звычайвѣ и обычаѣвѣ doby сучасной²⁾). И справдѣ придержуючись историчной подѣѣ Енеиды Вергиліевой Котляревскій представивъ у формѣ шутливой суспѣльно-національный побутъ Украины пѣсля зруйнованя Запорожеской Сѣчи. А вже-жъ трагестована Енеида не есть выдумкою Котляревского; першимъ творцемъ такого комичного ёпоса бувъ Италіянецъ Giovan-

¹⁾ „Писання И. П. Котляревського“. С.-Петербургъ 1862; стор. 92.

²⁾ Въ Россіи зовуть Енеиду Котляревского пародією. Однакже назвою пародіѣ визначають эстетики той рѣдъ комичного ёпоса, щѣ въ нѣмъ проявляє ся поважна форма зъ богатырскимъ патосомъ, мѣжь-тымъ коли змѣстомъ такого твору есть смѣшна нѣсенѣтница.

ni Battista Lalli, що въ Римѣ 1633. р. надруковавъ комично-сатиричне писанє п. з. „Eneide travestita“. Опѣсля Французъ Павло Скарронъ выдавъ въ Парижи (1648—1653) цѣнный творъ „Virgile travesti en vers burlesques“, де смѣявъ ся класичнымъ богамъ и богатырямъ, и дорѣкавъ всякимъ фарисейскимъ святошамъ¹⁾. Минуло сто лѣтъ и се зъявилась у Вѣднн знаменита травестія Нѣмця Алойса Блюмауера (1784—1788)²⁾, котрый въ комичнѣмъ своѣмъ писаню выступивъ именно проти монахѣвъ, проти забобнѣвъ, фанатизму и религійной нетерпимости. Одаткъ російській писатель Николай Осиповъ переробивъ (1791) нѣмецку Енеиду Блюмауера, тѣлько-жь не поваживъ ся выступити зъ докоромъ проти черцѣвъ и фанатикѣвъ въ Россіи, а натомѣць писавъ їдку сатиру проти пяницъ и неукѣвъ. Въ Енеидѣ Осипова пють до-дурю не тѣлько смертнї люде, але й бонове олимпійскї, и ѣдтакъ въ цѣлѣмъ стихотворѣ бачимо багато такихъ образѣвъ, въ котрыхъ проявляє ся моральна погань богатырѣвъ класичного свѣта³⁾.

Тая-то Енеида, „вывороченная на изнанку Осиповымъ“, послужила Котляревскому подекуды взбрцемъ до писаня Енеиды „перелицьованой“⁴⁾. Одь Осипова переймивъ Котляревскїй засновокъ писаня й особливо сатиричне высмѣванє всякихъ пяницъ; опроче украинскїй поетъ корытувавъ ся тою-самою формою писаня, яку выбравъ собѣ Осиповъ. Се бо добавчаемо въ „перелицьованѣй“ Енеидѣ Котляревского такї самї чотыро-стоповї

¹⁾ Порѣвн. Paul Scarron's „Virgile travesti“ von Heinrich Paul Junker. Oppeln 1883.

²⁾ Заголовокъ тои нѣмецкои травестіи єсть такїй: „Virgils Aeneis, travestirt von Blumauer“.

³⁾ „Новъ“, 1885, томъ I., Nr. 4., стор. 707.

⁴⁾ *ibid.*, стор. 708.

ямбы, зложені въ строфы по десять стрѣчокъ, и таке-саме римоване, що й въ Енеидѣ Осипова¹⁾). Все-жь таки єсть велика рѣжниця мѣжь обома сими творами. Енеида Осипова єсть проста сатира супроти двохъ головныхъ моральныхъ хибъ російской суспѣльности, Енеида же Котляревского уважає ся цѣлющимъ и живущимъ лѣкомъ люду украиньского, що по затратѣ волѣ попавъ ся въ безодню загибєли національной, суспѣльной и просвѣт-ной. А вже-жь не такъ легко прийшлося Котляревскому сповнити свою культурну миссію посередъ украиньской интеллигенціѣ, що була зноровилась бажанємъ панования и подекуды полюбила вже порядки московскіѣ. Паны-козаки ѳдносились до козакѣвъ-хлѣборобѣвъ и до прочого поспѣльства зъ великимъ презирствомъ; они покинули звичаѣ й обычаѣ батькѣвскіѣ и забували переказы про колишню народну славу. Вразъ зъ російскимъ панствомъ украиньскіѣ перевертнѣ звєсєлялись неразъ казками й анекдотами про побутъ простого люду, по-заякъ въ потомкахъ славного лицарства добачали бѣдо-лашнихъ гольтѣнакъ, що своими обычаями ставались предметомъ панской потѣхи. Всякій отже украиньскій патріотъ, що бувъ бы поваживъ ся написати якійсь поважный твѣръ въ мовѣ рѣднѣй, ставъ бы ся посмѣхови-скомъ въ вышихъ веретвахъ суспѣльности украиньской и російской. Змѣрковавъ се добре Иванъ Котляревскій, и про-те зладивъ травестію въ мовѣ украиньскѣй, выступаючи передъ зноровлєнымъ панствомъ зъ такимъ шутливымъ писанємъ, котре єму було до-вподобы. Взявъ собѣ отже основою такій твѣръ комичный, котрый письменнымъ людемъ добре бувъ звѣстный, и зладивъ „перелицьовану“ Енеиду такъ, щобъ схотѣло єѣ читати панство російске та украиньске.

¹⁾ ibid.

Принявши отже одъ Осипова цѣлый аппаратъ низ-
шой комики, яка проявляє ся при п'ятицѣ, з'умѣвъ Ко-
тляревскій всякї шутливї ситуаціѣ оживити гуморомъ
українськимъ и одтакъ принаднымъ писанємъ змалювати
суспѣльнїй побутъ люду українського. И справдѣ, тро-
янська ватага „парубка моторного и козака“ Енея въ о-
чахъ російського и українського панства була вѣрнымъ
образомъ потомкѣвъ колишнього козацтва. Тому-то въ I.
и II. части Енеиды Котляревскій звеселявъ тее панство
шутливими подѣями зъ побуту троянськихъ бурлакѣвъ,
и ажъ въ III. части, описуючи пекло, сказавъ бнѣ лю-
дямъ вышой версты суспѣльности не одно слово гѣр-
кои правды. Въ пеклѣ мучать ся паны, щѣ на сѣмъ свѣтѣ
простымъ „людямъ льготы не давали и ставили ихъ за
скотѣвъ“ (III, 87)¹⁾, тамъ живутъ не тѣлько „судѣѣ, пѣд-
судки, писарѣ“, але й „розумнї филосопы, ченцѣ, попы
и крутоноцы“ (III, 89)... Все-жь еще не смѣвъ авторъ
з'явити своєї симпатїѣ до Украины: навпередъ треба
було передъ людями культурными розкрити всю скарб-
ницю мовы простого люду²⁾, одтакъ можно було спону-
кати перевертнѣвъ, щѣбы, поглядаючи на образъ упадку
Украины, стямилесь у своѣмъ безголовю и сердцемъ при-
хилилесь до полишеного поспѣльства. З'єднавши собѣ
читателѣвъ мѣгъ авторъ одкрывати свои сердечнї гадки
и будити патріотизмъ у тыхъ, щѣ забували свою бать-
кѣвщину. Такъ отже описуючи, якъ бучнї Латинь до
вѣйны зъ Троянцями знаряжалась, спѣмнувъ поетъ про
часы давной гетьманщины, присвѣчуючи згадцѣ про слав-
ну бувальщину отъ-сї патріотичнї слова:

¹⁾ Всякї цитаты наводять ся тутъ зъ того виданя Енеиды,
котре Кулѣшь надруковавъ въ Петербурзѣ 1862. р.

²⁾ „Новѣ“, *ibid.*, стор. 709.

Такъ вѣчнѣй памяти бувало
 У насъ въ гетьманщинѣ колись:
 Такъ просто вѣйсько шиковало,
 Не знавши: *стой!* не *шевелись!*
 Такъ славні полки козацькѣ,
 Лубенській, Гадяцькій, Полтавській,
 Въ шапкахъ було, якъ макъ цвѣтуть.
 Якъ грянуть, сотнями ударять,
 Передъ себе списы наставлять, —
 То мовъ мѣтлюю все метуть (IV, 157).

Опѣсля въ V. и VI. части Енеиды звернувъ Котляревскій остру сатиру бѣльше до зноровленого панства, нѣжь до бѣдолашного люду, и закѣнчивъ свѣй твѣръ моральною наукою, котру могли собѣ стямити окаянніи перевертнѣ. Ось его слова:

Живе хто въ свѣтѣ необачно,
 Тому нѣгде не буде смачно,
 А бѣльше, коли и совѣсть жметь (VI, 297).

Изъ сего огляду можъ дѣзнатись, що „перелицьована“ Енеида Котляревского не єсть творомъ комично-карикатурнымъ, якъ думавъ П. Кульшь¹⁾. Вже-жь авторви сеи травестіѣ не прийшло й на гадку, пѣдлещуватись панамъ и за-для ихъ забавы высмѣвати звычайъ и обычаѣ темныхъ, незрячихъ своихъ братѣвъ. Онъ переймивъ ся високою идеєю, здвигнути своихъ землякѣвъ изъ упадку морального и побудити перевертнѣвъ, щобъ полюбили покинену, заплакану матѣрь. Справедливо отже замѣтивъ Конисскій²⁾, що любовою до своего народу дыше кожде слово Котляревского, та що онъ якъ зъумѣвъ, и

¹⁾ „Основа“, южно-русскій литературно-ученый вѣстникъ. Петербургъ. 1861; январь, въ статьѣ „Котляревскій“, стор. 259—261.

²⁾ „Свѣт“. Вѣ Львовѣ 1881; число 2., въ статьѣ: „Вѣдчити з исторіи русько-українського письменства XIX. віку“; стор. 28.

якъ можно було, такъ и говоривъ про тяжкій побутъ українського народу, хоча не забувавъ згадати й інші рѣчи, котрі здавались ему негѣдними и надъ котрими ѓнъ смѣявъ ся смѣхомъ сатиры. ѐдтакъ по словамъ Кониського Котляревскій являє ся народовцемъ, демократомъ, сатирикомъ, осмѣючимъ схолястичну науку и панованє чужоземскои мовы въ школахъ и науцѣ; ѓнъ стоить за гуманнѣсть, се бо устами царя Латина розказує, що треба бути звѣремъ, щобъ на вѣйнѣ проливати людску кровь, або вбивати людей (IV, 153). Опроче Котляревскій натякавъ зъ-легка на неволю крѣпакѣвъ, вложивши въ уста Зевеса тѣ слова, що Еней „на панцину ввесь свѣтъ погонить“ (I, 8).

Про-те змаганє Котляревского не було лишь оппозицією противъ псевдо-клясицизму, якій зъявлявъ ся ще подекуды въ російскѣмъ письменствѣ¹⁾, — авторъ-патріотъ зволѣкъ на землю богѣвъ зъ Олимпа и зрѣвнавъ ихъ зъ людьми зъ-за-того, що поставивъ ихъ репрезентантами власти й управы земскои, вкладаючи въ уста Зевеса отъ-сѣ слова до сварливыхъ богѣвъ :

Поступки вашѣ всѣ не божѣ :

Вы на сутяжникѣвъ похожѣ,

И радѣ мордовать людей (VI, 229).

ѐдтакъ пѣдъ личиною королятъ-паненятъ и богатырѣвъ клясичного свѣта скривъ авторъ панску величє суспѣльности російскои й украинскои и про-те пѣдъ покрывкою комичнои травестіѣ мѣгъ ѓнъ высказати тѣ кривды, якѣ терпѣвъ людъ украинскій ѓдъ своихъ мучителѣвъ. И справдѣ повелось Котляревскому осягнути цѣль свого литературного змаганя. Люде культурнѣ въ

¹⁾ Про оппозицію Котляревского до клясицизму спѣмнувъ такожъ А. Пыпинъ въ „Исторіи славянскихъ литературъ“. С.-Петербургъ 1879; томъ I, стор. 358.

Россіи пізнали красу мови української и придивились ближше окремому побутові Українцівъ, а свои перевертні бачили въ Енеидѣ мовъ въ зеркалѣ руину колишньої батьківщини, що єв помогли занепастити чужимъ супостатамъ. Прості-жь люде могли дѣзнатись, що ихъ упадокъ не єсть ще такъ-великій супроти моральної загибелі у высшихъ верстѣвъ суспѣльности. Коли бо въ „перелицьованій“ Енеидѣ культурній люде побивають ся муками въ пеклѣ, то неписьменній бѣдолахи звеселяють ся житємъ щасливимъ¹⁾. Одтакъ гвѣрѣ Котляревского ставъ вельми популярнимъ не тѣлько мѣжь людьми письменными але й мѣжь бѣдными потомками колишнього славного козацтва. Ба, рукопись Енеиды попалась въ руки тихъ Запорожцѣвъ, що після зруйнованя Сѣчи зайшли ажъ за Дунай въ Туреччину. Розказують²⁾, що въ часѣ турецької вѣйни (1806) Иванови Котляревскому треба було переплыти човномъ черезъ Дунай. Керманичами того човна були два Запорожцѣ. Вдивлюючись въ лице капитана, Запорожцѣ пізнали въ нѣмъ свого земляка и про-те заблагось имъ, дѣзнатись про єго прѣзвище. Котляревскій назвавъ себе, а керманичѣ запытались: „Чи не той, що скомпонувавъ Енеиду?“ — „Той самый“, усмѣхаючись ѡдповѣвъ капитанъ. — „Такъ це ты, батьку нашъ рѣдний?!“ — кликнули радѣсно Запорожцѣ, и принавши до него, стали цѣлувати єго руки. — „Иди, батьку

¹⁾ Порѣвн. отъ-се мѣсце въ Енеидѣ:

Се бѣднй нищй, навижений,
Щѣ дурнями счисляли ихъ,
Старцѣ, хромй, слѣпорождений,
Зъ якихъ бувъ людскій глумъ и смѣхъ;
Се, що зъ порожными сумками
Жили голоднй пѣдъ тынами... (III, 108. 109).

²⁾ С. П. Катрановъ, „И. П. Котляревскій. Собраніє сочиненій на малоросійскомъ языкѣ“. Кієвъ 1875; стор. V. и VI.

до насъ!“ сказали они Котляревскому, коли выходявъ зъ човна, „мы тебе зробимо старшимъ!“

Такъ отже „перелицьована“ Енеида стала справдѣ лѣкомъ цѣлющимъ для безталанной Украины, котру чужій супостаты и свои перевертнѣ засудили на загибель вѣковѣчну. Ось ѓджило слово украинське и ѓдтакъ повѣяло теплымъ леготомъ не тѣлько на хаты мужицкѣ, але й на деякѣ дома панскѣ, изъ-за чого до рѣднои мовы стало нахилятись богато письменныхъ людей, котрѣ дотѣль придержувались культуры російской або польской. Правда, що той починъ нового словесного житя бувъ породомъ тяжкимъ, по-за-якъ радикальнымъ лѣкомъ мусѣла бути комична травестія, однакъ иншимъ способомъ нѣякъ не могло-бъ ѓдбутись на Ураинѣ ѓдроджене просвѣтне и національне.

Та й справдѣ Енеида Котляревского есть творомъ высокой стѣйности литературной. Лишь подекуды не мѣгъ авторъ ѓдвязатись ѓдъ поваги своего взору, се-бѣ-то ѓдъ Енеиды Осипова. Переймивши ѓдъ сего твору сатиричне высмѣване пяницъ, Котляревскѣй въ „перелицьованѣй“ Енеидѣ денекуды „пересоливъ“, по-за-якъ майже въ кож-дѣй комичнѣй ситуаціи сивуха являє ся неначе искрою, що дожидае лишь сухого пѣдпалу, щобъ запалахкотѣти поломямъ. Такъ отже въ Енеидѣ Котляревского пють до-дуру не тѣлько бурлаки, паны й князьки, але й богове олимпійскѣ (II, 39. 42), ба й праведники на тѣмъ свѣтѣ въ раю „полягавши курять люльки або пють горѣлочку“ (III, 106). Дальшимъ наслѣдкомъ безнастанной шятики являють ся деякѣ недоладнѣ слова, котрѣ навѣтъ въ комичнѣмъ творѣ натякають на грубый реализмъ¹⁾.

¹⁾ Описуючи пожежу човнѣвъ Котляревскѣй малюе ось-такъ великѣй страхъ Енея:

А вже-жъ свѣтоглядъ поэта есть въ загалѣ ясный и веселый. Тому-то ѣ въ пеклѣ гомонить иногдѣ реготня и дружна балагурня (III, 102. 103), ба тутъ проявляє ся подекуды майже такій побуть проклятыхъ, якій вели грѣшники въ сѣмъ свѣтѣ (III, 98. 99). Въ загалѣ въ Енеидѣ Котляревского выначуе ся шутлива вдача Украинця, котрый и въ недоли смѣе ся крбзь сльозы, мѣжь-тымъ, коли въ комичнѣмъ творѣ Блюмауера доба-часмо бѣльше сарказму ѣ ироніѣ, нѣжь справдѣшнього гумору.

Котляревскій блиснувъ своимъ талантомъ особливо въ III. части Енеиды, однакже и въ иншихъ частяхъ есть богато мѣсець вельми поетичныхъ. Мѣжь ними вы-значуе ся описъ бурѣ на морѣ (I, 4. 5; II, 28; IV, 119), оповѣдане про роботу Вулкана въ кузни, коли на просьбу Венери для Енея ковавъ збрую (V, 183). Чудово описана такожь проява бѣлоликой, красной Венери, сидя-чон на хмарѣ золотѣй, коли сеся богиня подавала нову збрую своему сынови Енееви (V, 187—189). До такихъ же мѣсець, що выначують ся драматизмомъ, належить описъ ворушнѣ богѣвъ въ Олимпѣ, коли гнѣвливыи Зевесъ за-грозивъ богамъ, що поспыхае ихъ зъ неба, та що богинѣ пошле въ запорожску Сѣчь за-те, що тѣлько сварять ся та мѣшають ся въ людскѣ справы (VI, 229—236). Опроче въ цѣлѣй Енеидѣ есть богато гарныхъ эпизодѣвъ, порѣв-

Пѣднявши голову у-гору,
Кричавъ, опареный мовъ песь,
Олимпськихъ шпетивъ на всю губу,
И неню даявъ свою любу,
Добувсь и въ ротъ и въ нѣсь Зевесъ.
„Гей ты, проклятый стариганю,
На землю зъ неба не зиркнешъ?!...“ (II, 48).

нань¹⁾ и образѣвъ поетичныхъ, котрыми оживляе ся подекуды довше оповѣдане про справы военнѣи.

Такъ отже Енеида Котляревского изъ-за высокои литературнои стѣйности есть доси окрасою руско-украиньскои литературы, мѣжь-тымъ коли Енеиды Осипова нѣхто вже въ Россіи не читае; ба й травестована Енеида нѣмецкого поэта Блюмауера уважае ся творомъ прѣстарымъ, щѣ втративъ давнѣйшу свою принадну силу.

Меншу вартѣсть литературну мають оба драматичнѣи творы Котляревского „Наталка Полтавка“ и „Москальчарѣвникъ“. Хоча-жь авторъ въ писаню сихъ творѣвъ не придержувавъ ся правилъ драматургѣи, то однако на сценѣ подобають ся они вельми, по-за-якъ въ нихъ зъявляе ся вѣрна характеристика суспѣльного побуту на Украинѣ. Особливо-жь въ Наталцѣ Полтавцѣ добавчаемо майже таку свѣжу й чудову красу, якою визначують ся безсмертнѣи творы людовои поезіи украиньскои, изъ-за чого сеся народна оперетка зъєднала собѣ загальну симпатію не то на Украинѣ, а й въ Московщинѣ. — Ось и змѣсть сего твору драматичного: Наталка Полтавка любить убогого парубка Петра, котрый давнѣйше бувъ годованцемъ у старого Терпила, батька Наталчиного, и зрѣсь вкупѣ зъ гарною дочкою свого добродѣя. Але-жь

¹⁾ Мѣжь поетичными порѣвнанями визначуе ся именно отъ-се:

Не хмара сонце заслонила,
 Не вихоръ порохомъ вертить,
 Не галичъ чорна поле вкрыла,
 Не буйный вѣтеръ се шумить:
 Се вѣйско йде вѣма шляхами,
 Се ратне брязкотить збруями,
 Въ Ардею городъ поспѣша.
 Стовпъ пороху пѣдъ небо ветця,
 Сама земля, здаецця, гнетця;
 Енею! де теперъ душа? (IV, 165).

тогдѣ бувъ ѡнъ бѣднѣйшій и не мавъ надѣѣ зъ Наталкою подружитись, хочъ любивъ єѣ щиро. Одаткъ старый Терпило розпивъ ся и выгнавъ Петра зъ хаты. Коли-жь не стало ѣ послѣднього сего робѣтника, Терпило зовсѣмъ извѣвъ ся, вмеръ въ бѣдности и лишивъ жену ѣ дочку безъ кусника хлѣба. Стара Терпилиха рада-бѣ була выдати Наталку за якого дячка або за волосного писаря, думаючи, що такую женитьбою полегшає ихъ тяжка доля; та отъ, Наталка, тужачи за Петромъ, що пропавъ безъ вѣсти въ чужинѣ, не хотѣла ѣ чути про якѣсв сваты. Саме-тогдѣ зъявляє ся новый богатый женихъ, панъ возный Тетерваковскій. Макогоненько, сельскій выборный, чоловѣкъ вертливый, бувъ при сѣмъ сватаню старостою. Бѣдна Наталка, не дѣждавшисв своего Петра, звъ тяжкимъ серцемъ покорилась своѣй матери, котра конче бажала сего подружя. Коли подали вже ручники, зъявивъ ся Петро и сейчасъ найшовъ собѣ вѣрного товариша въ Миколѣ, далекѣмъ родичу Терпилихи. Петро довѣдує ся, що Наталка вже посватана за возного, и въ розпуцѣ сердца радъ бы ще разъ єѣ побачити. Микола выкликуює Наталку зъ хаты, та отъ, дѣвчина радѣючи радостію, що вернувъ ся Петро, вже ѣ не думає выдаватись за возного, кажучи: „не хочу, не пѣду, — та ѣ кѣнцѣ въ воду“ (стор. 364). Супроти такой рѣшучоѣ волѣ Наталки не вдѣяла нѣчого зажурена мати. Коли-жь выборный и возный стали докоряти „пройдисвѣту“ Петрови, то бѣднѣйшій парубокъ сказавъ Наталцѣ, щобы покорилась своѣй доли, послухала матери и полюбила пана возного. Тогдѣ-то возный, пѣзнавши сердечну вѣдчу Петра ѣдступивъ ѡдъ своего жениханя и заявивъ, що ѡдказує ся ѡдъ Наталки та уступає єѣ Петрови „на вѣчноє и потомственное владѣніє зъ тимъ, щобъ зробивъ вѣѣ благополучною“. Одаткъ стара Терпилиха поблагословила своихъ дѣтей,

а Петро сказавъ, що „Богъ поможе ему й Наталцѣ вѣрною любовію и порядочною житнію бути примѣромъ для другихъ и заслужити прѣзвище добрыхъ Полтавцѣвъ“ (стор. 376).

Можно догадатись, що поетъ гарною Наталкою Полтавкою хотѣвъ зобразити чудову Україну. Въ Енеидѣ не поваживъ ся бнѣ высказати явно своєї любви до рѣднои батькѣвщины. Коли-жъ бнѣ панѣвъ и въ загаль людѣй культурныхъ въ Россіи познакомивъ ближе зъ мовою и суспѣльнымъ побутомъ люду украиньского, то вже легче прийшлося ему звеличити свою Україну такъ, щобъ и „панѣ возный“ сѣ полюбивъ. Той-то возный покинувъ бувъ рѣдну мову и горнувъ ся до чужого панства. А вже-жъ пѣзнавши Наталку Полтавку, првихливъ ся до неї серцемъ и бажавъ зъ нею подружитись.

Хоча-жъ сеся оперетка єсть вѣрнымъ образомъ житя народногo, то все-таки видно въ нѣй впливъ сентиментального напруму литературного, котрый въ Россіи бѣ р. 1792. ставъ проявлятись¹⁾. Котляревскій станувъ въ опозиціи до псевдо-клясицизму, и нахиливъ ся до сентиментальности, по-за-якъ сей напрумъ литературный лучше бѣповѣдавъ вдачи украиньскѣй, нѣжъ фальшивый клясицизмъ французскій. А вже-жъ заявивши въ „Наталцѣ Полтавцѣ“ наклѣнъ до сентиментальности, Котляревскій потягнувъ за собою деякихъ иншихъ писателѣвъ украиньскихъ, ба й самъ талантливый Квѣтка-Основяненко переймивъ сентиментальну афектацію бѣ Котляревского, дарма, що тогдѣ въ російскѣй литературѣ сентимен-

¹⁾ Творцемъ сентиментального напруму литературного въ Россіи бувъ Н. Карамзинъ, написавши двѣ повѣсти п. з. „Бѣдная Лиза“ и „Наталя, боярская дочь“.

тального напряду майже ніхто вже не придержувавъ ся¹⁾.

Въ шутливій оперетцѣ, написаній підъ заголовкомъ „Москаль-чарѣвникъ“ скриває ся мабуть сеєя провѣдна гадка, що Україну старає ся подолюти культура російська, що однако се змаганє не вдѣє нічого, по-за-якъ Украина придержує ся вѣрно рѣднихъ святощій. — Змѣсть сеї оперетки єсть такій: До Тетяны, молодої жєны чумака Чупруна, заходить судовый паничъ Финтикъ, щѣ стыдає ся своєї матери, простої старушки, и говорить по-московєки. Тетяна — се невѣста жвава, жартлива й глузлива, однакъ вѣрна свому мужєви. Чупруна не має дома, — поѣхавъ вѣ дорогу за сѣблю. Самє-тогдѣ вѣ хату Чупруна приходить на квартиру москаль (солдатъ), котрый чванить ся своєю грубою вдачею и опѣ-єля просить хозяйки, щобы дала єму чого повечеряти, або хочъ чарку горѣвки. Коли Тетяна не вволила волѣ москаля, то положивъ ся ѓнѣ вѣ запѣчку, и удаючи спячого, небавомъ ставъ хрѣптити. Тогдѣ учувъ ѓнѣ, щѣ у Тетяны єсть пражєна ковбаса, печєна курка и пляшка запѣканки. Ажъ ось вернувъ Чупрунъ зѣ дороги, а Тетяна почувши єго голосъ велѣла Финтикови скритись підъ припѣчкомъ. Чупрунъ побачивши солдата-постояльця, пытає ся жѣнки, чи єго нагодувала, та довѣдує ся, щѣ у неї нема нічого, по-за-якъ она для себе рѣдко коли й варила. ѐдтакъ вєтає москаль зѣ запѣчка и зъявляє Чупрунови, щѣ ѓнѣ єсть чарѣвникъ, та щѣ нагодує голодного чумака. Показує отже тѣ мѣсяцѣ, дє Тетяна скривла запѣканку й ѣду, та выганяє Финтика зѣ-пѣдъ припѣчка, звѣщаючи чумакови, щѣ се є чортъ, котрый

¹⁾ Коли Квѣтка-Основяненко писавъ першій свої повѣсти, то вѣ Россіи славный поєтъ Пушкинъ вытычивъ литературѣ на-прямъ національный.

принявъ стать судового панича. Однакже Тетяна признае ся чоловѣкови, що се таки справдѣшній Финтикъ, котрый такъ їй надѣвъ и осоруживъ ся, що й їй задумалось, надъ нимъ поглумитись. Чупрунъ не метить ся Финтикови, а дае ему науку, щобъ онъ нѣколи не забувавъ, якого онъ роду, щобъ почитавъ матѣрь свою, поважавъ старшихъ себе, та щобъ Тетяну обходивъ на тридевять земель.

Сеся оперетка не зовсѣмъ вподобалась Кулѣшеви; се бо закидуе Котляревскому, що Чупрунъ являє ся придурковатымъ, мѣжь-тымъ, коли чумаки „самые развитые люди“¹⁾. А вже-жь Н. Петровъ доказавъ Кулѣшеви²⁾, що основну гадку въ „комедіи“ „Москаль-чарѣвникъ“ взявъ Котляревскій изъ украинского народного переказу, що именно въ казцѣ „Москаль-рыбалка“³⁾ чумаки супроти солдатѣвъ являють ся справдѣ безглуздыми, по-за-якъ сѣ пакѣстники ихъ пѣддурюють и зъ во зѣвъ крадуть имъ рыбу. Опроче Чупрунъ єсть лишъ забобоннымъ а не придурковатымъ; се бо бесѣдує второшно, ба, говорить про столицю одну й другу, про сенать, министрѣвъ и т. и. (стор. 417. и 418). Вѣра-жь въ чары була тогдѣ прикметою не тѣлько людей неграмотныхъ, але й письменного панства.

Народну оперетку⁴⁾ въ 3 дѣяхъ п. з. „Наталка Полтавка“ надруковано у-перве 1819. р. въ Харьковѣ, а въ-друге 1838. р. такожъ въ Харьковѣ коштомъ И. Срезнев-

1) „Основа“, С.-Петербургъ, 1862; лютий; стор. 23².

2) „Очерки исторіи украинской литературы XIX. столѣтія“. Кієвъ 1884; стор. 33—35.

3) И. Рудченко, „Народныя южнорусскія сказки“. Выпускъ II., стор. 170—173.

4) Въ виданію Кулѣша зъ 1862. р. оба драматичній творы „Наталка Полтавка“ и „Москаль-чарѣвникъ“ названі „украинскою оперою“.

ского (зъ предмовою и зъ додаткомъ словаря). У-третє выдано сю оперетку въ 2 дѣяхъ 1862. р. въ Петербурзѣ заходомъ Кулъша. Одакъ передруковано сей твѣръ драматичный ще кѣлька разѣвъ. — Шутливу-жь оперетку п. з. „Москаль чарѣвникъ“ выдано у-перве 1841. р. въ Москвѣ коштомъ И. Срезневского, та й опѣсля ще кѣлька разѣвъ еѣ надруковано.

Мѣжь печатаными творами Котляревского находить ся ще „Ода до князя Куракина“¹⁾. Хоча сеся ода есть панегирикъ, писанный по правиламъ середньовѣчной науки схолястичной въ честь малороссійского генераль-губернатора, то однако проявляютъ ся тутъ такожь здоровѣ гадки, по-за-якъ поетъ выстуѣає противъ деякимъ лукавымъ панамъ, щѣ бѣднымъ людямъ не давали пѣльги, и ѣдзыѣає ся зъ докоромъ про тыхъ судьѣвъ, щѣ людей не судили по правдѣ²⁾.

¹⁾ У-перве надруковавъ сю оду П. Кулъшь въ Петербургскѣй „Основѣ“ зъ 1861. р. (январь, стор. 251—255).

²⁾ Порѣвн. отъ-се мѣсце въ „одѣ до князя Куракина“:

— Крутенькую загадку
 Нашимъ ты задавъ панамъ,
 Бо, щѣбъ мали чистѣй душѣ,
 Щѣбъ держали строгаго уши,
 Ты собой ихъ учишь самъ....
 — — — — —
 И такихъ було доволѣ,
 Щѣ прохали на панѣвъ,
 Щѣ паны, по ихъ злѣй воли,
 Не дають пахати нивѣ;
 Щѣ козацькими землями,
 Сѣнокосомъ и полями
 Вередують, мовъ своимъ.
 Судѣ у правду не вникає,
 За панами пѣтакає,
 Щѣбъ було ёму и имъ. (стор. 445. и 446.)

Зъ-помѣжь рукописей, що ихъ лишивъ Котляревскій, важнѣйшіи суть ось-сі :

1) „Размышленія о расположеніи, съ какимъ должно приступать къ чтенію и размышленію о св. Евангеліи Луки“¹⁾. Се єсть украинскій перекладъ тексту французского²⁾, подѣлений на 359 главъ. Изъ одной замѣтки перекладчика можна дѣзнатись, що ѓнъ почавъ сю роботу въ жовтн 1823. р., а кѓнчивъ єв 17. червня 1838. р.

2) „Замѣтки“ про деякі народні обычаѣ³⁾.

И. Котляревскій єсть творцемъ новой doby литературы руско-украинской. Єго можъ уважати „предитчею“ Тараса Шевченка. Якъ бы не було автора Енеиды, то не мѓгъ бы опѣсля зъявитись безсмертныи кобзарь украинскій; навпередъ треба було утворити языкъ литературный и зъеднати для него людей культурныхъ, по чѓмъ Украина могла зъ упадку двигнутись словами апостола правды й науки. И сказавъ Шевченко своему „предитечи“ велике „спасибѓгъ“ за славныи єго починъ просвѣтныи, присвятивши єму „на вѣчну память“ чудову пѣсню, въ котрѓи вызначують ся особливо ось-тѣ вѣщїи слова :

Все осталось, все сумує,
Якъ руины Троѣ;
Все сумує, тѓльки слава
Сонцемъ засіяла:
Не вмире кобзарь, бо на вѣки

¹⁾ Заголовокъ сего писаня подавъ А. Терещенко въ мовѣ россійскѓи; однакже Котляревскій зладивъ свѓй перекладъ въ мовѣ украинскѓи.

²⁾ Се заголовокъ оригиналу французского: *Évangile médité distribué pour tous les jours de l'année, suivant la concorde des quatre évangélistes, augmenté d'une notice, par le P. Duquesne. XIII. tomes. Lyon 1816.*

³⁾ Порѓви. „Основу“, 1861., (февраль, стор. 172). Терещенко списавъ тутъ змѣсть сихъ замѣтокъ.

Їго привітала.
 Будешь, батьку, панувати,
 Поки живуть люде,
 Поки сонце зь неба сьязе,
 Тебе не забудуть¹⁾.

2. Петро Артемовскій-Гулак²⁾.

Онъ родивъ ся въ Городищи, Кіівскои губерніѣ, 16. сѣчня 1790. р.³⁾. Батько его Петро бувъ священникомъ, щó за-
 ддя бѣдности мусьвв самъ давати сынови освѣту дома, та
 ажъ въ 12. роцѣ оддавъ его до бурси Кіівскои. Коли-жь
 лучилась въ Кієвѣ велика пожежа, и бурса зъ духовною
 академією спалилась, то молодой Артемовскій-Гулакъ
 перетерпѣвв велику нужду, та ходячи по базару, вызби-
 рувавъ лущины зъ кавунѣвъ и ними годувавъ ся кѣлька
 днѣвъ. Выйшовши зъ бурси Артемовскій не хотѣвв бути
 попомъ. Полюбивши дочку одного богатого пана, бажавъ

¹⁾ Т. Г. Шевченко. „Кобзарь“. У Празі 1876.; I, стор. 191.
 — Такожъ Яковъ Головацкій помянувъ Котляревского добромъ,
 написавши его біографію, котру закнчивъ сими словами: „Цѣла
 Украина съ почестью споминае Котляревского... Каждый Мало-
 русинъ зъ глубины души вздыхае за нимъ. Дорогоцѣнное имя его
 заховано буде на завсѣгды въ памяти народной, якъ пѣсня на-
 родна, котра не умирае николи“. („Пчела“, Львѣвъ 1849; число 3.
 стор. 37—41.)

²⁾ Ва ж и т ь й ша л и т е р а т у р а : „Артемовскій-Гулакъ“; ста-
 тья П. Кулѣша въ Петербурскій „Оснѣвъ“, 1861; мартъ, стор. 78—
 113. — „Відчити з історіі русько-українського письменства ХІХ.
 віку“. П. „Петро Артемовський Гулакъ“; статья Ол. Кониського
 у Львѣвскій часописи „Свѣтъ“; 1882; число 14., стор. 239—243. —
 Порѣвн. „Очерки исторіи украинской литературы ХІХ. столѣтія
 Н. И. Петрова“. Кієвъ 1884; стор. 56—71.

³⁾ Въ деякихъ житєнєсяхъ Артемовского-Гулака читаємо
 що бнъ родивъ ся 1791. р. въ Смѣлѣй, мѣсточку Черкаского по-
 вѣту, Кіівскои губерніѣ. Однакже Кониській дѣзнавъ ся изъ за-
 писокъ Артемовского, що бнъ родивъ ся въ Городищи.

ѡнъ зъ нею подружитись, але панъ и слухати не хотѣвъ, щобъ зятемъ его ставъ убогій семинаристъ. Ѡдтакъ дѣвчина вмерла зъ чахотки, а Артемовекій ставъ учителемъ у якогось пана-Поляка въ повѣтъ Бердычѣвскѡмъ. И справдѣ надавъ ся ѡнъ якъ-разъ на доброго учителя, бо цѣлкомъ орудовавъ мовами латиньскою, французскою и польскою. Та учителювавъ ѡнъ трохи-не чотыри роки, и въ 1817. р. перебравъ ся въ Харкѡвъ, щобы вступити въ университетъ.

Въ Харкѡвскѡмъ университетѣ професоры полюбили талантливого Артемовекого; про-те препоручено ему читати лекціѣ польскои мовы для тыхъ студентѡвъ, котрѣ бажали-бъ такои науки. Такъ отже Артемовекій разомъ и вчивъ ся и вчивъ другихъ въ университетѣ, хочъ бувъ еще студентъ, и то приватный. Въ 1818. р. ставъ ѡнъ учителемъ въ Харкѡвскѡмъ „институтѣ благородныхъ дѣвиць“, а два роки опѣсля (1820), хочъ у него й не було ще аттестату на скѡнчене университетскихъ курсѡвъ, препоручили ему въ университетѣ читати лекціѣ зъ географіѣ, исторіѣ и статистики. Черезъ рѡкъ подавъ Артемовекій-Гулакъ диссертацію „О пользѣ исторіи всеобщей и преимущественно отечественной и о способѣ преподаванья послѣдней“. За сю диссертацію одержавъ ѡнъ зване маистра, а въ 1823. р. дано ему въ Харкѡвскѡмъ университетѣ катедру „русской исторіи“, зъ котрои ѡнъ не сходилъ 26 лѣтъ.

Въ кѡнци двацятыхъ и въ самѡмъ початку трицятыхъ рокѡвъ Артемовекій товаришувавъ зъ ректоромъ университета Кроннебергомъ и зъ професоромъ Куницкимъ. Куницкій бувъ великій пьяница, а Артемовекій товаришувавъ зъ нимъ лишъ изъ-за остраху, щобы ѡнъ зъ пьяныхъ очей не вкoinвъ якои халепы. А вже-жь сихъ трохъ мужѣвъ обвиноватили за те, що они „излишне

нравственно солідарны межъ собою⁴. Артемовскій-Гулакъ бувъ чоловѣкъ обережнй, ба й полохливый, а тутъ якъ-разъ въ ту саму пору выхопилось польске повстанє (1831). Саме-тогдѣ якійсь урядникъ Черняєвъ зробивъ доносъ, що въ Харковѣ завелась потайна революційна громада и що на чолѣ єи стоить „тріумвіратъ“: Артемовскій, Кроннебергъ и Куницкій. За тымъ доносомъ пѣшла трусениця; трусили и въ кватирахъ, и въ университетѣ, ба й на улици супротивъ домѣвъ, де жили тѣ три мужѣ, зрывали дошки на пѣшоходахъ и глядали слѣдѣвъ „заговору й революціѣ“. Однакже мимо острои трусеницѣ не нашли нѣчого. Одаткъ царь Николай, приѣхавши въ Харковъ, позвавъ до себе Артемовского и сказавъ до него: „Тебя, кажеться, немножко безпокоили?“ Потѣмъ повѣзъ єго въ тюрму, де сидѣвъ уже Черняєвъ за свѣй брехливый доносъ. Вказуючи на Черняєва, царь озвавъ ся до Артемовского: „Тебя безпокоили по милости этого негодя...“ Опѣсля ставъ Артемовскій чоловѣкомъ вельми „благонадежнмъ“, и ѡдаткъ єсть звѣстка, хочъ може й не зовсѣмъ достовѣрна, що єго „начальство“ посылало вговорювати въ Чернигѣвщинѣ и Полтавщинѣ козакѣвъ, щобъ они не бунтовались а охоче йшли служити въ вѣйско московске¹).

Россійскій публицистъ М. Де-Пуле, згадуючи про дѣяльнѣсть Артемовского-Гулака въ Харковскѣмъ университетѣ замѣчає²), що бнъ бувъ плохимъ професоромъ. „Русскую исторію“ читавъ Артемовскій по Карамзину и Устрялову и по словамъ того публициста не заявлявъ

¹) Конисскій, „Вітчити з історіі русько-українського письменства XIX. віку“. („Свѣт“. Ві Львові 1882., число 14; стор. 241.)

²) „Вѣстникъ Европы“, IX. годъ, книга 1., (январь); томъ I. С.-Петербургъ 1874; (въ статѣ „Харковскій университетъ“) стор. 83. 84.

нѣякои самостѣйности въ дослѣдахъ историчныхъ. Ђд-такъ пише Де-Пуле, що Артемовскій добачавъ въ про-фесурѣ „карьеру къ отличіямъ и почестямъ“, — що ѡнъ на лекціѣ приходивъ „весь увѣщенный орденами и сіяю-щій перстнями“, и т. и. А вже-жь годъ вѣрити всео тее, що сей россійскій пасьменникъ про Артемовского верзѣ, по-за-якъ оказувавъ велику ненависть до Украины и еи наилучшихъ сынѡвъ, и бувъ пристрастнымъ проповѣдни-комъ національного „объединенія“. Коли Артемовскій бувъ профессоромъ университета, то поставлено его (1831) инспекторомъ Харкѡвского „института благородныхъ дѣ-виць“. Ђдъ 1841. до 1850. р. бувъ ѡнъ ректоромъ въ Хар-кѡвскѡмъ университетѣ. По-за-якъ той Де-Пуле въ-за-галъ не злюбивъ Артемовского, то й про ректорску его дѣяльнѡсть помянувъ лихомъ. Такъ звѣщае ѡнъ, що Ар-темовскій зѡбравъ разъ профессорѡвъ и зъ патосомъ вы-голосивъ свою мову, заявляючи, що задумавъ усунути всякїй непорядки („злоупотребленія“), вкравшї ся въ уни-верситетъ. — „Да! злоупотребленія большія“, кликнувъ Луинь, профессоръ всесвѣтної исторїѣ, „но вы, госпо-динъ ректоръ, первый ихъ виновникъ“¹⁾. Коли ѡдтакъ декотрї студенти въ де-чѡмъ провинили, то по словамъ того „объединителя“, скликувавъ Артемовскій всю мо-лодѣжь университетску въ зборову салю и бѡльше го-дины дававъ ѡнъ остру науку, прикрашену цитатами зъ бесѣдъ Цицерона. Майже въ кождѡй своѣй промовѣ до студентѡвъ мавъ ѡнъ говорити емфатично: „Юноши! Вы видите передъ собою старца, которому внимали стар-цы, когда онъ былъ юношей!“²⁾

А вже-жь Артемовскій бувъ добродѣемъ студентѡвъ-Украинцѡвъ, и ѡдтакъ Микола Костомарѡвъ живъ у него, коли вчивъ ся въ Харкѡвскѡмъ университетѣ³⁾.

¹⁾ *ibid.*, стор. 87. — ²⁾ *ibid.*, стор. 85.

³⁾ „Кіевская Старина“, томъ XII., 1885; стор. XXXVI.

Артемовській стоявъ въ близькихъ ѳдносилахъ до Квѣтки-Основяненка и до Амвросія Метлинського. Кажуть¹⁾, що Квѣтка вмержь (1843) на его рукахъ.

Ѓдь р. 1850. живъ Артемовській на пенсії въ Харковѣ, де й умеръ 1. жовтня (октябрю) 1866. р., схороняючи розумъ и память. Кониській згадує²⁾, що память у него була не-абы-яка. Вергілія, Горація й иншихъ знавъ ѳнъ на память, и ще за день до смерти говоривъ на память Вергілія.

Петро Артемовській-Гулакъ бувши студентомъ Харкѳвского университета (1817) намагавъ ся писати по-россійски, и про-те зладивъ кѳлька перекладѳвъ зъ чужихъ языкѳвъ на мову россійску. Се були вѣршѣ змѣсту религійно-мистичного, примѣромъ „Мученіе сатаны при воззрѣннїи на Эдемъ“ зъ Мильтонового „Втраченого раю“³⁾. Въ сихъ своихъ перекладахъ придержувавъ ся Артемовській того мертвого языка, що его захвалювавъ Алексѣй Шишковъ, бажаючи ввести языкъ церковно-славянськїй въ россійску письменнѳсть. Коли-жъ молодой Украинець побачивъ, що така писанина не доведе до-путя, то задумавъ ѳнъ вступити въ слѣды Котляревского и списувати свои твори литературнїй въ мовѣ рѳднѳй. Та й не пожалувавъ Артемовській, що прихиливъ ся сердцемъ до мовы української, бо своєю казкою „Панъ та собака“ зъєднавъ собѣ добру память не то мѣжь людьми письменними, але й мѣжь бѣдолашними мужиками на Украинѣ. Вже П. Кулѣшь, що озвавъ ся зъ до-

1) „Украинская Старина“. „Матеріалы для исторїи украинской литературы народного образования Г. П. Данилевскаго“. Харьковъ 1866; стор. 249.

2) „Свѣт“, 1882; число 14., стор. 241.

3) Н. Петровъ, „Очерки исторїи укр. литер. XIX. столѣтїя“, стор. 57.

коромъ про Енеиду Котляревского, въ загалѣ похваливъ талантливаго автора той казки, назвавши его „великимъ поетомъ“¹⁾. И справдѣ, Артемовскій змалювавъ въ тѣй казцѣ такъ вѣрный образъ недолѣ мужикѣвъ супроти самоволѣ панѣвъ на Украинѣ, що сему творови треба дивуватись дивомъ великимъ. Въ тѣмъ бо часѣ, коли люде культурнѣ въ панщинѣ не добачали нѣякого лиха, коли деякѣ зъ нихъ доказували потребу той поганой неволѣ²⁾, украинскій поетъ вказавъ смѣливо на тяжку рану суспѣльности въ Россіи, — вказавъ на недолю мужикѣвъ супроти гулящого жита деякихъ бундюжныхъ панѣвъ.

Въ казцѣ „Панъ та собака“ видимо пса Рябка, що на панскому дворѣ не спить цѣлу нѣчь и худобу панску вѣрно доглядає, та ажъ досвѣта лягає спочити у своѣй норѣ. Ажъ ось чутно гамѣръ, галасъ, крикъ. Наймиты панскѣ кличуть собаку: „Цу-цу, Рярко! на-на!“ Бѣднѣй Рярко думавъ, що ему хочуть подати добру ѣду за-те, що ѣнъ всю божу нѣчь не спавъ, злодѣя ѣдганявъ. Та ось стали его лупити-бити по приказу пана, — пустили его еле-живого. Коли жъ ѣнъ запытавъ ся двѣрнѣ, за-що згнуцають ся надъ нимъ, то одинъ зъ наймитѣвъ, Явтухъ, ѣдповѣвъ, що панъ изъ панею всю нѣчь не спали зъ-за того, що Рярко розбрехавъ ся. Ѡдтакъ невольникъ-чоловѣкъ каже отъ-се до собаки-Рябка, що являє ся образомъ крѣпака:

¹⁾ Порѣвни. отъ-сѣ слова Кулъша: „Еслибы Артемовскій-Гулакъ умеръ, написавши только *Пана та собаку*, то по надеждамъ, какія должно возбудить подобное произведеніе починающаго писателя, мы бы сказали, что лишились въ немъ великаго поэта“. („Основа“, Петербургъ 1861., мартъ, стор. 112.)

²⁾ Въ галицкѣй Руси Денисъ Зубрицкій доказувавъ потребу панщины въ статьѣ „Rozprawa za pańszczyznę“, котру надруковано

Ты-жь знавъ, що вчора нашъ у карты панъ програвъ ся;

Ты-жь знавъ,

Що хто програвъ,

Той чорта (не теперъ на споминки) здрѣмає, —

Той батька рѣдного, розсердившись, програє.

Ты-жь знавъ, кажу, Рябко, що панъ не буде спать.

До чого-жь гавкавъ ты? на-що-жь було гарчать?

Нехай бы гавкавъ самъ, а ты-бъ уклавъ тихенько,

Забравшись въ ожередъ, та й спавъ бы тамъ гарненько.

Теперъ ты бачишь самъ, що мокрымъ ѓнъ рядомъ

Напавъ ся на тебе, и знай верзе притьмомъ.

Що грошей вчора ѓнъ проциндривъ щось не трохи...

— — — — —
А бачъ, Рябко, а бачъ! не гавкай, не ганяйся!

Ляжь, хирный, та й мовчи, и зъ паномъ не рѣвняйся!

Чого брехать? нехай нашъ панъ здоровый буде,

ѓнъ самъ и безъ собакъ сю панщину одбуде.

Послухавъ Рябко порады Явтуха, та не хочачи турбовати супокою пана попхавъ ся спати на цѣлый день и цѣлу нѣчь.

Заснувъ Рябко, захрѣпъ, ажъ ожередъ трясетця;

Рябку й не снитця, й не верзетця,

Що вже Москалики въ коморѣ й на дворѣ

Скрѣзь нишпорять, мовъ тутъ вони й господарѣ,

Що вовкъ ягнять, а тхѣръ курчятокъ убѣрає...

Якъ засвѣтало, заворушилась опять панска двѣрня, глядаючи необачного Рябка. Однакже ѓнъ, чуючи поклики наймитѣвъ, не квапивъ ся выйти изъ своєї норы.

„Теперь-то“, дума ѓнъ, „мѣй панъ всю нѣчку спавъ,

Бо не будивъ його Рябко и не брехавъ;

Теперь-то ѓнъ менѣ свою покаже дяку;

„Теперь уже не втре менѣ, якъ вчора, маку.

Нехай цуцукають... мене симъ не зведуть,
Поки самій сюды обѣдъ не принесуть“.

Гамбѣръ на дворѣ змагавъ ся, а Явтухъ найшовши Рябка зашморгнувъ ему на шіа арканъ. И опять по приказу пана наймиты стали Рябка побивати и влѣпили ему зъ сотеньку ківвѣ за те, що бнѣ добра панского не стерѣгъ, злодѣѣвъ та звѣрюки не обганявъ.

Примученый Рябло высказавъ тогдѣ отъ-сю гадку про самоволю панѣвъ :

„Нехай имъ служитъ бѣльшь рябий въ болотѣ бѣсѣ!
Той дурень, хто дурнымъ иде панамъ служити,
А бѣльшій дурень, хто имъ дума угодити“....¹⁾

Оцѣняючи сю казку замѣтивъ Кониській про „Рябка“ ось-таке: „*Рябкомъ* поетъ показавъ гарно намальовану картину того безирава, въ якому находили ся крѣпаки; тыхъ утискѣвъ, які вони терпѣли ѣдъ панѣвъ, того самоволя, яке паны чинили надъ людьми! То стоявъ передъ читателемъ не Рябло, не собака, а весь обернутый въ крѣпацтво украинскій народъ. То не Рябло пеклується всю нѣчь, не знаючи спочинку, то безталаннй крѣпаки; то не Рябло кричить пѣдъ батогами панських наймитѣвъ, то не Рябка перѣщать пугою, то не зъ Рябка летить клоче шерсти, — то крикъ, гукъ, стогнане и слѣзы крѣпакѣвъ ѣдъ панѣвъ и народа загаломъ ѣдъ урядникѣвъ и старшины“²⁾. Кониській думаѣ ѣдтакъ, що Яв-

¹⁾ Порѣвн. журналъ „Основа“, 1861, мартъ; стор. 81—85. — Казку „Панъ та собака“ переложивъ О. Лепко на мову російску. (Порѣвн. книгу „Поэзія Славянъ“, сборникъ лучшихъ поэтическихъ произведеній славянскихъ народовъ въ переводахъ русскихъ писателей, изданный подъ редакціею Ник. Вас. Гербеля. С.-Петербургъ 1871; стор. 169. 170.)

²⁾ „Свѣтъ“, 1882; число 14; стор. 240.

тухъ являє ся „одразкомъ великои бѣльшости интелігентнои громады того часу“, що той наймитъ „болѣвъ сердцемъ за Рябка, — та щѣ-жь? однимъ сердцемъ безъ розуму, безъ освѣты, безъ розвою не богато вдѣшь“¹⁾. — А вже-жь, нѣгде правды дѣти, Явтухъ є собѣ таки простый крѣпакъ, щѣ по приказу панскому побиває другого крѣпака, дарма, що сей невольникъ проявляє ся въ образѣ собаки-Рябка. Тому-то й розмова обохъ сихъ крѣпакѣвъ є вельми драстична, по-за-якъ песъ-Рярко жалкує ся про свою недолю й кривду, котру єго товаришь, чоловѣкъ-Явтухъ, гараздъ ѡдчувавъ сердцемъ, та зъ остраху передъ паномъ не смѣвъ єи высказати.

Въ загалѣ цѣла казка (щѣ ѡбѣймає 183 стрѣчки) написана справдѣ по-майстерски, такъ що не знати, щѣ въ нѣй бѣльше подивляти, чи епичный спокѣй въ оповѣданю, чи комичный засновокъ казки, котрый довершує ся подѣєю трагичною, чи справжню драматичнѣсть въ явѣ двохъ невольникѣвъ, Явтуха й Рябка. Опроче мова въ казцѣ є жива, ядрениста й така гарна, що до Шевченка нѣ одинъ писатель не спромѣгъ ся оживити своихъ творѣвъ такимъ чудѣвымъ словомъ, якимъ вправно володѣвъ Артемовскій-Гулакъ²⁾. Ѳдакъ не мо-

¹⁾ *ibid.*, стор. 241.

²⁾ Костомарѣвъ зъявивъ Артемовскому велике „спасибѣгъ“ за єго знамениту казку, пишучи мѣжь иншимъ се, щѣ слѣдує: „Артемовскій-Гулакъ былъ рѣдкій знатокъ самыхъ мельчайшихъ подробностей народнаго быта и нравовъ, и владѣлъ народною рѣчью въ такомъ совершенствѣ, выше котораго не доходилъ ни одинъ изъ малороссійскихъ писателей“. („Поэзія Славянъ“; стор. 159.) — Хоча-жь казка „Панъ та собака“ въ загалѣ вѣзмъ вподобаласъ, то однакѣ въ „Московскѣмъ Телеграфѣ“ Н. А. Полевого замѣщено ось-таку фѣдку епиграму на сей твѣръ украиньского поета:

„Пускай въ Зонлѣ сердце ноетъ, —
Онъ Артемовскому вреда не принесетъ:

жемо притакнути Кульшеви, котрый закидує Артемовскому наклбнѣ до „котляревщины“ изъ-за того, що бнѣ за проводомъ автора Енеиды въ сѣй казцѣ користувавъ ся ямбомъ, котрый по думцѣ Кульша не годить ся зъ формою украиньскои народнои поезіѣ, — та що бнѣ наслѣдувавъ Котляревского въ описѣ природы нѣчнои. Однакже казка „Панъ та собака“ не є творомъ поезіѣ людовои, котра по-найбѣльше любує ся въ трохейскѣй стопѣ вѣршовѣй (—). Вже-жъ и Шевченко въ писаню поезіѣ хѣснувавъ ся иногдѣ ямбами; а впрочѣмъ ямбы ѡдповѣдають найлучше живѣй и чуткѣй вдачи народу руско-украиньского, та й сама мова наша проявляє часто ритмъ ямбичный. Такожъ годѣ закидувати Артемовскому, що бнѣ выписавъ зъ Енеиды деякѣ вѣршѣ, малюючі чорну нѣчь въ природѣ; въ описѣ Артемовского находятъ ся лишь деякѣ слова, щѣ случайно суть схожі зъ одвѣтными словами въ Енеидѣ¹⁾. Опроче авторъ казки „Панъ та собака“ вже зъ-за того не мѡгъ наслѣдувати Котляревского, що его образъ темнои ночи далеко красшій ѡдъ картинки въ Енеидѣ.

Рябко хвостомъ его прикроеть!

И въ храмъ безсмертья унесеть“.

(„Вѣстникъ Европы“, IX. годъ, томъ I. 1874; стор. 84.)

¹⁾ Кульшъ порбвнує именно отъ-сѣй вѣршѣ Котляревского и Артемовского:

а) Вѣршъ Котляревского:

Якъ тѣлько темна та нахмурна

Изъ неба зелизла чорна нѣчь,

Година-жъ стала балагурна,

Якъ звѣздки повтѣкали прѣчь... (Ен. III, 72.)

б) Вѣршъ Артемовского:

На землю злѣзла нѣчь...

Хочъ въ око стрель тобѣ, такъ темно на дворѣ;

Уклавъ ся мѣсяць спать...

И ледвѣ крадькома яка маленька зѡрка

Зъ-за хмары выгляне, неначе мышъ зъ засѣка...

Въ рукописи замѣчено передъ казкою отъ-се „мото“ изъ польскои байки Игнатія Красицкаго: „Pies szcze-kał na złodzieja, cała noc się trudził“. Одаткъ думавъ Н. Петровъ, що Артемовескому польска байка „Pan i pies“ могла послужити основою ко написаню казки „Панъ та собака“, та що й сатира Красицкаго „Pan niewart sługi“ могла спонукати украиньскогого поета, змалювати образъ двѣрской собаки Рябка¹⁾. Хоча-жь предметъ казки Артемовеского е въ загаль той-самый, що его выложивъ Красицкій коротенько въ чотырохъ стрѣчкахъ своєї байки²⁾, то все-таки творъ украиньскогого поета вважаемо само-стѣйнымъ, по-за-якъ гадку, кинену польскимъ поетомъ, розвинувъ ѓнь зъ поглядомъ на недолю и окрему вдачу люду украиньскогого.

До сєи казки навязує ся „Суплика до Грицька Квѣтки“³⁾. Авторъ посылаючи Квѣтцѣ свою казку, просить его, щобъ ихъ обохъ, се-бъ-то Артемовеского и Рябка пустивъ до своєї хаты. Въ сѣй „суплицѣ“ пише ѓнь мѣжь иншимъ отъ-се:

Пусти! Чи бачь, якъ *Песъ Рябка* почаствовавъ!

Коли-бъ йому языкъ родимецъ одѣбравъ:

Щобъ ѓнь замѣць *Рябка* до вѣку мавъ гарчати,

А нашъ *Рярко* щобъ сѣвъ за його въ карты грати!

Пусти насъ, батечку, до хаты!

Зъявивши гадку, що й „надъ псомъ повинно ласку мати“, поетъ не знає, якъ приймутъ его казку Москаль.

1) „Очеркъ исторіи укр. литературы“, стор. 61—63.

2) „Pan i pies“.

Pies szczekał na złodzieja, cała noc się trudził,

Obili go nazajutrz, że pana obudził.

Spał smaczno drugiej nocy, złodzieja nie czekał,

Ten dom skradł: psa obili za to, że nie szczekał (III, 16).

3) „Основа“, 1861, мартъ; стор. 87.

Про-те просить Квѣтки, щобъ „его супліку й самъ читавъ, и ледачому вѣ паскудить не дававъ“;

Бо якъ почне Москаль по-своєму складати,
Та *вотъ!* та *што?* та *какъ?* читавши примовляти,
Тодѣ хочъ умыкай изъ хаты.

Після сєи „супліки“, писанон вѣршами, слѣдує вѣ прозѣ коротка бдозва до читателѣвѣ. Авторъ боить ся критики Москалѣвѣ и про-те пише про нихъ се, що слѣдує: „Вони хочъ що по-своєму перєхристять, и, я-жъ кажу, мѣй Рябко выне одѣ ихъ добру повну: уже що я знаю, то у його не останетця нѣ одного цѣлого реберця...“ Вѣ сѣй бдозвѣ згадує Артемовскій похвально про Енеиду Котляревского, пишучи отъ-се: „Уже нема його й на свѣтѣ нѣчого кращого, якъ (царство небесне) Еней вѣ нашѣй одежи; еге! та ба! Москаль, бачъ, поравъ ся и коло його, — и його одягнувъ по-московський...“¹⁾

Для Квѣтки зладивъ Артемовскій ще передше короткій стихотвѣрѣ п. з. „Справжня добрѣсть“, вѣ котрѣмъ старавъ ся доказати, що правдива добрѣсть не є понура и сонлива, мовъ чернець турецкій, що „она на всѣхъ глядить такъ гарно й веселенько, якъ дѣвка, бдѣ свого идучи панъ-отця до церкви до вѣнця, глядить на парубка, мовъ ясочка, пильненько“. Се писъмо пѣславъ Артемовскій Квѣтцѣ мабутъ тогдѣ, коли бнѣ покинувъ чернечу жизнь и втѣшавъ ся побутомъ вѣ родинѣ²⁾.

Казку „Панѣ та собака“ написавъ Артемовскій 2. студня 1818. р. и надруковавъ єѣ вѣ Харьковѣ вѣ „Украинскѣмъ Вѣстнику“³⁾. Вѣ сѣмъ журналѣ напечатано бѣль-

¹⁾ *ibid.*, стор. 88.

²⁾ „Очерки исторіи укр. литературы“, стор. 69. 70.

³⁾ „Украинскій Вѣстникъ“ ставъ виходити вѣ Харьковѣ 1816. р. Вѣ сѣмъ журналѣ печатались статѣѣ науковѣ и беллетристичнѣ вѣ мовѣ російскѣй та украинскѣй. „Украинскій Вѣстникъ“ пе-

шу часть его стихотворѣвъ, мѣжь котрыми вызначуе ся казка „Солопѣй та Хивря, або горохъ при дорозѣ“. Змѣсть сєи гарной казки є такій: Убогій мужикъ Солопѣй спромѣгъ ся весною на горохъ, и ѡдтакъ жѣнка Хивря радила ему, посѣяти горохъ на перелозѣ. Та ба! „горохъ ласенька рѣчь, и дѣтвора за нимъ полѣзе хочъ у пѣчь“, сказавъ Солопѣй, — „обскубуть его зеленцемъ“. Однакже Хивря замѣтила, що „якъ уродить Богъ, то дасть на долю всѣхъ“. Солопѣй хотѣвъ посѣяти горохъ въ кутку, щобъ и „врагъ“ тамъ его не найшовъ, але въ кѡнци услухавъ Хиврѣ, зѣоравъ перелѡгъ и посѣявъ горохъ. Осъ уже пѡдрѡсь горохъ и прийшла черга на стручки. Кто йде, горохъ скубне, а дѣтвора втѣшає ся добрымъ полономъ. Зѡбравъ Солопѣй горохъ, и клине-проклинає всѣхъ тыхъ, щѡ ему заподѣяли таку пакѡсть, та й до Хиврѣ ѡдзывавъ ся зъ докоромъ, тому-що порадила ему сѣяти горохъ на перелозѣ. Все-жъ таки посѣявши два мѣшки зѡбравъ Солопѣй сѣмь мѣшкѡвъ гороху зъ перелога. Ѳдтакъ на другу весну посѣявъ ѡнъ горохъ межи пшеницею та житомъ. Але-жъ якъ пѡшовъ въ жнива, не заставъ нѣ зерна; проциндривъ Солопѣй горохъ, а за горохомъ и жито та пшеницю; бо якъ про-нюхали въ селѣ, що Солопѣй посѣявъ горохъ на рѡли мѣжь житомъ и пшеницею, то давай ходити въ горохъ. Ходили й змяли та стовкли до-тла пшеницю й жито. Тогдѣ Хивря здѡймила зъ кѡлка двѣ новѣсьнѣкѣ торбинки и сказала дурному Солопѣю:

реставъ виходити въ 1821. р. — Артемовскій пѡдписавъ ся пѡдъ своею казкою тѡлько буквами ...ъ ...й ...ъ. Симъ способомъ пѡдписувавъ ѡнъ себе въ стихотворахъ своихъ до року 1827., та ажъ пѡдъ баллядою „Твердовскій“, печатаною (1827) въ журналѣ „Славянинъ“, надруковавъ поетъ повне свое имя.

„Иди-жь теперь зъ-ôдцѣль, щобъ твоѣй и духъ не пахъ;
Не вмѣвъ свого, — носи-жь ты хлѣбъ чужій въ тор-
[бахъ!¹⁾]

Сю казку закôнчивъ поетъ довшою моральною наукою, котрою звернувъ ся до тыхъ, щô не хотячи хозяйнувати ладомъ предкôвскимъ, стали въ газдôвствѣ заводити новѣ, заграничнѣ порядки²⁾. Такимъ мудрагелямъ сказавъ поетъ отъ-сю гôрку правду:

Та вже зъ васъ не одинъ оравъ пôдъ небесами,

А якъ на землю злѣзъ, пôшовъ въ старцѣ зъ торбами³⁾.

Зъ сею казкою стоить у звязи „Писулька до того, которий що-Божого мѣсяця украинского гôнця по всѣхъ усеюдахъ розсылає“⁴⁾. Сю „Писульку“ зладивъ Артемовскій прозою, высилаючи еѣ до Йовграпа вразъ изъ казкою „Солопѣй та Хивря“. Тутки спôмнувъ ôнъ ще-разъ про казку „Панъ та собака“, и сказавъ, щô его „Рябка“ приймили досыть прихильно у самому Петербурзѣ й въ Москвѣ, щô однакже все-таки у „деякихъ пôдпанкôвъ шапки на головѣ загорѣлись“. Ôдтакъ заявляє поетъ, щô мабуть и мѣжь панами есть не одинъ „Солопяга“. Въ загалѣ жахає ся ôнъ якои халелы ôдъ панôвъ за свои писаня и добачає тôлько въ мужику свою рôдню, кажучи отъ-се: „Нема його й на свѣтѣ, якъ изъ своєю рôднею — зъ мужикомъ: чи поскубѣтись, чи побитьця, чи й помиритьця, то все воно, таки сказано, свôй братъ“.

Менше важною есть „побрехенька“ „Тюхтѣй та Чванько“. Тюхтѣй є вѣршомазъ, щô придержує ся рады Гараська (Горація) и про-те свои писаня ховає на де-

1) „Основа“, 1861, мартъ; стор. 93—97.

2) „Очерки исторіи укр. литературы“, стор. 65 и 66.

3) Мотивъ до сеи казки взявъ Артемовскій зъ байки Краицкого „Groch przy drodze“ (III, 22).

4) „Основа“, 1861, мартъ; стор. 99. и 100.

вять рокѡвъ въ скриню, та читає ихъ ажъ въ десятѡмъ роцѣ. Якъ же побачить, що тамъ „ладу бѣсъ має“, то „въ грубу такъ-таки и впре шпаргалля все“. Иншою вдачѣ є Чванько слабкій, котрый всьо, „щѡ начеркавъ, то такъ въ друкарню несе“. Але громада ихъ однако поважає: „того нѣ сномъ не знає, другого не читає“¹⁾.

Межи стихотворами Артемовского находятъ ся ѡд-такъ три байки: а) „Батько та сынъ“; б) „Рыбка“; в) „Двѣ пташки въ клѣтцѣ“. Найкрасшою є байка „Рыбка“ (плѡточка); ось и змѣсть єи: Дрѡбненька плѡточка узрѣла на удцѣ червяка, та не могла єго схопити, бо узеньке було єи ротеня. Стала отже падькати надъ своєю долею, по-за-якъ „тѡлько великимъ рыбама на свѣтѣ жити“. Коли плѡточка горювала, ажъ ось щука вхопила за удку и „зъ воды шубовсть въ окрѡнѣ“. Побачивши чуже лихо, дрѡбненька плѡточка не жалкувалася вже нѣколи про свою долю²⁾.

Артемовскій написавъ ще три поетичнѣ листы, перелицьовавши три оды римского поета Горація ѡдвѣтно до поглядѡвъ хлѣборобѡвъ украиньскихъ. Въ першѡмъ листѣ до Пархома перелицьовавъ ѡнъ на свѡй ладъ III. оду книжки другою, щѡ починає ся словами:

Aequam memento rebus in arduis
 Servare mentem: (non secus in bonis
 Ab insolenti temperatam
 Laetitia) moriture Delli!

Сѣ слова звучать ось-такъ въ переспѣвѣ руско-украиньскѡмъ:

Пархоме! въ щастѣи не брыкай!
 Въ нудзѣ притьмомъ не лѣзь до неба!

¹⁾ *ibid.*, стор. 101. — Пѡсля тои „побрехеньки“ слѣдує коротенька статейка п. з. „Де-що про Гараська (Горація)“, писана прозою и вѣршомъ, де авторъ опять згадує про „Чванька“.

²⁾ Порѡвн. байку Красицкого: *Rybka mała i szczupak* (I, 27).

Людей пытай, свѣй розумъ май:
Якъ не мудруй, а вмерти треба¹⁾).

Въ другѣмъ листѣ до Пархома зладивъ Артемовскій травестию XI. оды книжки першої, поклавши отъ-се „мотто“ изъ сея оды:

Tu ne quaesieris — scire nefas — quem mihi, quem tibi
Finem di dederint, Leuconoë, nec Babylonios
Tentaris numeros...

Ось и слова нашего поэта:

Пархоме! не мудруй, ворожки не пытай,
Якъ довгій вѣкъ прокаратаєшь,
Що выкувала вже зозуля, — проживай,
А бѣльше... шкода, що й бажаєшь²⁾).

Крѣмъ сихъ двохъ поетичныхъ листѣвъ до Пархома звѣстный намъ ще листъ до Терешка, котрый навязує ся до IX. оды книжки другої. Горацій почавъ свою оду сими поважными словами:

Non semper imbres nubibus hispidos
Manant in agros, aut mare Caspium
Vexant inaequales procellae
Usque....

А вже-жъ и Артемовскій ставъ свѣй листъ писати вельми поважно та спѣмнувъ про суспѣльный побутъ люду украиньского, звѣщаючи мѣжь-иншимъ отъ-се:

Не все-жъ и на панцявѣ, Терешку, товчємось
И дбаємъ на панѣвъ въ жнива й въ косовицю:
А часомъ такъ-таки хочъ въ празникъ урвємось,
Та деяку й собѣ придбаємо копицю.
Воно минетця все, козаче, не журись!
Кинь лихомъ объ землю, якого ката слинишь!

¹⁾ „Основа“, 1861, мартъ; стор. 111.

²⁾ *ibid.*, стор. 112.

Найми псалтырь та Богу помолись...

Всѣ померемо; ты те-жь, Терешку, згинешь.

Одтакъ згадує поетъ, що бѣлый царь велѣвъ „не некрута а козакѣвъ давать“, щобъ бити Ляхѣвъ и Туркѣвъ. Въ кѣнци спѣмнувши, що въ Варшавѣ Иванъ „Хведоровичъ“ Паскевичъ зъ Ляхѣвъ весь жиръ выдавивъ, та що тамъ и могоричь запивали, Артемовскій намагає ся Терешка въ журбѣ веселощами при чарцѣ розбуркати.

Сю перелицьовану оду Горація найшовъ Кониській мѣжь вѣршами, писаными рукою Артемовского¹⁾. Крѣмъ сеи оды була тамъ еще перелицьована XXXIV. ода книжки першої и одтакъ зберегались отъ-сѣ три приказки: а) „Дурень и розумный“; б) „Цѣкавый и мовчунъ“ и в) „Лѣвкаръ и здорове“²⁾. Все тее надруковано у Львѣвскѣй часописи „Свѣт“ 1882. р., въ числѣ 14., на сторонахъ 242. и и 243.

Артемовскій написавъ по чужимъ взѣрцямъ такожь двѣ гарнѣ балляды; именно зладивъ ѣнъ вольный перекладъ польскои балляды Мицкевича п. з. „Твердовськѣй“³⁾ и такѣй-же перекладъ нѣмецкои балляды Гетого п. з. „Рыбалка“ („der Fischer“). „Малороссѣйска балляда“ п. з. „Твердовськѣй“ въ руско-украинскѣй паразфразѣ зъявляє живѣйшѣ образы и бѣльше комичности,

¹⁾ Тѣ вѣршѣ Артемовского переписавъ Андрѣй Шиманѣвъ, адвокатъ въ Харковѣ, и вразѣ зъ деякими замѣтками про жите поета передавъ ихъ Ол. Кониському.

²⁾ Порѣвн. байки Красицкого: *Małdy i głupi* (IV, 26); *Doktor i zdrowie* (IV, 5).

³⁾ Балляда Мицкевича має заголовокъ „Pani Twardowska“. Въ нѣй есть трицять и одна строфа, а кожда строфа обѣймає чотыри вѣршѣ; въ баллядѣ же Артемовского есть пятьдесятъ и двѣ строфы.

нѣжъ „польскій оригіналъ“¹⁾. Ђдтакъ балляда „Рыбалка“ вызначує ся чудовымъ словомъ и гибкимъ вѣршомъ.

Н. Петровъ начисливъ 20 українськихъ стихотворѣвъ и писемъ Артемовского. Осъ и переглядъ сихъ вѣршѣвъ: 1) Справжня добрѣсть (до Грицька Основяненка), 17. вересня 1817. р. — 2) Панъ та собака (казка), 2. студня 1818; — 3) Супліка до Грицька Квѣтки; — 4) Солопѣй та Хивря, або горохъ при дорозѣ (казка), 25. вересня 1819; — 5) Тютьтѣй та Чванько (побрехенька), 1. падолиста 1819; — 6) Де-що про Гараська (Горація), 2. падолиста 1819; — 7) Три приказки: Дурень и розумный, Цѣкавый и мовчунъ, Лѣкаръ и здорове, 1. студня 1820; — 8) Твердовський, малороссійска балляда, надруковава въ 1827. р.; — 9) Рыбалка (балляда), 26. жовтня (октябрю) 1827; 10) Батько та сынъ, 29. жовтня 1827; — 11) Двѣ пташки въ клѣтцѣ, 1. падолиста 1827; — 12) Плѣточка (байка), 4. падолиста 1827; — 13) До Пархома, два листы, 4. и 5. падолиста 1827; 14) Роскаянѣ Охрима (до Грицька Основяненка, „мотто“ изъ Горація, 26. лютого 1828; — 15) До Терешка, 1831. р.; — 16) До Грицька Основяненка, „мотто“ изъ Горація, 20. лютого 1832; — 17) До Любки, „мотто“ изъ Горація, 16. марта 1856; — 18) Текла рѣчка невеличка, пѣсня; — 19) Упадокъ вѣка, „мотто“ зъ Лермонтова, 24. марта 1856; — и 20) Стихи П. А. Кулѣшеви, написані незадовго до смерти²⁾.

Писаня Артемовского печатано въ „Українскѣмъ Вѣстнику“ ѡдъ 1817—1821. р., ѡдтакъ въ „Вѣстнику Европы“ 1827. р. (кн. 6.), въ „Славянинѣ“ 1827. р. и въ „Утренній Звѣздѣ“ 1834.³⁾ Въ 1878. р. Ф. Пискуновъ

¹⁾ „Поэзія Славянъ“, стор. 159.

²⁾ „Очерки исторіи укр. литературы“, стор. 58. и 59.

³⁾ Артемовскій наблюдавъ въ письменныхъ своихъ творахъ

видавъ въ Кієвѣ „Кобзаря“, се-бѣ-то збѣрникъ важнѣйшихъ писемъ Артемовскаго-Гулака¹⁾).

Изъ сего огляду можъ дѣзнатись, що найлучшій свои письма зладивъ Артемовскій до 1830. р. Коли-жъ пошла у него полицейска трусениця, то внавѣ онъ духомъ и ѳдтакъ пѣзшѣйшій его писаня не мають литературной стѣйности. Все-жъ таки уважае ся онъ письменникомъ не-абы-якимъ. Петро Артемовскій-Гулакъ повѣвъ дальше тее просвѣтне дѣло, яке почавъ бувъ Иванъ Котляревскій. Мова въ его казцѣ „Панъ та собака“ есть гарнѣйша й чистѣйша ѳдъ мовы перелицьованою Енеиды, и ѳдтакъ идеѣ его являють ся вельми людянѣ, по-за-якъ онъ обнявъ любовою найменшого брата и пѣднѣсь протестъ противъ огидного крѣпацтва. Коли-бъ онъ на тее не бувъ зважавъ, що изъ-за его „Рябка“ „у деякихъ пѣдпанкѣвъ шапки на головѣ були загорѣлись“, то бувъ бы ступавъ дальше дорогою напередъ вытыченою и ставъ бы ся поетомъ справдѣ національнымъ. Хочь отже мотивы до своихъ поезій бравъ Артемовскій зъ класичныхъ творѣвъ Горація, Красицкаго, Мицкевича, Гетого, то однако вмѣвъ онъ надати своимъ писанямъ прикмету вельми поетичного, украинскаго свѣтогляду, изъ-за чого имя его въ исторіи нашої литературы остане ся по-вѣкъ величнымъ и славнымъ.

правописъ фонетичну. Писавъ отже и тамъ, де чутно звукъ і, мѣжъ-тымъ коли онъ всякій звукъ и (= ы, и) знакомъ ы выражавъ; н. пр. *лито* (лѣто), *виль* (воль), *визь* (везль), *сынъ*, *робити* (робити).

¹⁾ Въ выданю Пискунова находятъ ся отъ-сѣ писаня Артемовскаго: 1. Рыбалка; 2. Твердовскій; 3. Гюхтѣй та Чванько; 4. Де-що про Гараська; 5. До Пархома; 6. Батько та сынъ; 7. Рыбка; 8. Панъ та собака; 9. Солопѣй та Хивря; 10. Писулка. — Пискуновъ перепечатавъ (крѣмъ „Суплики“ до Грицька Квѣт-

3. Евгеній Гребѣнка¹⁾.

Евгеній Павлович Гребѣнка родивъ ся 21. сѣчня 1812. р. въ батькѣвскѣмъ селѣ Убѣжищи, Пирятинського повѣту въ Полтавскѣй губерніи. Онъ бувъ другимъ сыномъ гусарского офицера, Павла Гребѣнки и его другой жены, Надежды Ивановны Чайковской, панѣ Пирятинской. Дитячій вѣкъ Евгенія пройшовъ пѣдъ батькѣвскою стрѣхою; тогдѣ переймавъ онъ бѣдъ своєї няньки-крѣпачки пѣснѣ й переказы людовѣ и бѣдтакъ полюбивъ рѣдну мову украинську. Учителѣ домашній Павло Гуслистый и Кудрицкій вмѣли захопити его до науки: читавъ онъ хлопчикомъ богато такъ, що безъ книжки не мѣгъ всидѣти. Про-те въ 1825. р. отецъ бѣдавъ 13-лѣтнього Евгенія въ гимназію высшихъ наукъ князя Безбородька въ Нѣжинѣ. Тамъ учивъ ся зъ Гребѣнкою въ однѣмъ часѣ Микола Гоголь, тѣлько Гоголь бувъ у высшѣй класѣ, нѣжъ Гребѣнка. Въ близшихъ ще бѣдосинахъ до молодого Евгенія стоявъ Олександръ Атанасіевъ, що опѣсля бувъ украинскимъ писателемъ и прозавъ ся Чужбинскимъ. Гребѣнка и Атанасіевъ були на квартирѣ у професора Соловѣва. По-за-якъ батько Олександра бувъ Вѣликоросъ, то по догадцѣ Кониського мабутъ Гребѣнка

ки) вѣсѣ тѣ писаня, котрѣ Кулѣшь замѣстивъ въ статьѣ своѣй про Артемовского-Гулака („Основа“ 1861, мартъ. стор. 78-113). — Въ 1877. р. надруковавъ Игнатій Онишкевичъ въ „Рускѣй Библиотекѣ“ (Львѣвъ 1877, томъ I.) вѣсѣ тѣ творы Артемовского, якѣ находятъ ся въ тѣй статьѣ Кулѣша.

¹⁾ Важнѣйша литература: „Е. П. Гребинка“, статья Ф. Пискунова въ збѣрнику украинскихъ творѣвъ Гребѣничиныхъ, п. з. „Пирятинская ластивка“. Кіевъ 1876; стор. 4—9. — „Вѣтчити з історіи русько-українського письменства XIX. віку“, статья Ол. Кониського у Львівскѣй часописи „Свѣтъ“, 1881; ч. 8. и 9., стор. 146. и 147. — Порѣвн. „Очерки исторіи украинской литературы XIX. столѣтія“ Н. И. Петрова. Кіевъ 1884; стор. 210.

спонукавъ свого товариша, полюбити Україну¹). Гребѣнка бувъ старшій Атанасієва-Чужбинського на пять рокѣвъ; до того ще Гребѣнку доля надѣлила такою вдачею, якою люде впливають на товаришѣвъ, самі того не бажаючи. Одинъ зъ Гребѣнчинихъ учителѣвъ повѣдає: „Гребѣнка бувъ завждѣ веселимъ, жартливимъ; его любили й товаришѣ й учитель, — добре вчивъ ся, пильновавъ надъ письменствомъ и пѣкловавъ ся, щобъ нѣкого не покривдити и кождому догодити“²).

Въ гимназіи перетворили Гребѣнку на Гребѣонкина, и пѣдъ сею назвою Евгений скѣнчивъ гимназію, служивъ въ вѣйску и тою-жъ назвою пѣдписувавъ першій свои творы литературніи.

Студенты Нѣжинської гимназіи выдавали свѣй рукописный вѣстникъ, щѣ звавъ ся „Аматузія“. Впорядчикомъ того вѣстника бувъ Домбровскій (опѣсля профессоръ университета въ Кієвѣ), а головнымъ робѣтникомъ, душею вѣстника стоявъ Гребѣнка.

Гребѣнка почавъ писати по-українськи будучи ще студентомъ. Першимъ его литературнымъ творомъ бувъ перекладъ першої главы зъ поеми Пушкінової „Полтава“. Надруковано євъ въ „Московскѣмъ Телеграфѣ“, ч. 41. зъ 1831. р. Одакъ въ 1833. р. нанечатавъ онъ два ѣдрывки сего перекладу въ „Утренній Звѣздѣ“.

Въ 1831. р. Гребѣнка скѣнчивъ курсъ въ гимназіи зъ правомъ на „чинъ 14. класа“ и заразъ пѣшовъ на службу въ резервы осьмого українського козацкого полку, але швидко вийшовъ въ ѣдставку и въ 1834. р. поѣхавъ въ Петербургъ, де вже 1. лютого того року ставъ служити канцелярскимъ урядникомъ въ комисіи духовныхъ училищъ.

¹) „Олександръ Атанасієвъ Чужбинскій“. („Зоря“, 1887; ч. 4; стор. 70.) — ²) *ibid.*

Въ столиці Гребѣнка спѣзнавъ ся зъ деякими російскими й украинскими письменниками. Въ 1833. р. друкувавъ онъ въ „Утренній Звѣздѣ“ деякі „Малоросійскій приказки“, а въ 1834. роцѣ выдавъ въ Петербурзѣ всѣ свои „приказки“ числомъ 26. Въ другомъ выданю явились сї „приказки“ въ Петербурзѣ въ 1836. р.¹⁾.

Въ кѣнци трицятыхъ рокѣвъ Михайло Максимовичъ подавъ Квѣтцѣ-Основяненкови гадку, щобы при якѣмъ російскѣмъ журналѣ выдавати додатки въ мовѣ украинскѣй. Гребѣнка заявивъ тогдѣ готовѣсть, обняти редакцію такихъ украинськихъ альманахѣвъ. Про-те задумавъ онъ выдавати кѣлька альманахѣвъ при „Отечественныхъ Запискахъ“. Але головный редакторъ Краевскій взявъ назадъ свою умову, а причиною сему, якъ догадуе ся Кониській, бувъ В. Бѣлинскій, головный помѣчникъ Краевского по роботѣ критичнѣй и библиографичнѣй²⁾. Такъ отже ѳдъ 1836—1840. року Гребѣнка не печатавъ нѣчого по-украиньски. Тогдѣ хвалено російскѣй его творы и про-те не було у него снаги до украиньского письменства. Ажъ въ 1841. р. выдавъ Гребѣнка въ Петербурзѣ украиньскій збѣрникъ „Ластѣвка“. Се бувъ вѣдай той матеріаль, котрый Гребѣнка зѣбравъ, задумавши выдавати украиньскѣй альманахи при „Отечественныхъ Запискахъ“.

Коли Гребѣнка своими литературными творами ставъ звѣстный на Украинѣ, то забажавъ онъ навѣстити Квѣтку въ Основѣ. Въ дорозѣ балакавъ онъ зѣ своимъ „извощикомъ“ про Квѣтку й его повѣсти; простѣ бо люде знали подекуды повѣсти „Грицька Основяненка“, по-заякъ онъ змалювавъ дуже вѣрно сусѣльный побуть хлѣ-

¹⁾ Въ альманаху „Хата“ выдавъ Кулѣшь десять приказокъ Гребѣнки (стор. 41—57).

²⁾ „Свѣт“, 1881; ч. 8. 9., стор. 146.

боробовъ. Такъ отже приѣхавъ Гребѣнка въ Основу, и пѣдъ ѡкномъ дому, де живъ Квѣтка, спытавъ ся у старого чоловѣка, щѣ читавъ книжку: „А чи дома панъ Основяненко?“ и сейчасъ кликнувъ радѣсно поглянувши на него: „Здоровъ батьку Грицьку!“ — Основяненко (се бувъ ѡнъ самъ) ѡдложивъ поволи книжку, прихиливъ ся зъ ѡкна и запытавъ ся: „Чи не Гребѣночка?“ Се була перша стрѣча Гребѣнки зъ ветераномъ Харкѣвского литературного кружка. Пѣзнавши Квѣтку ближе, Гребѣнка полюбивъ его цѣлымъ сердцемъ¹⁾.

Въ 1838. р. Гребѣнка покинувъ службу въ комисіи духовныхъ училищъ и ѡдтакъ поставлено его старшимъ учителемъ російской мовы и словесности въ „дворянскѣмъ полку“. Въ 1841. р. перевели его зъ „дворянского полку“ въ учителѣ словесности въ „другій кадетскій корпусъ“. Въ останній роки жизни читавъ ѡнъ лекціи въ „институтѣ корпуса горнихъ инженерѣвъ“ и въ официрскихъ клясахъ „морского кадетского корпуса“. Гребѣнка вмеръ въ грудню 1848. р. въ Петербурзѣ, а ѡпѣсля тѣло его перевезено въ Украину, де ѡ спочивае на рѣднѣй земли пѣдъ Пирятиномъ.

Головнымъ творомъ Гребѣнки суть „Малороссійскіи приказки“, котрі ѡнъ присвятивъ „добрымъ своимъ землякамъ и любителямъ малороссійского слова“. Приказками назвавъ Гребѣнка байки, щѣ ихъ написавъ зъ поглядомъ на украинську природу и на звычаѣ та обычаѣ своего народу. Осъ-якъ оцѣняе Кулѣшь сѣ знаменитіи писаня: „Коли рѣвняти ихъ и до сусѣдньої словесности, то наврядъ чи є въ ѣй кращій приказки одъ Гребѣячиныхъ, а тѣлько щѣ московскіи дзвоны голосѣйшіи

¹⁾ „Украинская Старина“. Матеріалы для исторіи украинской литературы и народнаго образованія“. Г. П. Данилевскаго. Харьковъ 1866; стор. 224.

одъ нашихъ. Гребѣнка, пишучи приказку, малює намъ тутъ же нашѣ села, поля й степы свѣжими, да й непо-
зыченими фарбами. Коли смѣтця ся бнѣ, то прислухай-
тесь — тутъ же скрѣзь смѣхъ почувте якійся сумъ; ко-
ли-жь справдѣ сумує, то слово його процвѣтає квѣтками
широи поезіѣ украинської. Широкиѣ його приказки, якъ
нашѣ степы, жартовливиѣ вони да якоє и сумовати, якъ
нашѣ селяне; шуткуючи єѣ приказки займають душу
зъ-глибока¹⁾.

Въ приказкахъ своихъ стає авторъ въ оборонѣ му-
жикѣвъ и людей неписьменныхъ противъ самоволѣ па-
нобъ и судовикѣвъ („грошо-заплодѣвъ“). Такъ въ при-
казцѣ „Ячмѣнь“ сказано, що „де-якиѣ колоски схилили ся
зовсѣмъ у-низъ, мовъ неграмотни передъ великимъ па-
номъ, мовъ передъ судовымъ на стѣйцѣ козаки“. А вже-жь
саму-гѣрку правду мучителямъ люду высказавъ поетъ
въ приказцѣ „Рожа да хмѣль“. Про єю приказку замѣ-
тивъ Кониській отъ-се: „Народни павки, паны, судовики
и всяка урядова челядь пють зъ народа кровь, тягнуть
зъ його жилы, грабують його, не дають йому нѣ росту,
нѣ освѣты, обгортують и обвивають його неволею, тем-
нотою и убожествомъ, зовсѣмъ такъ, якъ о-той хмѣль об-
горнувъ-обкутавъ и знищивъ рожу, а самъ зеленѣвъ“.
— Про деякиѣ иншиѣ приказки пише Кониській єе, що слѣ-
дує: „Прочитайте „Будякъ и конопляночка“, „Ячмѣнь“,
„Ведмежий судъ“ и иншиѣ — и передъ вами живо въ о-
бразѣ, въ живѣй картинѣ встає тяжке жите украинсь-
кого народу зъ усѣми бюрократично-крѣпацькими, мос-
ковськими порядками, — неправда-крѣпацтво, неправда й
здретство въ судахъ, неправда въ вихованю, въ освѣтѣ
и инче“. — Одаткъ довѣдавъ ся Кониській, що приказку

¹⁾ „Хата“ 1860. Видавъ П. А. Кулишъ. Типомъ другимъ. Пе-
тербургъ, стор. 41.

„Злий кѣнь“, написавъ поетъ пѣдъ впливомъ одной ексекуціѣ, коли то урядъ російскій хотѣвъ усмирити бунтъ крѣпакѣвъ у одного зъ панѣвъ, сусѣдѣвъ автора¹⁾. Въ свѣй приказцѣ сказано, що злого коня зъ табуна зъумѣвъ зануздати тѣлько розумный чоловікъ Петро Деркачъ, котрый смѣло до коня побравъ ся по-тихеньку, повагомъ по-маленьку, и все его гладивъ. Сказавши отже сю байку озвавъ ся поетъ до панѣвъ отъ-сею моральною наукою: „Паны! чи чули, якъ Деркачъ коня поймавъ?“

Приказки Гребѣнки въ загаль суть творомъ само-стѣйнымъ, оригінальнымъ²⁾; а хоча й кѣлька приказокъ уложено по чужимъ взѣрцямъ, то все-таки добавчаемо въ нихъ свѣтоглядъ украинскій. Такъ приказку „Могилины родины“ написавъ авторъ пѣсля байки римского писателя Фѣдра³⁾, однакже перенѣсь подѣю на степъ украинскій и змалювавъ гарну картинку изъ суспѣльного побуту въ своѣй батькѣвщинѣ. Мѣжъ приказками Гребѣничиними визначують ще двѣ, се-бѣ-то „Човенъ“ и „Соловей“⁴⁾. Въ приказцѣ „Човенъ“ видимо образъ синього моря, що заграло, запѣнилось ѣдъ буйныхъ вѣтрѣвъ, изъ-за чого човенъ розмѣждживъ ся въ трѣски. Ѡдтакъ поетъ прощає ся зѣ своимъ покоємъ и пускає ся въ море, не знаючи, чи недоля и лютеє горе не пограють ся зъ его човномъ. Въ приказцѣ-жъ „Соловей“ добавчаемо засновокъ драматичный, по-за-якъ тутъ веде розмову небѣжъ зѣ своимъ дядькомъ⁴⁾.

¹⁾ „Свѣт“, 1881; ч. 8. и 9., стор. 147.

²⁾ Засновокъ деякихъ приказокъ взявъ Гребѣника зъ басень Крылова.

³⁾ Phaedri Augusti liberti fabularum Aesopiarum libri V.; — fabula XXII. libri IV.: „Mons parturiens“.

⁴⁾ Три приказки „Сонце да хмары“, „Будякъ да конопличка“ и „Човенъ“ переложивъ О. Лепко на мову російську. („Повзѣя Славянъ“, С.-Петербургъ 1871; стор. 171. 172.)

Коли Гребінка видав свої приказки, то имя його стало звѣстнимъ не то на Украинѣ, але й въ Московщинѣ. Кажуть ѳдтакъ, що они подобались вельми славному поетови Пушкінови, та що бнѣ одну зъ нихъ, „Вовкѣ и огонь“ переложивъ на языкъ російскій. Пушкінъ зъявлявъ симпатію украиньскому поетови, котрый зладивши перекладъ поеми „Полтава“, присвятивъ єѣ першому російському поетови.

„Полтава“ („вольный перекладъ на малоросійскій языкъ“) печаталась ѳдрывками въ журналъ „Московскій Телеграфъ“ 1831. р. и въ „Утренній Звѣздъ“ 1833. р.; ѳдтакъ видавъ єѣ Гребінка въ Петербурѣ въ 1836. р. Конисскій уважає сей перекладъ дуже слабымъ, кажучи, що „найкращі художественні и драматичні мѣсця оригіналу въ перекладѣ вышли наибѣльше слабыми и блѣдными“. ѳдтакъ Конисскій виводить доказъ, що у Гребінки не було въ серцѣ и розумѣ вихованои наукою и житємъ справжньои украиньскои національнои идеѣ¹⁾. — Хоча-жь перекладъ „Полтавы“ вийшовъ справдѣ млавимъ, то однако засудъ Конисского єсть подекуды тяжкій. Єму не вподобались именно деякі выразы въ перекладѣ, котрі не ѳддавали добре ядренистыхъ слѳвъ оригіналу. Такъ примѣромъ слова „самовластіє Москвы“ переложено выразомъ „великая Москва“, и т. и. А вже-жь Гребінка доказавъ въ переднѳмъ слѳвѣ до збѳрника „Ластѳвка“, и въ романѣ „Чайковскій“, що рѳдна мова й народній святощѣ єму справдѣ дорогі.

Въ 1841. р. видавъ Гребінка въ Петербурѣ литературный збѳрникъ п. з. „Ластѳвка“. „Сочиненія на малоросійскомъ языкѣ — гг. Л. Боровиковекаго, Е. Гре-

¹⁾ „Свѣт“, 1881; ч. 8. и 9., стор. 147.

бенки, Грицька Основьяненка, В. Забѣлы, И. Котляревскаго, Кореницкаго, П. Кулеша, Мартовицкаго, П. Писаревскаго, А. Чужбинскаго, Т. Шевченка, С. Шерепери и другихъ. Повѣсти и рассказы, нѣкоторыя народныя малороссійскія пѣсни, поговорки, пословицы, стихотворенія и сказки“. (16^о, сторѣнь 382)¹⁾. Такъ отже замѣщено въ сѣмъ збѣрнику творы майже всѣхъ украиньскихъ писателѣвъ того часу. Самъ Гребѣнка написавъ тутъ а) прозою: 1. „Такъ собѣ до землякѣвъ“ (стор. 1—19); 2. „До зобачення“ (стор. 378—382); — б) вѣршомъ: 1. „Дядько на дзвониць“ (стор. 220); 2. „Хлопць“ (стор. 279. 280); 3. „Украиньска мелодія“ (стор. 353. 354). Такожъ записавъ бнѣ три народнѣ пѣснѣ (стор. 348—353). — Изъ творѣвъ Квѣтки-Основьяненка надруковано отъ-сѣ повѣсти: 1. „Сердешна Оксана“ (стор. 32—207); 2. „Пархѣмове снѣдання“ (стор. 251—278); 3. „На пушаннѣ якъ завязано“ (стор. 289—292). — Зъ-помѣжъ поезій Тараса Шевченка замѣщенѣ тутъ слѣдуючѣ: 1. „Вѣтре буйный!“ (стор. 23—25); 2. „Причинна“ (стор. 230—242); 3. „На вѣчну память Котляревському“ (стор. 306—315); 4. Частина зъ поемы „Гайдамаки“ [про Ярему] (стор. 371—377.)²⁾. — Єсть ѡдтакъ въ сѣмъ збѣрнику два ѡдрывки изъ шутливои оперетки Котляревскаго „Москаль-чарѣвникъ“ (стор. 299—305) и ча-

¹⁾ „Ластѣвку“ свою надруковавъ Гребѣнка правописію Артемовскаго-Гулака. (Гляди П., стор. 149.)

²⁾ Поему Шевченкову „Гайдамаки“ звеличивъ Гребѣнка отъ-симъ своимъ словомъ: „Порадувавъ насъ горѣкъ Шевченко „Кобзаремъ“, а теперъ зновъ написавъ поему „Гайдамаки“. Гарна штука, дуже гарна, така смашна, мовлявъ, якъ у Спасѣвку та у жаркѣй день пѣсля ѡбѣда кавунѣ. И вси и ще хочешъ, — и читаєшь и не одѣрвешъ ся. Отце вамъ для примѣру зъ неи перва глава. А тамъ дальше усе лучче й лучче. Штука я вамъ скажу!“ („Ластѣвка“, стор. 371., замѣтка).

стина казки Кулѣшевої п. з. „Цыганъ“ (стор. 362—370). — Мѣжъ творами иншихъ писателѣвъ вызначують ся деякі поезіѣ Боровиковского, якъ: „Чорноморець“ (стор. 20—23), „Палѣй“ (стор. 246—248). — Боровиковскій замѣстивъ въ „Ластѣвцѣ“ ще 10 своихъ байокъ (стор. 293—298), 82 народні пословиці и 30 загадокъ (стор. 318—329)¹).

„Ластѣвка“ Гребѣнки мала звѣстити Украинѣ весну ѡдродження національного, се бо зладивъ ѡнъ свѣй альманахъ изъ-за того, щобъ земляки его, не розумѣючи московскихъ книжокъ, читали за-любки свои украинскі писаня. Осъ щѣ каже ѡнъ про тѣ чужі книжки, щѣ ихъ привозили на Украину Москаль-крамарѣ: „Увѣйде Москаль у хату, мотне патлами, перехристить ся, та й пыта: „не завгодно ли тавару?“ — „А що-жь тамъ у тебе є?“ Тутъ ѡнъ тобѣ й тыче у руки бумагу, писану чисто помосковски, такъ цѣ нашъ братъ простый чоловѣкъ то дечого й не розбере... Принесе тобѣ (Москаль) коробку книжокъ и великихъ и маленькихъ, и жовтыхъ и червонихъ, выбирай яку хочь. Дася Москалеви рублѣвъ пять грошей, мѣрокъ зо двѣ ѡвса, та печеного хлѣба, та масла, то меду, то ще чого, а собѣ оставишь пѣвдесятка книжокъ. Пришовъ вечеръ, стало скушно, отъ и вѣзьмешъ книжку, прочитавъ листочокъ, — нѣ не бере! другій, ще гѣрше, третій, ажъ у головѣ закрутить ся! таки нѣчогѣснѣного не розберешъ. Щѣсь такъ чудне, матери його лихо! почне зъ одного, примѣромъ одъ воздухѣвъ, одъ планеты, а переведе на шило або на гвѣздокъ. Думаешъ и такъ, и сякъ, и зъ того боку зайдешъ,

¹) Мѣжъ стихотворами сего збѣрника находить ся такожь вѣршь Олександра Чужбинського, присвяченый колишньому школьному товаришеви Е. П. Гребѣнцѣ. („Ластѣвка“, стор. 213. и 214.)

и зъ другого — шкода! невторопаєшь нѣчого; мовь тобѣ щѣ небудь розказує отъ-той цесарець, щѣ въ козубеньцѣ лѣкарство носитъ. Вбѣзьмешь другу — тежь, третю, четверту, пята, — усе тежь!... Нѣчого робить, положишь на полицю новенькї книжечки, „хай полежать, може порозумнѣшаю“, — тай станешь у сто десятий разъ читать Котляревского Енея, або повѣсти Грицька Основяненка, и читавшь и смѣєшь ся и плачешь“... (стор. 14—18).

Такъ отже „Ластѣвка“ звѣщала надѣю лучшой будучности въ батькѣвщинѣ; тѣлько-жь настала небавомъ студнѣнь и гарна птичка скрылась у своѣмъ гнѣздѣ, дожидаючи днини теплѣйшой.

Жиючи въ Петербурзѣ Гребѣнка намагавъ ся деякї стихотворы зладити въ мовѣ россїйскѣй, розвиваючи въ нихъ одвѣтнї мотивы поезїй Жуковского й Пушкина; а вже-жь писавъ ѓнѣ такожь дещо самостѣйно, примѣромъ стихотвѣръ „Богданъ“, „сцены изъ жизни мало-россїйскаго гетмана Зиновїя Хмельницкаго“¹⁾. Однакже трудно було ему супроти славныхъ тыхъ поетѣвъ заняти въ россїйскѣй литературѣ видне становище. Проте ставъ ѓнѣ писати повѣсти по-россїйски. Першимъ єго творомъ на новѣмъ поли литературной дѣяльности були „Разказы Пирятинца“, котрї змѣстомъ своимъ и способомъ писаня пригадують Гоголевї оповѣданя п. з. „Вечеры на хуторѣ близъ Диканьки“. Зъ-помѣжь иншихъ оповѣданъ вызначують ся „Записки студента“ и романъ изъ козацкой давнины п. з. „Чайковский“. Сей романъ переложивъ Ксенофонтъ Климовичъ на мову руско-украиньску и выдавъ єго у Львовѣ 1864. р.²⁾.

¹⁾ „Сочиненїя Е. П. Гребенки“. Томъ V. С.-Петербургъ 1862; стор. 7—81.

²⁾ На мову руско-украиньску перевѣвъ Л. Б. повѣсть п. з. „Нѣженскїй полковникъ Иванъ Зодотаренко“. Зъ додаткомъ замѣсьць передмовы: „Дещо про козацтво и Украину“. Кїєвъ 1874.

Всѣ „сочиненія“ Гребѣнки wydано въ Петербурзѣ въ пяти томахъ (1862); въ пятѣмъ томѣ замѣщено „малороссійскій отдѣлъ“ (стор. 314—409), де надруковано украиньскій писаня Гребѣнки. Оѣтакъ Г. Т. Корчакъ-Новицкій выдавъ сѣ писаня окремою збѣркою п. з. „Пыратыньска Ластивка, Кобзарь Ев. Пав. Гребиньки“ („зъ патретама Е. П. Гребиньки, Мазепы, Кочубея, Петра Великого и Карла XII.“). Кіевъ 1878.

Евгеній Гребѣнка належить до лучшихъ украиньскихъ писателѣвъ, по-за-якъ его приказки мають високу литературну стѣйнѣсть. Шкода велика, що ѣнъ не писавъ повѣстей своихъ по-украиньски, а то розказуючи про козацку давнину, мѣгъ бы бувъ доповнити литературну дѣяльнѣсть старшого своего земляка, Григорія Квѣтки, котрый до найкрасшихъ своихъ повѣстей бравъ засновокъ изъ суспѣльного побуту украиньскихъ хлѣборобѣвъ.

4. Осипъ Бодяньскій¹⁾.

Въ трицятыхъ рокахъ сего вѣку зъявлялись тѣлько часъ ѣдъ часу украиньскій писаня. Мовою рѣдною бажали справдѣ корытуватися деякї талантливі патриѣты, та отъ, по першихъ починахъ у своѣмъ змаганю литературнѣмъ перестали они справляти ниву украиньской словесности, по-за-якъ имъ ѣдъ пѣвночи вѣяло въ очи вѣтромъ студенымъ. До такихъ писателѣвъ належавъ такожъ Осипъ Максимовичъ Бодяньскій.

Ѡнъ родивъ ся 3. надолета 1808. р. въ мѣсточку Варвѣ, губерніѣ Полтавской. Коли вчивъ ся въ Полтав-

¹⁾ Порѣви. отъ-сѣ литературнїй статѣвъ: 1) „Йосип Бодяньскій“, статья Олександра Кониського у Львѣвекѣй часописи „Свѣт“, 1881; число 10; стор. 167—169; — 2) „Осипъ Максимовичъ Бодяньскій“ („Очерки истѣрии украиньской литературы XIX. столѣтїя“ Н. И. Петрова. Кіевъ 1884; стор. 183—188.)

скій семинаріи (котра находилась тогдѣ въ Переяславлѣ), читавъ ѓнъ запопадливо „Малороссійскій пѣснѣ“ Михайла Максимовича, та зъ передного слова до сихъ пѣсень переймивъ велику любовь до рѣднои мовы. Одинъ зъ товаришѣвъ Бодяньского розказує, що въ семинаріи найбѣльше показавъ ѓнъ охоты до словесности и театру, и що про-те въ „комедійныхъ дѣйствахъ“ гравъ ролю Наполеона и т. и. Зъ семинаріѣ перейшовъ Бодяньскій въ Московскій университетъ по словесному факультету. Тогдѣ (1831) написавъ ѓнъ чотыри украинскій вѣршѣ, котрѣ опбеля надруковано въ 99. числѣ „Молвы“ за рѣкъ 1833. Въ 1835. р. написавъ ѓнъ кандидатску диссертацію п. з. „О мнѣніяхъ касательно происхожденія Руси“¹⁾, и въ тѣмъ-самѣмъ роцѣ пѣдъ псевдонимомъ „запорожця Иська Материнки“ выдавъ въ Москвѣ „Насѣкѣ украинскій казки“.

Въ тѣмъ часѣ поставлено его учителемъ гимназіѣ, а въ половинѣ 1837. р. оборонявъ ѓнъ магістерску диссертацію „О народной поэзіи славянскихъ племенъ“²⁾. Саме-тогдѣ царь Николай I. задумавъ завести на университетахъ у Москвѣ и Петербурзѣ кафедры исторіѣ славянського письменства; про-те въ серпню 1837. р. выслано Бодяньского за границу, щобы вивчивъ ся языкѣвъ и литературу славянскихъ. Такъ отже въ славянскихъ земляхъ пробувавъ ѓнъ трохи-не пять роцѣвъ; коли-жъ вернувъ ся въ Москву въ кѣнци жовтня (октя-

¹⁾ Въ тѣй диссертаціи доказувавъ Бодяньскій, що Русь и Варяги були не Норманы и не Скандинавцѣ. Варяги — се Славяне зъ балтицкого поморя; они колонизували Новгородъ; а Русь — турецке племя, щѣ змѣшало ся зѣ Славянами и дало назву рускому народови. (Ол. Конисскій, „Свѣт“ 1882, ч. 10. въ статьѣ „Йосип Бодяньскій“.)

²⁾ Сю наукову працю Бодяньского переложено на мовы сербску, ческу й италіянску.

бря) 1842. р., поставлено его „екстра-ординарнымъ профессоромъ“ языкѣвъ славянскихъ. Въ сороковыхъ рокахъ переложивъ ѣтъ зъ мовы чешской на російську знамениті два творы Шафарика, „Slovanský párodopis“ и „Slovanské starožitnosti“; ѣдтакъ перевѣвъ зъ тексту польского историчный твѣръ Дениса Зубрицкого п. з. „Критико-историческая повѣсть временныхъ лѣтъ Червоной или Галицкой Руси до конца XV. столѣтія“ (1845). Въ лютомъ 1845. р. выбрано его секретаромъ „общества исторіи и древностей російскихъ“ при Московскѣмъ университетѣ. Вже въ 1846. р. ставъ Бодяньскій выдавати „Чтенія“ того „общества“, въ котрыхъ зберегае ся богатый матеріаль историчный та етнографичный. Особливо-жь заходивъ ся ѣтъ коло издавництва историчныхъ памятникѣвъ украинскихъ; — выдавъ отже лѣтописи Самовидця (1846), Симоновского, Ригельмана (1847), Исторію Русовъ (1846), „Діаріушь“ Ханенка (1858) и и.

Въ 1849. р. звелѣло правительство застановити издавництво „Чтеній“ именно зъ-за того, що въ останній книжцѣ того року Бодяньскій замѣстивъ перекладъ знаменитыхъ „записокъ о Россіи“ Англичанина Флетчера. Тогдѣ закидували ему наклѣнь до идей либеральныхъ и згадали, що ѣтъ вже въ 1843. р. въ журналѣ „Молодикъ“ надруковавъ отъ-сей стишокъ „На могилу Розумовського“:

„Постѣй козаче, не бѣжи!
 Ось глянь на хрестъ! Читай, чія могила?
 Останнього се гетьмана Кирила, —
 Присядь же, брате, потужи!“¹⁾

¹⁾ Ол. Кониській, „Свѣтъ“, 1881; число 10; стор. 168.

Такъ отже переведено Бодяньского зъ Москвы въ Казань, и ажъ черезъ рѣкъ, за дозволомъ самого царя вернувъ ся бнвъ въ Москву на свою катедру. Але „Чтеній“ не выдавано черезъ девять рокѣвъ, та ажъ царь Александръ II. велѣвъ взятись опять за се дѣло. Одаткъ Бодяньскій звернувъ увагу на руско-украиньску етнографію и въ „Чтеніяхъ“ выдавъ (1863—1864) „Народныя пѣсни галицкой и угореккой Руси; собраніе составленное Я. О. Головацкимъ“.

Въ кѣнци шѣстьдесятихъ рокѣвъ проявилась въ Россіи реакція противъ всякимъ самоствѣннымъ змаганямъ тямущихъ людей; тому-то въ 1870. р. Бодяньского не выбрано бѣльше професоромъ. За выходомъ его упала й наука славянскихъ языкѣвъ въ Московскомъ университетѣ. Бодяньскій умеръ въ 1877. р., выдавши с отну книгу „Чтеній“. Кажуть¹⁾, що мѣжь рукописями его лишилось чи-мало цѣнныхъ творѣвъ въ мовѣ украиньскѣй.

Осицъ Бодяньскій належить до исторіѣвъ литературы руско-украиньской изъ-за того, що на основѣ переказу людового написавъ у стихахъ „Наськѣй украиньскѣй казки“. Всѣхъ казокъ есть три, а то 1) „Казка про царѣвъ садъ да живую сонѣлочку“; 2) „Казка про дурня да його коня; сѣрѣбна шеретинка, золота шеретинка“; „Казка про малесенького Йвася, змію, дочку ѣи Олесю, та заднѣхъ гусенятъ“.

„Запорожець Исько Материнка“ присвятивъ свои казки „матери своѣй рѣдненькѣй, неньцѣ старенькѣй, коханѣй любѣй Украинѣ“. Въ переднѣмъ словѣ зъявляє авторъ горячу любовь до своѣи неньки-Украины и гордує ся ѣи славою. Ось що бнвъ пише про свою бать-

¹⁾ Ол. Кониській, „Свѣт“, 1881; число 10; стор. 169.

кѣвщину: „(Наша неня Украина) хоча й старенька, да все таки ще геть-то моторненька... А дѣти ѣи? Хиба й вони зледащѣли? Хиба вони забули, якъ колись весело бурлаковали, хвацько козаковали, въ Крыму й на Дону чумаковали? Хиба мы й досі ще не згадуємо свого батька Богдана?... Якъ нашѣ козаченьки всеюды залицялись: въ Волощинѣ, Турещинѣ, Нѣмещинѣ, Крыму, на синѣмъ морѣ и по тѣмъ боцѣ моря якъ тѣи свѣтліи соколоники просвѣщались? — Або й теперъ, хиба вже-бѣ то мы перевчили ся войовати? Дарма, що въ тѣй пѣснѣ спѣвають :

Да вже шавлѣ заржавѣли,
Мушкеты безъ куркѣвъ, —

Слухай, що далѣ:

А ще сердце козацькее
Не боить ся Туркѣвъ.

„Бачь! Не боить ся Туркѣвъ! Да не тѣльки Туркѣвъ, и самого найстаршого чорта, пане брате!.. Або, хиба таки мы не хороше живемо? А де лишень знайдешь ты такіи розмайтніи пѣснѣ, що тѣлько зачуєшь, такъ сердце тобѣ ходоромъ и заходить, затлѣе, замлѣе, серденька просить... такую хлѣбъ-сѣль, такихъ дѣвоньокъ и парубятъ! Де на свѣтѣ такъ балакають? нѣбы въ ротъ тобѣ кожне слово кладуть. Де стѣльки казокъ, приказокъ, загадокъ и всякои всячины?... Я вже мовчу про нашу землю, про нашѣ поля, сады, луги, стѣны, рѣчки, про наше збѣжжя.. Ще й досі нѣхто не схамѣнеться, не гляне, да не подивить ся на сев! Мѣй Боже, Боже! Чимъ же мы прошкодились? Хиба-жѣ то въ насъ душа зъ лопуцька, не хоче того, чого й людська?... Нѣ! нѣ! Въ гостяхъ добре, якъ то кажуть, а дома ще лучче. Чи може хочете дождать ся, щобъ якій врагъ ветруженый нашою батькѣвщиною пожививъ ся? насъ

же да нашимъ же добромъ почаствовавъ? Улѣзь у со-
лому, да ще й шелестить! А здається незабаромъ теє
буде. Бо щось не передъ добромъ, якъ я бачу, сякѣ-
такѣ немазанѣ хвертики шляють ся частенько уже про-
мѣжь нами. Глядѣть лишень, щобъ вони зъ нашого-жь
хворосту да не загнули намъ якои чуденной карлючки!
Отто-то буде сорому-сорому, за всѣ головы сорому!“...

Казки „запорожця Иська Материнки“ суть такъ
гарнѣ, якъ чудовою являє ся весною рано-въ-ранцѣ
люба цвѣтка, щѣ напивши ся свѣжою росицѣ розвиває
свои листочки проти сходячого сонця. Переймивши тѣ
казки изъ скарбницѣ переказѣвъ украиньского люду
вмѣвъ Бодяньскій прикрасити ихъ такою формою поє-
тичною, яка являє ся природнымъ одягомъ творѣвъ
устной словесности. Шкода велика, що той „запоро-
жець“ новою словесною Сѣчи не выкохавъ бѣльше такихъ
чудовыхъ цвѣтокъ! Та отъ, морозъ поморозивъ первѣс-
ники весны, зъ-за чого почорнѣло зеленее поле.

5. Олександръ Корсунъ¹⁾.

Про его жите не знаємо майже нѣчого. Въ однѣмъ
лиричнѣмъ своѣмъ стихотворѣ п. з. „Коханка“ натякає
ѣнь на те, що родивъ ся въ деревни „Антипѣвка“²⁾. Ма-
буть учивъ ся въ Харкѣвскѣмъ университетѣ³⁾, се бо сто-
явъ ѣнь въ литературнѣй звязи зъ Порфирѣмъ Коре-
ницкимъ, зѣ Степаномъ и Петромъ Писаревскимъ, —
учениками Харкѣвской коллегѣй, и ѣдтакъ зъ Миколою
Костомаровомъ и Михайломъ Петренкомъ, студентами

¹⁾ Порѣвн. „Очерки исторіи украинской литературы XIX. столѣтія“ Н. П. Петрова. Кієвъ 1884; стор. 135—140.

²⁾ „Свѣпъ, украиньскій новорочникъ“, зкрутивъ Александръ
Корсунъ. Рѣкъ первій. Харькѣвъ 1841; стор. 221.

³⁾ „Очерки исторіи укр. литературы XIX. столѣтія“, стор. 135.

Харкѳвського университета¹⁾. Опроче можна догадуватися, що Корсунъ бувъ помѣщикомъ; зъ біографій бо Михайла Макаровеского довідуюмо ся, що сей руско-українській письменникъ, окѳчивши науку въ Полтавскѳй семинаріи, ставъ домашнімъ учителемъ у помѣщика Корсуна. Ђдтакъ вносить Н. Петровъ, що й Олександръ Корсунъ походивъ зъ роду помѣщикѳвъ въ Полтавскѳй губерніи, та що стоявъ такожъ въ ѳдносинахъ до духовныхъ науковихъ институцій того часу²⁾.

Олександръ Корсунъ „скрутивъ Снѳпъ, українськѳй новорочникъ“ и видавъ его въ Харковѳ 1841. р. (8^о, сторѳвъ 228)³⁾. Крѳмъ своихъ писемъ замѣтивъ ѳнъ въ сѣмъ збѳрнику творы Іереміѳ Галки, Порфирія Кореницкого, Степана и Петра Писаревскихъ, Марфы Писаревской и Михайла Петренка. Именно находять ся тутъ а) Іереміѳ Галки (Микола Костомарова): трагедія п. з. „Переяславська нѳчь“ (стор. 7—91), „Єврейскѳ спѣванки“ (стор. 92—100) и перекладъ одного стихотвору зъ рукописи Короледворской п. з. „Олень“ (стор. 101). — б) Порфирія Кореницкого: сатирицька поема п. з. „Вечерницѳ“ (стор. 105—140); — в) Степана Писаревского: „Писулька до мого братухи Яцька, Мірянського панъ-отця, тодѳ ще, якъ я бурлакувавъ“ (стор. 143—146); — ѳдтакъ байка: „Крути, Панько, головою!“ (стор. 146—147), и одна пѣсня (стор. 147—148); — г) Петра Писаревского: можебылиця п. з. „Стецько“ (стор. 153—164), и двѳ байки: „Панъ“ (стор. 165 и 166) и „Цуциня“ (стор. 167 и 168); — д) Марфы Писаревской: „Петраркина пѣсня“ зъ италіянського (стор. 171

¹⁾ Харкѳвскѳй университетъ ѳдкрито 17. сѣчня 1805. р.

²⁾ „Очерки исторіи“....; стор. 135. и 136.

³⁾ Про правописъ Олександра Корсуна гляди II., стор. 150.

и 172); — е) Михайла Петренка: „Думки“ — числомъ 7 (стор. 175—184).

Самъ Корсунъ написавъ въ Харьковѣ въ 1839. р. „Украинській повѣря“, а то 1) „Чому жиды не ѣдять свинины“ (стор. 187—191); — 2) „Зъ-вѣдкѣля узялись вѣдмедѣ?“ (стор. 192—195); — 3) „Якъ Юрко знайшовъ тютюнъ и табакъ, та й ставъ курить та нюхати“ (стор. 195—199); — 4) „Шо таке була черепаха и зъ-вѣдкѣля вона узялась?“ (стор. 199—202); — 5) „Шо зробилось зъ Оленкою и за вѣ-що?“ (стор. 203—207); — 6) „Зъ-вѣдкѣля узялись жабы и чому вони кричать: нумъ! нумъ!“ (стор. 207—209); — 7) „Одъ-чого чапура живе биля моря, и чому вона ѣсть жабъ та гадюкъ?“ (стор. 209—217).

Крѣмъ сихъ сѣмохъ украинськихъ повѣрій надруковавъ Корсунъ въ новорочнику „Сидпъ“ ще деякї свои „вѣршѣ“ („Писулька до кума“; „Блискавка“; „Коханка“; „Одъ чого?“; „Зрада“ — стор. 218—223; — „Старї пѣснѣ“ — стор. 228) и переклады зъ чеського („Рожа“ — зъ староческого; „Велика панихида“¹⁾, „Горе“, „Серце“, „Про себе самого“ [присвячено пану Вац. Ганцѣ] „Гарна дѣвчина“, — стор. 224—228). „Вѣршѣ“ Корсуна (крѣмъ „Писульки до кума“⁴⁾) суть писаня лиричнї, що уважають ся бѣльше римованою прозою, нїжъ справдѣшнимъ творомъ поетичнымъ²⁾.

¹⁾ Вѣршъ „Велика панихида“ присвяченый „Москалямъ“. Велику панихиду справлено въ память „хваброго руського вѣська“, що зложило свою голову въ землю сырую въ боротьбѣ зъ Французами „невѣрными“, коли-то замѣсьць свѣчокъ восковыхъ въ поминъ мерцѣвъ запалено тѣлько одну свѣчку велику, „матусеньку Москву“.

²⁾ Въ журналѣ „Маякъ“ за 1842. и 1845. рѣкъ находимо ще слѣдуючї украинскї стихотворы Корсуна: „Козакъ та гулянка“, „Перська пѣсня“, „Мана“, „Рѣдна сторона“, „Могила“, „Кохання“, „До Шевченка“, „Рожа и дѣвчина“.

Большу литературну вартѣсть мають епичнїй его писаня, се-бѣ-то „Украинскїй“ повѣря¹⁾. Они основують ся безперечно на переказахъ престонародныхъ. Въ деякихъ зъ нихъ являє ся Бѣлбогъ, котрый зъ Юркомъ (се-бѣ-то зб св. Юріємъ) и зъ Петромъ ходять по Украинѣ и каряе людей за поганї ихъ дѣла. Хоча-жь Бѣлбогъ первѣсно мѣгъ бути фантастичнымъ творомъ поезїи оріентальной, то однако въ „украинскихъ повѣряхъ“ принявъ бнѣ подекуды прикметы бога славянскаго, а его „школяръ“ Юрко вважае ся типомъ справдѣшнього Украинця. Ба й Петро являє ся неначе гульвѣсою зъ перелицьованой Енеиды. Въ казцѣ бо „Шо зробилось зъ Оленкою?“ малюе ся ось-такъ вдача Петра:

Бѣлбогъ зъ Юркомъ зашли до насъ

У Харькѣвъ, та на Москальовку

Пришли уже въ нераннїй часъ;

Петру бѣ уремя пить дульовку,

Та й закусить, — а шо-жь робить,

Коли въ кишенѣ ажъ гудить! (стор. 203, 204.)

Въ загаль въ сихъ казкахъ добачаемо подекуды слѣды „Котляревщины“, се-бѣ-то того напряду комичного, котрый проявляє ся въ Енеидѣ Котляревскаго. Коли-жь авторъ Енеиды видѣвъ тѣлько въ Украинѣ свѣй народный идеаль, то Корсунъ не вдоволивъ ся рѣдною ненькою-Украиною, а радѣвъ радостїю, що его землякамъ дарувавъ Господь ще й рѣдного батька, царя православного. Въ казцѣ бо, написанїй пѣдъ заголовкомъ: „Одъ чого чапура живе бѣля моря?“ замѣтивъ бнѣ прозаичне балакане про дружнїй взаимины мѣжь Славянами, зъявляючи бѣтакъ наклѣнъ до славяно-фильства. Ось яку политичну мудрѣсть звѣщавъ бнѣ своимъ землякамъ:

¹⁾ „Украинскимъ повѣрямъ“ надавъ Корсунъ форму поетичну, списавши ихъ переважно въ метрѣ ямбичнѣмъ.

„И я, и вы, и усѣ мы породились и повыросталл на Украинѣ. Вона годувала насъ, дѣтокъ своихъ, и за те усѣ мы, скѣльки насъ нѣ є, кохаємо вѣ мовѣ рѣднюю мати. Та тѣлько онъ-шо: бачете, вона мати, — стало быть — жѣнка, а жѣноче дѣло звѣсно, шѣ вона? — жѣнка, та й годѣ! Де-жъ таки вѣй, небожчечѣ, хлопотать ся та доглядати такихъ хлопцюгъ, якъ мы! Такъ бачете, треба ще намъ и батька, бо безъ батька и маненька сѣмя не подержить ся... Такъ коли вже й маненька сѣмя безъ батька отъ-такъ-о бѣдує, то де вже такому народовѣ, якъ мы, обѣйтись сиротами зъ матѣрю? Адже-жъ, насъ усѣхъ, шо говоримо по-наському, бѣльшь десяти-тысячѣвъ-тысячъ, — ка' зна, якъ и перелѣчить! То куды-жъ таки намъ жити безъ батька! Воно хочъ бачъ и тее, — та нѣ! — все таки лучче, якъ на коню узда, а биля волѣвъ погоничъ; бачъ воно якъ-то лучче и коню и воламъ: кѣнь не попаде у яму, а вѣль не зломе рогѣвъ, — усе-жъ таки лучче! Такъ такъ-то: дякуйте Господу милосердному, шо Онъ не зоставивъ насъ сиротами, шо Онъ дарувавъ намъ Рѣдного Батька, Царя православног о“.... (стор. 210. 211).

Корсунъ бувъ однимъ изъ першихъ славянофилѣвъ украиньскихъ: въ добѣ ѣдродженя поодинокихъ народѣвъ славяньскихъ ѣдносивъ ся ѣнъ симпатично до ческихъ славянофилѣвъ, се-бѣ-то до Вацлава Ганки и до Франца Ладислава Челяковского, тѣлько-жъ не зѣумѣвъ ясно высказати програмы національного и просвѣтного змаганя Украинцѣвъ, та вважавъ свою батькѣвщину щасливою зъ-за того, шо придбала собѣ батька въ царѣ православномъ.

Тому-то Корсунъ не зрозумѣвъ такожь новои пѣснѣ Тараса Шевченка¹⁾, и добачавъ въ его „Кобзарѣ“

¹⁾ „Кобзаря“ Тараса Шевченка надруковано въ Петербурзѣ

лишь сумовиту згадку давной бувальщины. Ось якимъ млавымъ словомъ повитавъ ѓнъ безсмертного „Кобзара“:

Скажи, брате, кобзаревѣ,
 Хай собѣ спѣває!
 Хай спѣває объ родинѣ
 Та й объ тѣмъ, що знае.
 Голосити надъ труною
 Дѣтямъ не мѣшають,
 Спѣвать пѣсенѣ про колишнѣ
 Не забороняють.
 Хай розказує унукамъ:
 Якъ дѣды ихъ жили,
 Якъ ходили пѣдъ султана,
 Ляхѣвъ тормошили;
 Якъ невѣрныхъ за чуприну
 До нѣгъ пригинали.
 Якъ зъ треклятыхъ недовѣркѣвъ
 Шкуру издирали;
 Якъ на Сѣчи Запорожцѣ
 Старшину судили,
 И хто бувъ зъ ихъ виноватый,
 Въ три киѣ лупили...¹⁾

Хоча-жь Кореунъ въ писаняхъ своихъ не зъявлявъ идеѣ національной, то заслуживъ собѣ добре имя въ исторіи нашей литературы, тому-що ѓнъ деякі „українськѣ повѣря“ прикрасивъ формою поетичною и ѓдтакъ тѣ окрушини зъ колишньої скарбниці людowychъ поетичныхъ творѣвъ зберѣгъ ѓдъ загибели. Опроче новорочникъ его „Снѣпъ“ есть уже зъ-за того чи-мало цѣннымъ, що въ

1840. р. Тутъ замѣщено ѓсемъ стихотворѣвъ п. з. „Катерина“, „Утоплена“, „Причинна“, „Тарасова нѣчь“, „Иванъ Пѣдкава“ и думки.

¹⁾ „Очерки исторіи укр. литературы...“, стор. 139.

нѣмъ замѣщено гарну трагедію Микола Костомарова п. з. „Переяславська нѣч“.

6. Порфирій Кореницкій¹⁾.

Онъ написавъ сатирицьку поему „Вечерницѣ“²⁾, въ котрій про єго жите находимо лише сѣ двѣ дрѣбницѣ, що бувъ поповичемъ³⁾, та вчивъ ся въ бурѣ⁴⁾. Будучи молодымъ молодикомъ рѣдко живъ онъ дома, та „все собѣ ходивъ“, щобъ дѣзнатись про народнїй звычайъ й обычаѣ. Отакъ вчитавъ ся въ епичный твѣръ Котляревского, однакже не зрозумѣвъ духа травестованои Енеиды, а переймивъ тѣлько зверхню єи стать, се-бѣ-то комичну форму, котрою корыстувавъ ся для списаня сатирицької своєи поємы. Описавъ отже вечерницѣ, якї ѡдбувались у Горнины, молодои вдовицѣ, и зъявивъ грубий реализмъ въ змальованю однои етнографичнои картини зъ побуту люду украиньского. Авторъ думавъ, що писанє єго стане вельми комичнымъ, коли онъ зъобразить сцены бакханальскї въ вечерницяхъ парубоцтва та дѣвоцтва. Тому-то єго писанє не може вважатись сатирицькою поємою, а радше єсть карикатурнымъ образомъ вечерницѣ, котрї ачейже не суть зборомъ для розпусты парубоцтва и дѣвоцтва, а радше являють ся на цѣлѣй Русь-Украинѣ тою людовою институцією, въ котрій зберегають ся ѡдъ загибели переказы и въ загалѣ всякї творы поєзїѣ простонароднои. А вже-жъ Кореницкій мѡгъ написати де-що лучшого, бо знавъ добре мову народну и писавъ гладкимъ та гибкимъ вѣршомъ.

¹⁾ Н. И. Петровъ, „Очерки исторїи укр. литературы XIX. столѣтїя“. Кїєвъ 1884; стор. 146—148.

²⁾ „Сїзїѣ“, украиньскїй новорочникъ, зкрутивъ Александръ Корсунъ. Харькївъ 1841; стор. 106—140.

³⁾ *ibid.*, стор. 119. 120.

⁴⁾ *ibid.*, стор. 115.

Крѣмъ Енеиды та й оды до князя Куракина не мавъ Кореницкій иншихъ взѣрцѣвъ въ писаню сатирицькои поемы; тому-то годѣ притакнути Н. Петрову, котрый въ самѣмъ началку поемы въ описѣ бурѣ добачае переспѣвъ одвѣтного писаня въ стихотворахъ Пушкина п. з. „Зимній вечеръ“ и „Утопленникъ“¹⁾. Однакже Петровъ хоче всякѣ украинскѣй писаня навязати до взѣрцѣвъ російскихъ, и про-те видить наслѣдоване чужого твору тамъ, де украинскѣй поетъ писавъ самостѣйно. Такъ въ „Зимнімъ вечерѣ“ Пушкина змальовано образъ хуртовини въ зимѣ, мѣжь-тымъ коли въ „Вечерницяхъ“ розвивае ся картина бурѣ въ началку осени. А вже-жъ въ „Утопленнику“ нема нѣякого опису бурѣ, изъ-за чого Петровъ непотрѣбно покликывавъ ся на сей стихотвѣръ, неначе на взоровѣръ Кореницкого въ описѣ бурѣ-хуртовини.

Авторъ „Вечерницъ“ написавъ еще приказку п. з. „Панько та верства“²⁾, зъображаючи верствою (се-бъ-то дорожнимъ стовпомъ) тыхъ учителѣвъ, щѣ велять людемъ добро робити, мовлявъ туды й сюды ходити, а самѣ сплять и сидять по хатахъ неподвижно.

Кореницкій бувъ отже писателемъ не безъ талану, однакже не зъумѣвъ утворити цѣнной сатирицькою поемы, по-за-якъ думавъ, щѣ комичнѣсть въ писаню утвѣрюе ся нечемными шутками и грубо-реальными образами. Все-жъ таки „Вечерницѣ“ Кореницкого належать до исторіѣ рускои литературы; тая бо поема уважае ся неначе дочкою Енеиды, дочкою пустотливою, котра при всякихъ химерныхъ прикметахъ есть членомъ родины великого батька.

1) „Очерки исторіи укр. литературы...“, стор. 147.

2) „Ластѣвка“ Гребѣики. С.-Петербургъ 1841; стор. 284—288.

7. Степанъ Писаревскій¹⁾.

Степанъ Писаревскій учивъ ся мабуть въ Харкѳвскѳй духовнѳй коллегіи, и бувъ ѳдтакъ протопопомъ Харкѳвскимъ²⁾. Свои литературнѳ твори пѳдписувавъ ѳнъ псевдонимомъ „Стецько Шерепера“. Мѳжь тими письмами вы значуе ся короткѳй твѳръ дидактичнѳй п. з. „Писулька до мого брата Яцька, Мірянського панъ-отця, тодѳ ще, якъ я бурлакувавъ“³⁾. Тутъ згадуе Степанъ Писаревскѳй про безжурне житє свого брата-попа, котрый забувъ про бѳдного брата-школяра. А вже-жь и се писанє проявляє наклѳнѳ до грубого реализму, якѳй додачає ся въ творѳ Кореницкого п. з. „Вечерницѳ“. Осє якъ малює авторъ выгѳдну жизнь своего братахи Яцька:

...Ты, мабуть, повнѳ законелки
Уже наконѳв дѳтвѳры,
И цѳвѳркуны, буцѳмъ суремки,
Цѳвѳрчать до тебе изъ норы. —
Теперь, братко, тобѳ нѳ-гадки!
Засѳвъ, якъ вовкъ, биля панъматки;
Грызешъ шкоринку ѳдъ книша,
Та дмешъ сивуху изъ кѳвша....

Важнѳйшою єсть байка Степана Писаревского п. з. „Крути, Панько, головою!“⁴⁾ Въ сѳй байцѳ розказує ся, якъ при нападѳ дикѳй Татарвы Харко зъ жѳвною и дѳтворою скривъ ся на горищи. Але-жь туды вбѳгли такожъ кумъ Тимѳшь и сватъ Панько, — та ба! Татарва вже въ сѳняхъ: набѳгла зъ арканами, мовъ гнала-бъ ся за табунами. Ажь осє одинъ Татаринъ схо-

¹⁾ Н. И. Петровъ, „Очерки исторіи укр. литературы“, стор. 108—112.

²⁾ *ibid.*, стор. 109.

³⁾ „Сцѳпъ“, стор. 143—146.

⁴⁾ *ibid.*, стор. 146—147.

пивъ кухля зъ ведра, та й ставъ на прихапци пяти. Не всядѣвъ тихо Панько, та гукнувъ зъ горища: „Здоровъ пивъ! на легке выдыхане!“ Татаринъ въ гору зиркъ, та й зашморгнувъ арканъ на шию Панька. Коли необачного того свата Татаринъ тягнувъ долбъ на арканъ, то крикнувъ Тимѣшь: „Та щѣ се ты, Панько! Крути лишь головою!“ И отъ, попавъ ся на арканъ такожь Тимѣшь. Тогдѣ й Харкови не стало терцю, та й гукнувъ здорово: „О, сучй вы сыны! Ну, що-бъ було мовчати!“ — та й самъ попавъ ся на арканъ. Одаткъ поетъ кѣнчить байку отъ-сею моральною наукою:

И досѣ ще, якъ хто зустрѣньеться зъ бѣдою,
То мы кричимъ йому: „Крути лишь головою!“

Степанъ Писаревскій написавъ такожь оперу въ 3 дѣяхъ п. з. „Купала на Ивана“, и выдавъ еѣ въ Харковѣ 1840. р. Опера сея є слабымъ творомъ драматичнымъ, и заслугує на згадку лишь изъ-за того, що вважає ся образомъ звичаѣвъ и обычаѣвъ люду украиньского. Осє и змѣсть сеи оперы: Парубокъ Иванъ Коваленко вертає ся зъ Дону домѣвъ и спочиває въ лѣсѣ у старезного дуба. Саме-тогдѣ не-подалеки ѡдъ сего мѣсяца дѣвчата святкували Купала. Ажь осє покидає одна дѣвчина забаву и наближує ся до того дуба. Се була Любка, котру кохавъ Коваленко. Любка ломить деякй гѣляки зъ дуба для купальского огню, и не замѣчаючи Ивана, зъявляє дубови, що она побиває ся тугою за своимъ милымъ, по-за-якъ хочуть еѣ ѡдати за нелюба. Опѣсля Любка вертає ся до дѣвчатъ, Иванъ же, дѣзнавшись, що Любка все єму вѣрна, та що еѣ силують до подружя зъ нелюбомъ, ставъ думати про дальшу свою долю. Та отъ, зачувъ спѣвъ цыганѣвъ, що не-подалеки розложились шатромъ. Иванъ нагадавъ собѣ тогдѣ цыгана Шмагайла, що бувъ знахоромъ и вмѣвъ людямъ давати до-

бру раду; одтакъ Иванъ рѣшивъ ся просити єго о помѣчь у своѣй журбѣ. Шмагайло зъявивъ Иванови, що Феська, мати Любки, вмерла, та що Любку взявъ до себе стрый єн, Панько Шереперя, силуючи єъ до подружя зъ косоокимъ Юркомъ Паливодою. Цыганъ обѣцявъ, загодѣяти Юркови таку халену, щобъ одхотѣлось єму женити ся зъ Любкою. Такъ отже перетворивъ себе и свое товариство въ вѣдмы, вовкулакѣвъ и домовикѣвъ. Шмагайло ставъ опѣсля Юрка Паливоду полохати вѣлякими страховищами, изъ-за чого сей влѣзливый женихъ одказавъ ся одъ Любки въ хосенъ Ивана Коваленка. И справдѣ звѣнчавъ ся Иванъ зъ Любкою, а Шмагайло бувъ на весѣлю дружбою¹⁾.

Сей авторъ зложивъ ще пѣсеню, щѣ починає ся словами: „За Нѣмань иду“. Сесея пѣсеня є вєначє перєспѣвомъ стихотвору росѣйского поета Жуковского „Дубрава шумить, собираются тучи“²⁾. Степанъ Писаревскій натякавъ въ украиньскѣй пѣсени на похѣдъ вѣйкѣвъ росѣйскихъ за границу въ 1813. р. для освобожденя Европы одъ кормиги Наполеона. Хоча-жь ся пѣсеня є творомъ письменника, то сталась она народною, и про-те Микола Закревскій замѣтивъ єъ мѣжь пѣснями та думками, якѣ спѣвають ся на Украинѣ³⁾.

Въ збѣрнику „Свѣдѣ“ находить ся пѣсеня Писаревского, щѣ починає ся словами: „Де-бѣ то допытать ся правды, якъ менѣ на свѣтѣ жить?“ (стор. 147—148), а въ альманаху „Ластѣвка“ замѣщено приказку „Мѣрош-

¹⁾ Н. И. Петровъ, „Очерки исторіи укр. литературы“, стор. 111—112.

²⁾ *ibid.*, стор. 110.

³⁾ „Старосвѣтскій Бандуриста“. Книга I. Избранныя малоросѣйскія и галицкія пѣсени и думы. Собралъ Николай Закревскій. Москва 1860; стор. 28. 29.

никъ“ [пбсла Державина] (стор. 283—284) и 8 народ-
ныхъ пѣсень, котрї збравъ Стецько Шерепера (стор.
340—347).

8. Петро Писаревскій¹⁾.

Петро Писаревскій, мабуть братъ Степана Писарев-
ского, бувъ за-молоду буреакомъ²⁾ и вчивъ ся ачейже
въ коллегїи Харкѳвскѳй. Онъ написавъ стихотвѳръ п. з.
„Стецько“³⁾, и доказавъ сею „можебылицею“, що въ
него бувъ справдѳ талантъ до епичного писаня. Змѳветъ
невеличкого сего твору естъ ось-такїй: У сѣльского хо-
зяина Сидора Петровича Швидкого була гарна дочка;
звали єѳ Любкою. Любка видѳла въ Стецьку весь свѳй
свѳтъ и не ѳдверталась ѳдъ своего милого, хочъ батько
прозывавъ его пѳдкидишемъ и дорѳкавъ ему при всякѳй
нагодѳ, по-за-якъ думавъ, що наругою вчинить его су-
проти Любки мизернымъ гольтѳнакою. Коли-жъ дѳвчина
про инше сватанє й чути не хотѳла, то Сидѳръ Петро-
вичъ Швидкїй выславъ Стецька за рыбою на Донъ. Мѳжь-
тымъ передъ Рѳздромъ выбравъ ся пѳшки до дому „бур-
сакъ поганый“; — се бувъ авторъ той „можебылицѳ“.
Якъ пѳднялась така метѳль, що й Божого свѳту не можъ
було узрѳти, то впросивъ ѳнъ одного хозяина, щобы пу-
стивъ его, погрѳтись у хатѳ. Крѳмъ хозяина була въ ха-
тѳ ще гарна дѳвчина, та тѳлько блѳда, наче хора, и ду-
же сумна. Дѳзнавшись ѳдъ молодого путника, що ѳнъ
„птиця школярська“, ставъ той хозяинъ мовити зъ нимъ
по-книжному: „А-ну лишень, Петре! щѳ є выще неба,
а-ну ѳдгадай!“ — „Огонь бы, чи що-то?“ одвѳтивъ шко-

¹⁾ Н. И. Петровъ, „Очерки исторїи укр. литературы“, стор.
112—114.

²⁾ „Сїзпѳ“, стор. 161.

³⁾ *ibid.*, стор. 151—164.

ляръ. Однакже хозяйинъ, основуючыся на словахъ псалтыри замѣтивъ: „Писаніе каже, що выще вода!“ И ставъ изъ школяра глузувати: „Отъ-такъ то небого! и сього ты не знаєшь? Чому-жь вы вчитесь?...“¹⁾ Одаткъ велась розмова про инші речі, а коли повечеряли, хозяйинъ задержавъ школяра у себе на нѣчь. Ажь ось завыли на дворѣ собаки и щось крикнуло дуже: „Стецько вже прибувъ!“ Схопилась дѣвка, мерщій засвѣтила и радѣсно звѣстила батькови, що вернувъ ся Стецько. Вставъ батько зъ постели и отъ, вѣйшовъ въ хату парубокъ, облѣпленный снѣгомъ, высокій та гарный, якъ яворъ стрѣйный. Дѣзнавшись ѓдъ Стецька, що ѓнъ справивъ ся добре зѣ своимъ дѣломъ, се-бѣ-то що богато рыбы привѣзъ, сказавъ Сидѣръ молодому чумакови, що за его вѣрну службу ѓддає ему Любку, бо знає, що ѓнъ дуже єѣ полюбивъ. Одаткъ поблагословивъ своихъ дѣтей, щобъ кохались у-правдѣ и жили собѣ зъ Богомъ. — Се оповѣданѣ списавъ авторъ такъ, мабутъ бы той хозяйинъ ему, бувшому бурсакови, про Любку и Стецька все до-ладно розказавъ.

„Можебылиця Стецько“ не єсть выкѣнченимъ творомъ епичнымъ, а тѣлько нарысомъ кѣлькохъ подѣй, щѣ подекуды розвивають ся пѣсля правилъ эстетики; тѣлько авторъ вмѣшавъ тутъ непотрѣбно самого себе по-мѣжь дѣячѣвъ сеи „можебылицѣ“, и про-те занастивъ объективнѣсть въ оповѣданю епичнѣмъ.

Петро Писаревскій написавъ ще двѣ байки „Панъ“²⁾ и „Цуциня“³⁾, и двѣ казки: „Панське слово, велике дѣло“⁴⁾ и „Собака та злодѣй“⁵⁾. Зѣ-помѣжь

¹⁾ *ibid.*, стор. 163.

²⁾ *ibid.*, стор. 165—166.

³⁾ *ibid.*, стор. 167—168.

⁴⁾ „Ластѣвка“, стор. 215—218.

⁵⁾ *ibid.*, стор. 218—219.

сихъ стихотворѣвъ вызначуе ся казка „Собака та злодѣй“. Єѣ написавъ авторъ зъ поглядомъ на казку Артемовского-Гулака „Панъ та собака“. Такожъ въ сѣй казцѣ являє ся собака Рябко. Єго держали всякій день на привязи и отъ, разъ забули вечѣръ єго ѡдвизати; про-те въ ночи, коли злодѣй прийшовъ обѡкрасти комору хозяина, не мѡгъ Рябко єго ѡдѡгнати, та тѡлько скавучивъ. Коли ѡнъ отже бачивъ, що ѡдъ хаты єму пѡдмоги не має, то сказавъ, що зъ його глузувати-мутъ теперъ, якъ въ його волѣ чортъ-ма. — Зъ огляду сен казки можъ дѡзнатись, що Петро Писаревскій добачавъ вправдѣ недолу крѣпакѡвъ въ ихъ неволи, однакже не смѣвъ уже высказати, що паны тяжко надъ ними знущають ся.

9. Степанъ Александрѡвъ¹⁾.

Степанъ Василевичъ Александрѡвъ родивъ ся близько города Изюма въ губерніи Харкѡвскѡй, въ селѣ Цареборисовѡй. Учивъ ся въ коллегіи Харкѡвскѡй и пробувъ въ бурсѣ лѣтъ дванацять²⁾. Ѳдтакъ живъ три роки въ Цареборисовѡй и потѡмъ перенѣвъ ся въ Бугаѣвку, село Изюмского повѣту, котре було майномъ помѣщикѡвъ Донець-Захаржевскихъ. Тамъ живъ ѡнъ постѡйно черезъ 26 рокѡвъ, бувши вѣдай приходскимъ священникомъ³⁾. Опѡсля въ 1845. р. осѣвъ „въ военнѡмъ поселенію“, що звалось Граково.

¹⁾ Амвросій Метлинскій, „Южный русскій зборникъ“. Харьковъ 1848; стор. 108². — (Про правопись Метлинского гляди II, стор. 149.)

²⁾ *ibid.*, стор. 3².

³⁾ Н. И. Петровъ, „Очерки ист. укр. литер.“, стор. 115. — Въ епичнѡмъ своѣмъ творѣ „Вовкулака“ пише Александрѡвъ : „(Я) бувъ мужикомъ, теперъ паную“. („Южный русскій зборникъ“, стор. 7²).

Александровъ написавъ 1842. р. въ Бугаївцѣ „украинське повѣре“ п. з. „Вовкулака“ въ двохъ частяхъ¹⁾. Въ першій части згадує авторъ навпередъ про Котляревского, Основяненка, Артемовского-Гулака, Могилу²⁾ и Корсуна; каже именно, що, якъ Котляревскій у Полтавѣ Енеиду гарно написавъ, то своєю славою спонукавъ бнѣ такожь молодшихъ землякѣвъ, списувати словеснї творы. А вже-жъ Александровъ взявъ ся за перо въ старшѣмъ вѣцѣ, коли були въ него сыны, зятѣ и онуки, котрымъ для памяти списавъ свою исторію³⁾. Одаткъ поетъ назвавши себе Володькомъ, розказує, якъ сусѣдъ, десяцькій Петро, просивъ єго на весѣле „дружкомъ“; се бо женивъ ся єго сынъ Савка зъ сиротою Тетяною, щѣ єѣ Петро принявъ замѣсць своєи дитины. Жвавий дружко верховодивъ вѣмъ гараздъ на сватаню й весѣлю, та отъ, оскорбивъ дѣвку Параску Колпакѣвну, сказавши, що у ней мати злюща вѣдьма, та що мабуть и дочка така-сама. Коли-жъ Володько зъ парубками хотѣвъ пѣйти журавля селомъ и для лучшой забавы взявъ зъ собою боклагъ зъ горѣвкою, то одинъ парубокъ, Федько Дирва, вырвавъ єму той боклагъ, пхнувши єго такъ сильно, що бнѣ покотивъ ся безъ памяти на землю. Самъ кѣнчить ся перша часть епичного оповѣданя. — Въ другѣй части розказує авторъ, якъ на Володька, лежачого на земли въ памороцѣ, напалась вѣдьма Колпачка, щѣ мстячись єму за обиду дочки на весѣлю, перетворила єго въ вовка. Таку свою волю звѣстила вѣдьма отъ-семи словами:

„Хочь ты й жонатый, не бурлака,
Та пакостишь на весѣляхъ,

¹⁾ „Южный русскій зборникъ“, стор. 1—107²⁾.

²⁾ Могилою прозвавъ себе Амвросій Метлинскій.

³⁾ „Южный русскій зборникъ“, стор. 7²⁾.

Будь-же три годы вовкулака,
Живи собѣ въ лѣсахъ, поляхъ!¹

Одтакъ поетъ не-згѣршь описуе, якъ ѡдбулась сеся дивна метаморфоза. Осъ его слова:

Потѣмъ ѡдъ мене ѡдступила,
И просвистала на свистокъ:
„Возьми його Нечиста-сила,
И дай йому сама кутокъ!“

Побѣгъ одъ вѣдьмы въ чисте поле,
Бѣгъ довго, поки утомивсь;
Живѣтъ у мене якъ заколе,
Такъ я на землю й поваливсь.

Качаюсь, мучусь, — взявсь за шию,
Ажъ шия вся моя въ шерсти;
Хотѣвъ заплакать, — якъ завью...
Охъ, страшно, Господи прости!...¹).

Потѣмъ розказуе авторъ, якъ вовкулака близько села Бугаѣвки при могилахъ въ кущахъ скривавъ ся, и зъ-ѡдтамъ мовъ справдѣшній вовкъ въ ночи на жиръ выходивъ. Читаемо дальше, що вовкулака разъ въ ночи въ рѣдне село почвалувавъ, щобы жѣнку и хозяйство свое побачити, та що напали на него псы домашній. Опѣсля вовчимъ голосомъ налякавъ якогось прохожого чоловіка, що спочивавъ въ дорозѣ, и забравъ богато грошій, якій той вандрѣвникъ утѣкаючи бувъ лишивъ. А вже-жъ и на него напала разъ цѣла ватага вовкѣвъ, и поскубала его чи-мало. Коли-жъ вовкулака свои халепы не мѡгъ довше стерпѣти, то зайшовъ до вѣдьмы, и просивъ еѣ, щобъ вернула ему назадъ стать чоловіка; — однакже злюща Колпачка не дала себе вблагати. Та

¹) *ibid.*, стор. 65. 66².

отъ, минули проклятущій три лѣта „сроку“, и вовкулака ставъ опять чоловѣкомъ. — Цѣле тее народне повѣре уложивъ авторъ такъ, неначе-бъ гульвѣса Володько заснувъ, та що приснивъ ся ему сонъ, котрый бнѣ опѣсла розказувавъ.

Засновокъ „Вовкулаки“, є справдѣ такій, щó мógь бы розвинути ся въ гарнóй казцѣ народнóй, однакже авторови заблаглось зладити довше поетичне оповѣдане, котре по-найбóльше являє ся римованою прозою, пустымъ балаканемъ, щó зовсѣмъ не визначує ся красою естетичною. Авторъ переливавъ зъ пустого въ порожне и наслѣдуючи комичну сторону Енеиды, добачавъ часто прояву гумору въ словахъ двозначныхъ и въ образахъ не зовсѣмъ чемныхъ. Про-те оповѣдане „Вовкулака“ належить до исторiв литературы тóлько зѣ-за того, що вважає ся неначе картиною етнографичною зѣ побуту люду украиньского.

10. Михайло Макаровскiй¹⁾.

Въ свѣтѣ буває таке, що деякi тихi й трудящi домонтарѣ живють незамѣтно, та що бдтакъ по смерти память ихъ мѣжъ людьми швидко запропащує ся, мѣжъ-тымъ коли оборотливi й тямущi промысловцѣ звѣстнi суть въ ширшихъ кругахъ и лишаютъ по собѣ память довголѣтну. Такъ и мѣжъ земскими сынами олимпiйскихъ музъ хто придбавъ собѣ славу вѣковѣчну, а хто выпавъ изъ памяти своихъ землякóвъ, неначе-бъ они напились зѣ пóдземного жерела Леты. До такихъ писателѣвъ, щó ихъ забули дѣти матери-Украины, належить Михайло Макаровскiй²⁾. Дивна доля! Онъ напи-

¹⁾ Амвросiй Метлинскiй, „Южный русскiй сборникъ“, стор. 71. 72⁴.

²⁾ До исторiв нашего письменства. Биографичнi звѣстки. „Забутый писатель“. („Зоря“, 1887; число 5; стор. 87. 88.)

савъ два гарнї епичнї творы, а пѣсля сорока лѣтъ мало хто знає, що живъ якїйс поетъ Макаровскїй, та що бнъ своимъ талантомъ въ писаню епичнїмъ перестигъ трохи не всѣхъ сучасныхъ поетѣвъ.

Михайло Михайловичъ Макаровскїй родивъ ся въ 1783. р. Отець его бувъ спершу священникомъ-намѣстникомъ на флотѣ, а потѣмъ священникомъ въ селѣ Галицкѣмъ (Хорольского або Кременчужского повѣту) и въ мѣсточку Кропивнѣй (Золотоношского повѣту). Молодїй Михайло вчивъ ся въ Полтавскѣй семинаріи, одержуючи пѣдмогу ѡдъ своего старшого брата. До 1818. р. бувъ домашнимъ учителемъ у помѣщикѣвъ Кореуна, Кординця, Кулябки; ѡдъ того-жь року ставъ учителемъ въ Гадячскѣй повѣтовѣй школѣ, де навпередъ учивъ закона Божого, исторїѣ, географїѣ, латиньского и росїйского языка, а опѣсля бувъ поставлений „штатнымъ смотрителемъ“. Бувши учителемъ Макаровскїй зъєднавъ собѣ справедливостїю, наукою и даромъ мовы любовь у своихъ ученикѣвъ и поважанє у жителѣвъ Гадяча; ѡдтакъ ставши смотрителемъ завѣвъ въ школѣ порядокъ не-абы-якїй. Свои ѣ чужї люде уважали его мужемъ вельми ученымъ: бнъ говоривъ мовами латиньскою, французкою и нѣмецкою, и написавъ по-росїйски деякї творы. Тѣлько-жь въ писаняхъ росїйскихъ нахлявъ ся Макаровскїй до школы Шишкова, и любувавъ ся въ твердѣмъ языцѣ, прикрашенѣмъ словами церковно-славянскими. Опѣсля ставъ писати по-украиньски и въ живѣмъ, рѣднѣмъ словѣ зладивъ два епичнї творы, що справдѣ мають стѣйностъ литературну. Отъ, що пише ученикъ его, Амвросїй Метлинскїй, про тую метаморфозу въ литературнѣй дѣяльности Макаровского: „Русскїй литературный языкъ, по обстоятельствамъ жизни, всегда оставался у него нѣсколько книжно-устарѣлымъ. Несравненно чище

и сильнѣе его необыкновенное эпическое дарованіе проявилось въ сочиненіяхъ народныхъ, потому что онъ глубоко зналъ языкъ и бытъ народный, и, кажется, если бы онъ началъ заниматься этимъ раньше, то могъ бы сдѣлаться творцемъ замѣчательной народной эпопеи¹⁾.

Макаровскій умеръ въ чинѣ „коллежскаго ассессора и кавалера“ 7. вересня 1846. р. въ 63. роцѣ житя. Онъ бувъ нежонатимъ, и свое майно та библіотеку лишивъ своему племѣнникови. Изъ своякѣвъ его нема теперъ нѣкого, окрѣмъ двоухъ племѣнницъ, щѣ живутъ у Гадячи.

Онъ написавъ два епичнѣ творы: 1) поему п. з. „Наталя або двѣ долѣ разомъ“²⁾; 2) повѣсть въ стихахъ п. з. „Гарасько або таланъ и въ неволи“³⁾.

Змѣсть поемы „Наталя“ є ось-такій: Въ селѣ Теплицяхъ у стоку рѣчки Полянина горювала жѣнка Харитина ѣсьмъ лѣтъ безъ чоловіка, щѣ звавъ ся Тарасомъ. Онъ бувъ въ погонцяхъ за Дунаємъ та деє дѣвавъ ся. Се бо понавъ ся онъ въ неволю турецку та втѣкъ у Грецію, облѣтавъ море й землѣ, живъ у Кипрѣ, бувъ въ Царгородѣ... Веюды поважали его, и онъ ставъ бы старшиною хочъ въ якѣй громадѣ, але закливъ ся, не мѣняти вѣры й роду свого на чужу чужину. Та отъ, про него пропала й чутка, и зъ-за того рѣдъ и люде стали его забувати и прозывали Харитину вдовою. А вже-жь Харитина не сидѣла дармо зложивши руки, и про-те помѣгъ ѣй Богъ, придбати собѣ худобу, кофѣйку и добру славу. Єи дочка Наталя славилась красою, „чаровала оченками, личкомъ и косою“. Она подобала собѣ при рѣцѣ Полянинѣ якогось парня: она гнала овечокъ у збѣнѣ, а онъ гонивъ ся за воломъ; глянувъ, кинувъ

¹⁾ „Южный русскій зборникъ“, стор. 72^а.

²⁾ *ibid.*, стор. 1—42^б.

³⁾ *ibid.*, стор. 1—70^в.

ся до неї и зъ вѣдра напивъ ся. Опѣсля-жь Наталя не бачила его вже нѣгде; про-те стала сумна и мовъ сама-не-своя. Ратували єѣ знахорки: дѣвчина вянула, мало-що не вмерла.

Той парень, що сподобавъ ся гарнѣй Натали, звавъ ся Опанасъ Кононенко. Онъ бувъ зъ Хресцѣвъ и чумакувавъ: провадивъ бѣсѣмъ возѣвъ рыбы, бувавъ у столицяхъ, въ Таганрозѣ и Ростовѣ, и зароблявъ въ Доньскихъ станицяхъ. Се бувъ одинчикъ у своихъ родителѣвъ, що звали ихъ Уласъ и Стеха. Они бувало говорили: „Хоть бы трапилась сирѣтка, дѣвчина убога, абы добра, покѣрна и сорому боялась, та Панасови душею й сердцемъ сподобалась, то будемо радї“. — Опанасъ признавъ ся дядькови Наумови Хмарѣ, що въ Теплицяхъ подобавъ собѣ дѣвчину гарну, и просивъ его, чтобы поѣхавъ, розпытавъ ся. Але Хмара радивъ Опанасови, подружити ся зъ его сусѣдкою, Чубовою Параскою, або зъ иншою богачкою. Однакже дядько муєвъ таки ѣхати въ Теплицѣ. Наталя побачила его у криницѣ: она спѣвала про чумаченька-козаченька. Дядько догадавъ ся, що се дѣвчина Опанаса. Онъ пустивъ ся слѣдомъ за нею, и просивъ ся у вдовицѣ ночувати. Вернувшись домѣвъ хваливъ передъ Опанасомъ вдовицю и єї дочку. Опанасъ вызнавъ свою тайву передъ батькомъ и матѣрю. Они обое поблагословили сына на добре дѣло; батько Уласъ и Опанасъ поѣхали до Теплицъ. Симъ оповѣданемъ кѣнчить ся перша пѣсня поемы, що написана п. з. „любоцѣ“. — Въ другѣй пѣсни описує ся „весѣля“; въ третѣй же пѣсни вводить ся „батько“, що зъ-нечевя вернувъ ся домѣвъ зъ чужины. Се всунувъ ся онъ въ сѣни, вбравъ ся въ хату, мовъ хотѣвъ бы що купувати. Думали, що се Татаринъ, такъ онъ перехрестивъ ся и до образа святого уклонивъ ся. Придивившись на ма-

тѣрь и на молодую ставъ ѓнѣ плакати и озвавъ ся до нихъ: „Чи мене-жь ты не пѣзнала, сердце Харитино? — и ты, Талю, дорогая, любая дитино! Я-жь твоѣй батько!... Зѣ нехристами бивъ ся, — ось шрамы; ланцюги жовали шню, руки обгрызали... Смерть турецька заглядала въ темнѣи мои очи, но не згинувъ и въ неволи, спасъ ся молитвами, и теперъ мовъ не калѣка, живъ, здоровъ и зѣ вами!“ Та отъ, мати й доня не знали, щѣ робити: Наталя трясла ся и стогнала, та й въ матери голосъ завмиравъ, але Тарасъ умѣвъ розважити матѣрь и дитину. Заграла музыка, якъ изъ города Азова три браты втѣкали, якъ Палѣй и Перебѣйносъ жилову лякали... Коли ѓдтакъ всѣ въ волю и наѣлись и наговорились, то стали гуляти. Осъ приѣхали й возы Тарасовѣ, позавертанѣ въ рогожѣ и чумацкѣи шкуры. Тарасъ выдобувъ вино, фиѣи, медяники та иншѣи ласоци и роздававъ гостямъ. — ѓнѣ мавъ всего до-воль, въ клуни, на току, въ коморѣ, въ хатѣ й въ поли; дуже любувавъ ся дочкою, зятемъ и внуками. Але здорове ѓпадало, ѓдзывались раны; — ѣздивъ ѓдтакъ въ Кѣвъ на богомблѣ. Опроче зѣ сусѣдами и зѣ родомъ своимъ живъ любо й тихенько; для старцѣвъ купивши дворикъ выстроивъ имъ хатку: годувавъ, обувавъ ихъ, одягавъ якъ мога.

Якъ пришло ся-жь умѣрати, заказавъ Харинѣ,

Все, щѣ нажили, оддати зятеви й дитинѣ.

Ся-жь зробила те для Талѣ, внукѣвъ и Панаса,

Та й собѣ постѣль послала швидко край Тараса¹⁾.

Изъ сего огляду можъ дѣзнатись, щѣ эпичный твѣръ „Наталя“ есть поетичнымъ оповѣданѣмъ, щѣ мае психологичный засновокъ и високу вартѣсть моральну. Головна особа Наталя есть вѣрнымъ типомъ сѣльскои дѣв-

¹⁾ *ibid.*, стор. 42³.

чини української, — се була „дівка руча, щира, жвава, неввыпуска, зъ толкомъ, щбъ вмѣла гарно ткати плахты, вышивала шовкомъ, любила Бога, неньку, рѣдъ, цуралась досвѣтокъ...“¹⁾. Она видѣла весь свѣтъ въ Опанасѣ, и подружившись зъ нимъ жила сунокѣйно й щасливо. Въ загалѣ бачимо въ сѣмъ епичнѣмъ творѣ чудовый образъ мирного домашнього житя, котрый утворивъ ся по затратѣ національной самостѣйности на Украинѣ. Не стало Запорожя, то-жь хлѣборобы йшли неразъ за Дунай, щобы втихомирити примученѣ сердце козацке и придбати собѣ майна для устроєня житя нового въ безверхѣй хатѣ. Такъ отже була у Макаровского та-сама гадка, якою переймивъ ся Квѣтка: оба сѣ писателѣ вказували козакамъ на нове житѣ въ тихѣмъ захистѣ домашнѣмъ.— Авторъ написавъ сю „поему“ 1844. р. мовою чистоукраїнською въ 1058 вѣршахъ 7-стоповымъ метромъ трохейскимъ. Всякій вѣршь єсть отже не-въ-мѣру довгий и за-для риму женьского (—) являє ся справдѣ монотоннымъ. Однакже кождый вѣршь дѣлить ся цезурою на двѣ половины, зъ котрыхъ перша чотыри стопы, а друга половина три стопы обдѣймає, изъ-за чого въ кождѣмъ вѣршу добачаемо метръ коломыйковий.

Епичный сей творѣ цѣнивъ Кулѣшь высоко, зъявивши про него ось-такій свѣтъ судъ: „Послѣ Квѣтки и Шевченка это было самое замѣчательное произведение въ южнорусской словесности, тѣмъ болѣе, что появилось въ эпоху внезапнаго перерыва дѣятельности малочисленныхъ южнорусскихъ писателей“²⁾. И справдѣ, въ сѣмъ творѣ видимо всякій прикметы гарного поетичного оно-

¹⁾ *ibid.*, стор. 4⁹.

²⁾ „Русскій Вѣстникъ“, 1857., томъ XII., ч. 1., въ статьѣ: „Взглядъ на малороссійскую словесность, по случаю выхода въ свѣтъ книги: Народні оповѣданія Марка Вовчка“.

вѣданя, въ котрѣмъ розвивае ся проста й природна по-
дѣя. Про-те прочитавши се оповѣдане чую всякій въ души
правдивый супокѣй и миле вдоволене, котре выкликуе ся
тѣлько творомъ высокои литературной стѣйности. Див-
нымъ выдае ся отже острый критичный судъ Игнатія
Онишкевича про сей эпичный твѣръ Макаровского. По-
думцѣ покѣйного того професора Макаровскій зовѣмъ
не знавъ народной поезіѣ и еи мовы, ба, рецензентъ за-
мѣтивъ въ кождѣмъ стиху „поемы“, що авторови еи не
доставало поетичного дарованя¹⁾.

А вже-жь Макаровскій не заслуживъ такои острои
критики, тому-що его „Наталя“ є творомъ справдѣш-
нього поета-художника; тѣлько въ пѣсни третѣй видно
слѣды впливу Котляревщины, по-за-якъ тутъ написано
(стор. 33.), що въ radoшахъ весѣльныхъ всѣ гостѣ пили
до-дуру. Коли-жь хто запытае ся, чому сю „поему“ те-
перь мало хто читае, то можно ѳдновѣсти, що въ нѣй
проявляє ся авторъ-художникъ, котрый ставъ писати
въ старшѣмъ вѣцѣ и про-те не мѣгъ переймитись моло-
дечимъ запаломъ и любуватись народными идеалами.
Поезія Макаровского є плодомъ письменника вченого,
и про-те нема въ нѣй того житя, якимъ визначують ся
тѣ творы словеснѣ, щѣ основують ся на живѣй поезіѣ
людовѣй. Эпичный твѣръ „Наталя“ єсть отже такимъ
образомъ побуту сѣльского, якимъ являє ся образъ ма-
ляра, щѣ живючи въ гѣродѣ малює зъ памяти картину
природы сѣльской. Опроче стиль автора є подекуды по-
тяжкій, изъ-за чого его писане не читае ся зъ принад-
ною легкостію. Коли ѳдтакъ въ нашихъ часахъ появи-
лись новѣй идеалы національнѣ, то въ добѣ кипучого житя

¹⁾ „Поглядъ на творы Макаровского“. („Родимый листокъ“.
Письмо литературно-науковое. Издатель и отв. редакторъ Н. М.
Огоновскій. Годъ I. Черновцы, 1879; числа 1. 2. 3.)

еуспѣльнаго „поема“ Макаровскаго уважае ся такимъ творомъ, щѣ не зовемъ годить ся зъ новыми вымѣнками побуту руско-украиньскаго.

Повѣсть въ стихахъ „Гарасько, або таланъ и въ неволи“ естъ гарнымъ образомъ поетичнымъ, щѣ въ нѣмъ малюе ся Кавказъ, се-бѣ-то свѣтъ зовемъ ѳдмѣнный ѳдъ природы ѣ свѣтогляду украиньскаго, изъ-за чого деякѣ письменники думаютъ, щѣ повѣсть „Гарасько“ меншу мае литературну стѣйностъ, нѣжъ „поема На-таля“¹⁾.

Авторъ написавъ сю повѣсть въ двохъ частяхъ пѣдъ заголовкомъ: а) Вѣсти про неволю; б) Вѣсти про вызволь. Головнымъ дѣячемъ въ сѣй повѣсти е Гарасько Знемога. Батько, дѣдъ и мати велѣли ему, ѳдъ працѣ талану шукати, — ити до моря заробляти. Про-те Гарасько нанявъ ся въ Таганрозѣ у Грека въ писарѣ. Опѣсля Грекъ той знастивъ и нагрузивъ судно, та пустивъ ся по Трапезону въ море. Та отъ, корабель затопивъ ся, и лишъ Гарасько самъ-одинъ прибивъ ся до берега. Тутъ же займивъ его въ полонъ Черкесъ Баязетъ, та поставивъ его чабаномъ своихъ овецъ. Черкесъ вподобавъ собѣ парня, та намовлявъ его, покинути вѣру християнску и пріяти вѣру Магомета. Однакже Гарасько не послухавъ Баязета, хочъ сѣй обѣщывавъ ему щасливу долю; ѳдтакъ пасъ ѳвецъ, гравъ на сопѣвцѣ и спѣвавъ пѣсенъ бурлацкѣй та чумацкѣй. Була-жь у Баязета сестра-дѣвица, щѣ звалася Мериме. Она полюбила гарнаго чабана, и якъ ѳнъ занедужавъ, то навѣщала его, коли ле-

¹⁾ Про сю повѣсть пише Кулѣшь отъ-се: „Другая поэма его — едва можетъ быть признана сестрою первой, которая по эпическому складу, по отдѣлкѣ стиховъ и красотѣ простонародныхъ типовъ составляетъ истинную драгоценность“. („Русскій Вѣстникъ“, т. XII.)

жавъ на-самотъ въ землянцѣ. Мѣжь-тымъ Черкесь выѣхавъ на добычу. Гарасько подужавъ и ставъ опять пасту ватагу овецъ. Та отъ, Мериме намовляла его до утечи, кажучи мѣжь иншимъ отъ-се:

Якъ тѣлько Господъ насъ спасе,
 Якъ тѣлько въ Русь святу прибудемъ,
 То тамъ, голубоньку, забудемъ
 Печаль, журбу, и страхъ и все (стор. 24).

Гарасько не мѣгъ зъ-першу погодитись зъ гадкою Черкески, знаючи, що невольникови годѣ втѣкати, але Мериме сказала, що поведе ихъ Грекъ Фока, що бувъ колись другомъ еи батька. Одакъ Гарасько ставъ справдѣ думати про утечу. И ось слѣдуе гарный описъ свитаня передъ вызволомъ:

Ще сонечко не пѣднись,
 Хмарный Кавказъ не золотивъ ся,
 Якъ кралъ сонъ веселый сивъ ся,
 Якъ на свитаньи ѣй здалось,
 Що зъ дѣвы птицею вона
 Переродившись, крыльця мала,
 По морю тихому лѣтала,
 Та ще и зъ милымъ, не одна.... (стор. 37).

Фока завѣзъ Гараська и Мериму кораблемъ въ Таганрогъ, де Черкеска охрестилась и назвалась Марією. Одакъ Фока радивъ Гараськови, щобъ въ Таганрозѣ ставъ купцемъ; онъ обѣцявъ часто еюды привѣзжати и зъ-за моря всячину возити, щобъ Гарасько для него и для себе збиравъ баришь. Опѣсля сторгувавъ Грекъ для своего приятеля двѣрѣ и велѣвъ ему, звѣнчати ся зъ Марією. По вѣнчаню одѣхавъ Фока домѣвъ, та небавомъ опѣсля вмеръ одъ джумы. Мѣжь-тымъ Гарасько ставши купцемъ поѣхавъ зъ Марією на Украинну, котрой не бачивъ ѣсьмь лѣтъ. Онъ хотѣвъ забрати зъ собою

своихъ родителѣвъ, щобъ жили разомъ зъ нимъ въ Таганрозѣ. Старіи вволили волю своихъ дѣтей и доживали супокійно свого вѣку въ чужинѣ.

Авторъ пишучи сю повѣсть задумавъ спонукати бѣднихъ хлѣборобѣвъ, добиватись щаснои долѣ промысломъ и торговлею въ далекѣи далечинѣ, по-за-якъ рѣдна земля заросла тернемъ изъ-за нового лихолѣтя на Украинѣ.

Хочъ гадку до писаня сеи повѣсти подавъ Макаровскому епичный твѣръ Пушкина п. з. „Кавказскій плѣнникъ“, то однако въ змальованю своєї картины поступивъ бнѣ собѣ зовсѣмъ самостѣино. Пушкина „плѣнникъ“ не мѣгъ любити Черкески, тому-що въ Россіи мавъ колись свою милу, изъ-за чого тая пристрастна дѣвица, освободивши его ѳдъ кайданѣвъ, утопилась въ рѣцѣ Кубани саме-тогдѣ, коли „плѣнникъ“ переплывавъ єѣ и добивъ ся до противныхъ скалъ. Изъ сего огляду видно, що повѣсть Макаровского въ порѣвнаню зъ поемою Пушкина є творомъ оригінальнымъ и що визначує ся подѣєю вельми романтичною.

Сю повѣсть написавъ Макаровскій (по роцѣ 1844.) въ ямбахъ чотыро-стоповыхъ, наслѣдуючи Енеиду въ метричнѣмъ зложеню свого епичного твору. Опроче повѣсть „Гарасько“ є бѣльше простора, нѣжъ поема „Наталя“, по-за-якъ обѣймає вѣршѣвъ 1764¹⁾).

11. Левко Боровиковскій²⁾.

Онѣ родивъ ся мабутъ въ 1811. р. въ Хоролѣ Полтавскои губерніѣ; учивъ ся въ Харкѣвскѣмъ университетѣ и око-

¹⁾ Макаровскій написавъ еще вѣлякій вѣршѣ, котрѣ выдано въ Полтавѣ 1864. р. подѣ заголовкомъ: „Мова зъ Украины“. („Показчикъ нової украиньскої літератури“ 1798—1883. року). Зібравъ М. Комаровъ. Кієвъ 1883; стор. 36.

²⁾ Н. И. Петровъ, „Очерки исторіи укр. литературы XIX. столѣтія“, стор. 140—146. — Олександрѣ Конисскій, „Вітчити

до 1830. р. окбичивъ курсъ „по словесному отдѣленію“ збъ степенемъ кандидата. Опбсла звышь семи рокбвъ бувъ учителемъ исторіѣ, а бдтакъ латиньского языка въ Курскбй гимназіи, а въ 1838. р. перейшовъ въ гимназію Полтавску, де бувъ тогдѣ учителемъ и его братъ. Коли-жь въ Полтавѣ рознеслась була чутка, що учителѣвъ гимназіѣ перенесуть въ польскій губерніѣ, то въ 1839. р. Боровиковскій просивъ Михайла Максимовича, професора университета въ Кіевѣ, щобы бувъ его заступникомъ у власти, по-за-якъ бнѣ за-для слабого здоровья не мбгъ бы жити въ чужинѣ, а волѣвъ бы покинути службу. И справдѣ повелось Максимовичеви, выеднати Боровиковскому дальшій побуть въ Полтавѣ. Въ тамошнѣй гимназіи вчивъ Левко языка латиньского, а бдтакъ литературы російской. Опбсла поставлено его инспекторомъ гимназіѣ, а якъ пбшовъ на пенсію, то живѣ у своѣмъ хуторѣ пбдъ Хороломъ въ Полтавщинѣ¹⁾.

Литературну дѣяльнбсть почавъ Боровиковскій ще тогдѣ, коли бувъ студентомъ Харкбвского университета, выдавши балляду „Маруся“ въ III. книжцѣ „Вѣстника Европы“ за рбкъ 1829. Коли-жь ставъ учителемъ, то зббравъ звышь 1000 украиньскихъ пословиць, котрї уложивъ въ порядку азбучнбмъ. Бдтакъ написавъ 250 байокъ, зъ-помѣжь котрыхъ ббльше нѣжь 200 були оригинальнї, а прочї написанї пбсла байокъ Красицкого. Боровиковскій писавъ такожъ инші стихотворы по-украиньски: именно зложивъ бнѣ 12 баллядъ и 12 думъ въ мовѣ украиньскбй²⁾. Опроче записувавъ бнѣ украинь-
з исторіи русько-украиньскої письменности“. („Свѣт“, ілюстрована літературно-політично-наукова часопись“. Ві Львові 1881; числа 8. і 9.)

¹⁾ Чи ще живе Боровиковскій, не звѣстно; живѣ бнѣ въ 1884. р. (Н. П. Петровъ, „Очерки ист. укр. литер.“, стор. 140).

²⁾ Порбви. письмо Боровиковского къ М. А. Максимовичу

скій п'єснѣ, повѣрїя, переказы и т. и., та й зладивъ частину словаря мовы украиньскои (буквы а, б, в, г), показуючи такожъ коренѣ слѣвъ. На мову росїйску переложивъ Боровиковскій Крымскій сонеты польского поэта Адама Мицкевича, деякі оды Горація (зъ поясненями) и ѳдтакъ по-росїйски написавъ кѣлька стихотворѣвъ. Зъ-помѣжь украиньскихъ творѣвъ и перекладѣвъ въ збѣрнику „Ластѣвка“ напечатано 10 байокъ, 82 пословицѣ и 30 загадокъ, и такожъ стихотворы: „Чорноморець“, „Вывѣдка“, „Палѣй“, „Волохъ“, „Розставаня“ (козака зъ дѣвчиною), и перекладъ Пушкиноваго стихотвору „Зимній вечѣръ“. Мѣжь стихотворами Боровиковского має високу вартѣсть поетичну п'єсня „Розставаня“, по-за-якъ лирична сторона поезїѣ стыкає ся тутъ зъ елементомъ драматичнымъ.

Изъ усѣхъ поезїѣ Боровиковского найважнѣйшї суть его байки. Выдавъ ихъ Амвросїѣ Метлинскій въ Кїевѣ 1852. року пѣдъ заголовкомъ „Байки й прибаютки Левка Боровиковского“ (12^о, стор. 118)¹). Въ сихъ сти-

(„Очерки ист. укр. литер.“, стор. 141.) Въ сѣмъ писемѣ зъявивъ Боровиковскій, що „миѣнїє ложно, яко бы языкъ малоросїйскїѣ способенъ только для выраженїя смѣшнаго и низкаго“.

¹) Въ байкахъ и прибаюткахъ Боровиковского замѣчаемо ось-таку правопись: Ѳдкинено знакъ ъ пѣсля твердыхъ спѣвзвукѣвъ (н. пр. пан); звукъ *i* [ji] (= к, о, є) означено буквою и (ї), н. пр. ликарь (лѣкарь) иду (їду), ий (їй, сїй), кинь (кѣнь), лид (лѣдъ); — ѳдтакъ для означеня звука и (= ы, и) принято зъ латиньского альфабета букву *u* (v), н. пр. бик (быкъ), робити (робити). Чистый самозвукъ *e* означено буквою *e*, а йотованый самозвукъ *e* новою буквою *є*; н. пр. веде, мое; йотованый же самозвукъ *o* выражено зложеномъ знакомъ *ѳо*: ѳого. Опроче чужїѣй звукъ *g* означено зложеною буквою *кг*: кгнит. (Порѣвн. сю Историю литер. II., стор. 149). — Въ переднѣмъ словѣ до байокъ замѣтивъ Метлинскій, що гарнїѣ творы въ языкѣ народнѣмъ крѣмъ хѣсна для простого люду суть такожъ вельми важнїѣ для пѣзнаня

хотворахъ зъявляє ся природный гуморъ; вже-жъ бо самъ авторъ описує ось такъ свою вдачу въ байцѣ „Веселый“:

Чого ты, Левку, все веселый та шутливый?

Мене приятель разъ спытавъ;

А я йому сказавъ:

Такий я зъ-роду вдався, и бдѣ того щасливый.

(стор. 112)

Мѣжь байками Боровиковского суть деякі справдѣ оригинальнѣ, примѣромъ: „Грамотка и часословець“ (стор. 40), „Крыла у вѣтряка“ (стор. 41), „Панъ та мужики“ (43), „Андрѣй“ (47), „Мѣрошникъ“ (68), „Скупый Климыч“ (73), „Жѣвочій язычокъ“ (83), „Миколина липа“ (86) и и. — Деякі байки суть наслѣдованемъ Красицкаго; н. пр. „До дѣтей“ (стор. 13)¹⁾, „Байка“ (16)²⁾, „Щука й плѣточка“ (18)³⁾, „Рѣвчакъ и рѣчка“ (37)⁴⁾, „Рябка й Зюзько“ (42)⁵⁾, „Лѣкаръ“ (42)⁶⁾, „Горохъ“ (69)⁷⁾, „Орелъ та сова“ (95)⁸⁾ и т. д. Инші байки списавъ Боровиковскій по давнымъ чужимъ взѣрцямъ, н. пр. „Гадюка“ (стор. 93)⁹⁾, або й уложивъ ихъ коротенько пѣсля байокъ писателѣвъ украиньскихъ, н. пр. „Дорожній стовпъ“ (стор. 99)¹⁰⁾.

народныхъ нарѣчій (стор. X). — Въ 1852. р. выдавъ Метлинскій 177 байокъ и прибаютокъ Боровиковского. Изъ десяти байокъ Боровиковского, надрукованныхъ въ „Ластѣвцѣ“, въ выданю зъ 1852. р. замѣстивъ Метлинскій три байки: „Метеликъ“, „Климычъ пьяный“, и „Свѣй дѣмъ — своя воля“.

¹⁾ Порѣдн. стихъ „Do dzieci“ (Bajki Ignacego Krasickiego). —

²⁾ „Wstęp do bajek“. — ³⁾ „Rybka mała i szczupak“ (I, 27). — ⁴⁾ „Potok i rzeka“ (I, 2). — ⁵⁾ „Dwa psy“ (II, 17). — ⁶⁾ „Doktor“ (I, 14). —

⁷⁾ „Groch przy drodze“ (III, 22). — ⁸⁾ „Orzeł i sowa“ (III, 20).

⁹⁾ Phaedri Augusti liberti fabularum Aesopiarum libri V; — fabula XVIII. libri IV.: „Homo et colubra“.

¹⁰⁾ Порѣдн. казку Порфирія Кореницкого „Панько та верства“ („Ластѣвка“, стор. 284—288). — Посередню бдѣносить ся байка

Майже всѣ байки и прибаютки Боровиковского суть вельми короткі, обѣймаючи 22—2 вѣршѣвъ; про-те въ деякихъ прибаюткахъ не выражае ся окремо моральна наука, тому-що вже сама прибаютка являе ся дидактич-нымъ высказомъ; н. пр.

Климъ, лежа на боку, казавъ: „дай Боже!“

А хтось йому шепнувъ: „устань, роби, небоже!“

(стор. 110)

Въ деякихъ байкахъ моральна наука выражае ся народнымъ прислѣвемъ; н. пр.

Поки богатъ,

То поти й свать (стор. 17).

За Хведорово, бачишь, жито —

Та Хведора-жь и бито (стор. 39).

Въ байкахъ своихъ Боровиковскій малюе суспѣль-ный побуть Украины якось млаво: выкрывае моральнй похибки хлѣборобѣвъ и мѣщанъ, ба й дорѣкае судіямъ, учителямъ, головамъ въ селѣ, а не смѣе вступитись за обиду, яку терпѣли мужики ъдъ своихъ панѣвъ. Тому-то не диво, що байки Боровиковского не конче подобалсь Олександрови Кониському, коли про ихъ отъ-се пише: „Въ байкахъ (Боровиковского) не приходитъ безъ перервы одна идея; въ ихъ авторъ торкае и панське и мужиче жите зъ рѣжныхъ бокѣвъ, одначе слабо, дуже слабо, черезъ що байки его и не одержали на Украинѣ нѣ впливу, нѣ ходу. Сатиричного талану Боровиковскому природа зовсѣмъ не дала. Природный юморъ свѣтитъ ся въ байкахъ, але у автора, не надѣленого художественными образами, юморъ выходитъ якійсь грубий. Байки

„Щука й плѣточка“ до байки Артемовского-Гулака: „Рыбка“, мѣжь-тымъ коли байка „Горохъ“ засновуе ся на казцѣ сего писателя „Солопѣй та Хивря, або горохъ при дорозѣ“.

Боровиковеского свѣдчать тѣлько намъ якъ факты, чимъ недоговавъ у его часѣ соціальный побытъ на Украинѣ. Убожество народне, темнота, лакейство, хабарѣ, неправда въ судахъ и т. и. Отже Боровиковескій торкаючись соціальныхъ недугѣвъ, нѣ одного зъ нихъ не намалювавъ въ своихъ байкахъ яркими кольорами. Вказує Боровиковескій примѣромъ, що коли мужикъ буде богатѣти, то буде жити добре, але вказує такъ несмѣло, такъ не ярко, що вказку его можно й не примѣтити.... Яснѣй розумѣвъ онъ, яко самъ педагогъ, и яснѣй намалювавъ болячку не-національного а чужеземного вихованя и освѣты. Однои зъ головныхъ болячокъ Украинны — крѣпацтва Боровиковескій зовсѣмъ не займавъ, немовъ онъ и не примѣтивъ еи, чи може боявъ ся. Одно слово, Боровиковескій цѣлкомъ не зрозумѣвъ того національно-соціального прямуваня, до котрого вказали ему стежку Котляревскій и Гулакъ. Дальше пѣшовъ Гребѣнка¹⁾.

Байки и прибаютки Боровиковеского можно порѣвнати зъ образками такими, котрѣ змалювавъ артистъ-маляръ зъ-легка мовъ нехотя. Се образки справдѣ невыкбичені, иногдѣ лишъ въ головныхъ зарисахъ начертані, изъ-за чого они зъ-близька не можуть являтись гарними.

12. Антѣнъ Могильницкій²⁾.

Антѣнъ Любичъ Могильницкій родивъ ся 3. марта 1811. р. въ Галичинѣ, въ Пѣдгѣркахъ Калушеского повѣту.

¹⁾ „Свѣтъ“, 1881; число 8. и 9; стор. 145. 146.

²⁾ Деякі звѣтки про жите Антона Могильницкого подавъ авторови сеи исторіѣ литературы сынъ славного покійника, Андроникъ, авескультантъ судовой у Львовѣ. — Порѣвн. статью проф. Омеляна Партицкого п. з. „Литературна дѣяльність Антона Любичъ Могильницкого“. („Письма А. Могильницкого“. Накладомъ редакціѣ „Зорѣ“. Львовъ 1885; стор. 203—214).

Въ дитячѣмъ вѣцѣ утративъ ѣнъ батька, що́ бувъ священикомъ въ Пѣдгѣркахъ. О́дтакъ мати Антона ѣддалася за Маткѣвского, що́ обнявъ въ сѣмъ селѣ парохію. Але-жь ѣтчимъ не дуже журивъ ся долею пасерба; про-те Антѣнъ Могильницкій учивъ ся навпередъ де-чого дома, и ажъ въ 15. роцѣ житя за радою сусѣдѣвъ ѣтчимъ ѣддавъ талановитого хлопця въ гимназію Станиславѣвску. Але-жь непосидючій Антѣнъ не загрѣвъ нѣгде мѣсяц: полишивши Станиславѣвъ опинивъ ся небавомъ въ Бучачи. Вже тогдѣ писавъ ѣнъ панеіврочній стишки и іратуляційнї мовы, и ѣдтакъ якїсь 23-лѣтній ученикъ Бучацкои школы нормальной просивъ его о латиньскїй привѣтъ на именины панѣ аптикаревои. Та отъ, молодой збыточникъ хотѣвъ собѣ зъ вусача-нормалиста пошутити, и зъ латиньскихъ вправъ, приложенихъ до латиньскои граматики, выписавъ для него одинъ уступъ космографичный, що́ починавъ ся словами: „Universus mundus plerumque in duas partes distribuitur, caelum et terram“. Такъ отже той школяръ, не розумѣючи латиньскои языка, выголосивъ передъ аптикаревою свою чудну іратуляцію и за-те одержавъ ѣдъ неи въ дарунку сорокѣвця. Однакже небавомъ вкоилася халепа чи-мала, коли стало звѣстнымъ, що́ тая шутка була дѣломъ Могильницкого. Сю бо мову зачули професоры Антона, отцѣ-Василїяне, котрї такожъ були прийшли на именины аптикаревои и весело забавлялись въ сусѣднїй комнатѣ. Они-то задумали укарати збыточника и засудили его, скушати „березовои кашѣ“. Але буйный молодикъ не хотѣвъ пѣддатись карѣ тѣлеснѣй, и покинувши гимназію Бучацку почвалувавъ на Буковину до Черновець, зъ-ѣдки небавомъ пѣшовъ пѣшки на Угорщину, де вчивъ ся въ Кошицяхъ и въ Пештѣ.

Скѣнчивши гимназію въ Пештѣ Могильницькій слухавъ наукъ философій и богословія у Львовѣ, та й тутъ визначувавъ ся своимъ таланомъ и вдачою шутливою. Въ духовній семинаріи належавъ мабутъ до кружка Маркіяна Шашкевича, се бо полюбивъ ѓнъ вельми рѣдну мову и ѓдтакъ передъ ректоратомъ, семинаристами и въ присутности запрошенихъ гостей выголосивъ 19. надоліста 1839. р. „слово о повинностяхъ пѣдданихъ“ а предо веѣмъ священникѣвъ къ цѣсарю и отечеству¹⁾. Въ сѣмъ словѣ заохочувавъ ѓнъ мѣжь иншимъ своихъ товарищѣвъ, крѣмъ чужихъ языкѣвъ учитись такожь мовы рѣднои.

Коли скѣнчивъ богословіє (1840), оженивъ ся зъ Анною Соболевскою, дочкою шляхтича въ Богородчанахъ и ѓдъ духовной власти одержавъ (1841) администрацію парохіѣ въ селѣ Хутарѣ повѣту Стрыйского въ Карпатахъ. Зъ-ѓдти перенѣсь ся (1844) на „долы“, по-за-якъ въ горахъ не велось ему домашне хозяйство. Ставъ отже администраторомъ парохіѣ въ Зборѣ повѣту Калушского, и ѓдтакъ по двохъ рокахъ поставлено его капеляномъ въ селѣ Комаровѣ повѣту Станиславѣвского. Але-жь доходы зъ капеляніѣ не старчили на удержанє численной родини²⁾; про-те засновавъ ѓнъ у себе приватный пенсіонатъ для ученикѣвъ шкѣлъ гимназіяльныхъ. Сусѣдній священники радо ввѣряли Могильницкому своихъ сынѣвъ, бо платили лишъ невеличку плату та й знали, що пѣдъ его розумнымъ проводомъ можно було навчитись всего того, чого вчили въ публичной шкѣлѣ въ чотырохъ низшихъ класахъ гимназіяльныхъ.

¹⁾ „Вѣнокъ Русинамъ на обжинки“ уплѣлъ Иванъ Б. Ѡ. Головацкій. Часть II. У Вѣдни 1847; стор. 1—23.

²⁾ У Антона Могильницкого було осмеро дѣтей: пять сынѣвъ и три дочки.

Будучи капеляномъ въ Комаровѣ, розвинувъ Могильницкій досить живу дѣяльнѣсть литературну. Тамъ бо написавъ першу часть поемы „Скитъ Манявскій“, баладу „Русинъ-воякъ“, стихотворъ „Судьба поеты“ и децо иншого. Именемъ Русинѣвъ повѣту Станиславѣвскаго повитавъ ѓнъ 29. жовтня 1851. р. цѣсаря Франць-Іосифа при тріумфальнѣй брамѣ въ Майданѣ и своєю гарною мовою въ нѣмецкѣмъ языцѣ зъєднавъ собѣ славу знаменитого бесѣдника¹).

Въ 1859. р. поставлено Могильницкаго парохомъ въ Бабчи, та въ окрузѣ выборчѣмъ Богородчаньско-Солотвиньскѣмъ выбрано его 1861. р. посломъ до сойму краєвого, а соймъ выбравъ его въ тѣмъ роцѣ делегатомъ зъ меншихъ посѣлостей до рады державнои въ Вѣдни. Тутъ высказавъ ѓнъ уже 27. червня 1861. р. бажаня Русинѣвъ сими словами: „Въ справѣ языковѣй домагаємось, щобы нашъ языкъ, доси стѣлько поневѣрянный, стѣлько запѣзнаваный, найшовъ разъ повне признане, щобы дѣставъ такожь свое право побѣчъ иншихъ братныхъ славянскихъ языкѣвъ въ школахъ и урядахъ“²). Выступаючи противъ польскихъ послѣвъ, котрѣ въ справахъ школьныхъ домагались заведеня польскихъ порядкѣвъ, Могильницкій порѣвнавъ Русинѣвъ зъ Британцами, ко-

¹) Въ мовѣ до цѣсаря Франць-Іосифа Могильницкій сказавъ мѣжь иншимъ отъ-се: „Neiget eure stolzen Gipfel ihr schattigen Karpathen! ebnet neue Bahnen, auf dass unsre Heimath dem hehren Throne näher gerückt werde! Frohlocke und jauchze unsere heilige Priams-Veste, du in Trümmern ergrautes Halicz! Begrüesse und drücke an deinen Busen den dir in Oestreichs hohem Sohne wiedergegebenen Herrscher!“ („Письма Антонія Любичъ Могильницкаго“. Львѣвъ 1885; стор. 200.)

²) „Слово Ант. Могильницкаго, сказанное въ думѣ державной на засѣданью д. 27. юнія 1861“. (Часопись „Слово“, 1861; число 41. 42.)

трехъ побивали Пякты и Скоты. Коли бо римска держава упадала, то Британць, пѣдданій Римлянамъ, писали цѣсареви римскому ось-таке: „Deprimunt nos barbari ad mare, — repellit mare ad barbaros; inter hoc oriuntur duo genera funerum: aut jugulamur, aut mergimur“. („Тиснуть насъ варвары идъ морю, — ѡдбивае море къ варварамъ; мѣжь-тымъ зъявляють ся два роды трупѡвъ: або насъ дусяють, або потопаемъ“)¹).

Сею бесѣдою Могильницкій ставъ славно звѣстнымъ въ цѣлѡй Австрій. Посоль думы державной Куранда замѣстивъ въ часописи „Ost-deutsche Post“ біографію его, а земляки звеличили имя его панегиричными згадками въ часописи „Слово“. Именемъ же студентѡвъ-Русинѡвъ Володимиръ Шашкевичъ, сынъ Маркіяна, написавъ въ честь Могильницкого стихокъ п. з. „Гомонъ молодой Руси“. Ось и початокъ сего панегиричного писаня:

Здоровъ батьку Могильницкій!
 Въ Тобѣ Руси давна сила,
 Давный духъ ей передвѣцкій,
 Давна бодрость ей отжила²).

Въ тѡмъ роцѣ написавъ такожъ Осипъ Федьковичъ въ честь батька Могильницкого гарный сонетъ, въ котрѡмъ признавъ ему въ рускѡй литературѣ пальму первенства³).

Могильницкого любили й поважали не тѡлько свои громадяне, але й люде зъ иншихъ сель, по-за-якъ ѡнъ зъявивъ ся справдѣшнимъ батькомъ и защитникомъ правнымъ навѣтъ въ такихъ справахъ, котрѣ самими адвокатами вважались иногдѣ пронацами. Про-те выбрано

¹) *ibid.*, ч. 42.

²) *ibid.*, ч. 47.

³) „До нашего батька Могильницкого“. („Поезиі Іосифа Федьковича“. Часть первая. Львовъ 1862; стор. 30. 31.)

его посломъ ще й на другу шестилѣтню каденцію соймову. А вже-жъ не довго займавъ ся бнѣ запопадливо справами политичными. Журбы домашнїи и невгодины національнїи вчинили его трохи-не байдужнымъ для змаганя рускихъ послѣвъ супроти польскои бѣльшости соймовои. Вже въ Вѣднїи не мѣгъ бнѣ погодитись зъ политикою епискона-суфрагана Спиридїона Литвиновича, що бувъ великимъ прихильникомъ централистѣвъ нѣмецкихъ и велѣвъ рускимъ посламъ ити поручъ зъ тими протавниками автономїи народѣвъ славянськихъ. Кажуть, що Литвиновичъ заздро дививъ ся на Могильницкого, котрому въ честь сѣвано гимны похвальнїи, та що той ієрархъ приневоливъ его мовчати при дебатахъ въ думѣ державнїи и въ соймѣ краєвѣмъ¹⁾.

Зломаный духомъ Могильницкїи живѣ бѣтакъ незаметно въ Бабчи, а по-за-якъ бнѣ и рускою литературою переставъ займатись, то зъ-годомъ-перегодомъ забували про него земляки. Давнѣйше-жъ уважано его душею рускихъ кружкѣвъ²⁾. Кремезный тѣломъ и величный духомъ Могильницкїи тѣшивъ ся загальною симпатїєю въ рокахъ пятьдесятихъ и шѣстьдесятихъ. Умеръ наглою смертїю 13. серпня 1873. р. въ селѣ Яблѣнцѣ повѣту Богородчаньского, вѣдучи до свого шурина Соболевского, управителя тартаку въ Порогахъ.

Антѣнъ Могильницкїи ставъ займатись литературою въ 1838. р., коли крѣмъ Маркїяна Шашкевича и Осипа

¹⁾ Ом. Партицкїи, „Литературна дѣяльнѣсть Антона Любича Могильницкого“. („Письма А. Могильницкого“. Львѣвъ 1885; стор. 213. 214).

²⁾ Про бѣносини А. Могильницкого до сусѣдѣвъ и приятелѣвъ; та про дѣяльнѣсть Могильницкого на зборѣ народнѣмъ въ Станиславовѣ д. 30. мая 1848. р. гляди статью Ивана Франка п. з. „Знадобы до жителїси А. Могильницкого“. („Зоря“, 1885; ч. 20. 21. 22. 24).

Левицкого, майже ніхто не писав нічого по-руски. В тій-то роцѣ написав він „Пісень радостну“ по причині поставленя Василя Поповича, катедральної церкви Пряшівської кривошанина, на єпископа Мункачівської єпархії. Сю „пісень радостну“ звѣстив Могильницькій іменемъ питомцѣвъ генеральної семинарії Львівської, коли в катедральній церкві св. Юрія митрополитъ Михайло Левицкій посвятивъ Поповича в єпископы. Про сю першу поезію Могильницького замѣтивъ Омелянъ Партицкій, що она „цѣкава для насъ своимъ змістомъ, по-за-якъ в ній проявляє ся знанє галицко-руської історії, именно періода княжого, и почутє спільної родовости зъ Русею угорскою“¹⁾.

В роцѣ слѣдуючій (1839) написав він панегиричний стихокъ п. з. „Радостное привѣтаніє Єгоцѣсарско-королевского Высочества Ерцгерцога Францѣшка Карля во Львовѣ мѣсяця септемврія 1839“. В сѣмъ стихотворѣ звеличивъ авторъ ось-такъ австрійського орла:

Однимъ крыломъ сперь ся на альпійскій горы,
Другимъ на Бескидахъ ѓдночивъ,
Въ Лабѣ и у Вислѣ, по Адрійскѣмъ мори,
Въ Збручи и Дунаю тѣнь омывъ²⁾.

В тій (1839) роцѣ написав він такожъ гарну думку п. з. „Згадка старини“, що починає ся словами:

Колись Русинъ зъ-пѣдъ Бескида
Такъ тяженько не думавъ,
Бо ся в добромъ щастю видѣвъ,
Злон долѣ не дѣзнавъ³⁾.

¹⁾ „Письма Ант. Любич Могильницького“. Львів 1885; стор. 205.

²⁾ *ibid.*, стор. 125.

³⁾ *ibid.*, стор. 112—115. — Порѣвн. „Вѣнокъ...“ 1847; часть II., стор. 42—44.

Въ сѣй думцѣ натякає поетъ на тєє, що крѣмъ дикои Татарвы ще хтось иншій чинивъ Русинамъ кривды великѣ, та отъ, „красше пробачити, и лучше тѣ обиды замовчити, бо правда въ очи коле“. — Гарнымъ єсть такожь стишокъ, щѣ єго написавъ въ семинаріи (1839) про „рѣдну мову“¹⁾. Тутъ высказавъ поетъ мѣжь иншими сю важну гадку, що коли-бъ мы свои рѣднои мовы не придержувались, то зъ мовою мѣгъ бы загинути й нарѣдъ.

Одтакъ черезъ десять лѣтъ муза Могильницкого замовкла, та озвалась рускимъ словомъ по роцѣ 1848., коли-то галицкѣ Русины, пробудившись ѡдъ довговѣчного сну, запопадливо заснѣвували святыню просвѣты народнои. Въ 1849. р. написавъ ѡнъ баладу „Русинь-во-якъ“ въ трехъ частинахъ²⁾. Перша й друга частина суть неначе вступомъ до частины третьои, де поетъ змалювавъ Русина-вояка въ чудовѣмъ образѣ. Въ першѣй частинѣ сєго стихотвору зъявивъ поетъ, що Русинь, жиючи въ чужинѣ, тужить за батькѣвщиною, „бо не чує рѣднихъ слѣвъ“. Сю тугу за родиною высказує Русинь именно въ ось-тыхъ словахъ:

Сли мя смерть зъ житємъ ту простить,
 Побѣленѣ воронъ кости
 Не занесе ажъ домѣвъ;
 Предцѣ духъ мѣй зъ хмаровъ синовъ
 Стане надъ землевъ родинновъ,
 Щѣбъ надъ невѣ на звѣздахъ сѣвъ!³⁾

Въ другѣй частинѣ сказано, що „рускѣ дѣти вмѣють бити врагѣвъ отечества“. Поетъ не хоче згадувати про рускѣ побѣды пѣдъ Кореунємъ, Зборовомъ, на Жов-

¹⁾ Сей стишокъ находить ся въ прозаичнѣй статьѣ „Слово о повинностєхъ пѣдданныхъ...“

²⁾ „Зоря галицка“, 1849; числа 29. 30. 31. 32. 33. 35.

³⁾ *ibid.*, число 29., стор. 175.

тыхъ Водахъ, „бо когось бы роздражнявъ“, и ѳтакъ въ третій частинѣ оповѣдае въ гарній баладѣ, якъ рускій вояки въ Италиі пѳдъ проводомъ архикнязя Кароля били ся зъ Французами, коли-то „герой, сынъ Корсики.... пѳдвалины свѣта стрясъ“.

На новый рѳкъ (1849) Могильницкій написавъ стихъ п. з. „Ученымъ членамъ Матици рускои“ („Новины“, Львѳвъ, 1849; ч. 6. 7. 9. 10); ѳтакъ въ тѳмъ роцѣ (1849) переложивъ ѳнъ баладу Шиллера „Графъ на Габсбургу“, и надруковавъ еѳ въ „Зорѣ галицкѳй“ (1849; ч. 39. 40). Въ сѳй часописи напечатавъ ѳнъ такожь (ч. 58. 60. 61. 63. 64.) „уломокъ зъ повѣсти народной Скитъ Манявскій, написаной въ трехъ частяхъ языкомъ народнымъ галицко-русскимъ“. Тутъ замѣщено одну частину „Скита Манявского“ п. з. „Покуса и блудъ инокѳвъ, гостящихъ съ водою печерскою на основаніе монастыра пѳдъ горы Бескида понадъ Быстрицею“. Въ „Пчолѣ“ же (1849; ч. 14. 15) надруковавъ Могильницкій „Введеніе“ изъ першой части своего стихотвору.

Коли письменній Русины галицкѳй дѳзнались про сю частину епичного стихотвору „Скитъ Манявскій“, то зрадѣли они радостію великою, по-за-якъ той „уломокъ“ вѣщувавъ имъ близьку прояву знаменитой поемы народной. Але-жь земляки Могильницкого довго не могли дѳждатись выдання того стихотвору, хочъ авторъ часто заповѣдавъ, що его „Скитъ“ ось-ось небавомъ зъявить ся свѣту зъ друкарнѣ рускои капитулы Перемыскои. Та отъ, сеся обѳтница сповнилась ажъ въ 1852. р.

Мѣжь-тымъ Могильницкій напечатавъ въ „Зорѣ галицкѳй“ (1850, ч. 33. 36. 37.) поетичный твѳръ п. з. „Судьба поеты“, выступаючи противъ диктаторского змаганя „азбучного героя“ Осипа Левицкого, автора рускои граматики, котрый дорѣкавъ Шашкевичеви,

Устіяновичеві, Могильницкому, мабуть-то они були поетами-самоуками. Въ сѣмъ стихотворѣ отже поетъ пытае ся гарнои Русалки, се-бѣ-то Музы, „чого ся при нѣй до-служить“. Русалка дае ему довшій одвѣтъ, зъявляючи, що безсмертними суть „самоуки“; „перевчені спѣваки справдѣ вѣй немилі, она бо не дае земскихъ заплатъ“. Одакъ каже Русалка, що ви дѣтоньки чуже голублять, а свое гудять, що они не люблять пѣснѣ рѣднои, що „пѣ-вець родимый — погордженъ, проклятъ“. Про-те звѣщае она, що для ви спѣвакѣвъ вѣнецъ есть „въ умнѣмъ раю“. На земли спѣваки ви гѣрко бѣдують, и не дѣждутъ ся заплаты за творы великого своего духа:

Гомеръ на старѣсть съ костуромъ ходивъ,
Цервантъ за пѣсни гдесъ въ козѣ сидѣвъ,
Кеплеръ счисливши умомъ пространъ неба,
Скѣнчивъ гдесъ въ нуждѣ безъ кавалця хлѣба¹⁾.

Русалка не любить гордыхъ „стихолатѣвъ“, котрѣ красы глядають у формахъ неживыхъ и „пѣсля штуч-ныхъ свои волѣ правѣ хтѣли бы братьямъ надати уставъ“. Они-то не можуть одъ Русалки нѣякои надѣятись запла-ты. Коли-жь она опѣсля зъ хмаровъ легоньковъ пѣднес-лась въ гору, задумавъ ся ученый „пѣвець“ и сказавъ: „Ахъ! якъ-же вышій бѣдъ насъ самоуки!“

Хоча-жь Могильницкій дорѣкавъ гордымъ „стихо-латамъ“, що не любили живого слова, то въ сѣмъ своѣмъ стихотворѣ не наблюдавъ ѣнъ таки формы й духа рус-кой поезіѣ народнои, але переймивъ ся взѣрцями нѣмец-кими, взѣ-за чого складъ сего поетичного твору являє ся подекуды неприроднымъ и замотанымъ.

Того-жь (1850) року уплѣвъ ѣнъ вѣнецъ славы „Ми-хаила Куземскому, предсѣдателеви головнои Рады,

¹⁾ „Зоря галицка“ 1850; число 37, стор. 224.

неутомленному заступникови справи народної¹⁾. Въ панегиричнѣмъ своѣмъ писаню Могильницькій порѣвнавъ сего дѣяльного мужа зъ Зоробабелемъ²⁾ и Мардохеємъ³⁾ и звѣстивъ свѣтови, що Куземскій „бдоконавъ зъ грузѣвъ зникшу старинъ згадку, вкресивъ народнѣсть, яка була зъ початку, и поклавъ черезъ свѣтло й мову нового храма основу“. Про-те по думцѣ поета „повстануть колись умнѣ бандуристы зъ новыхъ розсадникѣвъ Народного Дому, уплести имени Куземского зъ пѣсень народу памятникъ вѣчный“.

А вже-жъ постичнымъ оповѣданемъ про засноване Скита Манявского Могильницькій зъєднавъ собѣ мѣжь Галичанами въ пятьдесятихъ рокахъ найбѣльшу славу. Авторъ выдавъ першу часть сего стихотвору въ Перемышли 1852. р. пѣдъ заголовкомъ: „Скитъ Манявскій“. „Пѣснотвореніє епическое, основане на повѣстехъ простонародныхъ русскихъ“⁴⁾, и присвятивъ свѣй трудъ „Григорію Яхимовичу, русскому епископу Перемыскому... покровителеви и заступникови имени русского“ (16^о, XXIX и 72 сторѣнь).

Змѣсть епичного сего стихотвору єсть ось-такій: Коли Русью володѣвъ Ярославъ Мудрый, то зъ Кієва по приказу блаженного Антонія, игумена печерского, вышли два черцѣ, отецъ Пахомій и братъ Іоанникій на проповѣдь „въ галицку краину“. Игуменъ высылаючи обохъ

¹⁾ *ibid.* 1850; ч. 19; стор. 115. 116.

²⁾ Зоробабель, князь юдейскій, що за призволомъ перского короля Цира привѣвъ жидѣвъ до Єрусалима зъ неволѣ Вавилоньскои.

³⁾ Мардохей освободивъ жидѣвскій нарѣдъ ѡдъ загибели, и ѡдтакъ перекій король Артаксеркеесъ пѣдигѣсъ его на мѣсце Амана до найвысшихъ почестій въ державѣ.

⁴⁾ Про слово „русскій“ (зъ двома е) гляди „Исторію литературы рускои“ Ом. Огоновского, часть I., стор. IX., замѣт. 2.

тыхъ черцѣвъ, зачеръ воды въ печерскѣй керниці, и наповнивъ нею просторый боклагъ; ѡдтакъ сказавъ имъ:

„Благословлю васъ! Идѣтъ въ божѣмъ миру!

Спѣшѣтъ Хрїстово стадо умножати,

Несѣтъ потѣху, несѣтъ праву вѣру

И до палаты и низькой хаты!

А где прїйдете до чистыхъ водъ здрою,

Наповнѣтъ ними таку саму мѣру, —

Єсли на вазѣ переважатъ мою,

Тамъ закладывайте углы монастырю!¹⁾

Оба путники йшли крѣзь Украину и Подѣлье, та нѣгде не нашли такой воды, котра переважила-бъ воду печерску. Ѡдтакъ зупинились въ галицкѣй Руси ажъ тамъ, „где дочка Бескидѣвъ, Лѣмница, зъ Днѣстромъ злучає кристалеви струѣ, и где простеръ ся Галичь, Пѣдгѣря столица“. Въ Галичи при „Рождественскѣй“ церквѣ живѣ старый свѣщенокъ Архорїй. Ѡнъ порадивъ черцямъ ити туды, „где Манявка чисту воду свою по дрѣбнѣй рѣни въ Быстрицю зливає“. Коли оба путники сюды прїйшли й усѣли на вечѣрный спочинокъ, побачили въ Быстрици рыбака, щѣ нѣбы-то ловивъ рыбу, та отъ, не запримѣтили они, щѣ єму повышь чола сторчали роги, та щѣ у него якъ у цапа розколена пята и зъ курячими пазорами ноги. Того рыбака пытались черцѣ, котрою дорогою имъ ступати, а по-за-якъ наближувалась чорна хмара, то просили єго, щѣбъ завѣвъ ихъ въ яку хату, де-бъ нашли захистъ ѡдъ тучѣ. Той то рыбака заявивъ путникамъ, щѣ й ѡнъ служить Богу, та живє мѣжъ лѣсомъ въ хатцѣ зъ камени; просивъ ихъ отже, щѣбъ у него спочили, ѡдтакъ обѣцявъ имъ, щѣ слѣдующого дня рано-въ-ранцѣ заведе ихъ до той воды, котрой зачерти они бажали.

¹⁾ „Скитъ Манявскїй...“ Въ Перемышляхъ 1852; стор. 11.

Смирні черці послушали рыбака, не добачаючи чортової покусы. За проводомъ его поступали швидко; та отъ, небавомъ пѣтьма покрыла землю. Перуна громомъ задуднѣли горы, дебри и зворы тяжко застогнали, и люнула туча, щѣ якъ зъ коновки цѣдитъ. Рыбакъ зъ вѣтромъ напередъ ступає, а черці по скалахъ, камѣню, по пняхъ и корчахъ товчуть босей ноги. Хоча-жь они швидко бѣгли, то зайшли ажъ пѣзно въ ночи на берегъ пѣдъ Кливу, стрѣмку гору надъ Быстрицею, и за рыбакомъ увѣшли въ „бруснѣи двери“, котрѣ находятъ ся въ спадистѣи скалѣ майже 50 сяжнѣвъ высоко надъ рѣкою. Черці вжахнулись великимъ страхомъ, коли въ пѣдземнѣи норѣ побачили вѣдмы и чарѣвницѣ, щѣ въ кѣтлахъ варили зѣле на чары. Одаткъ посередъ хаты увидѣли сотону, щѣ записувавъ въ книгу душѣ тыхъ, котрѣ ѣдцурались неба для земекѣи мамоны. Тогдѣ заявивъ той рыбакъ обомъ черцямъ, щѣ дасть имъ выгоду, якои не зазнали зъ роду, щѣ покаже имъ чисту зъ важковъ струєвъ воду, та за двѣ doby збудує монастырь, наколи они впишуть свое имя въ ось-ту книгу. Бѣднѣи черці, почувши тѣи припаднѣи слова, стали хреститись, щѣбы спекатись покусы чорта, але рыбакъ зѣ своимъ помѣчникомъ кинувъ ся на Пахомію, щѣбъ захопити его въ свою власть; а коли Іоанникѣи бѣгъ на помѣчь братови, то поховзъ ся горѣницѣ и полетѣвъ комѣть головою въ глубоку яругу, почѣмъ двери цѣркнули и плытою пѣдперлись. Тогдѣ Пахоміи добувъ зъ пазухи хрестикъ деревяный и ставъ нимъ хрестити чортѣвъ; потѣмъ ѣдоткавъ боклагъ зъ печерекою водою, наповнивъ нею двѣ пригорщѣ, хлюснувъ рыбакови просто въ очи и кропивъ всѣхъ его товаришѣвъ. Одаткъ череда бѣсновата пустилась на втѣкача, а божѣи слуга выйшовъ изъ брусныхъ дверей та втомившись боротьбою зъ тяж-

кимъ ворогомъ, заснувъ на муравѣ. Мъжь-тымъ Іоанникій летячи стрѣмголовъ изъ брусныхъ дверій въ глубокой ярѣ зачепивъ ся свитою о пень и переспавъ пѣдъ каменемъ до бѣлой днини. Небавомъ опѣсля зустрѣнувъ ся зъ братомъ Пахоміемъ, котрый розказавъ свѣй чудный сонъ про рѣку, потѣкъ и сусѣднѣ двѣ горы. Сей-часъ пѣйшли черцѣ надъ потѣкъ Скитець, щѣ вѣплывае въ Манявку, и якъ зачерли воды чистой, то замѣтили, щѣ вода Скитця тяжша воды печерской. Такъ отже дѣзнались путники, щѣ тутъ засновати имъ монастырь. Але-жь первѣстна ихъ оселя була вельми проста; они бо найшли захистъ въ блаженѣмъ камени. Се була скала, щѣ творила въ глубѣнь и побѣчь три стѣны, а на нихъ плита, нѣбы стеля сѣрта. Той-то тихій захистъ зладили они для своего житла; тутки бѣдавали они та-кожь хвалу Богу. Чутка про набожныхъ черцѣвъ рознеслась швидко въ сусѣдствѣ, а слава ихъ ширшала щѣ-разъ бѣльше, коли уздоровили недужого сына богатого скотаря, щѣ живъ при долинь Манявки.

Тутъ кѣнчить ся оповѣданѣ про першѣ зачатки Скита Манявского. Про розвѣй и дальшу долю сего монастыря хотѣвъ поетъ дещѣ розказати въ другѣй и третѣй части своего стихотвору, та не довершивъ початого дѣла. „Двѣ начальнѣ пѣсни“ зъ другой части „Скита Манявского“ замѣстивъ Могильницкій у фелѣтонѣ „Слова“ зъ 1864. р. (число 100), однакже не вдоволивъ уже Галичанъ мовою и формою сего своего писаня; мова бо въ тыхъ двохъ урывкахъ естъ досыть тверда, а въ стихотворѣ добачаемо мало поезіѣ. Одаткъ говоривъ Могильницкій своимъ пріятелямъ, щѣ тогдѣшня цензура не позволила друковати третей части „Скита“, по-заякъ тутъ розказувалось про знесенѣ монастыря цѣсаремъ Іосифомъ II., про забѣръ монастырского майна,

про розбгнане послѣднихъ въ галицкѣй Руси православныхъ черцѣвъ.¹⁾

Першу часть „Скита Манявского“, галицкѣй Русины приняла вельми радо, неначе-бъ бувъ се творъ великого поета, котрый достигъ славы Мицкевича, ба й самого Гетого. Не тѣлько молодики, але й старіи письменники вчитувались безъ вину въ се „пѣснотвореніе епическое“, и ѡдтакъ було чи-мало такихъ, щѣ цѣлый сей стихотворъ умѣли деклямувати зъ памяти. Та й не диво, щѣ Могильницкѣй першою частиною свого епического твору выкликавъ межи своими земляками справдѣшній ентузіазмъ. Тогдѣ бо въ Галичинѣ не знавъ майже нѣхто писателѣвъ украиньскихъ, а дрѣбніи поезійки деякихъ галицкихъ „стихолатѣвъ“, замѣщуваніи въ „Зорѣ галицкѣй“ були въ бѣльшѣй части творами слабыми. Могильницкѣй бувъ по роцѣ 1848. першій, щѣ своимъ поетичнымъ оповѣданемъ про засновокъ Скита зачепивъ зъ-глубока духа своихъ землякѣвъ, змалювавши гарну картину давной бувальщины. Про-те звано єго постомъ справдѣ великимъ. Чудовіи лиричній стихотворы Маркіяна Шашкевича тогдѣ мало-кому були звѣстній, тому-щѣ „Русалка Днѣстровая“ все-ще вважалась книжкою такою, щѣ єѣ власть заборонила читати. Особливо-жѣ подобались въ пятьдесятыхъ рокахъ отъ-сѣи частини „Скита Манявского“ : а) Образъ стародавнього Галича ; б) Нынѣшній Галичъ ; в) Покуса и блудъ инокѣвъ ; г) Блаженный камѣнь ; д) Перше запѣзнане зъ жителями гѣръ²⁾. Та нѣгде правды дѣти, въ „Скитѣ Манявскѣмъ“ находятъ ся такіи мѣсця, щѣ еще й теперь читають ся

¹⁾ Ом. Партицкѣй „Литературна дѣяльнѣсть Антона Любича Могильницкого“ („Письма А. Могильницкого“. Львовъ 1885; стор. 209.)

²⁾ Сея частина „Скита Манявского“ основує ся на людowychъ переказахъ про вѣдмы й чарбвницѣ.

зъ принадною легкостію. Однакже авторъ не познакомивъ ся зъ писанями украинськими, та не багато читавъ лиричныхъ и епичныхъ творѣвъ руской поезіи простонародной. Хоть отже Могильницкій заявивъ, що его стихотворъ основуе ся на повѣстяхъ простонародныхъ, то не схопивъ ѓнъ духа поезіи людовои, ба, въ его писаню выринають часто реминисценціи стихотворѣвъ Мицкевича. Опроче одинацати-силабный вѣршь, котрымъ переважно користувавъ ся Могильницкій за проводомъ польскихъ поетѣвъ, зовсѣмъ не годить ся для стихотвору руского. Руска бо акцентуація есть вельми свободна, и про-те наголосомъ може вызначитись всяка силаба слѣвъ¹⁾, мѣжь-тымъ коли въ польскѣй мовѣ акцентъ все паде на передъ-последню силабу слова. Тому-то прозодія „Скита“ есть иногда похибна и нудить читача частымъ уживанемъ женского риму (—). Одакъ въ мовѣ стихотвору появляются иногда польонизмы, котри легко можно було заступити словами рускими.

А вже-жь головною похибкою въ укладѣ цѣлого стихотвору есть се, що авторъ просторе свое оповѣдане вложивъ въ уста старця-селянина, котрого ѓнъ осьтакъ описуе:

Старѣсть глубока къ земли го схилила,
Костуръ збывалі кости пѣдширалъ,
Рѣдонькій волосъ снѣгомъ побѣлила,
Що рече слово — тяжко ѓтдыхалъ²⁾.

Поетъ хотѣвъ отже, щобъ той старецъ не тѣлько стародавний Скитъ описувавъ, неначе-бъ ѓнъ изъ книжки читавъ, але щобъ такожъ колишне довге оповѣдане

¹⁾ Порѣвн.: молоко, сѣно, гѣрдоцѣ, задалегѣдъ, вѣдруковати, вѣкуновувати (и выкупѣувати).

²⁾ „Скитъ Манявскій“. Въ Перемышля 1852; стор. 3.

игумена про засноване Скита повторивъ. Ба, въ кѣнци оновѣданя вкладае авторъ въ уста того старця апострофу до „святой простоты“¹⁾, забувши тее, що ѡнъ не бувъ нѣ поетомъ, нѣ философомъ.

Попереду свого епичного стихотвору поклавъ Могильницкій чудову елегію, звѣстну цѣдъ заголовкомъ „Где ся нашѣ пѣсни дѣли?“ Першу єи частину кѣнчатъ ѡнъ сими словами, подаючи неначе ѡдповѣдъ на тее пытанє:

Съ Боянами, що сѣвали,
Съ торбанами, що гравали
Пѣсни думы милѣ, —
Мовъ лѣтами похиленѣ,
Спочивають приваленѣ
Гдесъ въ сумнѣй могиль²⁾.

Въ выданю „Скита Манявского“ замѣтивъ авторъ еще передне слово, писане прозою (стор. XIII—XXIX), въ котрѣмъ зъявляє свѣдѣннє поглядъ на мову и письменность руску. Тутъ высказавъ ѡнъ мѣжъ иншими отъ-сю гадку: „Пишу для читателей малорусскихъ! а слибымъ, якъ гдекотри зъ нашихъ, и то непослѣдни писателіе творятъ, хтѣлъ примѣшати слова твердороссійскіи, н. пр. какъ, это, подлинникъ, нѣжный, и т. п., мусѣлбымъ до моего поемату прилучити такожь грамматику и словарь россійскій; а такъ хтѣвши любимымъ родимцямъ подати кусокъ питомого свойского хлѣбця, мусѣлбымъ имъ напередъ штучни зубы вставляти, бо пѣсень, до котрой зрозумѣннє принуждени былибы Руссины галицкіи въ словаряхъ Шмидта и инныхъ провѣдника глѣдѣти, ци была-жь бы то пѣсень наша? Воистину! отмѣны, яки здѣлали на языцѣ россійскѣмъ въ теченіи

¹⁾ *ibid.*, стор. 67—71.

²⁾ *ibid.*, стор. X—XII.

времени окружающія го нарѣчія: фінское, чудское, татарское и инни, чинять тогожь нарѣчію малорусскому такъ далекимъ, якъ далеко отетовтъ Уралъ отъ Бескида...⁴¹⁾

Изъ сихъ слѣвъ можно довѣдатись, що Могильницькій въ 1852. р. признававъ самостѣйность мовы рѣдной супроти языка російского. Тѣлько-жь тѣ „непослѣдни писателіе“ галицко-рускій (именно Денисъ Зубрицкій) были причиною, що авторъ „Скита Манявского“ про ѣдносины нарѣчія до языка въ загалѣ не вырѣбивъ собѣ ще ясного понятя.

Епичный сей стихотворѣ въ пятьдесятьохъ рокахъ окрасою галицко-русской словесности, та ѣ теперь деякимъ его частинамъ признаемо литературну стѣйность. Могильницкого обдарила природа таланомъ

¹⁾ Се передне слово написавъ Могильницькій твердымъ, макароничнымъ языкомъ. Тогдѣ бо (1852 р) галицкій письменники покидали рѣдну мову и синсували свои творы въ ужасѣомъ „язычю“. Поетичну часть „Скита манявского“ зладивъ Могильницькій ще въ 1849. и 1850. роцѣ, коли ѣ книжники нашѣ не смѣли ще заявити, що суть прихильниками атамана Погодиньской колоніѣ въ Галичинѣ, се-бѣ-то прихильниками Дениса Зубрицкого. Такой поганон, макароничной мовы не любивъ Могильницькій и волѣвъ писати по-нѣмецки. Мѣжь нѣмецкими рукописями поэта вызначуе ся листъ его до сына Олександра, писанный д. 25. червня 1867. р. про „контруу отця Жегаловича“. Сей вельми важный листъ передоживъ Иванъ Франко на мову руску и замѣтивъ про него отъ-се: „Листъ о. Антона Могильницкого, автора Скита Манявского, датованный д. 25. червня 1867. р, заслугуе на опубликоване яко цѣкавый причинокъ до характеристики не тѣлько повѣтарьского таланту о. Могильницкого, але и до характеристики тыхъ хочъ не дуже то давныхъ, але для насъ майже цѣлковито замеркльыхъ часѣвъ“. („Зоря“, 1884, ч. 12.) Про иншій нѣмецкій листъ А. Могильницкого до о. Григорія Боднара зъ р. 1843. гляди статью Ивана Франка п. з. „Знадобы до житєписи А. Могильницкого“ (Зоря, 1885; ч. 21).

поетичнымъ, тѣлько-жь не хѣснувавъ ся ѡнъ симъ даромъ такъ якъ було треба, щобъ статись однимъ зъ першихъ поетѡвъ Руси-Украины.

13. Леонидъ Глѣбѡвъ¹⁾.

Леонидъ Ивановичъ Глѣбѡвъ родивъ ся 19. лютого 1827. р.²⁾ въ селѣ Веселѡмъ Подолѣ Хорольского повѣту въ Полтавщинѣ, де жили его родители, Кременчужскій крамарь, Иванъ Назаровичъ и Орина Гаврилѡвна. Иванъ Назаровичъ Глѣбѡвъ бувъ опѣсла головнымъ управителемъ маѣстностей богатого пана Родзянки, и по своѣй службѣ доводилось ему переѣзжати зъ одного села въ друге. Про-те въ пятѡмъ роцѣ житя Леонидъ Ивановичъ переѣхавъ зъ родителями въ село Заѣчинцѣ, а черезъ три роки въ Кременчужскій повѣтъ въ село Горбы на рѣчцѣ Кагамлику. Ще до ѡдданя въ Полтавску гимназію Леонидъ почавъ писати стишки російскій въ десятомъ роцѣ житя, и першимъ его творомъ була сатира на одного панка. Вступивши въ 1840. р. въ гимназію Глѣбѡвъ не кинувъ поезіѣ и по-російски написавъ стишокъ „Малиновка“, въ котрѡмъ пѡдъ гнѣздомъ птички розумѣвъ своѣй край. Стишокъ понавъ ся въ руки учителя Мирецъ-Имшенецкого, котрый похваливъ молодого автора и пѡддавъ ему охоту, писати й дальше литературні творы. Добра рада не пѡшла марно. Будучи въ пятѡй класѣ (1845—1846) Глѣбѡвъ зѡбравъ бѡльше сотнѣ своихъ стихѡвъ, написаныхъ мовою російскою, и передавъ ихъ господарови своєї кватиры Василеву Прокопову, а

¹⁾ Кость Одовець, „Очерки исторіи украинской литературы XIX. столѣтія Н. И. Петрова“. Критичный оглядъ („Дѣло“, 1884; число 55).

²⁾ Н. И. Петровъ каже, що Глѣбѡвъ родивъ ся въ 1832. р. („Очерки исторіи укр. литер.“, стор. 439).

сей выбравши щобъ красшого, напечатавъ въ 1847. р. въ Полтавѣ 50 стихкѣвъ особною книжечкою. А вже-жь недуга приневодила Глѣбова залишити гимназію и зъ се-мон клясы (1848) повернувъ ънъ до дому въ Горбы. Тутъ въ-перше попались ему въ руки поезіѣ Шевченковѣ, приказки Гребѣнчинѣ, и спонукали его писати по-украиньски. Тогдѣ написавъ ънъ першіи свои байки „Вовкѣ и кѣтъ“, „Вовкѣ и ѡвчарѣ“. Другого року (1849) Леонидъ вступивъ въ Нѣжинскій лицей, и кѣнчивъ тамъ свои науки ажъ въ 1855. р., по-за-якъ вѣслякѣ невзгодныи ѡдрывали его ѡдѣ школы. Перше всего умеръ его отецъ, изъ за чого ънъ на цѣлый рѣкъ залишивъ лицей и осѣвъ на селѣ, а потѣмъ (1852) ънъ оженивъ ся. Однакже не покидавъ нѣ науки, нѣ писаня байокъ, и починаючи зъ 1853. р. въ „Черниговскихъ губернскихъ Вѣдомостяхъ“ друковавъ ся цѣлый рядъ его байокъ, лиричныхъ поезій и праць етнографичныхъ. Саме-тогдѣ загорѣлась у Глѣбова любовь до театру и ънъ написавъ по-украиньски драматичный твѣръ „Остапова правда“. Ѡдтакъ зъ лица подавъ ся на службу въ Чернигѣвъ, и тутъ театральна трупа Домбровского грала его „Остапову правду“. По-за-якъ сей драматичный твѣръ публицѣ вельми внодобавъ ся, то Домбровскій ставъ пѣдмавляти Глѣбова, щобъ ишовъ акторомъ до его труппы, але ънъ рѣшивъ ся учителювати спершу въ Чернѣмъ Островѣ на Подѣлю, а потѣмъ въ 1858. роцѣ перейшовъ утителиемъ въ Чернигѣвску гимназію, де служивъ до р. 1863.

Ще въ 1861. р. Глѣбѣвъ ставъ выдавати въ Черниговѣ невеличку тыждневу часопись п. з. „Черниговскій Листокъ“. Она друковалась двома мовами, украинскою и россійскою. Головными дѣячами при сѣй вельми хо-сенной часописи крѣмъ Глѣбова були П. Кулѣшь, М. Номись (Симоновъ), О. Конискій и и. Въ 1863. р. зака-

зано выдавати сю часопись; Глѣбова зсадили изъ службы, тому-що ѓнѣ изъ-за украинофильства ставъ „неблагонадежнымъ“. До того постигло Глѣбова семейне нещасте: вмерла его жена и самъ ѓнѣ вельми занедужавъ такъ, що трохи-не ослѣпнувъ. Глѣбѡвъ попавъ ся въ велику бѣднѡсть и тѡлько дякуючи запоможѣ приятелѣвъ ѓнѣ не дѡйшовъ до загибели. Въ такѡй тяжкѡй доли Глѣбѡвъ безневинно пробувавъ до 1867. р., коли дозволено ему, взяти службу управителя земскои друкарнѣ въ Черниговѣ. По-правдѣ пише отже Кость Одовець отъ-се про безталанне житѣ Глѣбова: „Отакъ то заѣдено молодѡсть, все красше въ житю Глѣбова. Отакъ его скалѣчено и вбито той поетичный подарунокъ, котрымъ щедро надѣлила его природа“.

Головнымъ литературнымъ творомъ Глѣбова суть байки. У-перше друквано ихъ въ 1853. р. въ журналѣ „Черниговскія губернскія Вѣдомости“, ѡдтакъ въ „Основѣ“ 1861. и 1862. р.¹⁾, ѡбѣля-жь выдано ихъ окремотричи, въ Черниговѣ 1863. и 1872. р., та въ Кіевѣ 1882. р. (п. з. „Байки Леонида Глѣбова“). Всѣхъ байокъ есть 50. Они мають бѡльшу литературну стѡйностъ, нѣжь байки й прибаютки Боровиковского, по-за-якъ кожда байка Глѣбова являє ся неначе гарнымъ, выкѡнченнымъ малюнкомъ, мѣжь-тымъ коли байки й прибаютки Боровиковского вважають ся образками такими, що лишъ въ головныхъ зарисахъ суть начертанѣ. Коли Боровиковскій нѣчого не згадує про Украину, то Глѣбѡвъ въ трохъ байкахъ²⁾ зъявляє горячу любовь до сеи свои батькѡвщины,

¹⁾ „Основа, южно-русскій литературно-ученый вѣстникъ“; С.-Петербургъ, 1861; I. II. III. IV. VII. XI. и XII. томы; — 1862. V. VII. и X. т.

²⁾ „Вовкъ та зузуля“ (XLI), „Бджола и мухи“ (XLVI), „Былина“ (XLIX).

ба въ XLIV. байць („Громада“) натякае ѓнъ на те, що громада на Украинѣ супроти володаря не має нѣякихъ правъ и попадае ся на поталу сильнымъ хижакамъ. ђд-такъ Глѣбѡвъ смѣло дорѣкае панамъ изъ-за обидъ, якѣ они заподѣяли мужикамъ; именно въ XXXII. байць („Мѣрошникъ“) звѣщае ѓнъ, що паны за дурницю иногдѣ людей и „лають и мордують“¹⁾. Сю байку написавъ ѓнъ по взѡрци коротенькои байки Боровиковекого. Коли-жь сей письменникъ у своѣй байць не поклавъ нѣякои моральной науки²⁾, то Глѣбѡвъ звернувъ сю байку до панѡвъ и давъ имъ здороваго прочухана морального. Гѡрку правду высказавъ ѓнъ такожь судьямъ, що хабарѣ лупили³⁾ и людей несправедливо судили⁴⁾.

Мѣжь байками Глѣбова вызначують ся именно отъ-сеі изъ-за красы поетичного твору: Деревце (I), Щука (IX), Два кума (XVI), Левъ та мыша (XXII), Хазяинъ та шкапа (XXVI), Синиця (XXX), Лисиця и ховрахъ (XXXVI), Муха и бджолы (XL), Квѣты (XLII), Собака и кѡнъ (XLV), Бджола и мухи (XLVI), и деякѣ инші. Сѣ байки суть въ бѡльшой части оригинальнѣ, та й тамъ, де Глѣбѡвъ писавъ по чужимъ взѡрцамъ, бачимо художника-Украинця, що зъявлявъ свѡй гуморъ и вмѣвъ чужу байку приспособити до свѣтогляду украиньского. Сюды належать байки: Панъ на всю губу (V), Вовкъ та ягня (VIII), Жаба й вѡлъ (XIII), Охримова свита (XVII), Вовкъ и кѡтъ (XVIII), Лисиця и осель (XXVIII), Лебѣдь, щука и ракъ (XXXIV), и и.

¹⁾ Байку „Мѣрошникъ“ написавъ Глѣбѡвъ еще передъ знесенемъ крѣпацтва въ Россіи.

²⁾ „Байки й прибаютки Левка Боровиковекого“, стор. 68.

³⁾ Порѡвн. байку „Лисиця и ховрахъ“ (XXXVI).

⁴⁾ „Щука“ (IX).

Хоча-жь байки Глѣбова красшіи бѣ байокъ и прибаютокъ Боровиковского, то все-таки годѣ имѣ рѣвнати зъ приказками Гребѣнки, въ котрыхъ суспѣльный побуть Украины зъображае ся зъ вѣрностію фотографичною, мѣжь-тымъ коли въ байкахъ Глѣбова изъ-за живого кольорита занашае ся иногдѣ природна правда. А вже-жь годѣ притакнути Кулѣшеви, котрый дорѣкае Глѣбову изъ-за того, що „мало трудился надъ изученіемъ языка“, — языкъ бо байокъ Глѣбова е красшіи, нѣжь мова въ новѣйшихъ поезіяхъ Кулѣшевыхъ. Опроче й самъ Кулѣшь замѣчае, що деякіи зъ байокъ Глѣбова зъявляють „талантъ неоспоримый“. Коли-жь Кулѣшь хочъ въ деякихъ байкахъ признае Глѣбову таланъ не-абы-якій, то Петровъ уважае его лишь перекладачемъ байокъ Крылова¹⁾. Та отъ, добру бѣдправу давъ Петрову Кость Одовецъ²⁾, пишучи отъ-се про такій судъ російского письменника: „Або Петровъ байокъ Глѣбова не читавъ и крѣмъ байокъ Крылова нѣякихъ вичихъ не знае, або ему мулило, хочъ чимъ-будъ „свягнути“ Глѣбова. Глѣбовъ о стѣлько перекладавъ байки Крылова, о скѣлько Крыловъ перекладавъ байки Езопа,

¹⁾ По взѣрци Крыловыхъ басенъ Глѣбовъ написавъ лишь деякіи байки; н. пр. „Охримова свита“ (у Крылова: „Тришкинъ кафтанъ“), „Лебѣдь, щука и ракъ“.

²⁾ „Дѣло“, 1884; ч. 55. — Байки Глѣбова похвалено такожь въ „Кіевской Старинѣ“ сими словами: „Языкъ безукоризненно хорошъ; фабула басенъ очень интересна и проста, аллегорія раскрывается легко, а нравоченіе высказано сжато, но сильно, что и составляетъ главное достоинство басни. Если прибавите къ этому, что сатирической элементъ басенъ выполненъ прекрасно, какъ вслѣдствіе талантливости автора, такъ и благодаря украинскому языку, дающему все средства для ироніи, то вполне станетъ понятнымъ, что басни Глѣбова могутъ служить весьма интереснымъ и педагогическимъ чтеніемъ для крестьянскихъ дѣтей и даже взрослыхъ“. („Кіев. Стар.“, іюнь 1883; стор. 358, 359.)

Федра, Лафонтена. Въ обохъ ихъ всть и переклады и оригиналы. Самымъ вѣрнымъ судією байокъ Глѣбова — народный голосъ, котрый давно каже про него: „отъ пише, наче въ ротъ кладе“.

Въ Петербургскѣй Основѣ находятъ ся деякі лиричній поезіѣ Глѣбова. Мѣжь ними выначуе ся „Пѣсня“¹⁾, котру Гербель переложивъ на мову російську²⁾. Въ лиричныхъ своихъ поезіяхъ Глѣбѣвъ высказавъ бажане лучшей долѣ, а по-за-якъ онъ въ житю побивавъ ся злиднями й безталанемъ, то й его пѣснѣ въ бѣльшой части зъявляють прикмету елеійну.

14. Константинъ Думитрашко³⁾.

Константинъ Даниловичъ Думитрашко родивъ ся въ 1814. роцѣ на лѣвѣмъ берегу Днѣпра въ Золотоношскѣмъ повѣтѣ Полтавской губерніѣ. Батько его бувъ священникомъ, але походивъ изъ старого козацкого роду, спорѣдненого мабуть зъ родомъ Думитрашкѣвъ-Райчѣвъ⁴⁾. Спершу вчивъ ся въ Переяславскѣмъ духовнѣмъ училищи, а опѣсля въ Кіѣвскѣй духовнѣй академіи, въ котрѣй скѣнчивъ курсъ въ 1839. р. зѣ степенемъ маістра. Першій двацять пять лѣтъ службы провѣвъ Думитрашко яко професоръ словесности російской въ Кіѣвскѣй духовнѣй семинаріи, а послѣдній двацять два роки бувъ зъ-разу секретаромъ, а опѣсля бібліотекаромъ академіѣ Кіѣвской. Умеръ 25. цвѣтня 1886. р. въ Кіѣвѣ въ 72. роцѣ житя.

1) „Основа“, 1861, февраль, стор. 48.

2) „Поэзія Славянъ...“ С.-Петербургъ 1871; стор. 196.

3) Н. И. Петровъ, „Очерки исторіи укр. литер.“, стор 72—77. — „Константинъ Даниловичъ Думитрашко“. Посмертна згадка. („Зоря“ 1886; ч. 11)

4) Тимошей Думитрашко-Райчъ написавъ деякі лиричній стихотворы и выдавъ ихъ 1858. р. въ збѣрнику „Бандура“.

Ще на шкільній лавці Думитрашко записував думи й п'єси простонародні, котрих частина увійшла в збірник Михайла Максимовича. Вже тогдї почав онь писати стижки мовою українською и деякі з них під псевдонимом „Копытько“ в сорокових роках поміщував в Харківських альманахах и в Петербургскім журналі „Маяк“ (1843)¹). В 1859. р. видав онь особною книжечкою поему п. з. „Жабомышодраковка“ (ΒΑΤΡΑΧΟΜΥΟΜΑΧΙΑ). „На нашу руську мову перештопав К. Д.“ С.-Петербургъ. (16^о, сторінъ 29). Вь шутливомь оповѣданю поетичномь про вѣйну жабъ зь мышами користував ся Думитрашко грецкою комичною поемою „Βατραχομιομαχία“. Сю-жъ поему приписував дехто Гомерови яко авторови, однакже учені мужі дбзнались теперь, що єв уложивъ якийсь Пігресъ изъ Каріѣ, котрий живъ вь часѣ вѣйны перскихъ, та що она єсть пародією Иліяды Гомеровою. Думитрашко наблюдав ту-саму вѣршову мѣру, вь якій зложено текеть грецкій, се-бъ-то хѣснував ся гексаметромъ и зладивъ зовсѣмъ вольный перекладъ ориѣналу; грецка бо „Βατραχομιομαχία“ оббѣмає 468 вѣршѣвъ²), мѣжъ-тымъ коли вь рускій „Жабомышодраковцѣ“ лишъ 290 вѣршѣвъ находить ся.

Предметомъ комичнои сєи поємы єсть боротьба жабъ зь мышами. Ось и змѣсть „Жабомышодраковки“: Мышь втѣкла колєсь ѡдъ кѣтки и хотѣла напиться водицѣ вь калюжи. И вздрѣла єв жаба, та запыталась мыши: „Хто ты, козаче? ѡдкѡль ты прибѣгъ? и якого

¹) Одинъ стихъ Копытька п. з. „Добранѡчь“ (зъ Байрона) поміщено у Львѡвскѣй „Правдѣ“, 1870; ч. 3; стор. 122—124.

²) Порѡвн. „Hymni Homerici cum reliquis carminibus minoribus Homero tribui solitis et Batrachomyomachia“. Textum recensuit et animadversionibus criticis illustravit Carolus David Ilgen. Halis Saxonum 1796; pag. 123—160.

ты роду?... Мы єсть панъ Физиінатъ, старшина у калюжи; дуже давно величаюєь отаманомъ въ жабячѣй Сѣчи. Батько у мене Пелей, а матусенька Гидромедуза". — И ѳдновѣла мышъ, що она zove ся Психарпакєь, та єсть найменшимъ сыномъ Троксарта, коронного пана гетьмана. Опѳсля розказувавъ Психарпакєь про свое панске житє, мѣжь-тымъ коли Физиінатъ по єго думцѣ бурлакувавъ. Ѳдтакъ Физиінатъ запросивъ Психарпакєа до себе въ господу: мышъ скочила на жабячу спину и зрадѣла, що плаває по водѣ, але небавомъ налякалась, коли замочилась въ калюжи. Та отъ выринула зъ воды страшна й велика гадюка. Физиінатъ пѳрнувъ ажъ на дно калюжѣ, не здумавши, що єго гѳсть плавати не вмѣє, изъ-за чого Психарпакєь, „шляхецькая душа“, въ водѣ втопивъ ся, зъявивши въ-передъ свое бажанє, щобъ жабячу Сѣчь Татарва зруйновала. — Коли-жь мыши дѳзнались про сумну загибель Психарпакєа, то зворушились вельми и якъ-стѳй натягли кунтушѣ та жупаны зъ котячои шкуры и зъоружились до боротьбы зъ жабячою Сѣчю. Але-жь и въ Сѣчи не дармували, а приладившись до вѳйны позасѣдали въ ровахъ и пѳджидали мышей до драки. Якъ же сєє побачивъ Зевєсь, мышиний и жабячий богъ, то сейчасъ скликавъ богѳвъ на раду. Онъ дозволивъ богамъ мандрувати на вѳйну и помагати чи-то мышамъ, чи жабамъ, однакже Палляда Атена сказала, що ѳй надѳли и мыши и жабы, и про-те годѣ ѳй мѣшатись въ жабячу зъ мышами драку. Богове притакнули Атенѣ и порѣшили, тѳлько дивитись зъ неба на тую боротьбу; ѳдтакъ повицѣщали на землю баньки и рядкомъ полягали. Такъ отже розгорѣлась страшна вѳйна мышей зъ жабами. Коли-жь мыши дуже розхрабрились и жабѣ чи-мало повбивали, то Марєь порадивъ Зевєсови, щобъ вышкваривъ блискавкою мышей, якъ шкваривъ ги-

тантѣвъ. И справдѣ швырнувъ на мышей блискавку зъ
неба :

Страшно загуркало въ хмарѣ, якъ Лыса гора затря-
[сла ся,

Зевсъ же, якъ вовкѣ посередѣ ноци, блискавъ страш-
[ными очима,

И заслѣпивъ якъ богѣвъ, такъ и жабѣ и мышей. Зъ пе-
[реляку

Жабы въ болото, а мыши у норы хотѣли ховатьця;
Тѣльки-жь не довго ѡдѣ блискавки мыши завзятѣ жа-
[хались,

Дружно взяли ся унять, щобѣ жабѣ у кѣнець доконати.
Те-бѣ и було, та Сатурновичъ жабамъ велику пѣдмогу,
Мовъ бы изъ неба, изъ озера выславъ на погибель:

Выйшовъ шкадронѣ карасѣрѣвъ страшныхъ, якъ ма-
[рюка пекельный,

Въ чорныхъ мундирахъ и штанахъ, а хто горячѣйшій
[въ червоныхъ,

Спина — ковадло, а ноги якъ клѣщѣ, а въ ротѣ два
[списы,

Мяса чортѣ мае зъ-верху, одна шкаляруща изъ
[кѣстки.

Тихо пѣшли клешоноги, хотъ нѣгъ до сто-гаснида
[мали, —

То були раки; мышей вони клѣщами дуже щипали,
И поламали ихъ ратища и покололи муницю;

Басѣ увѣрвавъ ся мышамъ, и одѣ ракѣвъ дали вони
[драла.¹⁾

Авторѣ „Жабомышодракѣвки“ стоявъ на исторично-
политичнѣмъ становищи, по-за-якѣ зѣобразивъ колишнѣ

¹⁾ „Жабомышодракѣвка“, стор. 28. 29.

односины мѣжь Украинцями, Поляками й Москалями, та описавъ индивидуальнй ихъ прикметы.

Про-те поетъ давъ Полякамъ прикметы мышей, а козакѣвъ змалювавъ въ видѣ жабъ; одтакъ Москву вызначивъ онъ образомъ страшнои и великои гадюки, а московскому вѣйску велѣвъ бути ракамъ. Такъ отже „Жабомышодракѣвка“ уважае ся справдѣ вѣрною картиною тои тяжкои ворожнечѣ Полякѣвъ зъ Украинцями, котра закѣнчилась руиною политичнои самостѣйности обохъ народѣвъ.

У Думитрашка бувъ чи-малый талантъ до эпичного стихотвору, тѣлько не розвинувъ онъ широко своѣи поетичнои вдачѣ. У него бачимо великй даръ обсерваційный и велике знане народнои побуту. Про-те въ гарнѣй казцѣ „Чуприна и борода“ списавъ онъ вѣрну характеристику Украинця-хлѣбороба и Москаля-шинкаря. Осъ и малый зразокъ изъ сего этнографичнои образка:

Пришовъ сюды босый, голый, да ще й верховодить;
 Пришовъ бѣдный и голодный, шматку душа рада,
 А теперъ мовъ благородный, всього треба-нада.
 Треба, каже, менѣ чаю, нада и закуски
 По дворянскому звичаю... А не хтѣвъ бы дзуски?
 Якъ ще бувъ бы онъ розумный, або хочъ письменный,—
 А то-жь... ажъ слухати сумно, якъ бреше нѣкчемный!
 „Прислалі насъ изъ Рассѣ“, каже бородатый,
 „Разказывать вамъ рацеѣ, хохловъ просвѣщати“.
 Хохлами насъ нарѣкае борода цапина,
 А зовѣмъ того не знае, яка въ хохлѣ сила.¹⁾

Думитрашко написавъ ще деякй легенды й баляды, мѣжь котрыми вызначують ся легенда „Заклятый“ и ба-

¹⁾ „Зоря“, 1886; ч. 11; стор. 193. — Въ „посмертнои згадцѣ“ про Константина Думитрашка сказано, що сю поему передавъ редакци „Зорѣ“ П. Житецкй.

ляда „Змії“. Їдтакъ зладивъ ще кѣлька поетичныхъ дробниць и переложивъ „молитву Маргариты“ изъ Гетового Фавста.

15. Богданъ Дѣдицкій.

Теодосій (Богданъ)¹⁾ Дѣдицкій родивъ ся 1. лютого 1827. р. въ Угновѣ повѣту Равскаго. Отець его Андрѣй бувъ напередъ парохомъ въ Угновѣ, а потѣмъ перенѣвъ ся до Мостѣвъ Великихъ повѣту Жовкѣвскаго, де й умеръ въ 1863. р. Дѣтвакъ Теодосій ставъ отже вчитись въ Угновѣ, їдтакъ навѣщавъ шволу въ Мостахъ Великихъ, та довершивъ науку нормальной школы у Львовѣ. Онѣсля вчивъ ся ѣнъ въ сѣмъ городѣ въ гимназіи Доминиканьскѣй, а коли скѣнчивъ реторику (VI. класу), то въ университетѣ Львѣвскѣмъ ставъ студентомъ факультета философичнаго (1846). Однакже Дѣдицкій займавъ ся бѣльше политикою, нѣжь наукою и про-те польскій комитетъ революційный поставивъ его проводыромъ студентѣвъ першого року философїѣ, коли Теофиль Вишневскій пѣдготовлявъ польску революцію. Та отъ, молодой молодикъ спокутовавъ свою фантастичну мрѣю въ вязниці, де посидѣвъ шѣсть недѣль. Їдтакъ задумавъ бути артистомъ драматичнымъ, и въ театрѣ Скарбка у Львовѣ выстунавъ кѣлька разѣвъ въ роляхъ амантѣвъ, однакже небавомъ вернувъ ся на университетъ, кѣнчити курсъ философичный. Будучи прихильникомъ Полякѣвъ пришовъ ѣнъ 4. мая 1848. р. на тее засѣданѣ головной рады руской, на котрѣмъ епископъ Григорій Яхимовичъ обѣймивъ дѣяльный провѣдъ у справахъ народныхъ. Дѣдицкій пришовъ сюды яко тайный делегатъ Полякѣвъ. Коли-жь учувъ мову Яхимовича про женця рускаго, и

¹⁾ Богданомъ назвавъ себе Дѣдицкій въ 1849. р, коли ставъ писати рускїѣ стихи.

коли придививъ ся зъ близька поважnymъ и патріотичнымъ змаганямъ Русинѡвъ, то навернувъ ся до рѡднихъ братѡвъ и полюбивъ щиро свою матѣрь-Русь. Тогдѣ ставъ ѡнъ навѣщати Якова Головацкого, котрый дававъ ему читати украиньскѣй книжка и будивъ въ нѣмъ думки патріотичнѣй. Въ тѡмъ часѣ (1849) спонукавъ Дѣдицкого Микола Устѣяновичъ, приняты мѣсце помѡчника при редакціи „Галичо-руского Вѣстника“¹⁾ у Львовѣ, а въ 1850 р. Юлій Выслобоцкѣй взявъ его й Ивана Головацкого до Вѣдня, щобъ корыстувавъ ся ихъ помѡчію при редакціи „Вѣстника для Русинѡвъ австрѣйской державы“²⁾. Пробуваючи въ Вѣдни Дѣдицкѣй слухавъ на университетѣ выкладѡвъ професора славянскихъ языкѡвъ, Франца Миклошича и звѣтного славянофила Яна Колляра, щѡ вчивъ славянской археологѣй. Однакже ѡнъ не бувъ скѡнчивъ давнѣйшой философѣй, а пѡсля новои системы науковои треба було ему пѡддатись ексаминѡви зрѣлости, щобъ бути звычайнымъ слухачемъ выдѣлу философичного и статись колись учителемъ гимназѣйнымъ. Хочъ отже Дѣдицкѣй бувъ ученикомъ славного Миклошича, то не мѡгъ одержати мѣсця учителя провизоричного при школахъ середнихъ, и про-те въ 1851. р., вернувъ ся въ Галичину, та сидѣвъ въ Мостахъ Великихъ до року 1853., поки не ставъ помѡчникомъ при редакціи литературной часописи „Зоря галицкая“, котру выдававъ Иванъ Гушалевищъ. Небавомъ ѡпбеля обнявъ ѡнъ самъ редакцію „Зорѣ“ и помѣщавъ въ нѣй крѡмъ поезій сензаційну повѣсть „Отець Игнатій“, котра являє ся вольнымъ пѣ-

¹⁾ „Галичо-рускѣй Вѣстникъ“ бувъ часописею урядовою и выходивъ у Львовѣ тричи въ тыждни ѡдѣ 2 (14) липня 1849. до 7 (19) лютого 1850. р. (ч. 16).

²⁾ „Вѣстникъ для Русинѡвъ австрѣйской державы“ печатано у Вѣдни ѡдѣ 7 (19) лютого 1850. до 10 (22) грудня 1866. р.

рекладомъ англійскои повѣсти „The Vicar of Wakefield“. Въ другой половинѣ 1854. р. передавъ онъ ту редакцію Северинову Шеховичеву, и въ 1855. р. заходами катихита Михайла Малиновскаго та при протекціи гимназіального инспектора Евсебія Черкавскаго одержавъ онъ мѣсце провизоричнаго (побѣчнаго) учителя въ гимназіи Перемыскій. Такъ отже въ рокахъ 1855—1857 учивъ Дѣдицкій языка рускаго и польскаго въ низшій гимназіи, а языка рускаго въ высшій гимназіи, почѣмъ поѣхавъ до Вѣднѣ, хотѣчи приготовитись до экзамина зъ языкѣвъ грецкаго, латинскаго и рускаго. На Вѣденскѣмъ университетѣ слухавъ отже выкладѣвъ Боница, Гофмана и Миклошича въ 1858 и 1859. р., а въ вѣльныхъ годинахъ писавъ стихи для „Сборника“ и „Сіюна“¹⁾, се-бѣ-то для додаткѣвъ до „Вѣстника“. Въ Вѣднѣ бувъ онъ тогдѣ вельми дѣяльнымъ: Осипа Бречка, секретаря министерскаго, вчивъ онъ языка рускаго, не догадуючись, що сей умный Чехъ выступитъ небавомъ зъ провѣдомъ введеня алфавета латинскаго въ письменность руску²⁾. Въ оборонѣ рускаго азбуки написавъ Дѣдицкій въ Вѣднѣ двѣ брошуры: а) „О неудобности латинскаго азбуки“. Вѣдень 1859; б) „Споръ о рускую азбуку“. Львовъ 1859.

Коли Дѣдицкій вернувъ ся въ рѣдний край, галицко-рускіи письменники стали горнутись около него, добачаючи въ нѣмъ свога провѣдника въ змаганю просвѣтнѣмъ. Тогдѣ выдавъ онъ въ честь номината-митрополита Григорія Яхимовича „Зорю галицкую, яко аль-

¹⁾ Въ „Сіонѣ, Церквѣ и Школѣ“ помѣщавъ Дѣдицкій деякіи поетичніи парафразы Евангелія; н. пр. „Явленіе Христа ученикамъ по воскресеніи“, „Лепта вдовы“, „Будьте, яко дѣти“ и н. (Первый рочникъ, 1858).

²⁾ Гляди II., стор. 38. 39; 142—144.

бумъ на годъ 1860⁴. Имя Дѣдицкого було въ Галичинѣ такъ популярнымъ, що всякій, хто лишъ зъ музами хотѣвъ подружитись, глядавъ его протекторату, щобъ одержати патентъ на писателя галицко-руского. Звышь пѣвъ сотнѣ поетѣвъ и письменнѣвъ помѣстило въ тѣй „Зорѣ“ свои литературнѣ твory и письменнѣ пробы, ба, мѣжь сими словесными дѣячами найшлося пять жѣнокъ, щѣ бажали здобути собѣ славы пѣдъ просвѣтлымъ знаменемъ Богдана. Такъ отже галицкѣ Русины звернулися до него зъ довѣрностію, тому-щѣ онъ въ честь Яхимовича здвигъ памятникъ не-абы-якій¹).

Хочъ ѣдтакъ народнѣ проводырѣ стояли на сценѣ политичной святынѣ руской, то за кулісами скривавъ ся умный творецъ „альбума“, котрый цѣлою машинерією тогдѣшньої политики Русинѣвъ вправно кермувавъ. Ба, и самъ митрополить рѣшавъ всякѣ важнѣйшѣ справы лишъ за радою Дѣдицкого.

Будучи паномъ національной ситуаціѣ въ галицкѣй Руси Дѣдицкѣй гадавъ выдавати часопись политичну,

¹) Въ 1860. р. Дѣдицкѣй написавъ гарный польскѣй стишокъ пѣдъ заг. „Niema Rusi“. Odpowiedź na plakaty Polaków w uniwersytecie we Lwowie. 1860. Ось наводимо двѣ окончнѣ стрѣфы сего политичного писаня:

A więc niema Rusi, bo jej niema w głowie
 Dziennikarżów polskich, ni w spolszczonym Lwowie!
 Niema ruskiej mowy, — bo nawet jej głoski
 Zamienia polskiemі hrabia Gołuchowski.

Niema Rusi, niema! — z książek ją wymażcie,
 Choć jest ruskich chłopów milionów piętnaście;
 Niema Rusi, niema! choć jest i być musi
 Przeciw rządowi Polski wieczny protest Rusi!

Сей польскѣй стишокъ вразъ зъ перекладомъ россійскимъ (прозою) напечатано въ Петербургскѣй Основѣ, 1861. р. (февраль) въ статьѣ: „Отвѣтъ на выходки газеты Краковской „Czas“ и журнала „Revue contemporaine“, стор. 122—126.

щобъ мѣгъ по своѣй воли верховодити земляками. Тому же, що политична часопись „Зоря“ вже въ 1852. р. перестала виходити, а Вѣдненьскій „Вѣстникъ“ мало кого въ Галичинѣ вдоволявъ, настала крайна пора, видавати хочъ одинъ такий органъ, що бувъ бы выразомъ думки загалу въ галицкѣй Руси. Рѣкъ передше бажавъ Дѣдицкій видавати литературну часопись п. з. „Зоря галицкая“ зъ додаткомъ „Пріятель народа“. Однакже декретомъ ц. к. Намѣстництва зъ д. 4. грудня 1859. р. призволено ему обіймати редакцію такои часописи пѣдо тою вымѣнкою, щобы полишивши гражданку принявъ зъ кирилицею ту правонись, котру приписано для шкѣль рѣшенемъ уряду политичного¹⁾. А по-за-якъ Русины тою „какографією“ не могли вдоволитись, то й Дѣдицкій не хѣснувавъ ся тымъ призволомъ власти и не выдававъ проєктванои часописи литературнои. А вже-жь 25. сѣчня 1861. р. ставъ выдавати политичну часопись „Слово“²⁾. Симпатичный редакторъ зъявивъ себе справдѣшнымъ народовцемъ, высказуючи въ програмѣ сеи часописи отъсю правду: „Жіемъ на свѣтѣ божомъ Русинами, и яко Русины маемъ свой особный родъ, обычай, языкъ и вѣру“.

Дѣдицкій писавъ часто въ „Словѣ“ про самостѣйность руского народу супроти Россіянъ, и помѣщавъ дописи й стихотворы братѣвъ-Украинцѣвъ. А коли царь Александръ II. въ память тысячи-лѣтнего именованя Руси приславъ деякамъ Русинамъ³⁾ россійскі ордеры,

¹⁾ Die ruthenische Sprach- und Schriftfrage in Galizien. Lemberg 1861; S. LIX, Anm.

²⁾ Министеръ державный усунувъ (13. марта 1861) ту правонись руску, котру приписано для шкѣль д. 25. липня 1859. р.

³⁾ Ордеры россійскі прислано тогдѣ отъ-симъ Русинамъ: Антону Добрянскому, Михайлови Куземскому, Якову Головацкому и Богданови Дѣдицкому.

то Дѣдицкій не принявъ царского дару, зъявляючи въ „Словѣ“ (1862, ч. 76) ось-таку свою гадку: „Въ пору, коли славянскіи народы Россіи по чувству возбуженного сознанія народнаго съ отвращеньемъ смотрять на патентовану заграничнымъ обычаемъ удекоровану касту людей, — въ пору, коли славянщина ожидала, що въ Новоградѣ сказане буде могучое слово: „прочъ съ привилеями! прочъ съ ордерами! на славянской земли всѣмъ рѣвное право и свобода народамъ!“ — въ пору, коли декораціи офіціальныи уже въ цѣломъ свѣтѣ утратили весь блескъ и значеніе, якими въ средновѣчїи у заумершихъ народѣвъ пользовалися, — въ тую пору розбелалъ изъ Новгорода царь російскій Александръ уже не ино по Россіи, але и по другихъ славянскихъ земляхъ новое число своихъ ордерѣвъ, абы ними не одного може совсѣмъ безвинного чоловѣка удекоровати, рѣвного посередъ рѣвныхъ отличити, живущого и дѣйствующого для свободы патентовымъ шляхтичемъ зробити и ѳтакъ и все значенье народнаго праздника въ Россіи во вѣкъ скомпромитовати“.

Ще й въ слѣдующихъ рокахъ являвъ ся ѳнъ прихильникомъ рускихъ народовцѣвъ; именно въ 1863. р. друковавъ ѳнъ у фелетонѣ „Слова“ историчну статью Миколы Костомарова „Двѣ русскіи народности“ (число 20—33), ѳтакъ въ сѣй часописи замѣтивъ ѳнъ (ч. 64. 65) политичну статью п. з. „Борьба Малои-Руси зъ централизмомъ московскимъ“; однакже въ 1866. р. пѣсля злочасной битвы вѣйскѣ австрійскихъ зъ Прусаками пѣдъ Садовою напечатавъ Дѣдицкій въ 59. числѣ „Слова“ статью п. з. „Поглядъ на будущность“, де сказано, що галицкїи Русины суть справдѣ Россіянами. Сю статью помѣтивъ ѳнъ у своѣй часописи зъ волѣ галицко-рускихъ перевертнѣвъ, почѣмъ „Слово“ стало органомъ росій-

ських панславистівъ и запропащувало народні нашѣ идеали. Тому же, що Дѣдицкій московскимъ панславистамъ явивъ ся не зовсімъ ще рѣшучимъ въ ширеню идей „объединенья“, то въ 1871. р. редакцію „Слова“ обявъ Венедиктъ Площанскій, котрый одъ р. 1869. бувъ „соредакторомъ“ сеи часописи, и одтакъ ставъ „у-сердствовать“ паче Каткова, редактора „Московскихъ Вѣдомостей“.

Опѣсля живъ Дѣдицкій въ Жовквѣ (1871—1884), де бувъ членомъ городской рады и выдѣлу рады повѣ-товой. Освободившись одъ натуги „объединителѣвъ“ Дѣ-дицкій являвъ ся подекуды прихильникомъ народовцѣвъ и удержувавъ письменну кореспонденцію зъ Володи-ромъ Барвѣнскимъ. Коли-жъ въ руссофильскѣй фрак-ціи у Львовѣ настало розладѣ, то спроваджено Дѣдиц-кого опять до Львова (1884). Небавомъ ставъ онъ тутъ душею политичного товариства „русская Рада“ та об-нявъ въ йому провѣдъ въ 1886. р. Опроче єсть онъ одъ р. 1885. редакторомъ „Литературного сборника“, органа галицко-рускои Матицѣ, и займає ся уладженемъ бібліо-теки Народного Дому.

На поли литературы рускои выступивъ Дѣдицкій въ 1849. р., написавши лиричный стишокъ „До Буга“, въ котрѣмъ зъявивъ симпатію до Руси-Украины¹⁾. Сей стишокъ надруковано въ „Новинахъ“, литературно-по-литичнѣй часописи Ивана Гушалевича (число 14). То-го-жъ року напечатавъ Дѣдицкій въ литературнѣй часо-писи „Пчола“ (ч. 1—4) метричный перекладъ „Слова о полку Игоревѣмъ“²⁾, а одъ р. 1853. ставъ онъ друко-

¹⁾ Пѣдъ симъ стишкомъ пѣдписавъ себе авторъ назвою „Богданко“.

²⁾ „Слово о полку Игоревѣмъ, обновлене и стихомъ зло-жене Богданомъ Дзедзѣцкимъ“. Сей перекладъ не має теперъ стѣйности литературной.

вати свої стихи именно въ литературныхъ додаткахъ до Вѣднського „Вѣстника“. Перші поезійки Дѣдицкого були слабѣ, але зъ-годомъ-перегодомъ виправивъ ся ѓнъ въ версификаціи и уважавъ вельми на форму стихотвору. А по-за-якъ ѓнъ вчитавъ ся въ російскій поезіѣ Пушкина й Лермонтова, то вже въ 1853. р. намагавъ ся по-російски написати поетичну повѣсть въ двохъ частяхъ п. з. „Конюшій“. (Львѡвъ). Въ другій половинѣ пятидесятихъ и въ началку шѣстьдесятихъ рокѡвъ написавъ Дѣдицкій багато стихѡвъ лиричнихъ и панегиричнихъ, изъ-за чого А. Пыпинъ по-правдѣ зове его „авторомъ стихотвореній на торжественные случаи“¹⁾.

Въ альбумѣ „Зоря“ напечатавъ ѓнъ (1860) частину своєї поеми „Буй-Туръ Всеволодъ“, се-бъ-то пѣсню першу и початокъ пѣсни другої (стор. 1—28). Цѣлу поему надруковавъ ѓнъ того (1860) року п. з. „Буй-Туръ Всеволодъ, князь Курскій“. Поема (въ трехъ пѣсняхъ). Въ сѣмъ альбумѣ замѣстивъ ѓнъ еще стихокъ „Наши знамена“ (стор. 119—120), и прозаичну статью п. з. „Вспоминокъ о Маркіянѣ Шашкевичу“ (стор. 488—497)²⁾. Хоча-жъ Дѣдицкій всѣ поетичні статьи альбума перероблявъ на свѡй ладъ, то все-таки сеся его книга має свою стѡйностъ изъ-за богатого матеріялу литературного.

Выдавши се альбумъ ставъ Дѣдицкій славнимъ въ цѣлѡй галицкѡй Руси и ѡдтакъ бувъ ѓнъ справдѣшнимъ диктаторомъ на поли литературного нашого змаганя. Выдаючи ѡпѣсля стихотворы Микола Устїяновича, Осипа Федьковича и Микола Лисикевича визначивъ ѓнъ кождому изъ сихъ писателѣвъ мѣсце въ рускѡй литера-

¹⁾ „Исторія славянскихъ литературъ“. С.-Петербургъ 1879. Томъ I, стор 428.

²⁾ Матеріялы до сєи статьи подала Дѣдицкому сестра Маркіянова, Юлія Сметанова.

турѣ, не добачаючи того, що єго класифікація талану поодинокихъ словесныхъ дѣячѣвъ минає ся зъ правдою. Такъ хотѣвъ ѓнѣ, щобъ Микола Устїяновичъ въ нашѣй литературѣ займавъ таке становище, якимъ хѣснує ся Винкентій Поль въ польскѣй а Людвикъ Уляндъ въ нѣмецкѣй словесности¹⁾. Осипа Федьковича назвавъ ѓнѣ буковиньскимъ „Шевченкомъ“²⁾, а Миколу Лисикевича, автора лихого стихотвору „Спѣвакъ зъ Полѣсья“³⁾ прирѣвнавъ ѓнѣ Коллярови, авторови чеського епичного твору „Slávy dcera“.

Яєна звѣзда Дѣдицкогo почала вгасати, коли народовцѣ-Русины стали выдавати періодичнїй свои письма „Вечерницѣ“⁴⁾, „Мету“⁵⁾, „Ниву“⁶⁾ и „Правду“⁷⁾. Хочъ ѓнѣ отже зъявлявъ вельми плѣдну литературну дѣяльнѣсть, то не тѣшивъ ся вже тою симпатїєю, яку оказували єму земляки въ начатку рокѣвъ шѣстьдесятихъ. Демократамъ-Русинамъ навкучилась словесна диктатура одного письменника, коли именно высокѣй идеѣ поезїй

¹⁾ „Поезіи Николая Устьяновича“. Часть I. Львовъ 1860. Слово отъ издателя; стор. XII.

²⁾ „Поезіи Юсифа Федьковича“. Часть I. Львовъ 1862. Слово отъ издателя; стор. VIII. IX.

³⁾ „Спѣвакъ зъ Полѣсья“. Поєма Николая Лѣсикевича. Львовъ 1861. Слово отъ издателя; стор. V.

⁴⁾ „Вечерницѣ“. Литературне письмо для забавы и науки. Одвѣчальный редакторъ и выдаватель Федоръ Заревичъ. Львовъ 1862. 1863.

⁵⁾ „Мета“. Литературно-политичнїй Вієсникъ. Видаецъ и редакторъ Ксенофонтъ Климовичъ. Львівъ 1863. 1864.

⁶⁾ „Нива“. Науково-литературна часопись. Редакторъ и издаецъ Константинъ Горбаль. Львівъ 1865.

⁷⁾ „Правда“. Письмо наукове и литературне. Рочникъ I—IV. Львів 1867—1870. — Письмо літературно-політичне. Рочникъ V—XI. 1872—1878. — Місячник для словесности, науки и політики. Рочник XII. 1879. — Літературнїй збірник. 1884.

Тараса Шевченка стали росою живущою для галицкои землицѣ. Мѣжь-тымъ выдававъ ѓнъ литературный збѣрникъ п. з. „Галичанинъ“, навпередь вразѣ зъ Яковомъ Головацкимъ (выпускъ I. II., 1862. 1863. р.), а опѣсля самъ-одинъ (выпускъ III. IV., 1863. р.).

Въ 1866. р. выдавъ Дѣдицкій брошуру п. з. „Въ одинъ часъ научить ся Малорусину по великорусски“ (Львовъ). Въ самѣмъ начатку сеи брошуры читаемо отъ-сѣй слова: „На Руси одинъ русскій языкъ, а на этомъ языкѣ два выговора: малорусскій и великорусскій. Малорусъ, узнавшій отличительныя примѣты великорусскаго выговора, станетъ сейже часъ и говорить по русски, провзношеніемъ великорусскимъ“. ѐдтакъ въ 1867. р. выдавъ ѓнъ у Львовѣ „Подручный нѣмецко-русскій словарь“, уложивши его пѣсля нѣмецко-россійскаго словаря I. A. E. Шмидта.

Мѣжь его прозаичными творами выначуе ся „Народная исторія Руси отъ начала до новѣйшихъ временъ пѣсля наилучшихъ историкѣвъ“. (Львовъ, часть I. II. III., 1867—1870)¹⁾. Сю исторію написавъ Дѣдицкій досыть зрозумѣлою рускою мовою и принаднымъ стильомъ; однакже въ сѣмъ писаню зъявивъ ѓнъ подекуды тенденцію руссофильску.

Въ 1876. р. напечатавъ ѓнъ біографію своего мецената пѣдъ заголовкомъ: „Михаилъ Качковскій и современная галицко-русская литература“. Очеркъ біографической и историко-литературный. Часть I. Львовъ. Въ сѣмъ творѣ зъявивъ Дѣдицкій свою индивидуальну думку про напярмъ галицкихъ Русинѣвъ до „объединенья“ вже

¹⁾ „Народную исторію Руси“ Дѣдицкій печатавъ навпередь въ „Галичанинѣ“, науково-литературнѣмъ додатку до „Слова“ (1867).

въ 1847. и 1848. р. Ось его слова: „Подвигъ Вѣнковъ¹⁾ такъ подѣ взглядомъ азбуки, якъ и подѣ взглядомъ правописи имѣлъ великое значеніе въ русской литературѣ: былъ убо изъ одной стороны рѣшительнымъ протестомъ противъ сепаратизма, объявившогося на Украинѣ подѣ видомъ фонетики, въ Галичинѣ подѣ видомъ латино-польского письма, — изъ другой же стороны выразилъ и одобрилъ онъ позитивное стремленіе нашей галицкой Руси къ единству литературному... Сіе позитивное стремленіе къ единству Руси литературному стало всеобщимъ у насъ съ достопамятной весны 1848. г.“ (стор. 123).

Зѣ-помѣжъ иншихъ его писемъ згадуемо ще про біографію Антонія Добрянского (1881) и про „русскую лѣтопись для русского народа въ Галичинѣ (1887)²⁾. Оѣ р. 1885. присвячуе Дѣдицкій головну свою дѣяльність выдаваню „Литературного сборника“, органа галицко-русской Матицѣ.

Богдана Дѣвицкого зачисляемо мѣжъ поетѣвъ эпическихъ именно зѣ-за того, що головнымъ его писанемъ уважаемо поему „Буй-Туръ Всеволодъ“. Въ сѣмъ стихотворѣ звеличивъ авторъ Курского князя Всеволода, котрого въ XII. вѣцѣ незвѣстный по имени авторъ прославивъ въ пѣсни безсмертноѣ. Дѣдицкій пишучи свою поему, придержувавъ ся подекуды сего эпического стихотвору, се-бѣ-то „Слова о полку Игоревѣмъ“, однакже прикрасивъ историчну подѣю своею фантазією. Такъ хотѣвъ авторъ, щобы Буй-Туръ, братъ Игоря, князя Новгорода Сѣверского, влюбивъ ся въ Ксеню, дочку Полов-

¹⁾ „Вѣнокъ Русинамъ на обжинки“ уплѣвъ Иванъ Б. Ѳ. Головацкій. У Вѣдни. Часть I. 1846; часть II. 1847.

²⁾ Тѣ двѣ книжочки выдало „общество имени М. Качковского“.

чина Чабрая, що живъ въ Курску, та щобъ опѣсла межи Ксенею и Олегомъ, сыномъ Игоревымъ, завязались любовнѣй взаимины, котрѣй кѣнчилися сумною катастрофою. Се бо Олегъ заподѣявъ собѣ смерть самохѣтъ въ тюрмѣ, мѣжь-тымъ коли Ксенею найдено неживу на гробѣ батька. Та й нѣгде правды дѣти, въ поемѣ Дѣдицкого находят ся деякѣ гарнѣ эпизоды, примѣромъ про смерть Половчина Чабрая, котрый згордувавши хлѣбомъ-сѣлю Всеволода, думавъ вернути въ степы половецкѣй и заподѣяти Руси нову бѣду. Чабрая засуджено на смерть и ѡдтакъ Куряне вели его по давному обычаю въ „храмъ панахидный“, щобъ слухавъ ще послѣдньої службы Божои. Однакже завзятушій Половчинъ ставъ рубати царскѣй врата, изъ-за чого юрма людей выволкла его зъ церкви и роздерла въ куснѣ. Мѣжь-тымъ гарна Ксения благала Буй-Тура, щобъ помилувавъ ея батька; и отъ, до храма панахидного пригнались два гѣнцѣ зъ приказомъ князя, не вбивати Чабрая. Але-жь гѣнцѣ наспѣли запѣзно на те мѣсце, де вже ѡдбулась катастрофа. Роздратована юрма кинулась и на дочку Половчина, котра „сама противъ всѣхъ защищалась, ажъ поки кровью не заліялась“.

Вже изъ сего короткого огляду видно, що поема Дѣдицкого не естъ дрантемъ литературнымъ, якъ деякѣ думаютъ, але й не може вважатись творомъ знаменитымъ, що мабуть-то рѣвнае ся „Валленродови“, поемѣ Мицкевича¹⁾. Правда стоить все въ серединѣ; отже й треба признати, що поема Дѣдицкого въ засновку своѣмъ естъ досыть гарна; тѣлько-жь поетъ перецѣняючи свою творчу силу, очевидячки писавъ зъ-поспѣхомъ, и не довго надумувавъ ся про выбѣръ слѣвъ, изъ-за чого

¹⁾ Порѣвн. „Слово“, 1864., число 27. въ статьѣ: „Быти намъ общерусскими, чи Мало-Русинами“?

его писане подекуды являє ся римованою прозою. Опроче зустрѣчаємо въ сѣй поемѣ деякі анахронизмы: такъ „думцы“ Всеволода, зѣбравшись на раду въ палатѣ княжѣй, сидѣли на „крѣслахъ“ (стор. 58), а князь „отздоровлялся шеломомъ“, коли „княгиня здоровила его въ путь зъ зимовой башни“ (стор. 78). Одаткъ епичне оповѣдане автора являє ся иногдѣ неимовѣрнымъ; такъ примѣромъ читаємо, що одна-однѣсѣвѣвка Чабравѣнна Ксееня боронилась у храма панахидного противъ двомъ сотнямъ зворушеного люду (стор. 28). А вже-жъ зовсѣмъ непотрѣбно вмѣшавъ авторъ себе самого въ товариство Буй-Тура и гарнои Ксеенѣ, замѣчаючи отъ-се въ кѣнци опису весѣля:

Гудьба гремѣла, пѣвцы спѣвали,
 Люди плясали, стѣны плясали.
 На весѣлю томъ я такожь былъ,
 И до Буй-Тура медъ-вино пилъ;
 Цѣловалъ Ксеенѣ руку бѣленьку,
 И спѣвалъ Руси пѣсеню стареньку (стор. 71).

Мова сего стихотвору зъявляє сумѣшь слѣвъ рускихъ зѣ словами польскими, церковно-славянскими й російскими. Дѣдицкому бо заблаглось утворити особну мову галицко-руску, котра-бъ рѣзnilась ѡдъ мовы руско-украиньскои и роесійскои. Сю нову мову ставъ ѡнъ творити въ рокахъ пятьдесятыхъ, а въ 1862. р. въ переднѣмъ словѣ до поезій Осипа Федьковича звѣстивъ ѡнъ свѣтовя, що „мы вже вырѣбили у себе языкъ книжный“ (стор. V). Такъ отже чистымъ руско-украиньскимъ языкомъ Дѣдицкѣй не хѣснувавъ ся нѣколи, а намагавъ ся писати мовою макароничною, котрою нѣхто не говорить и щѣ сѣ теперь вже нѣхто въ писемѣ не уживає. Ба й самъ авторъ Буй Тура побачивши, що его языкова сумѣшь змѣняє ся зъ кождымъ рокомъ и ѡдтакъ не має

нѣякои литературной стѣйности, приближивъ ся до языка російскаго та утворивъ новый книжный языкъ, въ котрѣмъ мова російска прикрашуе ся деякими признаками нарѣчія галицко рускаго.

Шкода велика, що Дѣдицкій не пошовъ за тою провѣдною звѣздою, що єму сьяла ѡдъ 1860. до 1865. р. Коли-бъ ѡнъ въ 1866. р. не бувъ покинувъ народныхъ нашихъ идеалѣвъ, то галицка Русь величала-бъ єго однимъ зъ першихъ просвѣтнихъ своихъ дѣятѣлѣвъ. Та не такъ склалось, якъ ждалось. Дѣдицкій ставъ неначе дорожнимъ стовпомъ, що показувавъ землякамъ путь-дорогу, одначе самъ нею не пошовъ.

16. Евгеній Згарскій.

На Украинѣ мабуть теперь нѣхто не знає нѣчого про Евгенія Згарскаго, що въ Галичинѣ зачисляє ся мѣжъ писателѣвъ епичныхъ. Та й въ сѣбѣ Руси Згарскій уважає ся письменникомъ забутымъ, тому-що ѡдъ кѣльканацяти рокѣвъ переставъ працювати въ хосенъ рѣднои литературы. А вже жъ въ пятьдесятыхъ рокахъ имя єго було славно звѣстнымъ въ Галичинѣ, по-за-якъ ѡнъ въ 1855. и 1856. р. бувъ трохи-не единственнымъ письменникомъ, що репрезентувавъ народный напрямъ въ галицко-рускѣй литературѣ.

Евгеній Згарскій родивъ ся 23. студня 1834. р. въ Чертежи повѣту Жидачѣвскаго, де отецъ єго Якѣвъ бувъ священникомъ. Зъ-малку вчивъ ся ѡнъ въ нормальнѣй школѣ у Львовѣ, а потѣмъ перейшовъ до гимназій Станиславѣвскои, де й зложивъ ексаминъ зрѣлости. Ѡдтакъ на Львѣвскѣмъ университетѣ вчивъ ся (1854—1857) исторіѣ й географіѣ, почѣмъ поставлено єго (1857) провизоричнымъ учителемъ рускаго языка въ гимназій Перемыскѣй, а въ 1861. р. сунентомъ въ другѣй гимназій

Львівської. В 1863. р. Згарській поїхав до Відня, де на университеті слухав (1863—1865) викладів з історії, географії й філософії й одтак зложив ексамин з історії та географії (1865). Опісля був він суплентом в гімназії Тернопільській (1865—1870), та аж в 1870. р. именовано його дійсним учителем для сеї гімназії. Вже в 1871. р. перенесено його до Березань, а в 1872. р. поставлено його учителем реальної гімназії в Коломиї. В 1873. р. став Згарській учителювати в другій гімназії у Львові й тут пробував він сім років і один курс, поки из-за недуги не пішов на пенсію (1882).

Згарській розпочав літературну свою діяльність в 1854. р., замітивши в „Зорі галицькій“ стишок п. з. „Бувай здоров!“ (ч. 51). Тоді-то перейшла „Зоря“ в руки Миколи Савчинського, котрого головними помічниками були Згарській і Плятонь Костецький. Костецький писав для „Зорі“ стихотвори епічні і ліричні¹⁾, а Згарській заповнював сю часопис не тільки творами поетичними, але й прозаичними²⁾, из-за чого був він справді душею нового видавництва сеї часописи. Так отже оживив він ту мертвоту, якою в 1852. и 1853. занашувалась галицько-руська література,

¹⁾ Деякі из тих поезій видав Костецький у Львові в 1862. р. черенками латинськими. Однакже він напечатав тоді й нові стишки, в котрих проявлялись польські его симпатії. Так на переді свого збірника руских поезій помістив Костецький стих „*Nasza mołytwą*“, що починає ся словами:

Wo imia Otca i Syna —
To nasza mołytwą:
Jako Trojca, tak jedyna
Polszcza, Ruś i Łytwa.

²⁾ В „Зорі галицькій“ з р. 1855. напечатав Згарській свою повість під заголовком „*Анна Смохівська*“ (число 18—25).

и спровадивъ просвѣтнѣ нашѣ змаганя опять на ту дорогу, котрою ступали галицкѣ патріоты и письменники въ 1848. р. Сѣй народнѣй програмѣ оставъ ся Згарскій вѣрнымъ до кѣнца рокѣвъ сѣмьдесятыхъ.

Въ 1862. р. выдавъ Згарскій у Львовѣ двѣ поемы п. з. „Святый вечеръ“ и „Маруся Богуславка“. Одаткъ въ 1867. р. напечатавъ въ „Правдѣ“ (ч. 7—17) популярну розвѣдку п. з. „Народня философія, списана по народнимъ пословицямъ и приповѣдкамъ“, а въ 1868. р. писавъ ѣнъ въ сѣй часописи (ч. 1—13) про „слѣды поганської просвѣты на Руси ведля народнихъ пѣсень, повѣрокъ, сказокъ и историчныхъ записокъ“. Саме-тогдѣ замѣстивъ ѣнъ въ „Правдѣ“ гумористичне оповѣдане „Отець Юрій“ (ч. 17—19).

Опѣсля Згарскій ѣдвернувъ ся ѣдъ Русинѣвъ-народовцѣвъ и мало займавъ ся рускою литературою. Въ Коломыи надруковавъ ѣнъ (1873) у-друге „Народную русскую философію“, змѣнивши правопись а подекуды й мову ладомъ „книжнымъ“, а во Львовѣ выдавъ (1877) свои поезіѣ, перепечатавши въ бѣльшой части давнѣйші свои стихотворы, якѣ замѣщувавъ въ галицко-русскихъ часописяхъ¹⁾. Выдаючи сѣ поезіѣ давъ авторъ „молодымъ“ Русинамъ, се-бѣ-то народовцямъ, у „вступнѣмъ словѣ“ ось-таку науку: „Надѣюсь, що (мои поезіи) найдуть теплый пріѣмъ такъ у старыхъ, якъ и молодыхъ. Особливо послѣднимъ радъ бы я подати поетичну читанку, котра загрѣла бы тай заохотила ихъ до народной поезіи, въ духу вѣры, любви тай правды“. — Хочь отже Згарскій сподѣвавъ ся, що „старѣ“ и „молодѣ“ рады приймутъ его стихотворы, то мало хто добачавъ въ нихъ

¹⁾ Въ 1881. р. выдавъ Згарскій въ хосенѣ общества имени Качковского „Исторію галицкой Руси ѣтъ 1015. до 1093. года“. (Львѣвъ, 16^о, сторѣтъ 57.)

стѣйности литературної, изъ-за чого сей авторъ ставъ справдѣ писателемъ „забутымъ“. Ђдтакъ и красшій его поезіѣ, примѣромъ „Ворожка“, „Чернець онока“, котрымъ въ пятьдесятыхъ рокахъ письменній Руенны дивувались неначе творамъ знаменитымъ, являють ся теперъ здобуткомъ антикварскимъ, щѣ зберегае ся лише для памяти колишньої давнини.

Треба признати, щѣ у Згарского бувъ таланъ поетичный, тѣлько-жь крѣмъ людовыхъ переказѣвъ галицко-рускихъ не знавъ бнѣ украинської поезіѣ простонародной, та й не богато читавъ українскихъ творѣвъ письменныхъ. Про-те свѣтоглядъ Згарского естъ вузкій, щѣ не оживляе ся народными идеалами Руси-Украины.

Мѣжь поетичными творами Згарского визначуе ся поема „Святый вечеръ“, по-за-якъ въ нѣй малюе ся досыть природно вдача люду галицко-русского. Супроти злющого задираки Луця Костика ставить ся праведный дякъ Лука Денищакъ, котрого годованецъ Остапъ Погоройко полюбивъ Зосю, племѣнницю того Луця. Авторъ хотѣвъ написати поему идилличну, але зъявивъ по-найбѣльше балакане прозаичне, изъ-за чого сей его творъ лише въ тыхъ частинахъ подобае ся, де зображають ся народній звичаѣ й обычаѣ.

Высшу литературну стѣйность мае поема „Маруся Богуславка“. Авторъ взявъ собѣ основою историчну думу народну про Марусю, поибвну зъ города Богуслава, щѣ була бранкою пана турецкого и въ празникъ Воскресенія Христового сѣмьсотъ козакѣвъ зъ темницъ освободила. Она-жь сама не втѣкла зъ неволь, бо „птурчилась, побусурменилась для роскоши турецькой“¹⁾.

¹⁾ „Историческія пѣсни малорусскаго народа съ объясненіями Вл. Антоновича и М. Драгоманова“. Кіевъ 1874. Томъ I, стор. 230—233.

— Згарскій змалював картину бѣльше простору, по-за-якъ въ его поемѣ побѣчь Марусѣ, турецкого пашѣ и невольникѣвъ-козакѣвъ являє ся ще єи батько, пѣпъ Ефремъ, ѡдтакъ братчикъ Тишко й баба-ворожка. Въ гаремѣ у пашѣ выступає проти Марусѣ бранка Сади, що ѡдцуравшись вѣры стала жити якъ туркиня. Она дивилаєь заздро на Марусю, тому-що паша турецкїй руску пошадянку передъ всѣми гурисками найбѣльше полюбивъ. Маруся вбиває пашу, и зъ турецкого полона вызволяє триста козакѣвъ, а мѣжь ними й своего брата Тишка. Однакже она сама паде жертвою мести, по-за-якъ гуриска Сади єѣ вбиває. Ѳдтакъ козаки берутъ зъ собою тѣло Марусѣ и ховають середъ степу широкого. Поема кѣнчить ся згадкою за старого Ефрема, котрый ставши черцемъ, молитъ ся надъ могилою, що вкрыває порохъ его донѣ.

Поема „Маруся Богуславка“ єсть въ загалѣ досыть гарна: подѣя розвиває ся живо й кѣнчить ся трагично. Одначе додатковї эпизоды не всюды суть добре обдуманї; козаки же зъображають ся тутъ простыми здобышниками, а не славными воинами, що боролись про свободу й волю. Такъ отже сеєя поема вважає ся неначе малюнкомъ, котрый супроти оригїналу являє ся образомъ подекуды замазанымъ нестрыми барвами. Та й нѣгде правды дѣти, первѣтна дѣя затемнює ся чи-мало въ єѣй поемѣ изъ-за фантастичныхъ выдумокъ автора.

Такъ отже єї пїсьма Згарского суть памятникѣмъ давнѣйшого его запопадливого змаганя проти перевертнѣвъ, що занапашували рѣдну мову й литературу.

17. Степанъ Руданьскїй.

Сумно дивитись на зелене поле, що почорнѣло ѡдъ тучѣ й граду; та отъ, се почорнѣло не зелене поле, а ли-

хою долею запропастилось житє талановитого поета, щó вмеръ вѣ самомѣ цвѣтѣ вѣку, не дбждавшись жнива на своімѣ поли словеснѣмѣ. Се бувъ Степанъ Руданьскій, щó ставъ бы однимъ зъ першихъ поетѣвъ епичныхъ, коли-бъ вѣ лучшѣй доли живѣ довше на свѣтѣ. Про его жите знаємо лишє деякї дрѣбницѣ, якї подавъ вѣ „Зорѣ“ одинъ Украинець, щó пѣдписавъ ся псевдонимомъ „Одесить“¹⁾.

Степанъ Василевичъ Руданьскій родивъ ся на Подѣлю зъ семьѣ священнои. Учивъ ся вѣ духовнѣй семинарїи вѣ Каменци Подѣльскѣмѣ: вѣ бурєу вступивъ мабутъ около р. 1843., а вѣ 1855. р. вийшовъ изъ семинарїи. Вже вѣ бурєѣ дивились на Руданьского, якъ на поета; бурсаки спѣвали мабутъ не одну его пѣсню, а пѣсню „Повѣй, вѣтре, на Вкраину“ и теперъ спѣвають не-то бурсаки, але й простї люде. Пѣня ся була выпльвомъ его першои, и то нещасливои любви до якоиє красивой, але ледачои панночки вѣ Каменци. По-за-якъ поетъ бувъ вельми мученый споминками сеи любви, то й здоровле его що-разъ бѣльше розстроювалось.

Зъ Каменецкои духовнои семинарїи Руданьскій не хотѣвъ ити вѣ попы, але перейшовъ вѣ Петербургъ вѣ медико-хирургичну академїю. Скъичивши тамъ свою науку покинувъ онъ столицю зовсѣмъ слабый и около 1861. р. ставъ лѣкаремъ вѣ Ялтѣ вѣ Крыму. Переѣхавши вѣ Ялту перше всего задумавъ онъ купити собѣ невеличкїй кусень землѣ та збудовати хату. Хоча-жь спромѣгъ ся придбати собѣ кусокъ землѣ пѣдъ хату, то не довелось ему выстроить дому, тому-щó бувъ лѣкаремъ-„безсребренникомъ“. Вѣ Ялтѣ Руданьскій подруживъ ся зъ простою, зовсѣмъ не освѣченою дѣвчиною Явдохою, бѣдъ котрои

¹⁾ „Степанъ Василевичъ Руданьскій“. Деякї знадобы до его биографїи. („Зоря“, 1886; ч. 5. 6.) — Порѣвн. „Очерки исторїи укр. литер.“ Н. И. Петрова; стор. 443—447.

мавъ двоє дѣтей. Та годѣ було ему бути щасливимъ, коли тая дружина не розумѣла поета. А вже-жь въ кружку приятелѣвъ бувъ ѓнѣ говѣрливый та спѣвучій; се бувъ чоловѣкъ вельми симпатичной вдачѣ, котрого любили особливо бѣднї люде. Ѓнѣ бувъ високого росту, широкоплечїй, на видѣ поважный; карї очи єго свѣтились несказаною добротою, котра була найкрасшою признакою єго душѣ. Живѣ и одягавъ ся завѣгды просто; не долюблювавъ панѣвъ, та прихильавъ ся серцемъ до людей простыхъ. Занедужавъ бувало бѣднїй чоловѣкъ, то Руданьскїй сейчасъ ему помагавъ, а грошей не бравъ.

По селахъ збиравъ ѓнѣ пѣснї та заводивъ ихъ самѣ въ ноты: спѣвавъ дуже гарно и любивъ украиньскїй спѣвы, особливо стародавнї. Вмѣвъ добре деклямувати, знавъ „Кобзаря“ на память и бесѣдуючи приводивъ часто то одинѣ, то другїй стихъ, щобъ тымъ справдити свои слова.

Руданьскїй любувавъ ся въ творахъ класичной старовины, особливо-жь читавъ Гомера въ ориґиналѣ; знавъ добре такожъ мову єврейську и збравъ чи-мало книжокъ по исторїи и географїи царства Фараонѣвъ. Ѓдтакъ писавъ богато, однако не все доводилось ему, скѣнчити почату роботу.

Нещасливе житѣ семейне, та ненастаннї заходы коло недужихъ похитнули єго здоровлє, щѣ ѓдѣ давна вже було слабе; ѓдтакъ лихї люде не давали ему жити супокѣйно. Проте холодна безнадѣйнѣсть залягла єго душу: ѓнѣ и не живѣ уже, а доживавъ свого вѣку¹⁾. Не чувъ нѣхто вже нѣ єго пѣснї, нѣ щирѣ розмовы; за душею небавомъ почало болѣти й тѣло. Руданьскїй умеръ въ 1873. р., не доживши й сорѣжого року. Єго поховали на щотѣ городскїй, та отѣ, на єго могилѣ не поставили нѣ хреста, нѣ огорожѣ.

¹⁾ „Зоря“, 1886; число 6., стор. 95.

Руданській з'явився поетомъ у-перве въ 1861. р., помістивши въ Петербургскої „Основѣ“ отъ-сї лиричній пѣснѣ: „Гей, гей, воли!“ „Повѣй вѣтре!“¹⁾ „Не кидай мене!“ „Ластѣвка“, „Нѣчь-у-нѣчь“²⁾, „Сны“³⁾. Але-жь ще въ 1860. р. подавъ Руданській въ цензуру цѣлый збѣрникъ украинськихъ поезій пѣдъ назвою „Спѣвомовки“⁴⁾, одначе за житя не дѣждавъ ся виданя сихъ стихотворѣвъ. Мабуть цензура не дозволила тогдѣ друковати того збѣрника, изъ-за чога Руданській напечатавъ тї шѣсть пѣсень въ „Основѣ“.

„Спѣвомовки“ выдавъ по смерти автора Н-й Г-ъ Во-лынскій [Олена Пчѣлка] (Кївъ 1880)⁵⁾, котрый у своѣмъ „прислѣвѣ“ про сї творы Руданского мѣжь-иншимъ отъ-се написавъ: „Бачимо мы въ ихъ и дотепнѣсть, талановитѣсть, тѣшитъ насъ у ихъ и мова вдатна... „Трудно думы веѣ разомъ сплодити!“ мовивъ Руданскій, чуючи вже смерть надъ собою, — и певне, що не мало ихъ, готовыхъ объявити ся у поетичныхъ утворахъ, занѣсъ Руданскій у могилу. Але не при згасанню життя, а ще при повному цвѣту його можна було з'ясувати тї думы, що роили ся въ здатнѣй козацкѣй головѣ, и забагатити прагнущу свѣжої допомоги украинську пьсьмовнѣсть. Можна було бѣ, — та ба!“ (стор. 7. 8.)

Межи стихотворами сего невеличкого збѣрника вы-значують ся именно отъ-сї: „Моя смерть“ (стор. 11—14), „Наука“ (15—19)⁶⁾, „До дуба“ (22—24), „Пяниця“ (27—29),

¹⁾ „Основа“, 1861; январь, стор. 95. 96. — ²⁾ *ibid.*, февраль, стор. 49—53 — ³⁾ *ibid.*, августъ, стор. 32. — Въ календарѣ „Львовянинъ“, выданѣмъ 1862 р накладомъ М. Коссака, надруковано одну поезійку Руданского п. з „Ластѣвка“ (стор. 86.).

⁴⁾ „Спѣвомовки“ — се-бѣ-то „спѣвы въ мовѣ“, або „поезїѣ“.

⁵⁾ Н. Г. Волянскій выдавъ двацять ѓсѣмъ спѣвомовокъ.

⁶⁾ Н. И. Петровъ замѣчае, що спѣвомовка „Наука“ своимъ

„Вѣщій Олегъ“ (37—45), „Нѣ зле, нѣ добре“ (58—59). Хоча-жь въ деякихъ „спѣвомовкахъ“ поеть жалкувавъ ся на свое безталанѣ, то таки заявивъ онъ, що его пѣснѣ ѣ по смерти его жити-муть, що кожда „щѣлочка¹⁾“ полетить жива, якъ та пчѣлочка, и въ сотнѣ-тысячѣ переплодитъ ся“. („Моя смерть“, стор. 11.)

Небавомъ пѣсля сего виданя „спѣвомовокъ“ зъявлялись новѣ стихотворы Руданьского. Такъ въ „Кіевскѣй Старинѣ“ 1882. р. напечатано „спѣвомовку“ п. з. „Обманутый солдатъ“ [„Обдуреный москаль“] (іюнь, стор. 557. 558), а въ 1883. р. замѣщено въ сѣмъ журналѣ два стихи: „Спѣлка“ и „Мазуръ у болотѣ“ (февраль, стор. 471—473)²⁾. Одтакъ въ 1884. р. надруковано въ „Зорѣ“ (ч. 7) спѣвомовку п. з. „Одважнѣ жиды“, а въ „Новѣмъ Зеркалѣ“ (1884. 1885. р.) замѣщено три новѣ спѣвомовки („Розпятый жидъ“, „Баранъ“, „Щѣ кому хибує“) и перепечатано чотыри давнѣйшіе стихи Руданьского. Въ 1886. р. надруковано въ „Зорѣ“ (ч. 2) вельми гарный стихъ сего поэта п. з. „Пѣсня крѣпачки надъ дитиною“. Опѣсля Евгеній Олесницкій зѣбравъ все дотѣль печатанѣ поетичнѣ творы Ст. Руданьского и выдавъ ихъ въ „Руско-украинскѣй библіотецѣ“ (Львѣвъ 1886). Въ сѣмъ збѣрнику находить ся 37 спѣвомовокъ.

Найкрасшѣ суть тѣ „новѣ спѣвомовки“, щѣ ихъ надруковавъ Иванъ Франко въ „Зорѣ“ 1886. р. въ числахъ 11—24. Онъ дѣставъ бувъ въ Кіевѣ (на веснѣ 1886. р.)

змѣстомъ подѣбна до „Пѣсни Еремушкѣ“ Некрасова, мѣжь-тымъ коли спѣвомовка „Пяниця“ нагадує стихи Кольцова. („Очерки исторіи украинской литературы“, стор. 444. 445.)

¹⁾ Щѣлка, щѣлочка — стрѣчка, вѣршь.

²⁾ Въ калѣндарѣ товариства „Просвѣта“ на рѣкѣ 1884., щѣ его зложивъ Василь Лукичъ, надруковано чотыри спѣвомовки Руданьского: „Спѣлка“, „Обдуреный Москаль“, „Мазуръ въ болотѣ“ и „Могила“ (стор. 38. 39.)

оригінальну рукопись „співомовок“, въ котрій на першій картці замѣщено заголовокъ: „Співомовки Винка Руданського, 1859—1860. Петропиль“. Вършѣвъ зъ року 1859. єсть 26; першій вършь „Богдай тебе!“ зъ датою „26. сентября“. Зъ року 1860. походить проча найбольша часть збѣрника. Осъ єи змѣсть: „Вѣщій Олегъ“ зъ датою „15. генваря“; за симъ иде „Игѣръ Сѣвирекій“ с. є. „Слово о полку Игоревѣмъ“ зъ датою „10. февраля“. Послѣ „Пресливля“ слѣдує старорускій текстъ „Слова“, розбитый на стихи, на одной, а метричный перекладъ Руданського на другій сторонѣ. Иде за симъ на одной сторонѣ генеалогічна таблица п. з. „Рѣдъ князѣвъ, котрыхъ споминає Слѣва“, а дальше на 5 карткахъ читаємо 20 замѣтокъ, — всьо мовою украинською. Одаткъ слѣдують историчні поеми: „Мазєпа, гетьманъ украинскій“ зъ датою „17—18. марта“; „Иванъ Скоропада“ зъ датою „6—7. іюня“; „Павло Полубутокъ“ („8. іюня“); „Вельяминъ“ („9. іюня“); „Павло Апостоль“ („10. іюня“); „Минихъ“ („12—13. іюня“). Кѣнчить ся збѣрка зновъ дрѣбными вършами, мѣжь котрыми вызначує ся співомовка „Моя смерть“.

Иванъ Франко хѣснувавъ ся ще другою рукописною збѣркою „співомовок“, яку одержавъ бувъ ѡдъ Павла И. Житецкого зъ Кієва. Сю збѣрку зладивъ Руданскій въ 1859. р., замѣстивши въ нѣй 60 „співомовок“, щѣ въ бѣльшій части нѣгде не були печатані. Одаткъ всякій тямущій Українець зъявить Франкови „спасибѣгъ“ изъ-за того, що ѡнъ придбавши первѣстный текстъ „співомовокъ“ надруковавъ въ „Зорѣ“ 55 сихъ вършѣвъ.

„Співомовки“ мають по-найбѣльше прикмету поезіѣ епичной, малюючи живыми барвами картины зъ побуту люду украинського¹⁾. Авторъ любувавъ ся именно въ а-

¹⁾ Про „співомовки“ пише „Одесситъ“, що се суть неве-

некдотахъ и казкахъ поетичныхъ; про-те корыстувавъ ся мовою ядренистою и розкрывъ въ сихъ писаняхъ всю глѣбнѣ гумору украиньского. Деякі поетичні казки Руданьского суть такъ гарні, що мають вышу литературну стѣйність бѣдъ приказокъ Гребѣнки. Мѣжь тыми казками й анекдотами вызначують ся именно отъ-сї: „Чи високо до неба?“ („Зоря“ 1886, ч. 12); „Пирѣгъ“, „Лошакъ“ (ч. 13); „Чи голосна церква?“ (ч. 18); „Убитый жидъ“ (ч. 20); „Вареники“, „Три жиды“ (ч. 21); „Гуменный“, „Мошко ассесоръ“ (ч. 22); „Аршинъ“ (ч. 23); „Спасибѣ“ (ч. 24). — Деякі изъ тыхъ анекдотъ списавъ авторъ на основѣ давнѣйшихъ казокъ; такъ спѣвомовка „Три жиды“ уважае ся переспѣвомъ казки Степана Писаревского „Крути, Панько, головою“; — одначе въ бѣльшой части сї стихотворы Руданьского суть скрутявымъ переспѣвомъ казокъ людовыхъ, зъ-помѣжь котрыхъ деякі й въ Галичинѣ суть звѣстні¹⁾. А вже-жь мѣжь „спѣвомовками“ находятъ ся такожь творы оригинальнї; н. пр. „Глухїй и губатый“, „Окуляры“. („Зоря“, ч. 15. 16., стор. 253) и и. Про вдачність „спѣвомовокъ“ доволѣ буде сказати, що деякі зъ нихъ, якъ пѣснѣ, перейшли въ уста народу.

Крѣмъ епичного твору „Вѣщїй Олегъ“ звѣстнї намъ ще двѣ историчнї поемы н. з. „Мазепа, гетьманъ украиньскїй“ и „Павло Полуботокъ“. Напечатавъ ихъ Василь Лукичъ (Володимиръ Левицкїй) у своѣмъ литературнѣмъ збѣрнику „Ватра“ (стор. 13—20; 37—39). Въ поемѣ „Мазепа“ зъявивъ авторъ подекуды

личкїй вѣршовїй оповѣданя, котрыхъ основа майже завсѣгды взята зъ устъ народа, а въ котрыхъ такъ и блищить здоровый, ясный украиньскїй гуморъ. („Зоря“ 1886, ч. 5., стор. 79.)

¹⁾ Порѣвн. спѣвомовку „Спасибѣ“. („Зоря“, 1886; число 24., стор. 401)

великій таланъ поетичный, тѣлько-жъ наблюдавъ ѓнъ вельми бережливо историчну правду, изъ-за чого се его писане являє ся бѣльше историчнымъ оповѣданємъ, нѣжъ творомъ епичнымъ. ѐдтакъ и поема „Павло Полуботокъ“ єсть справдѣ хроникою, одягнуеною въ поетичну форму.

А вже-жъ найбѣльше славу зъєднавъ собѣ Руданьскій перекладомъ Гомеровон Илїяды. ѐнъ переложивъ дванацять пѣсень сего безмертного грецького стихотвору¹⁾, однакже въ „Правдѣ“ надруковано тѣлько єѣмъ пѣсень (I. III. V. VI. VII. VIII. IX). Про перекладъ Илїяды писавъ Руданьскій (15. цвѣтня 1869) до Виктора Ковалева отъ-се щѣ слѣдує: „Пытаєте ся мене за мою Илїяду, такъ що-жъ? Я тѣльки выправивъ и пославъ первую пѣсню, — и щѣ тамъ Кїєвляне зробили зъ нею, до сего часу нѣчого не знаю. Дальше первой пѣснѣ я своего сырого переводу не выправлявъ, и не можу выправлять, поки скѣльки небудь не розберу стародавнихъ преданїй арїйськихъ и не-арїйськихъ племенъ, изъ которыхъ выкувавъ ся грецькій народъ и грецькая миѣология временъ Омира. Дѣло не легке при плохенькихъ книжкахъ, а все таки надѣюсь щѣ-небудь розѣбрати. А поки-що пѣжду, щѣ скажуть Кїєвляне, и щѣ скажуть земляки про первую пѣсню, коли ѣѣ удасть ся имъ напечатать“²⁾. Въ другѣмъ листѣ до Ковалева (безъ даты) замѣчає Руданьскій, щѣ „Омирова Илїяда повзе черепахою“, щѣ ѓнъ „урывками дотягнувъ тѣльки другу пѣсню и то тѣльки до половины“³⁾. — Видно отже, щѣ украиньскій перекладчикъ вельми бережливо заходивъ ся коло своего дѣла, поки не пустивъ у свѣтъ першу пѣсню Илїяды.

¹⁾ „Зоря“ 1886, ч. 8; стор. 136.

²⁾ *ibid.*, ч. 6., стор. 96.

³⁾ *ibid.*, стор. 97.

Въ листѣ до одного своего пріятеля Руданьскій написавъ отъ-сю замѣтку про ритмику своего перекладу: „Що-до розмѣру, то я бѣльшу половину 1862. року бивъ ся зъ сею первою пѣснею, перекладаючи ѣѣ и на екса-метры и на рѣжній розмѣры нашихъ думъ та пѣсень, и кожний разъ пѣдъ кѣнець сеи пѣсенѣ доходивъ до того, що узятый розмѣръ мѣй не годить ся. На-послѣдокъ взявши собѣ въ думу, що Омира при довгѣмъ розмѣрѣ грѣхъ и доповняти лишними словами, а при короткѣмъ розмѣрѣ де котрѣй придатнѣй Омировѣ слова пѣдъ нашу мову не пѣдходячѣй не грѣхъ и пропустити або замѣнитъ ихъ нашими короткими пѣдходящими словами, я въ кѣнци 1862. року попробувавъ отъ-сей короткѣй розмѣръ, и бѣнъ такимъ придавъ ся легкимъ, що я до кѣнця 1863. року пройшовъ увесь дословный переводъ Илїяды. Розмѣръ сей, якъ бѣнъ не простый, а его наслухать ся можна и въ приказкахъ игровыхъ и въ приспѣвкахъ колысковыхъ и въ пѣсеняхъ звычайныхъ веселыхъ и сумныхъ, и такѣй розмѣръ якъ-разъ и годить ся для переводу Омировой мовы...“¹⁾

Руданьскій выбравъ собѣ вѣршь дванацяти-силѣбный, котрый цезурою дѣлить ся на двѣ половины. Од-такъ въ поодинокихъ вѣршахъ добачаемо сумѣшь трохе-ѣвъ зѣ спондеями, ямбами и амѣбрахїями.

Подаючи землякамъ першу пѣсню Илїяды въ „Правдѣ“ (1872) перекладчикъ заявивъ, що коли имъ сеся пѣсня подобае ся, то бѣнъ на ходу двохъ лѣтъ зможе имъ выправитъ и поставитъ цѣлую Илїяду²⁾. Вже два роки

¹⁾ „Правда“, 1872; число II., стор. 50.

²⁾ *ibid.* — Василь Лукичъ (Володимиръ Левицкїй) заявивъ, що бѣнъ у покойного Володимира Барвѣньского бачивъ дванацять пѣсень Илїяды въ перекладѣ Руданьского. („Зоря“, 1886, ч. 8., стор. 136.) Мѣжь-тымъ Иванъ Франко довѣдавъ ся бѣдъ Ива-

передше (1870) Микола Костомарѣвъ похваливъ перекладъ Руданьского и казавъ дѣла не покидати. Тодѣ бо приѣхавъ Костомарѣвъ въ Ялту и навѣстивъ свого приятеля, Руданьского, котрый ему читавъ частину Иліяды¹⁾. Одначе перекладчикъ не дѣждавъ ся печатаня дальшихъ частинъ свого твору; третю бо пѣсню Иліяды помѣщено въ „Правдѣ“ 1875. р. по смерти Руданьского. Въ сѣмъ VIII. рѣчнику „Правды“ надруковано ще шесту пѣсню, а въ IX. рѣчнику (1876) — пятау пѣсню; ѡдтакъ въ X. рѣчнику (1877) напечатано сему, осьму и девятау пѣсню.

Перекладъ Иліяды, щѣ его зладивъ Руданьскій, вызначае ся гарною мовою и вѣрнымъ схопленемъ мысли оригіналу. Тѣлько-жь епична ширѣнь тексту грецкогo втратила чи-мало залишенемъ гексаметра и скороченемъ вѣршу, изъ-за чого именно зложені слова первѣстного тексту годѣ було иногдѣ переложити на мову украиньску. Такожъ непотрѣбно зручивъ авторъ деякі имена власні; н. пр. Музу назвавъ ѡнъ Спѣвою, Гадесь — Невидомъ и т. и. Одначе въ загалѣ сей перекладъ есть цѣннымъ здобуткомъ для нашої литературы, въ котрѣй до недавного часу мало було переспѣвѣвъ памятникѣвъ клясичныхъ.

Руданьскій намагавъ ся перевести на мову украиньску такожъ Енеиду римского поета Вергілія. Въ семѣмъ рѣчнику „Правды“ (1874) помѣщено въ перекладѣ частину першої пѣснѣ „Енеянки“²⁾. — Ѡдтакъ Рудань-

на Мандычевского, щѣ ѡнъ на жадане Кіевлянѣ ѡдобравъ (1880) рукопись Иліяды ѡдъ професора Юліяна Романчука, (у котрого тогдѣ хоронились рукописи редакціѣ „Правды“) и переславъ еѣ до Кіева. („Зоря“ 1886, ч. 7., стор. 120).

¹⁾ „Зоря“, 1886; ч. 6., стор. 94

²⁾ „Правда“, 1874; ч. 5., стор. 192—196. Тутъ помѣщено сто вѣршѣвъ, послѣднихъ першої пѣснѣ.

скій перекладавъ „Демона“, поему російского поэта Михайла Лермонтова. Тільки-жъ онъ еи не выкѣнчивъ, изъ-за чого Гетьманецъ (Михайло Старицькій) виправивъ сей перекладъ и доповнивъ тее, щѣ подекуды не було ще переложено. Опѣсля надруковано украиньскій перекладъ въ „Правдѣ“ 1875. р. пѣдъ заголовкомъ: „Демонъ, поема Лермонтова. Зъ великоруской мовы переложили Руданьскій и Гетьманецъ“ (ч. 19—22)..

Зъ непечатаныхъ доси творѣвъ Руданьского находить ся въ рукописи у одного Украинця въ Кіевѣ шутлива поема „Вѣйна жабъ зъ мышами“, переложена зъ тексту грецкого. Про сю поему спѣмнувъ Руданьскій въ листѣ до В. Ковалева, кажучи, що хѣснувавъ ся „Жабомышодраковкою“ Константина Думитрашка¹⁾. Въ 1884. р. оповѣдавъ Нѣщиньскій Иванови Франкови про два ешитки поезій Руданьского, котрѣ по его смерти лишились въ рукописи, и котрѣ самъ Нѣщиньскій мавъ въ рукахъ. Особливо вызначувалась мѣжь ними — по словамъ Нѣщиньского — поема „Царь Соловей“²⁾.

Изъ сего огляду видно, що Руданьскій чи-мало написавъ стихотворѣвъ, одначе изъ-за своего лихолѣтя не спромѣгъ ся на те, щобы свои поезіѣ напечатавъ въ одной збѣрцѣ. Пѣрвалоє цѣнне намисто и порозсыпувались дорогіѣ жемчуги: деякіѣ найшлись сейчасъ и збереглись ѣдъ загибели, иншіѣ-жъ покотились геть далеко, такъ що годѣ ихъ доси зѣбрати.

¹⁾ „Зоря“, 1886; ч. 6., стор. 97. — Руданьскій просивъ своего приятеля В. Ковалева, щѣбъ ѣиъ перекладъ поемы „Вѣйна жабъ зъ мышами“ передавъ Петрови Нѣщиньскому въ Одессѣ, щѣ „на гречеськомъ словѣ, якъ кажуть, самого Грека ззѣвъ“. („Зоря“ 1886, ч. 6., стор. 97.)

²⁾ „Зоря“, 1886; ч. 6., стор. 96. — Окромъ письменника Руданьскій бувъ ще й талановитымъ рисовникомъ. („Зоря“ 1886, ч. 8., стор. 135.)

18. Исидоръ Воробкевичъ (Данило Млака)¹⁾.

Хоча въ галицкѣй Руси вже въ 1848. р. поблагословилося на свѣтъ, то все-таки изъ-за густыхъ мракъ не могло зъявитись ясне сонце. Мъжь-тымъ нѣчь-дрѣмота обгортала пѣтьмою зелену Буковину, та ажъ въ начатку рокѣвъ шѣстьдесятыхъ крѣзь темряву выринули двѣ зѣрки, щѣ заблимали яснымъ сяєвомъ надъ Прутомъ и Черемошомъ. То не двѣ зѣрки засяли на темному небѣ: то два поеты Осяпъ Федьковичъ та Исидоръ Воробкевичъ зъявились на Буковинѣ, щобы спящу землю пробудити пѣсеню воскресною.

Исидоръ Воробкевичъ родивъ ся 5. мая 1836. року въ Чернѣвцяхъ, де отецъ его Иванъ въ лицею бувъ професоромъ философїи и катихитомъ. Родина Воробкевичѣвъ походить зъ Литвы. Прадѣдови Исидора не хотѣлось терпѣти насильства на Литвѣ за-для православной вѣры, и ѳнъ зайшовъ на Буковину, де бувъ парохомъ въ Лукахъ. ѳнъ звавъ ся Скульскїй Млака де Оробоко, и ажъ дѣдъ Исидора, Михайло, спонуканый епископомъ Даниломъ Власовичемъ, змѣнивъ назву Оробоко на „Воробкевичъ“. А вже-жь Исидоръ Воробкевичъ не покинувъ того прѣзвища и ставъ нимъ хѣснуватись въ литературныхъ своихъ творахъ, пѣдивсючи себе назвою „Данило Млака“.

Крѣмъ Исидора було у родителѣвъ ще двое молодыхъ дѣтей: сынъ Григорїй (род. 1838. р.), звѣстный

¹⁾ Важнѣйша литература. — „Исидоръ Воробкевичъ“ [Данило Млака] („Родимый Листокъ“, письмо литературно-научное“. Издатель и отвѣтательный редакторъ Николай М. Огоновскїй. Черновцы 1881; годъ III; число 17., стор. 263. и 264. — „Исидоръ Воробкевичъ“. Юбилейна споминка. Статья д-ра Стефана Смаля-Стоцкого въ „Зорѣ“, 1887; ч. 11., стор. 193. и 194. — „Izydor (Daniło Młaka) Worobkiewicz“ — статья Володимира Масляка въ Краковскѣй польскѣй часописи „Nowa Reforma“ 1887 (29. мая).

въ рускѣй литературѣ пѣдъ псевдонимомъ „Наума Шрама“, и дочка Аполонія. Змалку втратили они матѣрь (1839) и батька (1845), и жили у свого дѣда Михайла Воробкевича, протопопа въ Кѣцмани, по-за-якъ дѣдъ и бабка заступили имъ у всѣмъ родителѣвъ. Бабка Параскева, зъ роду Яновичѣвъ, була мудра старосвѣтска женщина: она-то розказувала своимъ внукамъ всѣлякѣй казки й спѣвала имъ пѣснѣ народнѣй, — повѣдала имъ про Туркѣвъ, якъ они Русь руйновали, про Кіѣвъ, про козацѣвъ, и ѳд-такъ учила внукѣвъ любити руску бесѣду, руску пѣсню, рускѣй нарѣдъ, она вчила ихъ того, чого имъ школа подати не могла. Опроче въ Кѣцмани бувъ завѣдателемъ горѣшнѣой церкви ихъ вуйко, Василь Юзарковскѣй, щѣ оженивъ ся зъ дочкою бабки Параскевы — зъ Домкою. Батько єго бувъ родомъ зъ Украины, и передъ салдатами скривъ ся на Буковину. Василь бувъ тѣломъ велить, а якъ стане бувало оповѣдати про козацтво, про Залѣзняка та Гонту, то отъ видишь передъ собою справдѣшнѣого Запорожця¹⁾. Такъ отже Исидоръ и Григорій учились исторіѣ рѣднои зъ живыхъ образѣвъ.

Бабка Параскева подарувала малому Исидорови червѣничикъ изъ свого намѣста на першу скрипку, а дѣдъ спонукувавъ єго вчитись музики й спѣву. А вже-жъ бабчинѣй оповѣданя й пѣснѣ були неначе искрою, щѣ тлѣла въ молодечѣй души Исидора, поки не запалахкотѣла яснымъ поломямъ. Проте за-вѣ-дяки спѣмнувъ пѣзнѣйше Данило Млака про свою бабку въ однѣй думцѣ, присвячуючи єи памяти отъ-сю згадку:

Неразъ бабуся — най царствує —

Минѣ, якъ бувъ ище малымъ,

Прядучи кужѣль вечерами

¹⁾ Порѣвн. статью д-ра Смалія-Стоцкого въ „Зорѣ“, 1887, ч. 11.

У пѣсть передь Рѣздвомъ святымъ
 При ватрѣ голосомъ миленькимъ,
 Мовь та зазулька у гаѣ,
 Розказувала про лицарѣвъ
 И триголовни змиѣ,
 Щѣ тамъ за моремъ десь далеко
 Живущу воду стережуть, —
 И про дѣвчата злотокося,
 Щѣ ночами Днѣпромъ плынуть...
 Бабуся вмерла, а мѣй волосъ
 Вже наче снѣгъ припорошивъ...¹⁾

Скѣнчивши нормальну школу въ Чернѣвцяхъ Исидоръ учивъ ся въ тамошнѣй гимназiи. Коли бувъ въ высшѣй гимназiи, то навчивъ ся грати на скрипцѣ и ставъ списувати собѣ гарнi стижки въ своѣмъ дневнику (1855. и 1856. р.), спершу нѣмецкi, якi попались въ руки²⁾, а ѣдтакъ и рускi.

Зѣ школѣ Исидоръ не вынѣсь знаня рускои мовы, хочъ уже ѣдъ 1851. р. Якѣвъ Воробкевичъ далекий его крѣвнякъ, чоловікъ вельми освѣченый, учивъ въ Черновецкѣй гимназiи руского (се-бѣ-то церковно-славянського) языка. Въ школѣ вчили розпѣзнавати кирилськi буквы великi та малi и лишъ дечого про части мовы та ихъ ѣдмѣну. Исидоръ не вчивъ ся й того въ гимназiи, а знавъ тѣлко тее, щѣ переймивъ у дѣда Михайла зъ псалтыри та часослова. Та отъ, мертвота такои науки не припала хлопцеви до вподобы; живе народне слово, западало на саме дно молодечого серця. Въ Черновецкѣй духовнѣй семинарiи, куды прийняли Исидора вже по

¹⁾ „Правда“, 1867; ч. 23.

²⁾ Исидоръ Воробкевичъ списувавъ собѣ тогдѣ мѣжъ иншими такожъ пѣснi изъ збѣрника „Kosakenlieder von F. Prinzhausen“ (Leipzig 1846).

уконченю пятой класы гимназіяльной, бувъ префектомъ и учителемъ церковно-славянскаго языка Стефанъ Носевичъ. Се бувъ знаменитый спѣвакъ, що знавъ богато рускихъ пѣсень народныхъ. Молодой Исидоръ списувавъ собѣ тоті пѣснѣ, и переспѣвувавъ вразъ зъ братомъ и зъ другими товаришами-питомцями. А бувъ у него именно одинъ товаришъ Исидоръ Мартиновичъ, що рѣвно якъ онъ ѿчувавъ красу народныхъ пѣсень и вельми ними любовавъ ся. Мартиновичеви попавъ ся въ руки збѣрникъ пѣсень Жеготы Павлого¹⁾, и ѿтакъ Исидоръ Воробкевичъ переписувавъ собѣ рускій пѣснѣ. Небавомъ опѣсла дѣставъ онъ збѣрникъ Вацлава зъ Олеська²⁾ и дѣзнавшись про чудову красу поезіѣ людовой почавъ онъ въ часѣ вакацій шкѣльныхъ (1857. и 1858. р.) збирати рускій й румынскій пѣснѣ народній на Буковинѣ. Тодѣ читавъ онъ „Лѣрвака зъ надъ Сяна“ (Перемышль 1852), творы Тимка Падуры³⁾, Микола Устіяновича и Скитъ Манявскій Могильницкого. Ті поезіѣ займили зъ-глубока душу Исидора и ѿтакъ почавъ онъ 1858. р. писати свои стишки й укладати ихъ пѣдъ ноты. На вакаціѣ и свята бувавъ онъ въ домахъ священникѣвъ, де спѣвавъ свои пѣсеньки; они подобались чи-мало, ба, ихъ переписувано, и се спонукувало его, дальше займатись поезією.

Въ 1862. р. бувъ Исидоръ въ Старыхъ Мамаѣвцяхъ на весѣлю у священника Прокоповича. Тамъ зустрінувъ ся онъ зъ д-ромъ Юліаномъ Никоровичемъ, котрый почувши его пѣснѣ розговоривъ ся зъ нимъ про Шевченка,

1) Żegota Pauli, „Pieśni ludu ruskiego w Galicyi“. Tom I. II. Lwów 1839—1840.

2) Waclaw z Oleska, „Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego“. Lwów 1833.

3) „Pienia Tomasza Padury“. Lwów 1842.

Шашкевича, Устіяновича, Федьковича и въ загаль про тогдѣшне литературне змаганє Русинѡвъ. Ђдтакъ Никоровичъ просивъ Воробкевича, щобы передавъ єму творы своєи музи, и въ 1863. р. помѣстивъ Дѣдицкїй въ литературнѡмъ збѡрнику „Галичанинъ“ (1863, книга I., выпускъ II., стор. 18—19) першїй стихотворы „Исидора Воробкевича“ п. з. „Думки изъ Буковины“ (I—V)¹⁾. Ђдтакъ письменнїй творы Исидора Воробкевича появлялись часто майже вѡ всѣхъ часописяхъ и журналахъ галицко-рускихъ, въ котрыхъ авторъ пѡдписувавъ себе псевдонимами „Данило Млака“, „Морозенко“, „Демко Маковѣйчикъ“ и „Семень Хрѣнь“.

Якъ Исидоръ Воробкевичъ скѡнчивъ науки богословія (1860), то въ 1861. р. высвящено єго въ іереѣ, и ѡдтакъ ставъ ѡнъ приходскимъ священникомъ въ Давидѡвцяхъ, а опѣсля въ Рускѡй Молдовицѣ. Мѣжь-тымъ займавъ ся ѡнъ не тѡлько поезїєю, але й музикою та й малярствомъ; скомпонувавъ именно деякїй музикальнїй творы, котрї прихильно оцѣнила критика. Здобувши собѣ ѡдтакъ въ Вѣденскѡй консерваторїи свѣдоцтво професора науки гармонїѣ, генерального баса и контрапункту, Воробкевичъ одержавъ (1868) мѣсце учителя спѣву хорального въ грецко-орїентальнѡй духовнѡй семинарїи зъ титуломъ и характеромъ професора теологїѣ.

Исидоръ Воробкевичъ почавъ литературну свою дѣяльнѡсть въ 1863. р. Въ сѣмъ роцѣ замѣщено (якъ выше сказано) пять єго думокъ въ „Галичанинѣ“, котрї изъ-за

¹⁾ Тї пять думокъ написавъ И. Воробкевичъ въ 1862. р. — Въ третѣмъ и четвѣртѣмъ выпуску першої книги „Галичанина“ зъ р. 1863. замѣщено отъ-сї ѡсѣмъ думокъ „Данила Млаки зъ Буковины“: 1. То нашї любї высокї Карпаты; 2. Розлука козака; 3. Козакъ и зазуля; 4. Чому Русинъ плаче? 5. Гдє сердце мое? 6. Мельнички дочка; 7. Фата Морѣана и 8. Мое сердце безъ весноньки. (стор. 5—8.)

гарного складу и тужливои прикметы вподобались въ загалѣ. О́дтакъ не минувъ нѣ одинъ рѣкъ, въ котрѣмъ Воробкевичъ де-чого-бъ не написавъ. Особливо въ другѣмъ рѣчнику „Правды“ (1868) напечатано богато лиричныхъ и эпичныхъ его стихотворѣвъ, изъ-за чого имя „Данила Млаки“ стало звѣстнымъ не-то въ Галичинѣ и на Буковинѣ, але й на Украинѣ. Про-те Осипъ Федьковичъ, бажаючи звеличити имя своего земляка, написавъ стихъ „до Данила Млаки“, де мѣжь-ишимъ отъ-се сказавъ:

Я на Тебе, якъ на Бога
 Пою-уповаю;
 Свѣти, батьку, свѣти свѣтло —
 Бо я вже не вспѣю; —
 Свѣти правду, свѣти вѣру,
 Любовь и надѣю
 По тѣй нашѣй Буковинѣ —
 Най люде побачуть!¹⁾

До краснихъ лиричныхъ его творѣвъ належать „думки“ и „пѣснѣ“, якъ: „Гуцуль-сиротина“²⁾, „На чужинѣ“³⁾, „Згадка старини“⁴⁾, „Сумнѣ веснянки“⁵⁾, „Бужане“⁶⁾, и и. Въ сихъ стихахъ авторъ высказуе бажане лучшей долѣ, або й споминае про теперѣшнѣ злиднѣ народнѣ. Онъ бажавъ добути воды живущои, ѡдъ котрой мертвѣ рускѣ сердца могли-бъ ѡдживати⁷⁾.

Подекуды повертають въ его думкахъ тѣ гадки, якѣ давнѣйше высказавъ Шевченко; одначе Млака вмѣ

1) „Правда“, 1868; ч. 14; стор. 166. 167.

2) „Нива“, 1865; ч. 4, стор. 60. 61.

3) „Правда“, 1868; ч. 2, стор. 15. 16.

4) *ibid.*, ч. 20; стор. 233. 234.

5) *ibid.*, 1875; ч. 6., стор. 209. 210.

6) *ibid.*, ч. 8; стор. 292. 293.

7) *ibid.*, 1868; ч. 18, стор. 210.

погодити свѣй подивъ для бѣльшого поета зѣ самостѣйною проявою своєї поетичной вѣдчѣ, изъ-за чоґо й тужливѣ его поезіѣ мимо деякихъ слѣдѣвъ вѣправного пересѣвѣ думокъ Шевченковихъ уважають ся творомъ ориґинальнимъ.

Выше стоить Млака въ нашѣй литеравурѣ яко поетъ епичный. Найцѣннѣйшимъ здобуткомъ для нашей письменности суть дрѣбнѣйшѣй его творы епичнѣ, се-бѣ-то балады. Сюды належать именно стихотворы: „Кифоръ и Гануся“¹⁾ — и „Мертвецъка и бѣчна гульня“²⁾. Але-жь и бѣльшѣй поемы приносять честь имени Данила Млаки. Мѣжь ними вызначае ся „Гостинець зъ Боснѣ“³⁾. Подѣя сей поемы є проста, але вельми природна й тужлива. Ось и змѣсть сего гарного стихотвору: Надъ Черемошомъ стоить хатчина похила, мовъ той дѣдъ старый, а въ нѣй живе стара вдова: звали єѣ „Зѣльничкою“ изъ-за того, що збирала зѣлє, котрымъ подавала пѣльгу людямъ недужимъ. Зъ нею живѣ єи меншѣй сынъ, Иваномъ звавъ ся; онъ бувъ высокѣй, „якъ та иль“, а якъ кинувъ окомъ, то думавъ бы хто, що глянувъ той сокѣль. А добрый бувъ то сынъ; выслуживши три роки въ вѣйску, доглядавъ старои неньки, якъ ока въ головѣ; про-те вдова на свои старѣ днѣ була щаслива. Та отъ, заворушилась въ Боснѣ крѣвава вѣйна, и ѣдтакъ резервистѣвъ зъ Буковины покликали до вѣйска. Розпрощавъ ся зъ бѣдною матѣрю вдовиченко-Иванъ; розпрощавъ ся зъ родиною такожь Андрѣй, сынъ богатого мельника, що зъ дружиною и зъ трѣлѣтнимъ сыномъ живѣ щасливо. Пѣдъ Глачиначемъ въ Боснѣ австрѣйске вѣйско побороло Туркѣвъ, але Иванъ и Ан-

¹⁾ *ibid.*, ч. 10. 11; стор. 120—123.

²⁾ *ibid.*, 1869; ч. 32., стор. 269.

³⁾ „Родимый Листокъ“. Годъ I. Черновцы 1879; число 1—3.

дрѣй у крѣвавѣмъ бою въ чужинѣ на муравѣ полягли головами. Мѣжь-тымъ бѣднѣй вдовѣ въ Карпатахъ снивъ ся чудный сонъ, мабуть-то еи сынъ, Иванъ, принѣсь їй, та дѣвчинѣ й побратимамъ богатый турецкій гостинець. Але-жь и богатѣй мельничѣ снілось, що Андрѣй, вертаючи домѣвъ, несе їй богатї дарунки. Та отъ, небавомъ опѣсля рыдають-плачуть стара мати, хороша дѣвчина, и супруга вѣрна, щира, и мала дитина, бо рознавъ ся ихъ рай милый. Ось яка доля навѣстила обохъ Гуцулѣвъ въ далекѣй чужинѣ :

У Босніа, у далекѣй,
Тамъ надъ Глачиначемъ,
Тамъ лѣтае чорный воронъ,
Жалѣбненько краче,
Деъ высокї тамъ могилы
Горѣ ся здѣймають,
Тамъ соколы зъ Буковины
Вѣчный сонъ дрѣмають...¹⁾

Въ сѣй поемѣ авторъ зъобразивъ вѣрно вдачу люду буковиньского и блиснувъ поетичнымъ таланомъ въ описѣ идиличныхъ та ворущливыхъ подѣй въ житю людскѣмъ. Хоча-жь въ сѣмъ епичнѣмъ творѣ нема одного дѣйства, то все-таки краса поодинокихъ образѣвъ поетичныхъ есть справдѣ велика.

Вельми патріотичною есть исторична поема „Нечай“²⁾, котру Данило Млака присвятивъ братьямъ Бар(вѣн)ськимъ. Хочъ она основуе ся на думѣ прѣстонароднѣй и про-те не вважае ся творомъ самостѣйнымъ, то все-таки переспѣвъ сеи думы есть подекуды досыть вдатный. Красшою ѡдѣ сеи поемы есть коротка дума „Му-

¹⁾ *ibid*, стор. 38.

²⁾ „Руська Хата“. Буковинський альманах на рік 1877. Видав Данило Млака. Львів и Чернівці; стор. 47—72.

рашка¹⁾), въ котрѣй зъображае ся сумна подѣя козацкаго змаганя въ 1674. р., коли пѣдъ Ладжиномъ²⁾ въ боротьбѣ зъ Туркама полковникъ Мурашка полягъ зѣ всѣми козаками³⁾). А вже-жъ исторична поема „Тимошь Хмельницкій“⁴⁾ есть творомъ слабымъ, по-за-якъ подѣя исторична розвивае ся неясно и деякі монологи не-въ-мѣру суть довгї. Опроче не добачаемо тутъ того вѣщого вѣтхненя, котрымъ визначують ся коротші епичні творы Данила Млаки. Та й нѣгде правды дѣти, довші его поемы заповняють ся часто риторичными фразами, або прозаичнымъ оповѣданємъ, въ котрѣмъ лишъ денекуды зустрічае ся поетичный описъ природы або й вдатне порбнане. Именно въ тыхъ поемахъ, котрі надруковано лишъ въ деякихъ урывкахъ, не видно того талану поетичного, котрый зъявляе ся въ давнѣйшихъ думахъ и балладахъ Млаки. Осъ и заголовки сихъ уступѣвъ изъ бѣльшихъ поемъ Исидора Воробкевича: а) „Клеопатра“, епическая поема, частина первой пѣсни⁵⁾; б) „Пожога Ромы“, уступъ зъ поемы „Неронъ“⁶⁾; в) „Царь Иванъ Грозный“, историческо-епическая поема въ XII. пѣняхъ. Пѣнь IV. „Александровская слобода“⁷⁾). Найслабшою есть сеся

¹⁾ „Нива“, науково-литерацька часопись. (Редакторъ Константинъ Горбаль). Львѣвъ 1865; ч. 10. 11.

²⁾ Ладжинъ — мѣсто въ губерніи Подѣльскѣй.

³⁾ Про долю козацкаго полковника Мурашки гляди „Исторію Малороссіи Н. Маркевича“. Москва 1842. Томъ II, стор. 226—227.

⁴⁾ „Буковинскій Альманахъ“, выданный въ память десятилѣтнего существованя (1875—1885) общества рускихъ академикѣвъ „Союзъ“ въ Чернѣвцахъ. 1885; стор. 2—35.

⁵⁾ „Родимый Листокъ“, годъ I, 1879; числа 13. 14. 21. 22.

⁶⁾ „Правда“, рочникъ XII; выпускъ I за мѣсяць сѣчень 1879; стор. 22—26.

⁷⁾ „Бесѣда“, журналъ литературы, политики и современной жизни. (Приложеніе къ „Страхопуду“). Львѣвъ 1887; ч. 3—6.

частина зъ поемы „Царь Иванъ Грозный“. Неприроднї патетичнї ситуаці обмѣнюють ся тутъ зъ млавими прозаичными рефлексїями; опроче мова въ сѣмъ уступѣ есть тверда, яка досѣль въ письмахъ Млаки нѣколи не появлялась.

Сила поетичной вдачѣ сего писателя визначує ся особливо въ образахъ, знятыхъ зъ природы и зъ теперѣшнього народного побуту а не въ змалюваню давной давнины; тому-то казка „Старый Павло“¹⁾ має вышу стѣйнобсть литературну, нѣжь проєктованї поемы „Клеопатра“, „Неронъ“, „Иванъ Грозный“. Хоча-жь поетичный таланъ Млаки зъявляє ся найкрасшимъ въ баладахъ и короткихъ думахъ, то все-таки заслуга сего автора изъ-за написаня историчныхъ поемъ есть не-мала, по-заякъ онъ въ сихъ творахъ зъобразивъ всѣ важнѣйшї подѣѣ зъ исторїѣ украиньской. И такъ крѣмъ историчной думы „Мурашка“, та крѣмъ поемъ „Нечай“ и „Тимошь Хмельницкїй“⁴⁾ написавъ Млака мѣжь иншими отъ-сеї историчнї думы: „Стефанъ Дашкевичъ“²⁾, „Богданъ Ружиньскїй“³⁾, „Иванъ Пѣдкова“⁴⁾, „Конашевичъ Сагайдачный“⁵⁾, „Гетманъ Наливайко“⁶⁾, „Гетманъ Павлюкъ“⁷⁾, „Казнь Ивана Пѣдковы“⁸⁾, „Богданъ Хмельницкїй“⁹⁾.

Исидоръ Воробкевичъ написавъ ще деякї повѣстки, мѣжь котрыми визначують ся чотыри оповѣданя: „Амброзїй Остапкевичъ“¹⁰⁾, „Турецкї бранецъ“¹¹⁾, „Местъ Черногорця“¹²⁾, „Хто винень“ (Кто виноватъ)¹³⁾ и двѣ гу-

¹⁾ „Родимый Листокъ“, 1879; ч. 9.

²⁾ „Слово“, 1865; ч. 46. — ³⁾ *ibid.* — ⁴⁾ *ibid.* — ⁵⁾ *ibid.*, ч. 46. 47.

⁶⁾ „Галичанинъ“. Науково-белетристичная прилога до „Слова“. Рочникъ I. 1867; ч. 17. — ⁷⁾ *ibid.*, ч. 19. — ⁸⁾ *ibid.*, ч. 21.

⁹⁾ „Повѣсти и пѣсни“ (Додатокъ до „Слова“), 1866; ч. 2. 3.

¹⁰⁾ „Правда“, рочникъ II., 1868; ч. 5—7. — ¹¹⁾ *ibid.*, ч. 27. 28. —

¹²⁾ *ibid.*, рочникъ IX., 1876; ч. 17—20.

¹³⁾ „Родимый Листокъ“, 1879; ч. 9—11.

морески „Муштрованый кѣнь“¹⁾ и „Старый Мартинъ“²⁾. Найлучшою єсть повѣстка („новеля“) „Хто виненъ“, въ котрій авторъ вдатно нарисувавъ картинку зъ житя люду гуцульского, зъобразивши подѣбно подѣю, щѣ зъявляє ся въ оповѣданю Федьковича п. з. „Безталанне кохане“³⁾. — Въ оповѣданю „Амброзій Остапкевичъ“ спѣмнувъ Млака про свѣй молодой вѣкъ, коли ѣнъ малымъ хлопцемъ ходивъ до церкви и слухавъ спѣву дяка Амброзія⁴⁾. — Гарнымъ єсть такожь оповѣдане „Турецкїй бранецъ“, котре має прикмету поемы, хочь оно написано прозою. Въ мовѣ поетичнѣй и ядренистѣй зъобразивъ авторъ долю Ивги ѣ Петра, дѣтей старои Горцины, щѣ єи чоловіккъ, покѣйный Опанасъ, сотникувавъ пѣдъ гетьманомъ Павлюкомъ. Хорошою вдалась Ивга, мовь гетьманша, а красною, якъ калина въ лузѣ. Та отъ, дика Татарва захопила въ полонъ Ивгу ѣ Петра, и вбила ихъ матѣрь на згарищи хаты. Хороша Ивга припалась старому ханови въ Крымѣ, котрый пѣславъ єѣ въ дарунку султанови въ Царгородъ, мѣжь-тымъ коли Петруся кримскїй Татаринъ продавъ Царгородскому Туркови, купцеви Мехметови. Ивга стала женою султана, одначе побивалась смуткомъ за Україною. Ѡдтакъ зачула она разъ въ ночи спѣвъ украиньскїй, та велѣла привести до себе того, щѣ недалеко палаты высказувавъ въ пѣсни тугу за тымъ краємъ, де родила єго рѣдна мати. Ивга пѣзнала свого брата и впросила султана, щѣбъ єи братчика принявъ до свого сераю. Та не довго трѣвало щасте Ивги ѣ Петра. Въ Царгородѣ пѣднявъ ся бунтъ проти султана

¹⁾ „Нива“, ч. 14. 15.

²⁾ „Буковинскїй Мѣсяцесловъ“, 1882; стор. 9—19.

³⁾ „Повісті Осипа Федьковича“. З переднім словомъ про галицько-руське письменство Мих. Драгоманова. Кїєвъ 1876; стор. 90—95.

⁴⁾ „Правда“, 1868; ч. 5., стор. 49.

Ибрагима. Наставъ новый султанъ, щѣ велѣвъ Ивгу й Петра всадити въ темницу, зъ котрой освободивъ ихъ вартѣвникъ, сивобородый Татаринъ Исмаиль. Онъ бувъ давнѣйше козакомъ и поцавъ ся такожь въ неволю бисурменьску. Исмаиль-Степанъ, Ивга й Петро стали втѣкати, бажаючи вернути на Украину зъ деякими иншими товаришами. Але-жь за ними погналось сто яничарѣвъ; при берегу моря стае пятнадцать бранцѣвъ до бою нерѣвного, завзятушого. Такожь Ивга добула меча й боролась мужно зъ Турками. Яничары стяли голову старому Степанови, а Петрови завдали глибоку рану. Коли-жь зъ товаришѣвъ Степана тѣлько трохъ осталось, то Ивга кинулась зъ конемъ въ море, щѣбъ лучше потонути, нѣжь пережити люту годину. „Полягла козацька голова Петра въ далекѣй чужинѣ, а Ивга купаеь во вѣки у филяхъ Чорного моря“¹⁾.

Проза е слабшою стороною литературной дѣяльности Данила Млаки: онъ не зѣумѣвъ злѣсти зъ вершинъ эпичной поезіѣ и въ спокѣйнѣй рефлексіи зѣобразити дѣйствѣность житя земского. Проте лучшій его оповѣданя являють ся эпичными творами въ прозѣ: идеальный напрямъ его душѣ не мѣгъ погодитись зъ реализмомъ житя.

Исидоръ Воробкевичъ писавъ такожь деякѣ популярнѣй статѣѣ на уковѣ, н. пр. „Где-що-еь о музицѣ древнихъ Евреевъ“²⁾, „Фанаріоты въ Болгаріи“³⁾, „О хмарахъ“⁴⁾, „Стеклянка чаю“⁵⁾, „Бориславъ и его земнѣй скарбы“⁶⁾, „Де-що про письмо, папѣръ, перо и чорнило“⁷⁾,

¹⁾ „Правда“, 1868; стор. 329.

²⁾ „Буковинско-рускій Мѣсяцесловъ“, 1875; стор. 95—99.

³⁾ *ibid.*, 1878; стор. 71—76 — ⁴⁾ *ibid.*, 1880; стор. 27—29. —

⁵⁾ *ibid.*, 1883; стор. 86—91. — ⁶⁾ *ibid.*, 1885; стор. 61—68. — ⁷⁾ *ibid.*, 1887; стор. 95—97.

„Де-що изъ житя бузкбвъ“¹⁾ и и. — Ђдъ чотырохъ ро-
кбвъ займае ся Воробкевичъ редакцію руской части цер-
ковной часописи „Candela“²⁾, и помѣщае въ нѣй именно
свои популярнѣи „науки для народа“.

Сей вельми плодovitый писатель выдавъ въ 1877. р.
Буковинскій альманахъ п. з. „Руська Хата“ (Львбвъ
и Чернбвцѣ). Тутъ напечатавъ бнъ згадану поему „Не-
чай“ и кблька дрбнѣйшихъ своихъ поезій; бдтакъ на-
друковавъ поезіи Федьковича, Наума Шрама, Корнила
Устїяновича й одинъ стишокъ Омеляна Поповича. Имен-
но помѣстивъ бнъ въ сѣмъ зббрнику тратедію Игоря Федь-
ковича въ 5 дѣяхъ п. з. „Довбушь“ (стор. 101—179) и „ан-
тичную народную дивовижу“ Пантелеймона Кулѣша п. з.
„Хуторянка“ (стор. 25—46). До прозаичныхъ статей сего
альманаха належать: 1) два оповѣданя (зъ народныхъ
устъ) Ганны Барвѣнокъ: а) „Трудящій шукае долѣ, а
доля шукае трудящего“ (стор. 8—17); — б) „Чортъ у кре-
пацтвѣ“ (стор. 72—79). — 2) гумореска А(мвросія) Ш(ан-
ковекого) п. з. „Споминка про недавну бувальщину“ (стор.
79—87); — 3) исторична розвѣдка П. Кулѣша п. з. „Га-
лицька Русь въ починахъ козацько-шляхоцькой усеобицѣ“
(стор. 179—203); — 4) этнографична статья І(ендора)
М(артиновича) п. з. „Храмъ на Буковинской Руси“ (стор.
206—218).

Литературныхъ творбвъ Данила Млаки не надру-
ковано доси въ однбмъ выданю: они порозкидуванѣ май-

¹⁾ „Библиотека для молодежи“. Редакторъ Емиліанъ А. По-
повичъ. Чернбвцѣ 1886; книжочка 12; стор. 194—196.

²⁾ „Candela“. Jurnalŭ bisericescŭ-literariŭ. — Сесея часопись вы-
ходитъ въ Чернбвцяхъ мѣсячными выпусками. До сего часу на-
печатано тутъ трицать „наукъ для народа“, написанныхъ П. Во-
робкевичемъ.

же по всѣхъ рускихъ часописяхъ та збѣрникахъ галицкихъ и буковинскихъ¹⁾).

А що-жь намъ сказати про драматичнѣ твора Млаки? Та-жь ѓнѣ написавъ три мель одрамы: а) „Гнатъ Приблуда“, б) „Бѣдна Марта“, в) „Новый Двѣрникъ“, — чотыри оперетки: а) „Три граціѣ“, б) „Золотый мопецъ“, в) „Молода зъ Босніѣ“, г) „Яношь Иштенгази“. Въ руско-народнѣмъ театрѣ представлявано часто сѣ твора, и они вподобались публицѣ именно изъ-за хорошей музыки. Та отъ, годѣ намъ оцѣняти литературну дѣяльнѣсть Данила Млаки на поли драматургіѣ, по-заякъ тыхъ его мельодрамъ и оперетокъ доси не надруковано. Хоча-жь тѣ твора ще не належать до нашої литературы, то можна вже теперъ заявити, що Млака въ сихъ своихъ писаняхъ не всюды наблюдає правила драматургіѣ, та вдоволяє ся по-найбѣльше тымъ, що поодинокѣ типы людовѣ здоймає зъ природы вельми вѣрно. Въ загаль всякѣ поетичнѣ твора Данила Млаки були-бъ ще краснѣ, коли-бъ ѓнѣ уважавъ бѣльше на форму писаня и на пегазѣ своѣмъ не фхавъ за-швидко.

Исидоръ Воробкевич писавъ такожь де-що по-нѣмецки. Прекрасна єсть его баяда „Agnes Bernauer“, котру надруковано 1875. р. у збѣрнику „Buchenblätter“²⁾. Декотрѣ рускѣ поезіѣ Воробкевича переложивъ профессоръ Юрїѣ Обрїєтъ на мову нѣмецку та помѣстивъ ихъ

¹⁾ Деякѣ думки Данила Млаки напечатано такожь у Вѣднѣ въ „Славянскѣмъ Альманаху“ 1879; стор. 67—74. — Теперъ друкують ся его стишки и дрѣбнѣ письма прозаичнѣ именно въ „Библіотецѣ для молодежи“. (Редакторъ Емилїанъ А. Поповичъ). Чернѣвцѣ 1885—1887

²⁾ „Buchenblätter“. Jahrbuch für deutsche Literaturbestrebungen in der Bukowina. I. Jahrgang. Czernowitz 1870; pag. 57

въ нѣмецкихъ выданяхъ „Buchenblätter“, „Georginien“¹⁾, „Der Erzähler“²⁾).

Въ концѣ годить ся спомнути ще про музыкальнѣ композиціѣ Исидора Воробкевича. Красшѣ мелодіѣ его мельодрамъ и оперетокъ слѣвають ся всюды на Руси, а деякѣ пѣсенѣ его стались уже майномъ народу. Онъ выдавъ збѣрники пѣсень рускихъ и румуньскихъ для шкѣлъ народныхъ и середнихъ, ѳдтакъ напечатавъ двѣ церковно-славянскѣ и двѣ румуньскѣ литургіѣ и т. и. Румуны слѣвають лишъ его литургіѣ и пѣсенѣ, та любятъ ся вельми въ его музыкальныхъ композиціяхъ.

А вже-жъ Данило Млака займае въ нашѣй литературѣ почетне мѣсце, будучи поетомъ народнымъ. Въ его лиричныхъ творахъ проявляє ся бажане красной долѣ для батькѣвщины, а въ думахъ и поемахъ выеказуе ся горяча любовь до Буковины и до Руси-Украины. Его сердце широке обѣймае любовію всю славянщину и бажае, щобы брата жили въ згодѣ³⁾. Онъ переймивъ ся живо красою поезіѣ простонародной и про-те струны его ліры звенять мелодією рѣдною, щѣ зливае ся зѣ звуками пѣсенѣ людовой.

Минуло двацять пять лѣтъ ѳдъ того часу, якъ Исидоръ Воробкевичъ ставъ писати першѣ свои поезіѣ. Его муза служила вѣрно просвѣтнымъ интересамъ матери-Руси и ѳдтакъ имя „Данила Млаки“ звеличилось не тѣлько на Буковинѣ и въ Галичинѣ, але й на Украинѣ. Тому-то въ двацять-пяти-лѣтнѣ роковины его литературной дѣяльности буковинскѣ и галицкѣ Русины святкували въ Чернѣвцяхъ 17. мая 1887. р. велике свято на-

¹⁾ „Georginien“. Poetische Proben ersonnen und gesungen am Inn und Prut von J. G. Obrist. Czernowitz 1870.

²⁾ „Der Erzähler“. Beilage zum „Insbrucker Tagblatt“.

³⁾ „Правда“, 1868; ч. 1., стор. 6. („Братямъ-Славянамъ“).

родне, и сказали новому апостолови правды велике „спаси-бѣгъ“ за его просвѣтнѣ змаганя въ хосенъ Руси-Украины¹⁾.

19. Григорій Воробкевичъ (Наумъ Шрамъ)²⁾.

Рѣднѣй братъ Исидора Воробкевича, Григорій, родивъ ся 1838. р. въ Чернѣвцяхъ на Буковинѣ. Зъ малку вчивъ ся ѣнъ въ народнѣй школь въ Кѣцмани, а ѣдтакъ перейшовъ въ гимназію Черновецку. Въ 1860. р. кѣнчивъ Григорій въ сѣмъ городѣ науки богословскѣ и оженивъ ся зъ Мартою Козубѣвною. Одержавши іерейске посвященє живъ зъ нею щасливо въ Горошѣвцяхъ, де бувъ администраторомъ парохіѣ. Та отъ, въ третѣмъ роцѣ дружина Григоріа вмерла, а ѣнъ самъ попавъ ся въ тяжку тугу, котра не оставляла его до смерти. Въ 1867. р. поставлено его душпастыремъ у Львовѣ. Тутъ пѣзнавъ ѣнъ трохъ братѣвъ Барвѣньскихъ, Олександра, Володимира и Осипа, и найшовши въ нихъ щирыхъ приятелѣвъ, думавъ, що ѣдъжиє его душа въ товариствѣ молодой громады рускои. Але-жь чутливе его сердце не могло вже ѣдъжити надѣєю на лучшу долю, изъ-за чого ѣнъ спѣвавъ въ однѣй думѣ:

А мнѣ вже давно закрыла
Найкращі цвѣты надѣѣ,

¹⁾ „Буковина“. Чернѣвцѣ 1887; ч. 11. въ статьѣ: „Ювілей 25-лѣтної літературної дѣятельности Исидора Воробкевича (Данила Млаки)“. — „Дѣло“, Львѣвъ 1887; ч. 56. 57.

²⁾ „Буковинскій Календарь“ на звычайный рѣкъ 1886. Рочникъ XIII. Выданємъ и накладомъ литер. общества „Руска Бесѣда“. Уложивъ секретарь общества Емилианъ А. Поповичъ. Чернѣвцѣ. „Григорій Воробкевичъ“ (Наумъ Шрамъ); стор. 41—44.

Цвѣты душевнї, цвѣты сердешнї,
Ворожа студена могила¹⁾.

Такъ отже звернувъ ѓнъ свою любовь до Руси-Украины и зъявивъ у своѣй „думцѣ“, що ѓнъ „для Руси щастя и долѣ у Бога молитъ-благає“²⁾, и ѓдтакъ живъ ѓнъ въ тѡй надѣѣ, що „хиба на старѡсть дѡжде и правды и волѣ“³⁾.

Григорїй Воробкевичъ розпочавъ свою литературну дѣяльнѡсть въ 1868. р. пѡдъ псевдонимомъ „Наумъ Шрамъ“ и першу свою думу („Сонъ“) почавъ ѓнъ отъ-сими тужливими словами:

Задрѣмалось ми на бенкетѣ
Въ вельможныхъ палатахъ,
И приснивъ ся сонъ пречудный
О народныхъ латахъ,
Щѡ ними ся покрыває
Нарѡдъ нашъ бѣдненькїй
ідъ Карпатѡвъ до Порогѡвъ —
Нарѡдъ нашъ рѡдненькїй⁴⁾.

Въ 1870. р. Григорїй Воробкевичъ ставъ духовникомъ въ семинарія Черновецкѡй, и ѓдтакъ поставлено єго (1872) катихитомъ въ грецко-орїентальнѡй школѣ реалнѡй въ Чернѡвцяхъ, де крѡмъ религіѣ вчивъ такожь всесвѣтної исторїѣ и землєписи. Милою своєю вдачаю и глубокою ученостїю зъєднавъ ѓнъ собѣ любовь и поважанє въ широкихъ кругахъ Буковинцѣвъ. Особливо-жь бувъ ѓнъ душею рускои громадки въ Чернѡвцяхъ, загрѣваючи єѣ безъ вину до щирого патріотизму. Въ 1881. р. одержавъ мѣсце пароха въ Топорѡвцяхъ. Тутъ засно-

¹⁾ „Руська Хата“, стор. 5.

²⁾ *ibid.*, стор. 6.

³⁾ „Правда“, II. 1868; ч. 26., стор. 307.

⁴⁾ *ibid.*, ч. 23., стор. 269.

вавъ онъ читальню и задумавъ завести въ селѣ ще иншій порядокъ, але невмолима смерть скосила зъ-нечевя найкрасшу цвѣтку на буковинскѣй левадѣ. Се бо вмержъ Григорій Воробкевичъ въ Чернівцяхъ (24. листопада 1884. р.) на рукахъ своего брата Исидора, зъ котрымъ весь свѣй вѣкъ проживъ въ братнѣй любви.

Григорій Воробкевичъ писавъ небогато¹⁾, але вже зъ того невеличкого числа его стихотворѣвъ можна пѣзнати, що въ него бувъ дѣйстно талантъ поетичный. А по-за-якъ щасте родинного его житя швидко минулось, и небо его душѣ покрылось темною хмарою, то й въ его поезіяхъ проявляє ся свѣтоглядъ сумовитый. Онъ побивавъ ся смуткомъ изъ-за недолѣ Руси-Украины, и ѡд-такъ его слово понеслось громомъ по-надъ головами тыхъ супостатъ, котрѣ нашѣй батькѣвщинѣ заподѣяли тяжке лихо.

Мѣжь епичными его творами вызначуе ся наибѣльше дума исторична „Берестечко“. Поетъ заглянувъ глубоко въ пекло Дантого, коли змалювавъ ось-такій образъ отчаю козакѣвъ :

Лежать сыны украинскѣй,
Зъ жажды умлѣвають, —
„Воды, воды, милый Боже!“
Душѣ догорають.

Зойкъ и верескъ, крикъ пекельный
Въ таборѣ козацкѣмъ,
А тамъ радѣсть, месть, остеклѣсть
У вѣйску шляхецкѣмъ.

„Воды, воды, милый Боже!“
Въ горячѣ рыдають,

¹⁾ Свои стихотворы печатавъ „Наумъ Шрамъ“ въ „Правдѣ“, въ „Руськѣй Хатѣ“ и въ „Родимѣмъ Листку“.

„Будь проклятый, ты гетьмане!“
 Другі проклинають, —

„Що-сь покинувъ дѣтій своихъ?“ —

„Не покинувъ, дѣти!“

„Ой покинувъ, мовчѣть старі,
 Мовь горобцѣ въ сѣти“.

„Не покинувъ, соколята!“

Старші потѣшають, —

„Воды, воды, милый Боже!“

Молодцѣ рыдають...¹⁾

Гарными суть такожъ обѣ думы про „Переяславскій трактатъ“²⁾. Тѣлько-жь въ сихъ творахъ поетичныхъ не добачаємо той красы въ образахъ и той драматичной силы, яка проявляє ся въ думѣ „Берестечко“. Поеть зломаный невзгодинами житя вдаривъ бандурою обѣ землю. И пѣрвались милозвучнї струны, але гомѣнь думъ Наума Шрама лунає доси на зеленїй Буковинѣ.

Въ рускѣй письменности сугь еще инші эпичнї творы, котрї мають вышу стѣйнѣсть литературну, нѣжь всѣ тї писаня згаданныхъ девятнадцать поетѣвъ. Красші бо поемы писавъ Шевченко, одначе его эпичнї творы не оцѣняють ся тутъ изъ-за того, що онѣ стоятъ выше въ поезїи лиричнѣй. Опроче эпичною поезїєю займались такожъ Осипъ Федьковичъ, Микола й Корнило Устїяновичѣ, Иванъ Гушалевичъ, Пантелеймонъ Кулѣшь, Олександръ Кониськїй, Иванъ Франко, Олена Пчѣлка, Павло Свѣй (Павлинь Свенцицкїй), Иванъ Верхратскїй и и.

¹⁾ „Руська Хата“, стор. 22.

²⁾ „Правда“, II., 1868; ч. 39., стор. 465. 466; — III., 1869; ч. 23., стор. 197. 198.

Годить ся ѿдакъ еще спомнути про двоухъ письменникѣвъ, котрѣ залюбки списували епичнѣ творы, особливо-жь приказки. Осъ и они:

1. Павло Бѣлецкій-Носенко. Онъ бувъ изъ дворянъ-помѣщикѣвъ Полтавскои губерніи и живъ въ другѣй половинѣ минушого та въ першѣй половинѣ сего вѣку. Се бувъ панъ-феодалъ, котрый въ 1812. р. писавъ: „Яка убога та держава, де подданѣ своевольнѣ!“¹⁾ — А вже-жь хотѣвъ онъ собѣ придбати славу литературну и про-те писавъ богато по-россійски и по-украиньски, та ачей не догадувавъ ся, що его записанѣ зъшитки пѣдуть „мышамъ на снѣданѣ“. Про-те писаня Бѣлецкого-Носенка суть лишъ здобуткомъ библиографіи, по-за-якъ не мають стѣйности литературнои. По смерти автора надруковано отъ-сѣ украиньскѣй его стихотворы: 1. „Горпинида чи захопленная Прозерпина“. Жартливая поема въ трехъ пѣсняхъ. Киѣвъ, 1871 (16^о, сторѣнь 82). — 2. „Приказки“ въ чотырохъ частяхъ. Киѣвъ, 1871 (8^о, сторѣнь V+123+142+132+133). — 3. „Гостинець землякамъ“. Казки слѣпого бандуриста, чи спѣвы объ рѣзныхъ рѣчахъ“. Киѣвъ, 1872 (8^о, сторѣнь 157). — „Горпиниду“ написавъ Бѣлецкій придержуючись смѣхотворнои манеры Котляревского. „Приказки“-жь зладивъ онъ по чужимъ взѣрцямъ, идучи слѣдомъ именно за Ляфонтеномъ. — Литературну его дѣяльнѣсть оцѣнивъ широко Н. И. Петровъ, авторъ твору „Очерки исторіи украиньскои литературы XIX. столѣтїя“. (Киѣвъ, 1884; стор. 36—56).

2. Лука Данкевичъ родивъ ся въ 1791., а вмеръ въ 1867. р. бувши парохомъ въ Коломыи. Онъ бувъ однимъ изъ першихъ галицко-рускихъ патриѣтовъ,

¹⁾ Кость Одовецъ, Критичный оглядъ книжки Н. И. Петрова „Очерки исторіи украиньскои литературы...“ („Дѣло“, 1884, ч. 46).

що словомъ и письмомъ намагали пробудити землякѣвъ ѣдъ вѣкового сну до нового просвѣтного й національного житя. Вже въ 1847. р. помѣстивъ ѣнъ въ „Вѣнку“¹⁾ три свои стихотворы: 1. „Бесѣда о горѣлцѣ“ (стор. 45—51); 2. „Должникъ жадѣвскій“ (стор. 52—54); 3. „Шатана жада“ (стор. 55—61). Опѣсля писавъ часто байки и помѣщувавъ ихъ пѣдъ псевдонимомъ „Лука зъ Ракова“ по-найбѣльше въ литературныхъ додаткахъ до Вѣдньского „Вѣстника“. Хоча-жь у Данкевича не було великого талану поетичного, хочъ и мова єго байокъ не може вважатись зовсѣмъ вдоволяючою, то все-таки деякѣ байки „Луки зъ Ракова“ суть важнымъ памяникомъ того часу, коли просвѣтнымъ недолѣткамъ въ галицкѣй Руси перша наука подавалася въ казкахъ и байкахъ.²⁾ Недрукованѣ рукопися Данкевича зберегають ся у профессора Омеляна Партицкого.

Въ кѣнци пятьдесятихъ и въ началку шѣстьдесятихъ рокѣвъ въ галицко-рускѣй письменности появилъ ся напрямъ дивовижный, коли-то деякѣ грамотѣвъ бажали утворити книжный языкъ галицко-рускій³⁾. Тогдѣ написавъ Никола Лисикевичъ двѣ лихѣ поемы: „Сиввакъ зъ Польсѣя“ (Львѣвъ 1861)⁴⁾ и „Гостина на Украинѣ“ (Львѣвъ 1862)⁵⁾. Такѣй макароничный языкъ ставъ небавомъ опѣсля наблизатись до мовы россѣйской, и ѣдтакъ Титъ К. Блонскѣй написавъ (1863) въ мертвѣмъ языкѣ поему „Аккерманская плѣнница“, котра вже въ тѣмъ

¹⁾ „Вѣнокъ Русинамъ на обжянки“, уплѣлъ Иванъ Б. Ѳ. Головацкѣй. Часть II. У Вѣдни, 1847.

²⁾ Такожъ Василь Ковальскѣй зложивъ деякѣ байки, що ихъ напечатавъ у своѣй „Рускѣй читанцѣ для нижшой гумнази“. Въ Вѣдни 1852.

³⁾ Гляди Истор. литер. рус. II., стор. 314. — ⁴⁾ *ibid.*, стор. 310.

⁵⁾ Чистѣйшу мову добавачемо въ сѣмъ стихотворѣ: „Сонное Видѣнїе або Розговоръ духовъ о польской и о русской

часѣ стала незамѣтною въ розвою руской письменности.¹⁾ Неподвижну мертвоту такои писанины оживили Украинцѣ и галицко-рускій народовцѣ, именно Пантелеймонъ Кулъшь, Олександръ Конискій, Корвило Устіяновичъ и и.

Въ найновѣйшомъ часѣ появились на Украинѣ деякі епичні стихотворы, мѣжь котрыми вызначуе ся „Нова громада“, поема въ двохъ частинахъ В. В. Кострицького. Кіѣвъ, 1885 (8°, сторѣнь 127). Добру оцѣнку сеи поемы подавъ Михайло Комаръ въ „Зорѣ“, 1887; стор. 13—14.

Мѣжь перекладами чужихъ епичныхъ творѣвъ вызначують ся переспѣвы деякихъ частинъ Гомеровои Иліады. Крѣмъ Руданьского займали ся сѣмъ перекладомъ еще Ксенофонть Климковичъ²⁾ и Володимиръ Самѣленко³⁾, котрї гексаметрами вельми складно перевели першу пѣсню Иліады зъ тексту грецкого на мову украинську. Мѣжь-тымъ Петро Нѣщиньскій переложивъ пяту и шесту пѣсню Гомеровои Одиссеѣ⁴⁾. Такожъ ѣнь хѣснувавъ ся гексаметромъ и въ перекладѣ своѣмъ зъумѣвъ зобразити всю красу грецкои епопеѣ. — Въ 1848. и 1849. роцѣ Осипъ Шухевичъ переклавъ гарно на мову руску „пѣснь про хлѣборобство“ (Georgica) римского поэта Вергилія, ѣдтакъ двѣ его „скотарскї пѣснь“ (идилѣ) п. з. „Титиръ“ и „Палмонъ“ и такожъ

справѣ“. Оповѣдъ въ стихахъ написавъ М. В. Р(озлуцкій), Львовъ 1862. — Ще передше (1854 и 1855 р.) надруковано въ „Зорѣ галицкой“ деякі епичні и лиричні стихотворы Плятона Костецкого.

1) „Галичанинъ“. Львовъ 1863., выпускъ III. и IV., стор. 9—35

2) „Основа“. Львовъ 1871; числа 1. 2. 12. 13.

3) „Складка“. Альманахъ року Божого 1887. Нр. I-й. Спорудивъ Вл. Александровъ. Харькивъ; стор. 133—163.

4) „Зоря“. 1886, ч. 21: „Одиссеѣви плавники“ (Гомеровои Одиссеѣ зшитокъ пятый). — „Ныва“, украинскый литературный збирникъ. Одесса 1885. (Пѣсня VI., стор. 3—12.)

„Грамотику“ або „мужицьку приправу“ (Moretum), творъ сего-жь римского поета. Сї переводы и такожь инші наслѣдованя Осипа Шухевича по смерти батька выдавъ сынъ его Володимиръ у Львовѣ 1883. р.

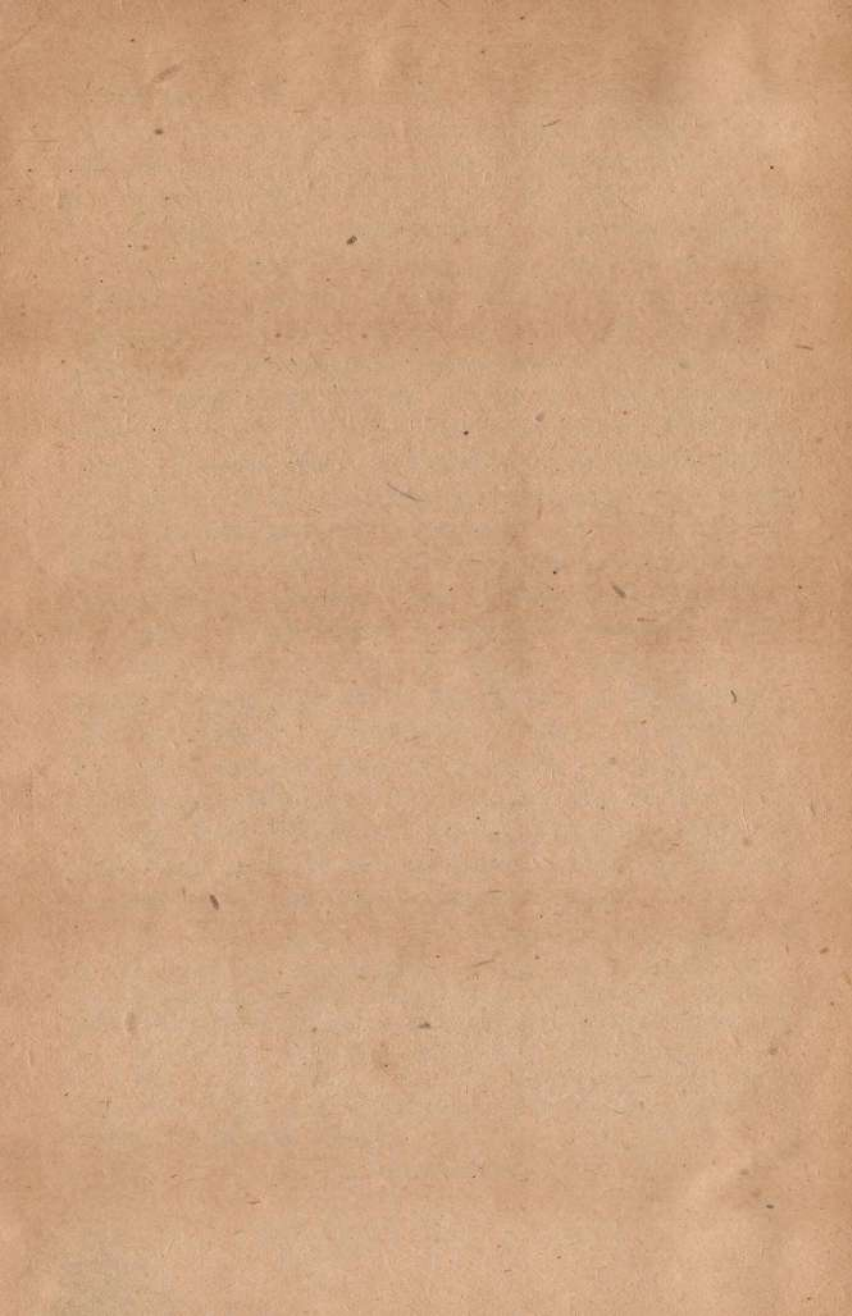
Деякі писателѣ познакомлювали своихъ землякѣвъ зъ эпичными творами иншихъ литературъ славянскихъ въ перекладѣ рускѣмъ. Именно Иванъ Верхратскій переложивъ зовеѣмъ добре староческїй памятникъ п. з. „Рукопись Короледворска“ (Збѣрникъ староческихъ эпичныхъ и лиричныхъ пѣсень. У Львовѣ 1879), и зладивъ такожь переспѣвъ двоихъ польскихъ поемъ Юлія Словацкого („Заджумленихъ батько“¹⁾ и „Въ Швейцаріи“²⁾). А по-за-якъ думы сербской престонародной поезіѣ уважають ся найкрасшимъ жемчугомъ въ скарбниці поезіѣ Славянъ въ загаль, то переспѣвомъ ихъ на мову руско-українську занялись два письменники, Українець Михайло Старицкій и галицкій Русинъ М. Нетьга (Осипъ Барвѣньскій). Старицкій выдавъ „Сербскїй народнї думы и пѣснѣ“ въ Кіевѣ 1876. р. (Часть перва: „Думы юнацкї“, се бѣ-то богатырскї або историчнї). Нетьга же зладивъ перекладъ двоихъ сербскихъ народныхъ думъ, „Косове поле“³⁾ и „Сонъ царицѣ Милицѣ“⁴⁾. — Такъ отже дѣзнавъ ся ученый свѣтъ, що руска мова е способна выразити всѣ тѣ мысли, котрї явились найвысшими идеалами свѣта старого й нового.

¹⁾ „Заджумленихъ батько“. Поема Юлія Словацкого. На рускїй языкъ переложивъ Иванъ Верхратскій. У Львовѣ 1876.

²⁾ „Въ Швейцаріи“. Поема Юлія Словацкого. („Дениця“. Письмо литературно-наукове. Въ Станиславовѣ 1880; число 19—23.)

³⁾ „Правда“. VI, 1873; число 4—13.

⁴⁾ *ibid.*, VIII, 1875; ч. 11. 12. — Про литературну дѣяльність Осипа Барвѣньского скаже ся де-що въ части третїей сев. Исторіѣ литературы рускои.

99776

B 2.322/2-1

2

1